MIRCEA CEL BĂTRÂN

Mircea cel Bătrân cu fiul său, Mihail

Mânăstirea Cozia.

INTRODUCERE

Mircea cel Bătrân aparține tradiției vii a neamului nostru: evocat de poeți, de Grigore Alexandrescu, Bolintineanu și Mihail Eminescu, acesta din urmă în cea mai minunată pagină epică pe care o are literatura noastră; el este un domnitor medieval creator de datină, de exemplu și de îmbărbătare. Și totuși îl cunoaștem prea puțin; cronici interne din vremea lui nu s'au păstrat, așa că trebue să ne mulțumim cu narațiunile incomplete, uneori nedrepte, ale streinilor. Documentele, hrisoave și scrisori, unele rău datate, altele netraduse și greșit publicate, erau risipte în reviste și publicații streine. Am pornit la această cercetare dela publicarea actelor interne ale lui Mircea, în care, pe lângă o ediție critică a textelor, am izbutit, nădăjduiesc, să fixez o datare a actelor și o orânduire a lor, care pentru prima oară înlătură confuziile, mai ales în ceiace privește evoluția titlului domnesc, deci a întinderii teritoriului în diferitele faze ale domniei lui [1]).

Dar pe lângă acestea, atâtea alte izvoare, deși publicate, au rămas necunoscute cercetătorilor noștri: voi aminti aci numai biografia lui Ștefan Lazarevici de Constantin Costenețki, nefolosită până până acum în textul original, apoi al doilea privilegiu al lui Mircea către negustorii din Liov din 1409, porunca regelui Sigismund din 1400 către doamna lui Mircea, iar dintre cronicele turcești, pe a lui Urudj și a lui Așik pașa-zade. Ca document inedit se folosește pentru prima oară în acest studiu tratatul lui Vladislav Iagello cu Mircea cel Bătrân din 1410. Chiar unele pasagii privitoare la Mircea și la epoca lui din cronici bine cunoscute, au fost până acum trecute cu vederea, de pildă știrea din cronicarul bizantin Chalkokondyl despre trecerea Tătarilor prin Țara Româ-

---

1) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* București, 1938.

nească sub Mircea sau ştirea lui Dlugosz despre participarea cavalerilor români la turnirele dela Buda în 1412.

Aceasta este situaţia în privinţa izvoarelor. Istoriografia mai nouă, sârbă, bulgară şi polonă, poate da deasemenea unele sugestii şi explicaţii noi. Nici critica istorică privitoare la fapte nu a ajuns încă la concluzii precise şi de aceia, dacă cercetăm pasagiile privitoare la Mircea ale istoricilor noştri cari s'au ocupat în chip critic cu domnia lui: Xenopol, Onciul, Iorga, I. Minea, aflăm o deosebire aproape totală între ei, nu numai în privinţa amănuntelor mai mici, dar şi asupra faptelor esenţiale. Nu ştim, pe baza acestor scrieri, dacă au fost două bătălii mari ale lui Mircea cu Baiazid pe pământul Ţării Româneşti, sau una singură şi anume în ce loc sau locuri, înainte sau după cruciata dela Nicopole. Nu ştim sigur, când şi în ce împrejurări a dobândit Mircea Dobrogea şi Silistra şi când le-a pierdut şi de asemenea când a dobândit Ţara Făgăraşului. Nu ştim, fapt istoric esenţial, când a început să fie închinată Ţara Românească Imperiului Otoman.

Pentru a împlini aceste lipsuri, cu scop de precizare şi de explicare, am scris această carte. Aşi fi dorit s'o scriu ca o sinteză, în felul în care am scris mai demult istoria lui Mihai Viteazul, dar situaţia materialului istoric şi a criticii pentru Mircea era de aşa natură, încât a trebuit întâi să reconstituiesc faptele istorice cu analiza atentă a izvoarelor şi o preţuire a lor. De aceia această carte este în primul rând o carte de critică şi de reconstituire şi numai în al doilea rând o lămurire a sensului faptelor, a curentelor mari potice, a caracterelor şi a datinelor.

Totuşi, în această privinţă am introdus două inovaţii. Intâi, înainte de povestirea desfăşurării acţiunii politice a lui Mircea, am introdus o analiză a vieţii interne a Ţării Româneşti în vremea lui. Cred că viaţa politică, legăturile permanente cu vecinii, puterea de ofensivă sau de rezistenţă a unui popor sau a unui stat nu se poate înţelege decât prin cunoaşterea elementelor structurale interne ale societăţii.

Aceste elemente fac parte integrantă din istorie; nu trebuiesc lăsate la urmă, ca anexe desfăcute de viaţa politică. Analiza vieţii sociale şi economice a domniei lui Mircea, care corespunde cu primul veac al vieţii de stat în Ţara Românească, constituie în această lucrare o cercetare nouă, care schimbă multe din concluziile stabilite până acum în istoriografia noastră.

In al doilea rând, am înţeles să studiez pe Mircea în cadrul

vremii sale, adică al vecinilor, dând o desvoltare mai mare istoriei Europei sud-estice, în mijlocul căreia se mişcă figura lui Mircea. Acest cadru politic şi chiar cel geografic, erau puţin cercetate la noi; unii istorici nici nu-şi dau seama bine de harta politică a vremii şi de detalii esenţiale, ca de pildă de faptul că în vremea lui Mircea, Ţara Românească nu era vecină dincolo de Dunăre cu Serbia (Craina era o provincie bulgărească), de unde s'a născut o serie de confuzii.

Adaog că şi în această carte, ca şi în altele, am cutezat să înlătur în numele adevărului, care a fost călăuza mea, unele legende glorioase. Am afirmat de pildă, întemeiat pe dovezi, că Românii n'au luat nici de cum parte la lupta dela Cossovo (1389), în care s'a prăbuşit rezistenţa Serbiei, iar aşa zisa „luptă dela Ialomiţa" între Baiazid şi Mircea la 1397 n'a existat, nici la această dată, nici în altă epocă, fiind rezultatul unei confuzii a istoricilor cu lupta dela Rovine.

In schimb, cred că am dovedit pentru prima oară că Mircea n'a plătit tribut Turcilor în tot timpul domniei lui Baiazid şi până la 1417, ducând astfel un război de 30 de ani pentru creştinătate, că a intervenit cu oastea lui în Bulgaria, când această ţară a fost atacată de Turci şi mai ales am definit, pe temei de fapte, două caracteristice puţin cunoscute ale marelui domn: a fost *un adunător al pământului românesc* şi apoi în cele dinăuntru *un mare gospodar al trebilor economice.* Aceste titluri de glorie sunt mai frumoase ca cele false amintite mai sus, întâi pentru că sunt adevărate şi apoi pentru valoarea lor umană şi naţională.

Nădăjduiesc că această cercetare va fi folositoare ca metodă şi ca rezultate ştiinţifice. Şi pe lângă aceasta, dacă un mare chip de ctitor al trecutului nostru îndepărtat va răsări mai clar pentru cultura noastră de azi, îmi voi fi împlinit datoria ca istoric.

Bucureşti, Noembrie 1943.

PARTEA I.

POLITICA INTERNĂ ŞI ORGANIZAŢIA ŢĂRII

CAPITOLUL I.

EUROPA RĂSĂRITEANĂ LA SFÂRŞITUL VEACULUI AL XIV-LEA.

Veacul al XIV-lea în Răsăritul Europei. In Europa răsăriteană, veacul al XIV-lea fusese o epocă de consolidare, de întărire a popoarelor vechi pe pământul pe care crescuseră cu rădăcini adânci. Această parte a continentului văzuse în sfârșit încetarea migraţiunilor popoarelor nomade venite din Asia. Cu toate luptele pentru tron, răscoalele nobililor anarhici, cuceriri de provincii dincoace şi dincolo de Dunăre, de către suverani ambiţioși, totuși, adevăratul tablou al acestui veac, sub neastâmpărul dela suprafaţă, este o consolidare atât în cele economice, cât și în cele politice. Este clar că avem în acest veac un proces de mare creștere a populaţiei în Răsăritul Europei, care până acum era slab populat. Populaţia se îndesește și se stabilizează; epoca marilor colonizări germane la orașe în sud-est (Polonia, Ungaria, ţările române şi Serbia) se termină acum, întinse regiuni păduroase sunt desţelinate, bogăţiile miniere din Ungaria, Polonia, Peninsula Balcanică şi Muntenia sunt din nou exploatate după veacuri multe de părăsire, legături economice noi se încheie pe drumurile de uscat ale continentului. In acest secol și în cel precedent apar primele monete polone, sârbeşti și românești. Pe de altă parte, statele se consolidează politicește; nu este o simplă coincidenţă faptul că în acest veac avem în Răsăritul Europei în acelaşi timp două mari opere legislative la popoarele slave, a lui Cazimir cel Mare în Polonia și a contemporanului său Ştefan Dușan în Serbia.

Şi tot în acest timp are loc cristalizarea unei vieţi de stat românești în nordul Dunării prin întemeierea celor două principate române. Toate aceste fenomene politice nu sunt simple coincidenţe,

ci rezultatul creşterii populaţiei, a înfloririi economice şi a creării unei conştiinţe de stat.

Dar în acelaşi timp cu consolidarea, se naşte şi o criză politică primejdioasă, care ameninţă să surpe toate nădejdiile istorice de ridicare. E vorba mai întâi, de o serie de crize dinastice, aproape concomitente. Statele din Răsărit (ca şi cele din restul Europei) se întemeiaseră pe autoritatea unor dinastii naţionale, ridicate din şefi locali, ce uniseră prin vitejia, stăruinţa şi cuminţenia lor triburile risipite ale neamului sau ale unor neamuri streine supuse. Veacul se deschide însă prin stingerea dinastiei naţionale a Ungariei, dinastia Arpadienilor, cu moartea lui Andrei III la 1301. Dinastia Angevină care-i urmează, se stinge şi ea la 1382: A venit apoi rândul Poloniei, la 1370, care pierde prin moartea lui Cazimir cel Mare pe ultimul rege din dinastia naţională a Piastilor. Cam în acelaşi timp se stinge şi dinastia Nemania, care fundase statul naţional sârbesc. După moartea lui Şefan Duşan (1355), fundatorul imperiului sârbesc, fiul său Uroş a domnit mai mult nominal şi a murit la 1371, un an după Cazimir al Poloniei. Cu el se stinge neamul de sfinţi, eroi şi legislatori al Nemanizilor. In Bulgaria, încă din cea de-a doua jumătate a veacului precedent se stinsese familia zisă a Assenizilor, de neam românesc, întemeietoarea celui de-al doilea imperiu.

In urma stingerii familiilor domnitoare în statele catolice, în Polonia şi Ungaria, au fost alese dinastii streine, din cauza aliantelor de familie: Angevinii, franco-italieni întâi şi apoi Luxemburgii germani în Ungaria şi Iagellonii litvani în Polonia. La Slavii balcanici, dimpotrivă, se ridicară şefi locali în fruntea ţării, cari nu aveau însă autoritatea totală a vechilor dinastii. Astfel au fost Şişmanii dela Vidin în Bulgaria sau neamul cneazului Lazăr în Serbia.

Schimbarea dinastiilor a însemnat o criză de autoritate, desfacerea unor şefi locali de sub autoritatea centrală, lupte pentru tron şi războaie civile în toate aceste ţări.

Dar mai grea lovitură dată tuturor statelor Europei răsăritene, afară de Polonia mai ferită, a venit în această perioadă de formaţiune, din afară, prin cucerirea otomană. Cucerirea otomană a întrerupt evoluţia normală politică şi economică a acestei părţi a continentului, a tăiat drumurile de negoţ, a distrus în Sudul Dunării nobilimea, adică pe seniorii stăpâni ai marilor exploatări agricole, a făcut pentru unii, să înceteze viaţa de stat, pentru alţii să-şi în-

cordeze toate puterile într'o supremă sforţare de apărare, care nu mai îngăduia o desvoltare normală a civilizaţiei materiale şi intelectuale.

Se poate spune că o promiţătoare înflorire a neamurilor din Răsăritul Europei a fost oprită, tocmai în clipa când era să dea roadele ei cele mai bune. In această criză dramatică a veacului al XIV-lea şi în cadrul ei trebue să înţelegem şi istoria românească din acea vreme.

Ungaria. Sigismund de Luxemburg. Ungaria în vremea lui Mircea cel Bătrân ajunge la apogeul întinderii ei teritoriale; ea se întindea aproape cât era Ungaria veche dela 1918, în cadrele fostei monarhii Austro-Ungare. In două direcţii ea depăşise aceste graniţe prin stăpânirea unor provincii mult disputate şi a căror încorporare la coroana maghiară nu trebuia să fie de lungă durată. E vorba de Dalmaţia cucerită de Ludovic cel Mare dela Veneţieni (de fapt numai o parte a coastei adriatice între Spalato şi Raguza) şi Galiţia deslipită dela Polonia şi alipită ca provincie autonomă la coroana Ungariei. Bineînţeles că prin Galiţia nu se înţelegea atunci toată Galiţia din fostul imperiu austriac, ci numai partea orientală, locuită de Ruteni până la râul San, pe când cea occidentală din jurul Cracoviei făcea parte integrantă din Polonia, sub numele de Polonia Mică. Dar în cursul domniei lui Sigismund atât Galiţia reluată de Poloni cât şi Dalmaţia fură pierdute. Nobilii croaţi rebeli cedară Dalmaţia Veneţiei la 1409, aşa că încercarea Ungariei de a-şi croi o eşire la Marea Adriatică se prăbuşi, după o lungă luptă cu Italienii [1]).

Incercări de întindere ale Ungariei spre Sud prin ocuparea Banatului Severinului şi chiar pentru un moment al Vidinului (aşa numitul banat al Bulgariei), fuseseră fără urmări. In schimb, în Serbia de nord-vest, între Sava şi Drina se întindea banatul sârbesc de Mačva (ungureşte, Macsó), care cuprindea şi cetatea Belgradului la vărsarea Savei în Dunăre, sub stăpânire ungurească, pentru care luptase regele Carol Robert împotriva Sârbilor [2]).

---

1) O hartă a Ungariei la sfârşitul domniei lui Ludovic cel Mare, la B. Homan şi G. Szekfü, *Magyar törtenet,* (Istoria Ungariei), Budapest, 1925, III, p. 128.

2) St. Stanojević, Историја српскога народа. (Istoria poporului sârbesc), ed. III, Belgrad, 1926, p. 153, cf. harta Serbiei în vremea lui Lazăr la p. 190 şi harta imperiului lui Ştefan Duşan la Haumont, *La formation de la Yougo-Slavie,* Paris, 1930, p. 63.

Dar Ungaria medievală era în realitate un stat federativ; la început valul barbarilor de stepă fusese silit din lipsă de principii politice și forțe organiztoare de stat să păstreze sub conducerea lui pur militară organizațiile locale ale diferitelor popoare supuse, în toată diversitatea lor. Astfel a rămas Croația slavonă cu *banul* ei, Transilvania românească cu *voevodul* ei. Mai târziu, nobilimea maghiară sau maghiarizată, întinzându-se prin achiziții de moșii în toate provinciile, a păstrat sub altă formă acest particularism provincial. Comitatele aveau nobilimea lor particulară, cu oastea lor, cu dietele lor provinciale, cu scaune de judecată. Istoricul ungur Eduard Sayous spune: „La 1301 monarhia ungară înfățișa un aspect comparabil cu un oraș înconjurat cu mahalale distincte. Deși Transilvania nu figurează în enumerațiile țărilor din titlul regilor, fiind cuprinsă în marele nucleu principal al Ungariei propriu zise, nu înseamnă că obiceiurile, drepturile și legislația ei erau în vre-un fel identice cu ale Ungariei. Dieta Transilvaniei încă din 1291 era o adunare specială divizată, ca și țara, în trei națiuni, Ungurii, Secuii și Sașii, iar națiunea Valahilor, *deși era cea mai numeroasă,* n'avea existență legală, pentru că țăranii care formau aproape totalitatea ei, nu intrau la socoteală, iar cnejii adică principii se confundaseră pe încetul cu nobilimea maghiară" [3]). Nobilimea ungară începuse, după chipul celei apusene, să-și clădească castele de piatră în toată țara, avea oastea ei proprie și dietele trebuiau să ia măsuri ca nobilii mai mari să nu bată chiar monetă proprie: „In tot regatul trebue să fie o singură monetă", spune dieta din 1298 [4]). Angevinii, Carol Robert (1308—1342) și mai ales fiul său Ludovic cel Mare (1342—1382), începuseră după modelul francez să întărească autoritatea centrală, trecând asupra sfatului regal atribuțiile autonomiilor locale. In acest sfat intrau, pe lângă nobilii cu dregătorii *(veri barones regni)* și nobili provinciali fără demnități chemați de rege *(barones solo nomine)* [5]). Dar armata era o organizație locală, nu centralistă, bazată pe sistemul feudal al banderiilor, adică al cetelor comandate de marii

---

3) E. Sayous, *Histoire générale des Hongrois,* I, Paris, 1876, p. 291—292. Pentru situația etnică și juridică a Transilvaniei la 1300, cf. și remarcabilul studiu al lui H. Schönebaum, *Der politische und kirchliche Aufbau Siebenbürgens bis zum Ende des Arpadenreiches,* în Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa, II, 1938.

4) E. Sayous, *op. cit.*, p. 293—294.

5) I. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludowika Wielkiego* (Ultimii ani ai lui Ludovic cel Mare), Cracovia, 1918 (ed. Academiei polone), p. 55—56.

Sud Estul Europei la începutul domniei lui Mircea cel Bătrân.

(harta P. P. Panaitescu)

proprietari de moșii, în locul vechiului sistem al cetăților regale, în jurul cărora se grupau proprietarii militari, „jobbagiones". Această schimbare de sistem militar, care dădea de fapt țara în mâna nobilimii, a avut loc pe încetul, tocmai în timpul domniei celor doi regi angevini [6]. Noul sistem era o întărire a forței armate ungurești prin puterea cavaleriei nobile, dar prezenta și o primejdie de anarhie internă, prin decăderea autorității centrale [7].

In interior, timp de mai multe secole, regii unguri au dus o politică de colonizări de popoare streine, aduse cu privilegii regale, în dauna populației băștinașe [8]. Astfel, fusese sprijinită emigrația Germanilor, apoi a Cumanilor creștinați și mai ales a Evreilor, cari se bucurau de mari privilegii, formând o „universitas Judeorum", autonomă și sub conducerea directă a regelui Ungariei, care era socotit seniorul și judecătorul Evreilor [9]. Legăturile comerciale ce se stabiliseră direct cu Italia prin Dalmația aduceau în orașele ungurești, în special la Buda, numeroși negustori italieni din Veneția cu prăvăliile lor 10 Toată această politică urmărea o îndesire a populației și în special formarea unei clase orășenești. Intr'un cuvânt, se poate spune că Ungaria sub cei doi Angevini ajunsese la culmea puterii sale, atât politice, cât și economice, prin marea ei întindere teritorială, populație deasă, organizarea unei armate în gen occidental, mari și bogate legături comerciale, dar cuprindea în același timp germenii decăderii și anarhiei, mai ales din pricina puterii centrifuge a nobililor din provinciile autonome, fără să mai vorbim de eterogenitatea națiunilor cu tradiții și obiceiuri diferite în acest stat mozaic. Pe atunci Ungaria cuprindea alături de Maghiarii stăpânitori, pe Români, pe Croați și pe Sârbii din Maćva, pe Rutenii din Galiția și de dincoace de Carpați, pe Italienii din Dalmația, pe Germanii și Evreii din orașe și pe Cumanii colonizați la Tisa. Slăbiciunea acestui edificiu s'a văzut cu prilejul stingerii liniei ungurești a Angevinilor. Atât Carol Robert cât și Ludovic cel Mare erau bolnăvicioși, copiii lor s'au stins foarte tineri, nici unul n'a atins vârsta de 25 de ani, cei mai mulți au murit în copilărie. După datele ce le avem din știrile vremii, se pare că

6) *ibidem*, p. 66—67.
7) Cf. și Homan-Szekfü, *op. cit.*, III, p. 137 140.
8) *ibidem*, III, p. 128—129.
9) E. Sayous, *op. cit.*, I, p. 360—361.
10) *ibidem*, I, p. 371, I. Macurek, *Dějiny Madaru a Uherského státu* (Istoria Maghiarilor și a statului unguresc), Praga, 1934, p. 85 96.

această familie domnitoare s'a stins de pe urma unei boli ereditare de natură sifilitică, adusă dela Neapole [11].

Ludovic cel Mare întrunise sub sceptrul său domnia Ungariei și a Poloniei, dar la moartea lui, în 1382, cele două țări se despărțiră din nou, căci guvernarea sa în Polonia, prin interpuși și favoriți, nemulțumise nobilimea acestei țări. Ultimul angevin din Ungaria lăsase două fete, Maria, născută la 1371 (moartă la 1395 la 24 de ani), și Hedviga, născută la 1374 (moartă la 1399, la 25 de ani) [12]. Pentru Maria se făcuseră numeroase planuri de căsătorie și în cele din urmă fusese făgăduită de soție, printr'un tratat, lui Sigismund de Luxemburg, fiul împăratului Carol IV [13]. Sigismund de Luxemburg era al doilea fiu al împăratului și fusese numit de tatăl său principe al Brandenburgului, pe care îl cedează însă mai târziu familiei Hohenzollern.

Istoricul ungur Sayous face următorul portret al acestui suveran, așa de legat prin activitatea sa de istoria Românilor: „Figura sa era frumoasă, impozantă, făcută pentru pompa imperială, statura înaltă, sănătatea robustă, cum a dovedit-o viața sa lungă și furtunoasă (Sigismund moare la 9 Decemvrie 1437, în vârstă de 70 de ani). Avea, ca și tatăl său Carol IV, gustul cititului și al culturii, avea un spirit cultivat și mult gust artistic. Curiozitatea îl făcea să călătorească adesea, pe lângă imboldul dat de interesele sau ambițiile sale. Ințelegea destul de bine deosebirea dintre popoare și moravuri, deși i s'a reproșat lipsa de tact în timpul călătoriei sale la Paris... Toate calitățile lui erau însă paralizate prin variațiunile voinții și lipsă completă de bună credință, ca în cazul lui Hus și al altora. Nu e probabil că era un om rău la suflet, dar fiind înconjurat de dușmani toată viața, devenise fricos din cauza caracterului său șovăelnic și a fost adesea crud... Fusese crescut din tinerețe ca un viitor rege maghiar și spre a face plăcere viitorilor săi supuși, nu numai că învățase limba ungurească, dar își lăsase și o barbă abundentă, după moda lor de atunci" [14].

11) I. Dąbrowski, *op. cit.*, p. 26, Pentru organizarea veche a Ungariei. cf. Homan-Szekfü, *op. cit.*, III, p. 113—164.

12) I. Dąbrowski, *op. cit.*, p. 17—19.

13) *ibidem*, p. 359, La 1373, când se încheie tratatul, Maria avea doi ani, iar Sigismund șase. Actul a fost publicat în *Monumenta Hungariae historica, Acta Extera*, III, Nr. 49, cf. și Huber, *Geschichte Oesterreichs*, II, Gotha, 1885, p. 324.

14) E. Sayous, *op. cit.*, p. 368 și 373.

Se ştie că toată politica lui a avut un caracter religios-catolic, întâi prin lupta împotriva Turcilor ca rege al Ungariei, apoi încercarea lui ca împărat de a face o uniune europeană creştină. De aci călătoriile sale în Franţa şi Anglia, încercarea de a împăca aceste două ţări încleştate în Războiul de 100 de ani, sinodul dela Constanţa pentru împăcarea bisericii ortodoxe cu cea catolică şi stingerea schismei apusene, lupta contra ereticilor din Boemia. Toată politica lui, în aparenţă haotică, se luminează prin această ideie a unităţii Europei creştine în lupta împotriva Turcilor [15]. Desigur, în această lumină se explică şi politica lui Mircea, de alianţă cu acest suveran al creştinităţii.

Ludovic cel Mare ar fi dorit să lase fiicei lui mai mari, Maria şi soţului ei moştenirea ambelor regate, Ungaria şi Polonia şi de aceia Sigismund se declară dela început rege al acestor două ţări. Expediţiile sale în Polonia, în anii 1382 şi 1384, n'au nici un succes, iar nobilii poloni chemară la ei pe a doua fiică a regelui Ludovic şi aşteptau ca ea să fie nubilă, ca s'o poată căsători cu un bărbat după placul lor [16]. După aceia, Sigismund renunţând la Polonia, se prezintă în Ungaria, la 1385, vrând să se căsătorească cu logodnica lui, dar e foarte rău primit de regina mamă Elisabeta, văduva lui Ludovic, care-l sileşte să plece, cu tot contractul încheiat cu răposatul rege. *„Propter levitatem morum suorum"*, zice cronicarul polon Dlugosz, a fost alungat Sigismund [17]. In realitate, regina mamă înţelegea să guverneze ea ţara cu ajutorul favoritului ei, nobilul Nicolae de Gara, nobil din regiunea Baranya, dintr'o familie ce se distinsese sub Carol Robert [18]. Pe lângă regină erau şi alte neamuri de nobili, ca Laczki, familie ardeleană, din care Nicolae şi Ştefan fuseseră pe rând voevozi ai Ardealului [19]. Alături de aceşti nobili sprijinitori ai puterii centrale, putem socoti şi o serie de nobili streini stabiliţi în Ungaria, ca Vladislav de Oppeln, sile-

15) Cf. în această privinţă luminoasa demonstraţie a lui Gustav Beckmann, *Der Kampf Kaiser Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen*, Gotha, 1902, 118 p.

16) Cf. R. Arndt, *Die Beziehungen König Sigmunds zu Polen bis zum Ofener Schiedesspruch*, Inaugural Dissertation, Halle, 1897, p. 13—20, Huber, *Geschichte Oesterreichs*, II, p. 324 326.

17) I. Skrypek, *Poludniowo-wschodnia polityka Polski* (1386 1399) (Politica sud-estică a Poloniei), Lwów, 1936, p. 9

18) I. Dąbrowski, *op. cit.*, p. 45—46.

19) *ibidem*, p. 47—48.

zian, fostul favorit ai regelui Ludovic cel Mare, căsătorit cu Elisabeta fiica lui Nicolae Alexandru domnul Ţării Româneşti [20].

Mai târziu el deveni guvernator al Galiţiei şi chiar regent al Poloniei; la începutul domniei lui Sigismund, Vladislav de Oppeln se afla încă Galiţia ca guvernator. Dintre nobilii streini ai Ungariei era şi Herman de Cylli de origine german şi Ştibor de Styborzyć, mai târziu voevod al Ardealului, de origine polon [21]. Dar împotriva lor, a reginei Elisabeta şi mai târziu a lui Sigismund, se ridică nobilimea din provincie. Astfel familia Horvathy din Croaţia, în frunte cu Pavel episcopul de Zagreb şi Ioan, fiul său, care ajunge ban al Maćvei [22], grupează în jurul lor pe toţi nemulţumiţii, răsculând la 1383 Dalmaţia şi Croaţia şi chemând pe tronul regal al Ungariei pe Carol zis cel Mic, din ramura Angevinilor rămasă în Italia [23]. Ameninţate să piardă domnia Ungariei cele două regine, mama şi fiica, se văd nevoite acum să cheme în ajutor pe Sigismund, care soseşte în adevăr la Buda în 1385 şi încheie căsătoria sa cu fiica lui Ludovic cel Mare. Dar lipsit de bani şi de sprijinul nobililor, Sigismund este silit peste puţin timp să se retragă. Carol de Anjou intră în Buda şi e proclamat rege al Ungariei, dar peste două luni este asasinat de partizanii reginei mame (24 Februarie 1386). Reginele cu Nicolae de Gara pornesc atunci spre Croaţia împotriva familiei Horvathy, dar sunt învinse la Djacovar şi prinse de duşmani. Atunci anarhia e deplină în Ungaria: Nicolae de Gara e ucis, regele Tvartko al Bosniei trece de partea învingătorilor şi ocupă o parte a Dalmaţiei, Sârbii fac incursiuni în părţile Belgradului, iar Hedviga din Polonia, recent căsătorită cu Vladislav Iagello, ocupă definitiv Galiţia. Abia în

---

20) Despre această căsătorie, care avu loc pe la 1354—1355, la curtea ungară, I. Dąbrowski, *op. cit.*, p. 42 şi acelaşi, *Elisabeta Lokietekówna*, în Rozprawy, ale Academiei Polone, seria II-a, tom. XXXII, 1914, p. 328: „In statutul capitulului din Oradea s'a aflat următoarea însemnare: *Altare sancte Elisabete juxta oram minorem beate virginis, instituit et dotavit Ladislaus dux Opulie, olim Palatinus Hungarie, pro anima consortis sue filiae Alexandri vayvode Transalpine, qui ibi sepulta*" (după revista *Turul*, 1911, p. 66). Cf. şi G. Moisescu, *Catolicismul în Moldova până la sfârşitul secolului al XIV-lea*. Bucureşti, 1942, p. 101.

21) Skrzypek, *op. cit.*, p. 18 19.

22) I. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludowika Wielkiego*, p. 48—49.

23) Carol cel Mic era fiul lui Ludovic de Anjou, văr primar al regelui Carol Robert, el era deci văr al doilea cu Ludovic cel Mare al Ungariei (tabla genealogică a Angevinilor, la J. Calmette, *L'élaboration du monde moderne* (Colecţia Clio, V), Paris, 1934, p. 233).

toamna anului 1386 se urneşte şi Sigismund cu o oaste mare, ca să libereze tronul şi pe soţia sa, ocupă Buda şi în primăvara următoare porneşte spre Croaţia. Lupte cu rebelii au loc în acelaşi timp şi în Banatul Temişoarei. Sigismund izbuteşte să încheie o alianţă cu Veneţienii şi mai mult cu ajutorul acestui act diplomatic învinge pe duşmanii săi, atacaţi pe la spate. Nobilii rebeli sunt siliţi să puie în libertate pe regina Maria (Iulie 1387), după ce uciseseră însă pe regina mamă Elisabeta. Sârbii sunt învinşi de Nicolae de Gara fiul, care se împacă cu cneazul Lazăr şi ia pe fiica lui în căsătorie, iar Tvartko este silit să-şi oprească înaintarea; Ioan Horvathy fuge în Serbia, unde va lua parte la lupta de la Cossovo, înainte de a se declara „aliatul" lui Baiazid [24]).

Dar războiul nu se termină cu aceasta; mulţi ani a avut Sigismund să lupte cu nobilii neastâmpăraţi. După moartea lui Carol cel Mic, se ridică Vladislav de Anjou, fiul său, ca pretendent la tronul unguresc şi încercările sale de a pune mâna pe tronul Ungariei ţin până la moartea sa în 1416, iar luptele cu Bosniacii pentru Dalmaţia sudică nu încetează timp de zeci de ani. Consecinţele indirecte ale acestor stări de lucruri au fost şi ele de mare însemnătate politică pentru Sud-Estul Europei. Pentru a avea mână liberă, Sigismund este silit să încheie un armistiţiu cu Polonia (1388) şi în cele din urmă să renunţe fără luptă la Rusia Roşie, cum se mai numea pe atunci Galiţia, fără a fi încercat o recuperare. Interesele lui Sigismund erau de a fi în bune legături cu puternicul vecin, Vladislav Iagello, ca să poată învinge opoziţia nobililor unguri şi a pretendentului napoletan, de aceia pacea cu Polonia nu fu turburată [25]).

O altă urmare a slăbirii coroanei ungureşti a fost trecerea Moldovei sub suzeranitatea lui Vladislav Iagello; închinarea dela Liov a lui Petru Muşat în Septembrie 1387 este o urmare a izbândei polone în Rusia Roşie, ea se produce o lună abia după căderea cetăţiii Haliciului pe Nistru, unde se împotrivise până în August o garnizoană ungurească [26]).

---

24) Pentru aceste evenimente, Huber, *Geschichte Oesterreichs*, II, p. 330—346 şi articolul aceluiaşi, *Die Gefangenenhmung der Königinen Elisabeth und Maria von Ungarn*, în Archiv für Oesterreichische Geschichte, XVI, 1884, p. 528 şi urm.

25) Cf. P. Arndt, *op. cit.*, p. 25 27, A. Huber, *Geschichte Oesterreichs*, p. 346 şi acelaşi, *Die Gefangenenhmung*, p. 528 530, Skrzypek, *op. cit.*, p. 20—21.

26) Arndt, *op. cit.*, p. 29.

In aceste împrejurări critice pentru Ungaria, protectoare, de voe, de nevoe, a Ţării Româneşti şi suzerana ei, se urcase în scaunul dela Argeş Mircea cel Bătrân. Anul 1386 al urcării sale în scaun este tocmai anul cel mai critic, când sosise Carol cel Mic la Buda, unde şi-a găsit moartea, când reginele au fost prinse de rebeli. In aceste condiţiuni este firesc ca Mircea să se fi gândit şi el la o apropiere de Polonia şi în tot timpul domniei lui, cum vom vedea mai jos, a urmat o savantă politică de echilibru, care se sprijinea rând pe rând pe cele două state dela nord, între cari au urmat necontenit certuri alternate cu împăcări. Dar Ungaria pentru motivele amintite mai sus, era un stat puternic şi bogat, cu care noul domn al Ţării Româneşti nu se putea totuşi pune rău tocmai în preajma înfruntării primejdiei turceşti şi de aceia legăturile lui cu Sigismund de Luxemburg, care au fost permanente, explică în parte măcar politica lui Mircea [27]).

Polonia. Vladislav Iagello. Polonia era un stat nou pentru Sud-Estul Europei, centrul ei de greutate fusese în Evul-Mediu spre Baltica şi spre Germania, doar cu legături şi în Boemia. Nici relaţii comerciale nu avea statul dela Vistula cu regiunile balcanice şi ale Mării Negre şi cuibul Vulturului Alb, stema ţării, fusese departe, la Gniezno. Dar cucerirea Rusiei Roşii (Galiţia Orientală) cu Liovul şi Haliciul, asupra principilor ruşi în decandenţă, efectuată de către Cazimir cel Mare la 1340, fusese nu numai o deschidere de drumuri noi pentru negoţ, ci şi deschidere de noi perspective istorice. Polonia aşezată la Nistru şi la Ceremuş începe de

---

27) I. Minea, *Principatele Române şi politica orientală a regelui Sigismund,* Bucureşti, 1919, p. 7, afirmă că a existat o alianţă între Horvathy din Croaţia, Tvartko din Bosnia, Lazăr din Serbia şi Mircea, împotriva lui Sigismnud. De fapt, o alianţă n'a existat propriu zis nici între cei trei dintâi, Tvartko a luptat la început împotriva lui Horvathy, apoi, atât el cât şi Lazăr, s'au folosit de turburările din Ungaria, pentru a pune mâna pe ţinuturile dela graniţă, iar participarea lui Mircea nu este dovedită prin nimic. Minea citează un document din 2 August 1388, publicat în Hurmuzaki, *Documente,* I 2, p. 309, în care aminteşte armistiţiul semnalat mai sus al Ungariei cu Polonia. Un istoric modern, Somersberg, ale cărui păreri sunt reproduse în colecţia Hurmuzaki, credea că Sigismund a încheiat armistiţiul, „pentru a putea pedepsi pe Mircea şi Petru Muşat, îndemnaţi la defecţiune de Tvartko al Bosniei". Minea a crezut că e vorba de textul armistiţiului, în realitate e o reflecţie a unui editor modern, care nu constitue o dovadă documentară. In colecţia Hurmuzaki documentul este dat numai în rezumat, textul întreg în *Codex epistolarius saeculi XV,* II, Cracovia, 1876, p. 20, cf. şi Skrzypek, *op. cit.,* p. 21.

atunci, alături cu Ungaria cu tradiţie mai veche în aceste părţi, să fie un stat sud-est european. Totuşi până la unirea cu Litvania ea nu era prea întinsă. Polonia avea o suprafaţă care nu era mai mare decât cele două principate române reunite şi cuprindea la 1382, la moartea lui Ludovic cel Mare, Polonia Mare, regiune cunoscută mai târziu sub numele de Posnania, mai întinsă spre Est până la Plock pe Vistula şi la linia Rawa- Radom, dar micşorată la Nord, unde Cavalerii Teutoni stăpâneau Thorn şi Culm pe Vistula şi întreg aşa numitul mai târziu „Coridor" al Danzigului. Varşovia cu tot ţinutul înconjurător nu făcea parte din Polonia, ci era un stat separat, principatul Mazoviei, care se reuni cu Polonia abia în veacul al XVI-lea. La Sud se afla Polonia Mică cu capitala Cracovia (Galiţia occidentală), întinzându-se până la Sud de Varşovia şi la Vest de Przemišl. La atât se reducea întinderea statului polon, pentrucă Rusia Roşie fusese desfăcută de Ludovic de Anjou dela Polonia şi alipită la Ungaria.

La Nord, accesul Poloniei la Marea Baltică era tăiat de aşezarea Cavalerilor Teutoni în Prusia; la Sud, Marea Neagră era departe. Spre Răsărit se întindea uriaşul stat litvan. Acest mare ducat cu capitala la Vilno era, în afară de Lituania propriu zisă, cu populaţie păgână, un stat rusesc ortodox, căci cuprindea întinse teritorii locuite de Ruşii Mici (Ucrainieni) şi de Ruşii Albi. Graniţa nordică se întindea până spre Mitau-Dvinsk, unde eşirea la Marea Baltică era tăiată de cavalerii ordinului german al Purtătorilor de Spadă din Curlanda (Letonia), apoi spre Nord-Est se afla statul rusesc al Novgorodului, mai la sud cnezatul Tverului (azi Kalinin) şi încă mai la sud marele cnezat al Moscovei, a cărui întindere pe atunci nu era nici jumătate cât a Litvaniei. Stăpânirile litvane spre Răsărit se întindeau până nu departe de Moscova şi până la Volga superioară, iar Smolenskul, care era un cnezat autonom, era vasal al marelui cneaz litvan. Mai la sud Litvania cuprindea întreaga Ucraină dincoace şi dincolo de Nipru până la afluentul sudic de pe malul stâng al Niprului, Worskla, care forma graniţa cu Tătarii Hanatului din Crimeia şi din câmpiile dela Sud spre Marea Neagră între Nipru şi Nistru. In această din urmă parte nu era o graniţă definită între stăpânirea litvano-rusă şi cea a Mongolilor stepei [28]).

28) Vezi harta *„L'état moscovite et ses voisins au XV-e siècle,* în Miliukov, Seignobos et Eisenmann, *Histoire de Russie,* I, Paris 1932, p. 138 şi harta, *La Pologne et la Hongrie* (Nr. XVII), în J. Calmette, *Atlas historique,*

Din pricină că în Litvania populaţia era mai mult rusească, statul litvan era puternic influenţat de acest popor; actele şi scrisorile se dedeau în limba rusă apuseană şi primii Iagelloni din Polonia scriau mai mult ruseşte. La moartea lui Ludovic cel Mare era cneaz al Litvaniei păgânul Iagaïlo, încă din 1377; el guverna ţara direct sau prin vasalii săi dela Smolensk, Pinsk, Kiev şi din Podolia, unde domneau rudele sale, veri şi unchi, mai toţi de religie creştină ortodoxă, ca şi mama însăşi a lui Iagailo, Maria principesă de Tver. Cu Tătarii hanului Mamai se afla în bune legături, datorite alianţei împotriva Moscovei, dar cu Cavalerii Teutoni era în război şi Litvania se afla greu ameninţată de ei, prin tăierea accesului la mare şi prin înaintarea continuă a cavalerilor în interior. Această primejdie comună şi pentru Polonia a creat apropierea între acest stat şi Litvania, de altfel aşa de deosebită ca structură naţională, cât şi socială [29]). Polonia era, mai ales prin legislaţia lui Cazimir cel Mare, un stat occidental, adică semi feudal. Guvernată de un sfat de demnitari şi de o dietă, cu o numeroasă nobilime mică, pe care se întemeia apărarea ţării, în sistemul amintit al banderiilor, Polonia se asemăna ca structură cu Ungaria Angevină. Aceiaşi politică de colonizări orăşeneşti şi agricole, caracteristică pentru tot sfârşitul Evului-Mediu oriental, ca şi a regilor unguri, adusese în Polonia pe cetăţenii nemţi în oraşe, cu drept de Magdeburg, mai ales la Cracovia şi la Lwów, apoi şi pe Armeni şi Evrei în oraşe, fără să mai vorbim de întinsa colonizare a satelor româneşti din Galiţia, sub munţi, sate privilegiate cu „drept valah". O universitate latină se ridica la Cracovia, încă din zilele lui Cazimir cel Mare. Aceleaşi elemente de putere: organizarea armatei călări, populaţie deasă, bună stare economică şi aceleaşi elemente de slăbiciune: tendinţele anarhice ale nobilimei, le găsim atât în Polonia, cât şi în Ungaria. In schimb, Litvania era un stat orientat spre Răsărit, cu imense bălţi şi terenuri pustii de colonizare, cu o nobilime de mari proprietari, supusă autocraţiei marelui duce. Tocmai existenţa unor pământuri libere, la dispoziţia suveranului, ca mai târziu la Moscova, asigura marelui duce autoritatea asupra

II, *Le Moyen-Âge,* Paris, 1936. Cf. şi A. Lewicki, *Zarys historji Polski* (Schiţă a istoriei Poloniei), Varşovia, 1923, p. 117 118, W. Sobieski, *Dzieje Polski* (Istoria Poloniei), Varşovia, 1923, p. 34—35, Stanislav Zajączkowski, *Dzieje Litwy Poganskiei* (Istoria Litvaniei păgâne), Lwów, 1930, p. 57—58 şi 63.

29) Cf. Zajączkowski, *op. cit.,* p. 67 şi urm.

nobilimii seniorilor proprietari, cari depindeau prin danii și colonizări noi de dânsul. Litvanii, deși foarte influențați, chiar în familia domnitoare, de ortodoxie, rămăseseră în mare parte păgâni până în această epocă târzie [30]). De aci, expresia de *liftă,* adică Litvan, în sens de strein necurat, în limba românească. Totuși, nobilii poloni cari încoronaseră pe Hedviga de Anjou ca „rege“, la 1384, o siliră să ia în căsătorie pe Iagaïlo păgânul, botezat acum cu numele de Vladislav, în contra voinței ei (era logodită cu Wilhelm de Austria), la 18 Fevruarie 1385 [31]).

Vladislav Iagello n'a fost un rege mare prin calitățile sale de stăpânitor, care erau mediocre, dar s'a aflat aproape întotdeauna într'o situație favorabilă din cauza marilor mijloace de care dispunea țara lui și prin așezarea ei geografică. Portretul acestui suveran pe care l-a zugrăvit cronicarul polon Ioan Dlugosz este o minunată pagină de plastică verbală: „Era un vânător din copilărie până în ziua morții sale, atât de dedat patimii vânătorești, încât toate gândurile sale erau îndreptate numai într'acolo. Puțin înalt la stat, cu fața lungă și uscată, bărbia strimptă, capul mic, lung și ascuțit, aproape chel... Ochii negri și mici, niciodată stabili, ci mișcându-se mereu. Urechile groase, vocea adâncă, corpul neted și gras, gâtul lung. Era foarte răbdător la oboseli, frig și căldură, la vânt și la fum, se îmbrăca fără nici un lux. Obișnuia să doarmă sau să se odinească până la prânz și pierdea din această cauză și sfânta liturghie. Era neglijent și nepriceput în conducerea războaielor și lăsa toată grija lor pe seama altora. Mare amator de băi, obișnuia să se îmbăieze zilnic. Nu iubea vărsarea de sânge și adesea cruța chiar și pe cei mai vinovați, era iertător față de supuși și de el însuși, mai ales față de acei cari știau să-l câștige cu plăcerile vânatului. Era un bun cunoscător de oameni, știa să găsească virtuțile și nu era invidios, ci răsplătea faptele alese din timp de război și de pace cu dărnicie. Avea însă un caracter morăcănos și era încet la gândire... Dărnicia și risipa lui i-au făcut mult rău, asemenea și pasiunea exagerată pentru vânătoare; neglijarea treburilor publice vine de aici. Postea Vinerea numai cu pâine și apă. Merele îi făceau greață și le ura, dar mânca mereu pere parfumate și dulci... Se purta cu haine simple, nu iubea luxul și vasele prețioase, la

---

30) *ibidem* și Lewicki, *op. cit.*, p. 99 și 104 105.

31) Cf. monografia doamnei Helena Quillus, *Königin Hedwig von Polen*, Leipzig, 1938 (în colecția Slavische Forschungen, editate de Karl Meyer), 127 p.

vorbă era însă prolix. Făgăduielile, cuvântul dat îl ţinea cu străşnicie şi nu schimba hotărârile, decretele şi tratatele... Era însă superstiţios, mai ales sub influenţa mamei sale de rit ortodox..." [32]).

Căsătoria lui Vladislav Iagello cu Hedviga avu consecinţe istorice foarte mari. Polonia legată cu Litvania printr'o uniune personală devine statul cel mai mare şi cel mai puternic din Răsăritul Europei, răsturnând în favoarea ei situaţia în care predomina până acum Ungaria. De aceia între cele două state începe o rivalitate politică ce urma să ţie, chiar sub aparenţa împăcărilor şi alianţelor, un secol şi jumătate. Polonia devenea un stat sud-est european, interesată în politica de apărare împotriva Tătarilor şi mai târziu a Turcilor. Ea intră în legături cu principatele române, este un factor politic ce apare acum în această parte a continentului nostru. Marile interese comerciale ale Liovului în negoţul spre Marea Neagră şi Levant acum se nasc, deschizându-se o nouă arteră comercială a Europei răsăritene, care leagă oraşele hanseatice prin intermediul Poloniei cu Caffa în Crimeia, Chilia şi Cetatea Albă în ţările române. Această apariţie de forţă nouă se produce tocmai în clipa când Ungaria era turburată de anarhie prin lupta pentru tron şi marea răscoală a nobililor. Consecinţele se iviră neîntârziat: mai întâi, Hedviga trecu cu oastea polonă sprijinită de Litvani în Rusia Roşie, la 1387 şi în zadar încercă Vladislav de Oppeln, ginerele lui Alexandru Vodă, să organizeze o împotrivire; căzură pe rând Liovul şi apoi Haliciul într'o campanie care ţinu câteva luni. Cetăţile fură încredinţate nobililor poloni, iar privilegiile orăşenilor ruteni, armeni, jidovi şi tătari din Liov fură confirmate; Pocuţia fu deasemenea cuprinsă în cucerirea polonă [33]). Peste câţiva ani şi Podolia, stat vasal rutean, unde domneau fraţii Koriatovici, verii primari ai lui Vladislav Iagello, fu alipită la Polonia, iar Fedor Koriatovici a fost obligat să fugă în Ungaria, la Sigismund de Luxemburg [34]).

Dar consecinţa cea mai însemnată a unirii Poloniei cu Litvania, mai ales din punctul de vedere care ne interesează în acest studiu, a fost trecerea principatelor române în zona de influenţă politică polonă, din cea ungurească în care gravitau până acum. In toamna anului 1387, când în urma expediţiei Hedvigei în Rusia

---

32) I. Dlugosz, *Historia Poloniae,* ed. Leipzig, I—2, 1712, col. 657 658.

33) Skrzypek, *op. cit.,* p. 26—37.

34) Multe amănunte despre fraţii Koriatovici şi situaţia actuală a cercetărilor, *ibidem,* p. 99—104.

Roșie, se ivi pentru prima oară în această țară însuși Vladislav Iagello, îndată Petru Mușatin domnul Moldovei porni cu oștenii și boierii lui la Liov și se închină ca vasal puternicului crai dela Miazănoapte. Era o nouă orientare a politicii moldovenești, ce trebuia să ție până la supunerea țării sub Turci. Legată de deschiderea drumului comercial spre Marea Neagră, vasalitatea Moldovei sub coroana polonă însemna accesul liber al acesteia spre Marea Neagră [35]. Tot atunci, în domnia lui Vladislav Iagello, prin înfrângerea Cavalerilor Teutoni din Prusia, Polonia își deschide drum și spre Marea Baltică. Cum vom vedea mai jos, ascensiunea politică a Poloniei a adus și apropierea, nu numai cu Moldova, dar și cu Țara Românească mai depărtată, prin tratatele încheiate de Mircea cu Vladislav Iagello.

Serbia. Cneazul Lazăr. Sârbii, popor de păstori și țărani din ținuturile aspre, neroditoare și greu accesibile ale Peninsulei Balcanice apusene, se ridicaseră încet sub jupanii lor din văile munților. Neamul Nemania unise triburile despărțite, crease o oaste, ridicase mânăstiri și biserici de piatră, fundase un stat puternic sprijinit pe orașele comerciale de pe malul Adriaticei. Ștefan Dușan (1331—1355) dusese neamul său la cea mai înaltă putere și glorie; după slăbirea Bizanțului și înfrângerea Bulgarilor la Velbujd, făcuse din țara oamenilor dela munte un imperiu balcanic. După cucerirea Macedoniei, a Albaniei, urmă la rând Tesalia și Epirul, până aproape de golful de Corint. Alături de împărat stătea patriarhul Sârbilor cel nou, încoronat la Ipek, țara era guvernată după un codice de legi, stabilit de împărat în două mari adunări generale ale nobililor, oștenilor și preoților, *Zakonicul lui Dușan,* operă de legislație care ținea seamă și de tradiția slavă, dar și de cea bizantină, sub care trăiseră până atunci noii supuși din Macedonia, Epir și Tesalia [36].

---

35) P. P. Panaitescu, *La route commerciale de la Pologne à la Mer Noire,* în Revista Istorică Română, III, 1933, p. 172 193 și C. Racoviță, *Originele suzeranității polone asupra Moldovei,* în aceiași revistă, X, 1940, p. 303—305.

36) Zakonicul lui Dușan în cele două părți ale lui din anii 1349 și 1354 a fost editat de multe ori: Fr. Miklosić, *Lex Stephani Dușani,* Viena, 1856, 28 p., St. Novacovici, Законик стефана душана, St. Petersburg, 1872, 220 149 p., ediția aceluiași, Belgrad, 1898, I. Peretz, *Zaconicul lui Ștefan Dușan țarul Serbiei comparat cu legiuirile bizantine, slave și române,* I, (text și traducere) București, 1905, Al. Soloviev, Душанов Законик. 1349 и 1354, Beograd, 1929, 55 p., ediție critică, cea mai bună. Studiul critic cel mai complet este al ace-

Dar înălţarea imperiului sârbesc fusese numai de o clipă. Uroş, fiul lui Duşan, căsătorit cu o romancă, Ana fiica lui Nicolae Alexandru domnul Ţării Româneşti [37]), era un om slab şi fără au-autoritate. Jupanii plecaţi sub strălucirea şi puterea marelui ţar Duşan, ridicară acum capul şi se făcură fiecare stăpân pe provincia lor. La moartea în împrejurări obscure a lui Uroş (1371) dinastia se stinse şi ţara era fărâmată. Dar tocmai atunci primejdia turcească era la porţile ţării, ameninţând libertatea poporului sârb. Dintre toţi jupanii şi cnejii s'a ridicat unul, care a fost luptătorul pentru creştinătate şi libertate, cneazul Lazăr fiul lui Pribaţ logofătul lui Ştefan Duşan. Lazăr nu era şi n'a fost niciodată *cral,* adică rege, a fost până la sfârşitul său tragic unul din cnejii cei mulţi, care-şi împărţeau imperiul cel vechi ce fusese sfărâmat. De aceia, nici prin situaţia sa, nici prin naştere, nu putea vorbi în numele Serbiei întregi, era un principe local, care nici nu putea aduna aliaţi puternici din vecini în ajutorul său.

Văzut pe hartă, cnezatul lui Lazăr cuprindea la început numai valea Moraviei cu regiunile muntoase Novo Erdo şi Rudnic, capitala sa era la Cruşevaţ pe Morava. Numai mai târziu a supus cnezatul lui Nicola Altomanovici spre Apus, la Ipek şi pe al lui Radici Brancovici dela Dunăre (1378), în ţinutul Branicevo la Est de Morava, ţinut în care vor fi făcute, cum vom vedea mai jos, daniile lui Lazăr pentru stareţul Nicodim dela Tismana. Regiunea Priştina, Prizeren şi Cossova, Serbia de sud, era ocupată de Vuk Brancovici ginerile lui Lazăr. In Macedonia se formase un stat sârbesc separat sub regele Vucaşin, ucis în lupta cu Turcii pe râul Mariţa şi după dânsul sub fiul său, craiul Marco (Marco Cralevici, crăişorul legendelor), care avea reşedinţa la Prilep. Vecinul său spre Răsărit era gospodinul Constantin dela Strumiţa şi Velbujd, fiul unei surori a marelui Duşan. Amândoi vecinii, Marco şi Constantin, dinaştii macedoneni, au pierit luptând împotriva lui Mircea cel Bătrân la Rovine. In Albania şi Zeta (Muntenegru) se

---

luiaşi Al. Soloviev în limba polonă, *Statuty cara Stefana Duszana*, Lwów, 1939 în colecţia *Studja nad historia prawa Polskiego*, XVII—2, 30 p. şi acelaşi, *Le droit byzantin dans la condification d'Étienne Douchan*, Revue d'histoire du droit, Paris, VII, 1928. Pentru domnia lui Ştefan Duşan, C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, I, Gotha, 1911, p. 367—412 şi St. Stanojević, Историја српскога народа, (Istoria poporului sârb), Beograd, 1926, p. 161—169.

37) Căsătoria avu loc în Iulie 1360, cf. Al. Ivić Родословне Таблице српских Династија и властеле (Table genealogice ale dinastiilor şi familiilor boereşti sârbeşti), Novi Sad, 1928, Tabela II.

ridicaseră stăpânitori locali, Gheorghe Balșici și Carlo Topia; Bosnia se formase ca un regat independent sub regele Ştefan Tvartco (mai întâi ban) [38].

Ţinutul stăpânit de Lazăr atingea deci Dunărea de amândouă părţile ale gurilor Moravei și de aceia în titlul său cneazul își zicea şi domn al *Podunaviei,* adică al ţinutului depe malul Dunării, titlu care fu imitat și de Mircea cel Bătrân. El nu stăpânea însă Belgradul cu ţinutul Mačva, unde stetea banul unguresc, nici regiunea Crainei cu Cladova. E interesant să urmărim, pentru o mai bună înţelegere a legăturilor politice și culturale cu Românii, granița de Răsărit a Serbiei lui Lazăr. La Răsăritul statului sârbesc se afla pe atunci ţaratul bulgar dela Vidin al lui Straţimir, deslipit de cel dela Târnova, unde domnea fratele acestuia, Şișman. Granița sârbo-bulgară nu urma pe atunci, ca în epoca contemporană, linia Timocului, ci era mult mai la Apus, pe linia de înălţimi ce formează cumpăna apelor între Morava și Timoc, unde sânt înălţimi ce ating până la 1200 de metri, străbătute de pasurile Straja și Grămada. Granița începea între Niș și Pirot, mergea spre Nord atingând Dunărea la cotul dela Milanovaţ. Așa dar, întreaga regiune numită Craina cu Cladova și Negotinul, cunoscut azi prin așezările Românilor timoceni, făcea parte în Evul Mediu din Bulgaria, nu din Serbia și abea în secolul al XIX-lea a fost alipită la statul sârbesc [39]. *Rezultă deci că Dunărea în nici un punct al ei nu despărţea Serbia de Ţara Românească, ţări cari n'au fost vecine directe în nici un moment al Evului Mediu, până la căderea Serbiei sub Turci* [40].

Cneazul Lazăr se născuse pe la 1329 și era căsătorit cu Milița pe la 1353 [41]; el avu cu ea un singur băiat, viitorul despot

---

38) Cf. C. Jirecek, *op. cit.,* II, Gotha, 1918, p. 104—115 şi St. Stanojević, *op. cit.,* p. 197—190, harta ţării lui Lazăr, la p. 190. Harta imperiului lui Ştafan Dușan, la Haumont, *La formation dela Jugoslavie,* Paris, 1930, p. 68. Pentru Marco Craievici, Chalanski. Іѵжно-славіанскія сказанія о кралевиче Маркіе, Varşovia, 1893 şi C. Gröber, *Marco der Königsohn im Serbischen Volksgesang,* Viena, 1883.

39) Granița e stabilită după descrierea contemporanului Constantin Costenecki, cf. P. Nikov, История на Видинското Княжества (Istoria principatului Vidinului), în Anuarul Universității din Sofia, XVIII, 1922, p. 52 53 şi C. Jirecek, Цар Срачимир Видински (Ţarul Straţimir al Vidinului), în Періодическо Списание I, 1882, p. 30—32 şi acelaşi, *Die Heerenstrasse von Belgrad nach Constantinopol und die Balkanpässe,* Praga, 1877, p. 107.

40) Greşesc aşa dar istoricii, cari, amintind de clădirile religioase româneşti în Craina, le socotesc ca fiind în Serbia, cum face C. C. Giurescu, *Istoria Românilor,* I, Bucureşti, 1942, p. 428.

41) V. Ciorovici, în *Narodna Encyklopedia,* Beograd, sub Lazăr.

Ștefan Lazarevici (născut la 1369), despre care va fi adesea vorba în această lucrare, și cinci fete; cea mai mare, Mara, se căsătorise la 1371 cu Vuc Brancovici, a doua, Despina, cu Șișman țarul dela Târnova, a treia Elena cu Strațimir Balșici din Zeta (căsătoria la 1386), a patra căsătorită cu Nicolae de Gara (la 1388), cea mai mică, Olivera, fu dată sultanului Baiazid după lupta dela Cossovo [42]).

„Cneazul Lazăr, scrie *Lauda* închinată stăpânitorului martir, era sârb de neam bun, a slujit cu credință la țarul Ștefan (Dușan), de a ajuns cel dintâi în palatul țarului. Țarul i-a dat în căsătorie pe o rudă a sa, fiica unui boier. Iar după moartea țarului Ștefan și a lui Uroș, arhiepiscopii au uns pe Lazăr ca autocrat în scaunul sârbesc. A fost un mare făcător de bine, a clădit mânăstirea Ravanița, minunată prin frumusețe și înălțime, împodobită cu zugrăveli, odăjdii de argint aurit, cești, dverițe și altele. Și până acum stă ca o floare nemai văzută și se minunează toți ce vin la ea. E ca o cetate întărită cu șapte turnuri și chilii pentru călugări, ca un cuib de păsări pentru pacea călugărilor și a tuturor celor ce vor să se mântuiască“ [43]).

Cu toată căderea imperiului și ivirea stăpânirilor particulare, Serbia în ajunul luptei supreme cu Turcii era o țară bogată și puternică. Ea avea moneta sa proprie de argint [44]), orașe cu ne-

42) Despre Lazăr avem monografia critică a lui Ilarion Ruvaraț О кнезу лазару (Despre cneazul Lazăr), Novi Sad, 1887, VII—427 p., care stabilește datele de mai sus (p. 23 29). Viața lui Lazăr a mai fost scrisă și de un panegirist medieval anonim în limba veche sârbă: „Послѣдованіемъ въ паметъ светаго и блаженаго кнеза Лазара, бівшаго еамодръжца всее сръбскіе землес (Pomenirea sfântului și fericitului cneaz Lazăr, fostul autocrat a întregei țări sârbești), publicată de St. Novacovici în Glasnik, Belgrad, XXI, 1867, p. 157 164. Editorul crede că e o operă din secolul al XVII-lea, fiindcă autorul spune că în curând Turcii vor fi alungați. Argumentul nu e hotărâtor. Faptul că Amurat e numit „țarul Perșilor“ (în loc de Turcilor) și limba ne duce la secolul al XV-lea. O altă scriere foarte înrudită ca text cu aceasta este: Похвала кнезу Лазару (Lauda cneazului Lazăr), dintr'un manuscris din secolul al XVI-lea din St. Petersburg, care a fost publicat de L. Stojanović în Spomenik, III, p. 81—90.

43) Viața lui Lazăr, în Glasnik, XXI, p. 160 161.

44) Dante în *Divina Comedie* pomenește de craiul sârb Miliutin, pedepsit pentrucă a bătut monetă false: „Il quel di Rascia, che male aggiustò il conio di Vinegia“ (cel din Serbia, care a falsificat moneta Veneției). *Divina Comedie, Paradiso*, XIX, vers 140—141, citat de C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, II, p. 66, nota 3.

gustori italieni și colonii de Sași ca în Ardeal, legături comerciale pe drumuri interne cu orașele dela Adriatica și în special cu Raguza. Vestite mine de aramă, argint și alte metale, erau exploatate de cneji și de mânăstiri. ,Cnejii ca și cralii de odinioară aveau la dispoziția lor averi mari, întinse moșii pline de șerbi, armata sârbească era a cneazului, nu a boierilor, deci era recrutată prin sistemul cetăților de adunare și toți supușii, chiar dacă satul lor era scutit de dări, nu erau însă scutiți de obligația de a se înfățișa la „oastea cea mare" a craiului, în vreme de primejdie [45].

Ca și Ungaria, Serbia era însă într'un moment de criză politică în clipa cea mare a primejdiei, cu atât mai gravă, cu cât se afla mai aproape de noii năvălitori păgâni ce se abătuseră asupra Europei.

Bulgaria. Șișman și Stratimir. Vechiul imperiu al Valahilor și al Bulgarilor dela Târnova era în veacul al XIV-lea un stat bulgăresc sub dinastia numită a Șișmanizilor originară din Vidin. Țarul Ivan Alexandru (1330—1371) fusese la începutul domniei un învingător, care lărgise dincolo de Balcani în dauna Grecilor hotarele ținuturilor sale. Din căsătoria lui cu Teodora fata lui Basarab domnul Țării Românești se născuse probabil Strațimir, pe care, încă în timpul vieții sale, Ivan Alexandru îl numise guvernator și domn al Vidinului. Dar după repudierea țarinei romånce, Teodora, trimisă de soțul ei la mânăstire, să-și isprăvească viața în rugăciuni, țarul bulgar căzu în mrejele unei evreice frumoase, de curând botezată tot cu numele primei țarine, Teodora. Pe aceasta o luă țarul în căsătorie după despărțirea de fiica domnului român. Despre Teodora fiica lui Basarab astfel scrie pomelnicul cel vechi dela Târnova în limba slavă: „Teodora binecredincioasa țarină a marelui țar Ivan Alexandru, care a luat chip îngeresc de călugăriță, numindu-se Theofana, veșnică pomenire" [46].

45) Pentru vechea organizație a Serbiei, C. Jirecek, *Staat und Gesellschaft in Mittelalterischen Serbien,* 1 3, Denkschriften der Wiener Akademie, 56 și 58, 1912 1914 și introducerea aceluiași la *Geschichte der Serben,* II, Gotha, 1918 și St. Stanojevici Из наше прошлости (Din trecutul nostru), Belgrad, 1934, 160 p., St. Novacovici Село (Satul), în Глас, XXIV, Academia Sârbească, Belgrad, 1891, 261 p. Pentru armata medievală, St. Novacovici, Стара српска воjска (Vechea armată sârbească), Belgrad, 1893, 208 p.

46) Iordan Ivanov, Поменичи на български царе (Pomelnicele țarilor și țarinelor bulgare), în Известия на истор. дружества, IV, p. 227. Pentru cele două Teodore, Nicefor Gragoras, *Hist. Bizant,* în *Corpus, Bonn,* III, p. 553, sub 1355.

3

Din a doua căsătorie a lui Ivan Alexandru se născu un alt fiu, Şişman şi fireşte, între fiul româncei şi cel a evreicei începe o mare rivalitate, care în cele din urmă se schimbă în duşmănie pe faţă. Evreica şireată ştiu să convingă pe bătrânul ţar să lase moştenirea împărăţiei feciorului ei, Şişman, care la moartea tatălui său (1371) fu încoronat la Târnova în vechea cetate a lui Petru şi Asan [47]). Deşi Şişman a încercat să stăpânească întreg teritoriul Bulgariei, cu toată alianţa sa cu cneazul Lazăr, pe a cărui fiică o luă în căsătorie, el n'a izbutit să înlăture pe fratele său mai mare din Vidin, aşa că Bulgaria rămâne împărţită şi învrăjbită. Şişman domnea la Târnova până la Balcani, stăpânind între 1378 şi 1382 şi Sofia, iar dincolo de Balcani se întindeau acum Turcii. Straţimir stăpânea la Vidin un ţinut întins cuprinzând, cum am văzut, la Nord şi Craina, iar la Sud regiunea Oreahova-Vraţa. Istoricii socotesc că acest ţinut bogat şi bine populat avea pe atunci vre-o 600.000 de locuitori, cifră de sigur foarte exagerată [48]). Straţimir era aliatul şi prietenul domnilor Ţării Româneşti, cu care îl lega dublă alianţă de familie, prin mamă-sa şi prin soţia sa, Ana sora lui Vladislav I [49]). El despărţise biserica din Vidin de scaunul mitro-

---

47) Data morţii lui Ivan Alexandru este 17 Februarie 1371, cum rezultă din cronica bulgară publicată de I. Bogdan în Archiv für slavische Philologie, XIII. Jirecek în *Geschichte der Bulgaren*. Praga 1877, p. 324 admite data 1365, înainte de descoperirea cronicii amintite. Azi toţi istoricii admit data 1371:: P. Nikov, Турското завладѣване на България и сядбата на последните шишмановчи (Cucerirea turcească în Bulgaria şi soarta ultimilor Şişmanizi), în Известия на истор. дружества, VII—VIII, 1928, p. 63 şi Hybl, *Déjiny narodna bulharského* (Istoria poporului bulgar), I, Praga, 1930, p. 231. Aşa dar azi se admite că toate faptele atribuite între anii 1365 1371 lui Şişman privesc în realitate pe Ioan Alexandru, între altele luptele dela Vidin cu Ludovic cel Mare şi cu Vladislav al Ţării Româneşti. Cf. însă C. C. Giurescu, *op. cit.*, I, p. 407.

48) P. Nikov, История на Видинското княжество. (Istoria principatului Vidinului), în годишникъ (Anuarul Universităţii din Sofia), XVIII, 1922, p. 52—53.

49) Dacă această alianţă este exactă. Toţi istoricii admit că Straţimir era fiul din prima căsătorie a lui Ivan Alexandru, deci al Teodorei, fiica lui Basarab, ceia ce înseamnă că el s'a căsătorit cu nepoata lui de vară. Nu ştim dacă aceasta era posibil şi îngăduit de biserică pe atunci. Este ştiut că Şişman şi Straţimir erau fii din mame deosebite. Nu s'ar putea oare admite că Straţimir era fiu natural, dintr'altă legătură a lui Ivan Alexandru, poate dinainte de prima căsătorie. Aceasta ar explica şi repudierea Teodorei româncei, care rămăsese sterilă şi favorizarea lui Şişman fiul legitim în dauna lui Straţimir. In pomelnicul ţarilor, Teodora evreica e trecută ca mama lui

politan dela Târnova și intrase în legături directe cu patriarhia din Bizanț, care numi la 1392 pe Ioasaf mitropolit al Vidinului. Vidinul era atunci un centru comercial important, avea legături comerciale cu Raguza, cu Sașii dela Brașov și bătea monete proprii de argint; zidurile de piatră ale cetății erau înalte și tari și se oglindeau în apele Dunării [50]).

Reținem deocamdată configurația politică a Peninsulei Balcanice la urcarea în scaun a lui Mircea cel Bătrân: Straţimir era ruda domnului român și aliatul său, Șișman era dușmanul lor (ucisese pe Dan predecesorul lui Mircea) și era aliat cu Lazăr al Serbiei, socrul său. Deși aliat cu Lazăr, Șișman fiul evreicei nu cutezase însă să dea lupta pe față cu dușmanii crucii și pierduse Sofia la 1382 [51]), iar pe soră-sa „Kera Tamara țarița" o dăduse încă dinainte în haremul sultanului Murat. Şi scrie pomelnicul țarilor bulgari: „A fost dată marelui amira Amurat, pentru neamul cel bulgăresc și ea șezând acolo, a păzit credința pravoslavnică, a trăit ca o bine cinstitoare și a mântuit neamul ei, sfârșindu-se cu pace" [52]). Atunci, tocmai în anul când se urca în scaunul domnilor dela Argeș Mircea vodă, Șișman încheiase o înțelegere împotriva păgânilor cu socrul său Lazăr și cu Tvartko al Bosniei, dar fără fratele dușman, Straţimir dela Vidin. In lupta dela Pločnik (1387) Turcii fură învinși, însă în anul următor oștile semilunei cu sultanul Murat sosit din Asia se iviră răzbunătoare. Intâi trebuia lovit Șișman, deși nu dăduse ajutor efectiv aliaților săi; el fu bătut și se supuse sultanului (1388), apoi în anul următor a fost rândul lui Lazăr, care-și găsi moartea pe câmpul Mierlelor dela Cossovo [53]).

Dar alături de stăpânirile celor doi frați rămași învrăjbiți în fața primejdiei, se deslipise din vechea Bulgarie a Asăneștilor o a

Șișman, dar în dreptul numelui primei Teodore nu este nici un fiu. Prezintăm aceste considerații ca o hipoteză. Pentru Straţimir este monografia lui C. Jirecek, Български царь Срацимиръ Видински (Țarul Bulgăresc Straţimir de la Vidin) în Периодическо Списание I, 1882, p. 30 și urm., pentru legăturile de familie, p. 39. Pomelnicele la Iordan Ivanov, *loc. cit.*

50) Cf. C. Jirecek, Български царъ Срацимиръ Видински (Țarul bulgar Straţimir dela Vidin), p. 40—41.

51) H. A. Gibbons, *The formation of the Ottoman Empire*, Oxford, 1916, p. 161 propune data 1385, dar am admis cronologia lui Nikov.

52) P. Nikov, Турското завладѣване, p. 61 65 și Ivanov, *op. cit.*, p. 227.

53) P. Nikov, *op. cit.*, p. 66 și C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, II, p. 340.

treia ţară, despotatul lui Dobrotici, Dobrogea de mai târziu, dela gurile Dunării până la Silistra şi la Varna. Ţinutul acesta maritim, în care Bizantinii păstraseră până târziu mai multe cetăţi, era orientat mai mult spre Bizanţ, decât spre Bulgaria. Dobrotici stetea în cetatea cea veche dela Capul Caliacra. Avea întinse legături comerciale pe mare cu Veneţia şi Genova, cu familia domnitoare bizantină a Paleologilor, care-i dăduse titlul de despot, era înrudit, căci fiica stăpânitorului dobrogean se căsătorise cu Mihail Paleolog, fiul împăratului Ioan V. Nu se ştie precis cum s'a format acest stat dobrogean pe la 1350—1360, probabil prin ridicarea unor nobili locali, cari erau prea puţin legaţi de împăratul dela Târnova. La 1385 Dobrotici apare pentru ultima oară și în anul următor în scaunul său se iveşte fiul său Ivanco, după a cărui scurtă stăpânire Dobrogea urma să treacă sub sceptrul puternicului domnitor român de peste Dunăre [54]).

Deşi împărţită şi lipsită de regiunile de dincolo de Balcani, Bulgaria era şi ea încă o ţară bogată, prin agricultura din valea Dunării, era o ţară foarte populată, presărată cu orașe mari, în cari veneau negustori italieni, greci și raguzani. Prin faţada maritimă dela Răsărit, în special prin porturile Mesembria şi Anhialos în care comerţul era înfloritor, avea relaţii cu Bizanţul și cu coloniile italiene dela Marea Neagră. Munţii Balcani sunt străbătuţi de nouă pasuri, din care cel mai important în Evul-Mediu era cel dela Calakanak între Şumen și Carnabad, prin care trecea drumul spre Țara Românească, apoi pasul Demir Kapu (Poarta de Fier), prin care trecură adesea oștile năvălitoare, iar mai târziu tot pe aci urma să treacă Sinan pașa împotriva lui Mihai Viteazul [55]).

Legăturile economice între Bulgaria și Ţara Românească nu puteau fi decât foarte întinse, căci Dunărea nu putea alcătui o întrerupere a drumurilor pentru negustori, cărăuși și păstori de turme. De atunci și până azi a fost un neîncetat schimb de populaţie pe amândouă malurile fluviului, cu sate bulgărești în Nord

54) Despre Dobrotici va fi vorba mai pe larg mai jos, când vom studia stăpânirea lui Mircea în Dobrogea. Pentru Dobrotici N. Iorga, *Veneţia la Marea Neagră, I. Dobrotici* (Acad. Rom., sec. ist., XXXVI, 1914), C. Moisil, *Dobrotici şi Mircea cel Bătrân,* în volumul *Dobrogea la 50 de ani de stăpânire,* Bucureşti, 1928, p. 305—374, Mărculescu, *Doi dinaşti dobrogeni: Balica şi Dobrotici,* Cernăuţi, 1936, De-la-ville le Roulx, *La France en Orient,* I, p. 152-157, Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă,* Bucureşti, 1899, p. 53—55.

55) Sakâzov, *Bulgarische Wirtschaftsgeschichte,* Leipzig, 1930. Pentru pasurile Balcanilor, C. Jirecek, *Die Heerenstrasse,* p. 148—151.

și cu sate românești în Sud. De oarece, cum am arătat mai sus în nici un punct Dunărea nu despărțea Țara Românească de Serbia, tot traficul economic spre Sud se făcea dela noi numai cu Bulgaria sau prin Bulgaria. Istoricii care studiază legăturile și influențele reciproce între Români și Slavii Balcanici până la începutul stăpânirii otomane, trebue să ție seamă de acest fapt, nelăsându-se înșelați de aparența înșelătoare provenită din bogăția isvoarelor istorice privitoare la Serbia și la sărăcia celor rămase dela Bulgari. Nu cunoaștem destul de bine legăturile noastre istorice cu Bulgaria în Evul Mediu, dar ele sunt evident mult mai importante decât cele cu Sârbii, atât în domeniul economic, cât și în cel politic și apoi în privința influențelor culturale reciproce. De pe acum, înainte de a studia politica lui Mircea cel Bătrân, putem afirma că ea trebue să fi fost cu mult mai adânc influențată de evenimentele și schimbările politice din Bulgaria decât de cele din Serbia, care-i erau mult mai streine.

Cucerirea Otomană. Răsăritul Europei era, cum am arătat, într'o perioadă de criză, pe care am putea-o numi criză de creștere. Era o epocă de creștere a populației, de formare de state pe baze naționale, de întărire a organizației politice cu legiuiri noi, precum și a celei militare. Drumurile de comerț continentale acum se deschideau în Sudul și în Nordul Dunării: drumul polon prin Liov la Marea Neagră, legat de Flandra și de orașele hanseatice, drumul interior prin Balcani al Raguzanilor în Serbia și Bulgaria, ridicarea economică a Vidinului, Brașovului și Silistrei. Dar cum am văzut, căderea vechilor dinastii, Piast, Angevini, Nemania și ridicarea particularismului nobililor, precum și al provinciilor în Ungaria, Serbia și Bulgaria, a provocat o epocă turbure de lupte interne și răscoale.

Această situație îngăduia o cucerire streină și atunci au venit Turcii Otomani. La început, osteni robi ai Selgiucizilor, mai târziu mercenari în slujba împăraților și pretendenților bizantini, ei fură chemați în Europa de către creștini. Ioan Cantacuzino, Venețienii, Ștefan Dușan avură legături cu dânșii, dar data primei lor cuceriri în Europa se socoate a fi luarea, în urma unui cutremur, a cetății Gallipoli în 1354 [56]. Sub domnia sultanului Murat I (1359—1389)

56) Data este controversată; la Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I. Pesth, 1834, p. 134, este 1357, dar cronologia lui Hammer nu este niciodată sigură. Cf. și N. Iorga, *Latins et Grecs et l'établissement des Turcs en Europe (1342—1362)*, în Byzantinische Zeitschrift, XV, 1904, p. 174—222. data de mai sus la p. 214. Cf. și H. A. Gibbons, *op. cit.*, p. 100 și urm.

progresele noii puteri fură fulgerătoare; după căderea Adrianopolului, Turcii pătrunseră în valea Mariței și învinseră la Cirmen (1371) pe principii sârbi macedoneni Vucașin și Uglieșa, care fură uciși. Marco, fiul celui dintâi și toți principii sârbi din Macedonia se declarară supuși ai Semilunei. Garnizoane turcești fură așezate la Filipopol, apoi la Sofia și la Niș. In preajma campaniilor mari cari duseră la supunerea Bulgarilor și apoi a Serbiei sub stăpânirea turcească, țările cuprinse de Otomani alcătuiau o fâșie lungă dela Marea de Marmara până la Munții Balcani, lăsând în urmă Constantinopolul grecesc, la Nord Bulgaria, la Sud Salonicul. Macedonia era vasală, dar nu ocupată militărește de Turci, cari aveau numai câteva garnizoane înaintate în diferite puncte [57].

Imprejurările expuse mai sus precum și calitatea de popor asiatic luptător, de călăreți viteji, care avea să se ciocnească cu popoarele de agricultori ale Europei răsăritene, explică destul de complet izbânzile repezi ale Otomanilor. Dar ceia ce e mai greu de explicat este așezarea lor trainică în această parte a continentului, întemeierea unui imperiu care nu s'a contopit cu Europenii și cu cultura lor ca a Maghiarilor de pildă, precum și durata seculară a acestei formațiuni neeuropene. De sigur că puterea turcească a stat deopotrivă în rasa de cuceritori, mereu împrospătată până în veacul al XVII-lea de noi influsuri asiatice, cât și din organizarea ei militară. Imperiul Otoman a fost un stat militar, având o organizație autocrată fără nobilime anarhică, întemeiat pe o armată de proprietari colonizați pe pământ (timare), formând o cavalerie rapidă. Armata aceasta are în fond un caracter feudal, dar colonizarea putând fi mereu înnoită prin noile cuceriri, ea este la dispoziția monarhului, care o face numai pentru credincioșii lui. Ca și în Rusia, istoria puterii otomane este istoria unei colonizări, dar nu de mari mase, ci numai a unei clase militare stăpânitoare. Ienicerii formară apoi infanteria; ei erau un ordin religios monastic, închinat luptei pentru Islam, puterea lor stă în pregătirea lor morală asemănătoare cu a cavalerilor cru-

57) Pentru luptele Turcilor cu Slavii balcanici sânt două monografii amănunțite, ambele în sârbeșta: St. Novacović. Срби и турци XIV и XV века (Sârbii și Turcii în veacurile XIV și XV), ed. II, Belgrad, 1933, 397 p. și I. Radonić Западна Европа и балкански народи према Турцима у првои половини XV века (Europa apuseană și popoarele balcanice în fața Turcilor în prima jumătate a veacului XV), Novi Sad, 1905. Cea din urmă începe numai dela domnia lui Baiazid I.

ciaţi, dar în plus cu o disciplină de fier [58]. In epoca lui Mircea însă cele două corpuri principale ale oştii otomane erau achingii călări şi *azabii* pedestri, cei mai aleşi osteni specialişti.

Se poate spune, fără a cădea în paradox, că izbândele otomane se datoresc unei *supremaţii morale* asupra creştinilor, cel puţin în domeniul solidarităţii de stat, al idealului războinic şi al disciplinei. Căderea Imperiului Otoman va începe când această superioritate va dispare, când şefii locali nu vor mai fi fanatici apărători ai sultanului şi când noi terenuri de colonizat şi de exploatat nu vor mai fi deschise. Căci Imperiul Otoman a fost un stat de exploatare al supuşilor, nu de fructificare economică a bogăţiilor şi a muncii pentru întreaga societate; în această privinţă căderea lui se poate asemăna cu aceia a imperiului spaniol de peste mări, de pildă.

Popoarele balcanice şi cele nord dunărene nu erau lipsite de virtuţi războinice şi au dovedit-o în ciocnirea lor cu valul cotropitor otoman. Dar ele erau popoare agricole; nici Sârbii, nici Bulgarii şi nici Românii n'aveau din această pricină spirit ofensiv. Lupta lor, în special aceia a Românilor, a fost o apărare a ogoarelor şi a muncii săteşti, plugul împotriva săbiei. Dar la noi Românii fierul plugului a intrat aşa de adânc înfipt în pământ, încât n'a putut fi desrădăcinat. Meritul cel mare al lui Mircea şi al neamului în epoca sa este acesta: dela el începe rezistenţa care a făcut pe Turci să renunţe de a cuceri pământul românesc şi i-a silit să-l lase Românilor, pe când al Sârbilor, Bulgarilor, Grecilor şi mai târziu chiar al Ungurilor, le-a fost luat de cuceritorii otomani.

Acest fapt istoric, care nu poate fi lămurit prin declamaţii, ci cere explicaţii de fapte, îşi are cheia în domnia lui Mircea cel Bătrân [59].

58) Cf. consideraţii interesante în această privinţă la G. Stadtmüller, *Osmanische Reichsgeschichte und Balkanische Volksgeschichte* în Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa, III, 1939 şi Gibbons, *op. cit.*, p. 81 84.

59) O hartă a Peninsulei Balcanice cu stăpânirile turceşti şi creştine pe la 1385 1386 în manualul didactic al lui N. Stanev. Историа на български народъ (Istoria poporului bulgar), Sofia, 1917, p. 134.

CAPITOLUL II.

MIRCEA CEL BĂTRÂN. ORIGINA ŞI FAMILIA LUI.

Inaintaşii lui Mircea cel Bătrân. Domnia Ţării Româneşti sau cum i-se zicea oficial după titulatura bizantină, a Ungrovlahiei, întemeiată în veacul al XIV-lea, era o ţară mică în comparaţie cu întinderea regatelor sau ţaratelor vecine, dar era bine aşezată ca un zid pentru duşmani, sprijinită pe munţii mari şi pe apele late şi adânci ale Dunării, era însă o poartă pentru negustorii ce schimbau mărfuri între Răsăritul şi centrul continentului. De aceia, populaţia ei crescuse şi se îmbogăţise, satele bătrâne de sub munte, dela şes şi dela marginele pădurilor între Olt şi Bărăgan, cât şi cele dela bălţile Dunării se îndeseau şi înfloreau. Domnul aşezat în vechiul scaun dela Argeş, unde stătuseră strămoşii, voevozi locali dinainte de întemeiere, era bogat şi puternic, purta diadema de perle, brâu cu încheietoare de aur şi inele cu pietre scumpe, oastea sa se măsurase adesea cu izbândă cu cele ungureşti, iar stăpânitorii din Sudul Dunării, în trebile cărora se amestecase nu odată, îi căutau prietenia şi se bucurau să se încuscrească cu familia lui.

Familia domnitoare, neamul întemeietor al lui Basarab, cel care învinsese pe Angevinul Carol Robert pe cărările munţilor, nu avea un nume de familie, căci aşa ceva nu se obişnuia la noi. pe atunci. Mai târziu, când dinastia s'a stins şi boierii ce încăpuseră fără drept în scaun, voiau să arate o legătură cu neamul cel vechi de stăpânitori, ei şi-au zis Basarabi; aceştia au fost însă Brâncovenii din veacul al XVII-lea, începând cu Matei Vodă; până atunci n'au existat Basarabi. Numele Basarab era un nume propriu, de botez, pe semne împrumutat dela Cumani, ceiace nu înseamnă că purtătorii lor erau chiar Cumani, precum numele slave Vladislav, Mircea, Dan, nu înseamnă că avem a face cu domnitori de neam slavon. Este deci o greşeală să se vorbească astăzi în istoriografia noastră de un Radu Basarab sau de un Mircea Basarab, ei nu erau Basarabi şi în nici un act al lor, nici în povestirile contemporanilor nu sunt numiţi niciodată aşa. Ei erau în realitate din neamul domnesc românesc, neam care nu avea un nume deosebitor.

La 1386 se urcă în scaunul Ţării Româneşti Mircea Vodă, al cincilea domn după Basarab Intemeietorul. Cele două fresce dela

Cozia, refăcute după cele vechi îl arată ca un cavaler apusean, un bărbat matur, purtând plete și o barbă rotundă, ochii adânciți în cap, nasul drept și subțire; e îmbrăcat cu haine scumpe occidentale, dar cu câte un vultur bizantin cu două capete încoronate brodați, când la genunchi cu fir de aur, când pe hlamida încheiată sus pe umăr. Sabia scurtă atârnă la brâu, legată cu o cingătoare scumpă închisă cu paftale, în cap coroană de aur cu pietre scumpe. Ține cu evlavie, dar drept și cu cuget curat în fața stăpânului său Domnul Hristos ctitoria sa și a țării, biserica mânăstirii Cozia, întocmai așa precum se înfățișează și azi evlavios ctitor de țară în fața judecății istoriei.

Mircea, zis numai mai târziu „cel Bătrân", adică cel vechi, spre a-l deosebi de cel tânăr, adică cel nou, Mircea Ciobanul din veacul al XVI-lea, căci la noi nu se obișnuia numărătoarea domnilor cu același nume, era fiul lui Radu Vodă, poreclit Radu Negru, care a fost considerat mult timp ca întemeietorul țării, într'o vreme când în cronici lipseau știri despre domnii cei mai vechi. Radu fusese un ctitor de mânăstiri și de scaune noi de episcopi, chiar si pentru catolici. A terminat minunata Biserică Domnească Sf. Nicolae dela Argeș, cu picturi pline de viață, poboabă a artei neobizantine lângă curțile bolovănite de acolo; bătuse monete de argint, pe care e înfățișat ca un cavaler apusean îmbrăcat în zale, cu coif, pavăză și lancie. Se încumentase să lupte cu Ludovic cel Mare al Ungariei și respinsese oștile lui cari năvăliseră asupra țării sale, apoi se împăcase cu dânsul ca un stăpânitor cuminte ce era [1]).

Radu Vodă, despre care știm așa de puțin, avusese doi fii, pe Dan care a domnit după dânsul și pe Mircea, care a urmat după fratele său. Dan și Mircea nu erau fii din aceiași căsătorie a tatălui lor. Dovada o fac documentele de mai târziu. Mircea în privilegiile date de dânsul numește pe maică-sa „Doamna Calinichia" [2]), (мати господства-ми), iar mai târziu, Vlad Dracul fiul lui Mircea, întărind dania acestei doamne către mânăstirea Tismana o nu-

1) Despre Radu I, I. Minea, *Urmașii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei* în Convorbiri Literare, L, 1916, p. 685 698 și 851 866 și Gh. Brătianu, *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Basarab en 1377*, Vălenii de Munte, 1925 (extras din Revue historique du Sud-Est européen, II, 1925), 12 p.

2) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, București, 1938, p. 62.

meşte „doamna Calinichia bunica domniei mele“ (баба господства-ми) [3]). Iar fiul acestuia, Radu cel Frumos, o numeşte „bunica tatălui domniei mele“ (Калиникїа баба родiтелю господства-ми) [4]). In documentul lui Dan I pentru mânăstirea Tismana, doamna Calinichia nu e pomenită, dar în privilegiul prin care Dan II, fiul celui dintâi, confirmă dania doamnei, acesta n'o numeşte bunică (баба) ci *lelea* (лелѣ), care înseamnă mătuşe sau soră mare [5]). Calinichia, nu era deci bunica lui Dan II şi astfel nu era mama lui Dan I, fratele lui Mircea şi cum grămăticul nu avea un termen adecvat pentru noţiune de bunică vitregă, a întrebuinţat pe cel de *lele,* care se dă în româneşte şi unei rude mai bătrâne în general, evitând pe cel de bunică, folosit de descendenţii ei în hrisoavele lor.

Aşa dar, Mircea şi Dan nu erau fraţi buni. In pomelnice avem numele primei soţii a lui Radu, Ana, care a fost maica lui Dan vodă, iar Calinichia nu era, cum s'a crezut, numele monastic al Anei la trecerea ei în călugărie, ci era o altă persoană, a doua doamnă a lui Radu. (Ceiace nu exclude posibilitatea ca ea să fi fost totuşi o călugăriţă după moartea soţului ei, căci numele ei sună monastic) [6]).

Fost-au însă Dan şi Mircea fraţi duşmani, aşa cum îi arată o anume tradiţie cronicărească, transmisă până şi în letopiseţul domnilor Ţării Româneşti ? Căci zice cronica: „Io Dan voevod... acesta au fost frate cu Mircea vodă Bătrânul şi au domnit împreună amândoi câtăva vreme în pace, apoi se învrăjbiră şi începură a să scula unul asupra altuia“. După aceia, cronicarul povesteşte cum Dan a fost ajutat de împăratul turcesc, iar Mircea de Jicmont (Sigismund) craiul unguresc; şi biruind creştenii pe păgâni, a rămas domn Mircea“ [7]). Ştirea este luată însă din cronica ungurească a lui Thurocz, dintr'un pasaj care priveşte însă o altă luptă, care s'a dat mai târziu între Mircea şi Vlad domnul pus de Turci [8]).

3) *ibidem,* p. 187, document din 1439.

4) *ibidem,* p. 249, document din 1464.

5) *ibidem,* p. 136, document din 1424.

6) Pomelnicele la V. Drăghiceanu, *Curtea domnească dela Argeş,* Bucureşti, 1923, p. 25.

7) *Letopiseţul Ţării Româneşti,* publicat de St. Nicolaescu în Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, XI, p. 108.

8) I. D. Thurocz, *Chronica* ed. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres et genuini,* I, Viena, 1766, p. 290 291. Ştirea e repetată fel de A. Bonfini, *Historia Panonica,* ed. Colonia, 1690, p. 424. Despre interpretarea acestei ştiri, vezi mai jos, p. 254 255.

Intemeiaţi pe această cronică şi pe un pasaj rău tradus din cronica bizantină a lui Chalkokondyl, unii istorici mai vechi, ca Hasdeu şi Xenopol, au putut crede că Mircea a ucis chiar pe Dan, spre a-í lua domnia, ar fi fost deci unul dintre acei tirani, cari se urcă în scaun crunţi de sângele rudelor, mânaţi de o ambiţie sălbatecă, în faţa căreia sentimentele omeneşti sunt înlăturate. Dar în urmă s'a dovedit în chip lămurit că de aşa ceva nu poate fi vorba [9].

Despre sfârşitul lui Dan predecesorul lui Mircea avem o ştire precisă la cronica bulgară (tradusă, mai târziu şi în cronograful românesc al lui Mihail Moxa): *„Şişman ţarul Bulgariei a ucis pe Dan fratele lui Mircea voevod în anul 6902 (1393), luna Septembrie 23“* [10]. Nu ştim cauzele acestui conflict româno-bulgar, a cărui dată din cronică este de sigur greşită; el a avut loc probabil la 1386. Mulţi istorici cred că e vorba de un război dat pentru stăpânirea Dobrogei, dar vom arăta mai jos că aceasta nu este posibil. Imprejurările istorice de atunci sunt necunoscute, atât în Ţara Românească, cât şi în Bulgaria. Este posibil să fie vorba de un episod al luptei dintre fraţi, Straţimir şi Şişman, în care domnul român şi-ar fi găsit moartea, sărind în ajutorul rudei sale dela Vidin.

Despre luptele lui Dan vodă cu Şişman al Bulgariei a păstrat un ecou şi poezia epică bulgară. Era epoca de creaţie epică a epopeii sud slave, momentul luptei cu Turcii şi al căderii independenţii, pe care nu o vor putea apăra de acum decât barzii ce aminteau la ospeţe despre vremurile aspre ale marei vitejii; este un moment istoric pe care şi l-a ales dintre toate creaţia epică şi

9) Toată discuţia la C. Litzica, *De cine a fost ucis Dan fratele lui Mircea?*, în *Omagiul lui T. Maiorescu*, p. 54—61. Asupra interpretării greşite, după noi, pe care Litzica o dă pasagiului din cronica lui Thurocz, vezi mai jos, p. 254. Pasajul din Chalkokondil în noua ediţie critică a lui Darkó, p. 73. Şi W. Miller, în *The Cambridge medieval History*, IV, Cambridge, 1923, p. 567 scrie despre Mircea: „Acest principe îşi câştigase coroana prin uciderea fratelui său mai mare“.

10) I. Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarische Geschichtsschreibung*, în Archiv für slavische Philologie, XIII, p. 530. Cronica lui Moxa nu pune dată, dar aşează faptul în legătură cu lupta dela Cosovo, „pre acea vreme“ Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni*, I, p. 402. In cronica ţării compilată în veacul al XVII-lea de Stoica Ludescu avem: „Şi l-au ucis Şişman vodă domnul Sârbilor, când era cursul anilor dela Adam 6964 (1356)“. *Istoria Ţării Romăseşti*, ed. Ioanid, II, Bucureşti, 1859, p. 3.

s'a oprit asupra lui. De aceia, în cântecele sud slave, alături de Cosovo și de necredinciosul Marcu, apar personagii românești din acea vreme, Radu, Dan și mai ales Mircea voevod. „Dan voevodul și banul care domnește peste multe țări, la malurile mării și ale Dunării, peste cetăți, mânăstiri și munți, pe câmpia cea întinsă, peste satele cele dese", spune balada bulgară. Mircea vodă, zic baladele, se certase cu fratele său Radu (confuzie, pe semne, cu Dan) și fusese aruncat în închisoare, dar Șișman țarul dela Târnova chiamă pe Radu (Dan) la dânsul, să-i boteze copilul, însă cu gând ascuns de a-l ucide. Dar la ospăț Radu, care era să fie înjunghiat, scapă și ucide el pe Șișman, arde apoi cetatea țarilor. De sigur, nu e vorba decât de vagi ecouri deformate de imaginațiile succesive ale generațiilor de poeți și cântăreți; se pare însă că au un sâmbure istoric, conflictul lui Dan cu Șișman, care a lăsat o amintire de vitejie, dar și de trădare și sânge, din care istoricului de azi îi vine foarte greu să se descurce. Să credem oare că Dan a fost ucis de Șișman, nu în războî, ci la un ospăț, prin surprindere? Dar cine oare poate pune temei sigur pe o legendă? [11]. Totuși rămâne un fapt sigur: Dan n'a fost omorât de Mircea, ci a murit în lupta cu Bulgarii țarului Șișman dela Târnova. Numai după moartea lui a luat scaunul domniei, după obicei, adică prin alegerea făcută de boieri, Mircea, fratele său născut din a doua soție a lui Radu vodă.

Deși am înlăturat confuzia despre uciderea lui Dan de către Mircea, totuși trebue să admitem că între cei doi frați era o rivalitate. Chiar dacă nu punem prea mult temei pe legenda bulgară amintită, după care Dan ținea pe Mircea în închisoare, să ne amintim că ei erau fii din două mame, ceiace trebuia să dea naștere la rivalități. Urcarea în scaun a lui Mircea după fratele său Dan a fost o lovitură a boierilor dată împotriva liniei descendenților lui Dan Vodă. Dan avea copii, dintre cari pe unii măcar îi aflăm pribegi în streinătăți în timpul domniei lui Mircea, ceiace înseamnă că ei nu se împăcară cu domnia unchiului lor. Unul dintre dânșii, Ioan, era la Raguza la 1397, iar viitorul Dan II, deși a luptat alături de Mircea în oștile lui, s'a dus mai târziu la Constantinopol și a rămas acolo. Avem motive serioase să credem că

11) Pentru baladele bulgare pomenind de Dan și Șișman, Al. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud,* București, 1936. Cf. și Al. Papadopol Calimah, *Legenda sârbă: Radu vodă și Mircea voevod* în Revista contemporană, II, 1874, p. 130—138.

şi Vlad, domnul uzurpator adus în scaun la 1394—1396 împotriva lui Mircea de oştile lui Baiazid, a fost un fiu al lui Dan I [12]. Aşa dar, Mircea ajutat desigur de o partidă de boieri, a înlăturat dela domnie pe urmaşii predecesorului şi fratelui său, alungându-i poate din ţară şi s'a aşezat el însuşi în scaunul domnesc.

Când s'a urcat Mircea în scaun? Data acestei schimbări de domnie, cu alte cuvinte a urcării în scaun a lui Mircea cel Bătrân nu este cunoscută precis, se ştie doar că la 3 Octombrie 1385 Dan vodă era în scaun la Argeş şi dădea marele său hrisov de danie pentru mânăstirea Tismana [13]. Dar la 27 Iunie 1387 era domn la Argeş Mircea şi întărea din partea sa hrisovul fratelui său, amintind de „sfânt răposatul fratele domniei mele, Io Dan voevod" [14]. Deci între aceste date a avut loc uciderea lui Dan şi urcarea în scaun a fratelui său. In cronica bulgară, care cuprinde multe date contemporane precise, data uciderii lui Dan de către Şişman este 1393, evident greşită, dar greşala se explică: cronicarul o pune la un loc cu pomenirea căderii Târnovei şi cuprinderii împărăţiei lui Şişman de către Turci, amintindu-şi cu acest prilej, de un fapt istoric mai vechi privitor la acest ţar bulgăresc. Data 1393 este data căderii Târnovei şi a lui Şişmán, nu a uciderii lui Dan. Dar avem în cronică şi data zilei, 23 Septembrie. Căderea Târnovei are loc la 17 Iulie (după analele sârbeşti şi cele ruseşti), moartea în robie a lui Şişman la 3 Iunie 1395 [15]. Deci data 23 Septembrie nu poate fi în legătură cu aceste evenimente, este data uciderii lui Dan, iar în locul anului exact, un copist neglijent a pus data evenimentelor povestite în paragraful precedent. Dan fiind ucis la 23 Septembrie, anul nu poate fi nici 1385, căci la 3 Octombrie era încă viu, nici 1387, căci la 27 Iunie domnea deja Mircea. Rămâne deci posibil numai anul 1386.

Dacă aceste consideraţii, care au toate probabilităţile de exactitate, sânt admise, data morţii lui Dan, deci a urcării în scaun a lui Mircea este *23 Septembrie 1386.* [16]

12) Pentru aceşti fii ai lui Dan I, vezi mai jos, p. 58.

13) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* I, p. 38—41.

14) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* I, p. 41—45.

15) Pentru aceste date, P. Nikov, Турското завладование, p. 76 80.

16) Această dată pare contrazisă de un document publicat de St. Nicolaescu, *Cel mai vechi hrisov al lui Mircea vodă cel Bătrân cu privire la mânăstirea Cozia,* Bucureşti, 1939, 12 p. Hrisovul păstrat într'o condică mai nouă are data *27 Aprilie 1386.* In realitate documentul este o traducere târzie şi textuală a unui hrisov slavon cunoscut al lui Mircea pentru Cozia şi

Calinichia Doamna. Cine a fost Calinichia doamna, mama lui Mircea? Unii cronicari mai vechi au văzut în ea pe fiica lui Lazăr al Serbiei, alţi istorici mai noi pe o principesă de neam imperial. Cronica paralelă a principatelor române scrisă de Axinte Uricarul spune că Mircea era nepot al lui „dispot Lazăr“ [17]. O cronică târzie sârbească spune ca a patra fiică a cneazului Lazăr a fost căsătorită cu Radul voevod, deci cu tatăl lui Mircea [18], aşa dar eroul dela Câmpul Mierlelor ar fi fost bunicul marelui domn român. După această cronică au urmat atât Hasdeu, care face nişte consideraţii genealogice complicate [19], cât şi alţi istorici români. Dar această ştire se află numai într'o formă târzie şi alterată a cronicii sârbeşti (din secolul al XVII-lea), cronica veche sârbă în toate variantele sale are numele celor cinci gineri ai lui Lazăr, pe care i-am dat mai sus, din care nici unul nu este român [20]. Numai pe această cronică veche ne putem baza ca să tragem o concluzie sigură. In nici un caz Lazăr nu putea fi bunicul lui Mircea: fiul său Ştefan se născuse la 1369 [21]) cea mai mare dintre fetele lui, Mara se căsătorise la 1371 cu Vuk Brancovici, iar *a patra* cu Nicolae de Gara, la 1387 [22]. Mircea era de sigur un om matur la 1386, când l-au ales boierii ca domn, aşa că nu poate fi încă o generaţie între el şi contemporanul său din Serbia.

Iar după N. Iorga, Calinichia a fost o prinţesă bizantină, pentrucă numele ei este grecesc şi dela ea a moştenit Mircea titlul său de despot, titlu ce se dedea numai rudelor familiei imperiale dela

stareţul Sofronie, pentru satele Miclăuşevăţ, Curilo şi Gărdanovăţ, publicat de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 98—101, care în original n'are dată. Data din condică a fost adăugată de traducătorul din secolul al XIX-lea; documentul este însă dela sfârşitul domniei lui Mircea, cum arată menţiunea stareţului Sofronie şi a lui Mihai vodă coregent. Cf. şi Recenzia lui D. P. Bogdan la publicaţia de mai sus a lui St. Nicolaescu, în Arhiva românească, III, 1939, p. 289 291.

17) Ms. Acad. Rom. Nr. 2591, p. 11. Nu e necesar să adăugăm că Lazăr nu era despot.

18) L. Stojanovic, Старе српске родослови и летописи (Vechile genealogii şi letopiseţe sârbe) Belgrad, 1927, p. 212.

19) B. P. Haşdeu, *Negru vodă,* (Magnum Etymologicum, IV), p. CCXL. şi urm.

20) Cronicele sârbeşti la L. Stojanović, *loc. cit.*

21) Inscripţia de pe mormântul său la Miklosić, *Monumenta serbica,* Viena, 1858, sub 1427.

22) I. Ruvaraţ, О кнезу Лазару (Despre cneazul Lazăr), Novi-Sad, 1887, pag. 2.

Bizanț[23]). Dar numele doamnei este un nume monastic ortodox, femeninul prea cunoscutului nume călugăresc Calinic, nu e desigur numele ei de botez. După moartea soțului, ea s'a călugărit și după rânduiala bisericii ortodoxe și-a schimbat numele, cel de soție și doamnă nu-l cunoaștem, căci, cum am spus, doamna Ana a fost prima soție a lui Radu. Numele monastic Calinichia era folosit și cunoscut în țările noastre, el apare și în pomelnicul mânăstirii Bistrița din Moldova, în partea veche, care s'a început în vremea lui Alexandru cel Bun, contemporanul lui Mircea, ca numele uneia din călugărițele acelei mânăstiri[24]).

Despot n'a fost Mircea din naștere și din familie, își zicea așa în titlul său ca „despot al țării lui Dobrotici", pentrucă stăpânea un despotat și exclusiv numai în legătură cu Dobrogea. In actele cu titlul mai scurt, în care Dobrogea nu e pomenită, Mircea nu-și zice niciodată despot. Era despot al Dobrogei, întocmai cum era herțeg sau conte de Făgăraș, pentrucă stăpânea un comitat, nu pentrucă între înaintașii lui ar fi fost vre-un herțog unguresc. Așa dar, Mircea nu era înrudit în nici un fel, nici cu Lazăr al Serbiei, nici prin mama lui cu Paleologii dela Bizanț. Este necesar pentru a înțelege politica și locul lui în istorie să înlăturăm aceste erori istorice[25]).

Cine a fost Calinichia doamna? Fost-a ea o streină de neam mare sau o romancă din neamul boierilor din țară? Inclinăm, fără a avea dovezi sigure, spre ultima ipoteză. Era o femeie care avea sate și mori în Oltenia, legată pare-se de viața locală; ea donează o moară a ei din Bistrița olteană mânăstirii Tismana[26]), tot ea

23) N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 271 și idem, *La survivance byzantine dans les pays roumains,* Bucureti, 1913, p. 37. Iorga mai aduce un argument: la Cozia pe portretele lui Mircea este vulturul aurit bizantin cu două capete. Am arătat însă că e vorba de o modă de imitație, care apare atât la țarii bulgari, cât și la craii sârbi și chiar la alți domni români de mai târziu, de pildă la Neagoe Basarab pe fresca dela Snagov, P. P. Panaitescu, *L'aigle byzantine sur les vêtements des princes roumains,* în Bulletin de la section historique de l'Académie roumaine, XVII, 1930.

24) *Pomelnicul mânăstirii Bistrița,* publicat de D. P. Bogdan, București, 1941, p. 59.

25) Cf. și hipoteza lui I. Minea, *Urmașii lui Vladislav I,* Convorbiri Literare, L, 1916, p. 857 că doamna Calinichia era fiica lui Dobrotici și deaceia „a moștenit" domnul român țara bunicului său. Vom vedea mai jos că Mircea n'a *moștenit* Dobrogea și în orice caz nu mai avem nici o altă dovadă pentru această hipoteză.

26) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* p. 62.

dărui mai târziu aceleiaşi mânăstiri satul Pesticevo, care este pe româneşte Peştişani, în judeţul Gorj, tocmai sus în munţi pe plaiul Vâlcani, la Răsărit de mânăstire [27]. Aceasta ar fi o indicaţie că doamna Calinichia era poate originară dintr'o familie boierească olteană.

Doamna Mara soţia lui Mircea cel Bătrân. La schitul Brădet, nu departe de scaunul domnesc dela Argeş, se află pe tabloul ctitorilor chipul lui Mircea cu coroană în cap şi al doamnei sale de asemenea încoronată, cu colier de perle mici încolăcit în mai multe rânduri în jurul gâtului, haină lungă tivită şi brodată cu flori mari închipuind bujori şi trandafiri. Numele ei stă zugrăvit: Mara doamna, iar în pomelnicul cel vechi al aceleiaşi biserici citim: Mircea voevod, Mara doamna [28]. Cine a fost Mara doamna? Din ce neam se trăgea? Mara este un nume derivat din Maria, această formă era obişnuită în Serbia; una din fiicele cneazului Lazăr, cea căsătorită cu Vuk Brancovici, se numea aşa [29]. Era doamna lui Mircea o sârboaică? Nu este sigur, pentrucă noi cunoaştem prea puţin onomastica vremii, nu ştim dacă numele Mara nu era obişnuit în acea epocă şi în alte ţări. Ştim de pildă că Tamara, sora lui Şişman dela Târnova, se mai numea în cântecele populare şi Mara [30]. Cele ce ştim despre soţia lui Mircea ne îndreaptă însă spre un mediu cu totul diferit de cel balcanic. La moartea lui Mircea, doamna lui se afla sau poate se adăpostise în Ţara Ungurească şi cu bucurie scrie diacul de cancelarie pe hrisovul lui Mihail voevod, fiul şi urmaşul lui Mircea, la 22 Iunie 1418, câteva luni după moartea marelui domn: „Am scris la Târgovişte, în vremea când a venit mama domniei tale, doamna, dela Unguri" [31]. Diacul se adresa astfel direct domnului, printr'o ciudată încălcare a protocolului diplomelor.

Pe de altă parte, un document puţin cunoscut aruncă o lumină interesantă asupra personalităţii doamnei lui Mircea. La 2 Februarie 1400, regele Sigismund scrie din Praga că-

27) *ibidem*, p. 189, în confirmarea lui Vlad Dracul din 1439, cf. şi p. 251.

28) V. Drăghiceanu şi P. Demetrescu, *Schitul Brădet Argeş*, în Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, XVII, 1924, p. 68—73. Arhitectura e din veacul al XIV-lea, dar pictura a fost înnoită la 1761. Numele întreg al doamnei nu se citeşte pe fotografie.

29) L. Stojanović, Стари српски летописи (Vechile letopiseţe sârbeşti), sub indice.

30) C. Jirecek, История на Българите (Istoria Bulgarilor), Sofia, 1929, p. 251.

31) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 115.

tre „credincioasa, strălucita doamnă, soţia strălucitului bărbat, domnul Mircea, voevodul transalpin", arătând că poporul nostru din Kesztel şi împrejurimi s'a plâns împotriva ei că a călcat vechile privilegii ce le are dela regii unguri Ea cere în chip nedrept dijmă şi vamă dela oamenii cari vin să-şi macine grâul sau pentru negoţ în satul Tolmay, proprietatea doamnei. Acest lucru, zice regele Ungariei, este împotriva poruncilor noastre, pe cari le-am dat eu însumi în scris. Mai mult, unii oameni au fost închişi de către doamnă, li s'au luat vitele, 24 de vite ale oamenilor le mâncase doamna cu oamenii ei şi le mai luase pe deasupra şi doi cai, fără nici o dreptate. „De aceia ei au ajuns în sărăcia cea mai lucie şi arată pe faţă că trebue să fugă de pe moşie şi locurile lor". Ca urmare a acestor plângeri, regele dă porunci foarte severe doamnei, ca de îndată ce va primi scrisoarea lui, să nu mai calce „drepturile poporului nostru", nici obiceiurile vechi şi privilegiile lor, să nu mai fie năpăstuiţi cu nimic, să nu li se mai ia vamă, ci dimpotrivă să le restituie cele luate şi să repare nedreptăţile făcute de ea sau de oamenii ei. Pentru mai multă siguranţă, regele trimite pe Nicolae de Canişa, comitele de Zala, ca să restabilească dreptatea încălcată; deasemenea porunceşte castelanilor din cetatea Rezi să observe executarea acestor porunci [32]).

Scrisoarea aceasta e deosebit de sugestivă. Doamna lui Mircea apare ca o mare proprietară în Ungaria, o nobilă stăpână care nu ţine seamă de privilegiile şi de drepturile celor de jos. Are oameni înarmaţi care arestează în castelul ei, iau biruri, pun pe fugă pe vecini. Comitatul Zala, în care se afla această moşie, este tocmai în partea sud-vestică a Ungariei şi se mărgineşte cu Austria, cu Carintia şi cu lacul Balaton. Oraşul Kesztel, ai cărui locuitori se plânseseră împotriva doamnei lui Mircea, este aşezat pe malul lacului Balaton şi anume la capătul său apusean, iar Tolmay, proprietatea doamnei, este tot pe acel lac, ceva mai la Răsărit. Mai la Nord de această localitate se află cetatea Rezi, pomenită în documentul nostru. Erau deci părţi foarte depărtate de ţara noastră, probabil locurile de baştină ale doamnei lui Mircea, căci de o danie a regelui Ungariei către vecina lui sau de o cumpărătură făcută din ţară la noi tocmai aşa de departe, nu poate fi vorba. De altfel, dacă ar fi fost un feud românesc în acele locuri, regele n'ar fi dat porunci

32) Nagy Imre, Véghely Dezsó şi Nagy Gyula, *Zala vármegye története, kiadja Zala varmegye közönsége okļevéltár,* II, Budapest, 1890, p. 298—300. v. Anexa I. v. harta mai sus, p. 17.

de stăpân al supuşilor, cum e cazul în documentul nostru. Domnii noştri au avut în decursul veacurilor moşii sau feude în Ardeal, dar o stăpânire la marginea opusă a Ungariei nu poate fi aşa ceva, ea arată că doamna lui Mircea era din acele părţi, o nobilă de pe malurile lacului Balaton. Comitatul Zala se mărgineşte cu ţările de limbă croată şi slovenă dela Marburg (Maribor) şi Varajdin; infiltraţii slave nu sunt excluse, deci numele de Mara nu este inexplicabil în aceste părţi. Doamna Mara este mama lui Mihai vodă, urmaşul lui Mircea şi desigur de întoarcerea ei din Ungaria se bucurase aşa de mult diacul domnesc dela Târgovişte. Despre familia ei nu ştim nimic; din documentele moşiei Tolmay aflăm că la 1380 era proprietar acolo Ştefan Lady, iar la 1398, cu doi ani înainte de doamna lui Mircea, era proprietar Paulus de Noogh [33]). Mai târziu, la 1427, pe semne după moartea doamnei, moşia trece în stăpânirea castelului Rezi, amintit mai sus [34]). Să fi fost nobilii Lady şi Paul de Noogh ascendenţii doamnei, dela care ea a moştenit moşia? Nu ştim, căci se poate tot aşa de bine s'o fi obţinut prin cumpărare. In regiunea Zala se stabilise cu moşii familia de origine germană din Carintia Cylli; Henric de Cylli avea numeroase moşii în comitatul Zala [35]). Dacă doamna Mara era din această familie sau înrudită cu ea, ne-am explica anume afirmaţii despre înrudirea lui Mircea cel Bătrân cu Vladislav Iagello, a cărui soţie de-a doua a fost Ana de Cylli [36]).

Mircea şi Vladislav Iagello. Era această doamnă din Ungaria transdanubiană o prinţesă înrudită cu Iagelonii? S'ar părea că da, de oarece Mircea era înrudit cu Vladislav Iagello. Pe temeiul unei scrisori a lui Mircea adresată regelui polon s'ar putea însă trage concluzii greşite. Domnul muntean zice aşa în stil patetic: „Părintelui meu, marelui rege Vladislav... eu sunt al tău şi copiii mei, câţi sunt, sânt nepoţii tăi şi copii ca şi ai mei" [37]). După unii istorici ar rezulta de aici că Mircea ar fi fost ginerele regelui Vladislav, deci doamna lui ar fi fost fiica acestui suveran polon [38]). Genealogia Iagellonilor este însă azi prea bine cunoscută, ca să ne

33) D. Cszanki, *Magyarország történelmi földrajza,* III, Budapst, 1897, p. 117.

34) *ibidem.*

35) Revay, *Nagy lexikon,* sub Zala.

36) vezi paragraful următor.

37) Hurmuzachi, *Documente,* I—2, p. 825.

38) St. Nicolaescu, *Documente inedite dela Mircea cel Bătrân,* Bucureşti, fără dată, p. 46.

mai putem permite asemenea hipoteze. Alţi istorici cari n'au înţeles textul, văd în Mircea pe vărul primar al lui Vladislav [39]. Credem că termenii din scrisoare nu sunt decât forme de respect şi politeţă şi nu trebuesc căutate într'înşii dovezi pentru legături de familie. Totuşi între Mircea şi Vladislav era o rudenie depărtată. In tratatul încheiat de domnul Ţării Româneşti cu regele Poloniei la 17 Mai 1411, făgăduindu-i ajutor, spune că o face cu atât mai mult cu cât e dator şi ca rudă *(ymmo magis iam quia consanguinitatis amor hoc facere compellit amicos* [40]. Ce rudenie putea să fie între domnul dela Argeş şi fostul stăpânitor păgân al Litvaniei? O legătură foarte depărtată, desigur. D. Onciul credea că e vorba de o alianţă de familie între domnul Moldovei Alexandru cel Bun şi Iagelloni, iar Mircea ar fi fost rudă (cum?) cu domnul Moldovei [41].

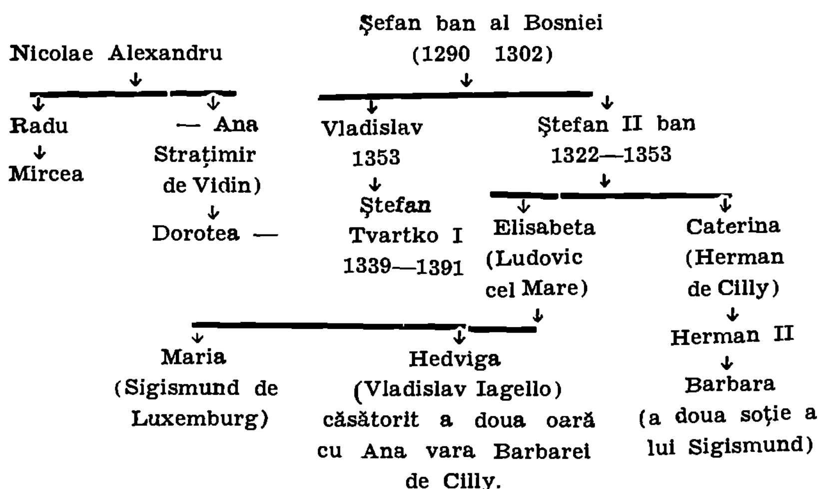
In realitate, prin căsătoria fetei lui Nicolae Alexandru voevod cu Straţimir dela Vidin, a urmat apoi o alianţă de familie cu dinastia bosniacă Cotromanici, iar o fiică a lui Ştefan II Cotromanici, Elisabeta, fusese mama celor două regine, Maria a Ungariei şi Hedviga a Poloniei. In acest chip între Mircea şi Vladislav al Poloniei, ca şi între Mircea şi Sigismund de Luxemburg era o depărtată alianţă de familie. Totuşi nu ne îndoim că oricât de depărtată, această legătură era cunoscută de Mircea, el se mândrea cu ea şi făcea aluzie la dânsa, când scrie în termeni aşa de vagi regelui polon despre înrudirea lor [42].

39) Hurmuzaki, *Documente,* I 2, p. 825, traducerea latină greşită a lui Kaluzniacki, în care ΑΝΕΨΙΟΣ a tradus cu *consobrinus,* văr din mame surori, de unde confuzia.

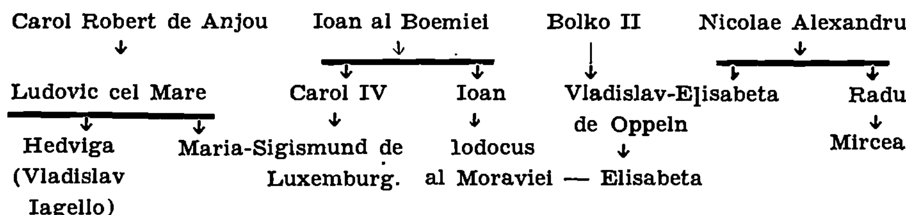
40) Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 472.

41) D. Onciul, *Curs litografiat de istoria Românilor,* Bucureşti, 1900, p. 334.

42) Al. Ivić, *op. cit.,* planşa III, cf. şi Homan-Szekfü, *Magyar törtenete,* III, p. 192. Tabla genealogică a lui S. de Zotta, *Familia regală a României şi alte neamuri descendenţi din Basarabi* în Arhiva genealogică, I, 1912, p. 32 este complet greşită. Crede că Ecaterina, bunica Barbarei de Cilli, soţia de a doua a regelui Sigismund, era fiica Dragodanei (Dorothea) şi a regelui Bosniei Ştefan Tvarko I. In realitate, ea era fiica lui Ştefan banul. Dragodana era fiica lui Straţimir de Vidin, deci vară primară cu Mircea. Pentru amănunte, vezi tabla genealogică mai jos.

Mai există şi altă înrudire a lui Mircea cu Vladislav Iagello şi cu Sigismund de Luxemburg, adică cu soțiile lor surori, Maria şi Hedviga de Anjou, anume prin căsătoria lui Vladislav de Oppeln cu fiica lui Nicolae Alexandru voevod, Elisabeta, şi apoi prin căsătoria fiicei acesteia cu Iodocus al Moraviei vărul primar al lui Sigismund [43].

Rămâne însă loc şi pentru o hipoteză care ar explica altfel legătura de rudenie între Mircea şi Vladislav Iagello. Am spus că nu ştim care eră familia doamnei Mara a lui Mircea, dar este sigur că ea era o femeie nobilă din comitatul Zala. Moşiile ei erau vecine cu Slavonia, unde domnea cu puteri regeşti familia Cilly. Această familie îşi întindea autoritatea prin înrudiri şi în comitatul Zala [44]. La 1400, după moartea reginei Hedviga, Vladislav Iagello

43) Dąbrowski, *Elisabeta Lokietiekówna,* p. 324 şi 328.

44) Vezi harta Ungariei la 1433 cu zonele de influență ale diferitelor familii. Zala e arătată în zona familiei Cylli (Homan- Szekfü, *op. cit.,* III—1, p. 224).

se recăsători cu Ana de Cilly fiica lui Wilhelm din familia aceasta originară din Carintia. Familia Cylli era înrudită cu multe case regeşti. Sigismund de Luxemburg al Ungariei, după moartea Mariei, se recăsători şi el cu Barbara de Cylli vară cu Ana (căsătoria aceasta are loc la 1401). Despre Barbara istoricul Bonfinius spune aceste cuvinte puţin amabile pentru onoarea unei femei: „Indomitae libidinis mulierem, quae inter adulteros publice vitam duxit, prostitutoque pudore viros saepius petiit quam petantur“ [45]). Este posibil să fi existat o rudenie între această familie şi doamna lui Mircea (pentru legăturile familiei Cylli cu Sigismund de Luxemburg şi Vladislav Iagello, vezi tablele genealogice de mai sus). Adaog că Mircea cunoscuse personal pe unul măcar din conţii de Cylli, pe Herman II, tatăl reginei Barbara, cu care luptase alături la Nicopole.

Staicu. Fratele lui Mircea. Când Mircea a dat marele său hrisov mânăstirii Snagov de pe insula din Codrii Vlăsiei, el a întărit călugărilor şi egumenului Lazăr satul Ciuliniţa pe valea Buzăului, sat pe care-l dăruise mânăstirii „fratele domniei mele“ şi apoi se citeşte în document abia vizibil „jupan“ şi un alt cuvânt este şters de tot [46]). Acum o sută de ani un funcţionar al Arhivelor Statului scria în legătură cu acest document: „Numele, cu toate că este într'adins ras, însă tot se cunoaşte din urmele ca umbră rămasă ale literelor că a fost *Staico*“. Numele Staico a fost citit apoi şi de expertul grafic H. Stahl la lumina lămpii de quartz pe o fotografie mărită [47]).

Aşa dar, Mircea a avut un frate, de sigur mai mic, care era jupan, adică în rândul boierilor, cu moşii pe valea Buzăului, un om cucernic care dăruia din avutul său mânăstirii pentru mântuirea sufletului. In pomelnice şi în cronici numele lui nu se iveşte şi mai multe nu putem spune despre dânsul [48]).

Mihail voevod coregent. Mircea a avut un fecior Mihail, care apare alături de dânsul pe fresca dela Cozia, atât în biserica prin-

45) Bonfinius, *Historia Panonica,* Colonia, 1690, p. 503.

46) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 91—93.

47) St. Nicolaescu, *Vechimea mânăstirii Snagov,* în *Bucureşti,* I, 1935, p. 109—111, citise *Stan.*

48) H. Stahl, în expertiza grafică asupra documentului Snagovului spune că cele două cuvinte: „jupan Staico“ au fost adăogate mai târziu cu altă cerneală mai puţin rezistentă şi de aceia s'au şters. Pe locul unde s'au adăogat ele nu era scris nimic, ci fusese lăsat loc alb. Stahl afirmă că adaosul a fost făcut de aceiaşi mână ca aceia care a scris documentul.

cipală, cât şi în capela bolniţei, un tânăr subţire de 12—13 ani cu plete lungi. Una din fresce îl înfăţişează cu o haină vişinie închisă sub o mantie lăsată pe umeri şi încheiată la un nasture, pantaloni strâmpţi, costum occidental, o coroană îmbodobită cu perle mici în cap şi o sabie scurtă atârnată de cingătoarea dela brâu. Mâinile le ţine la piept în semn de rugăciune. In cealaltă frescă e în haine de sărbătoare brodate cu aur, cu flori mari rotunde aurite şi stilizate, coroana mai mare de aur; el susţine cu o mână alături de tatăl său chipul mânăstirii Cozia [49]).

Acest tânăr a fost coregent al lui Mircea în sarcina grea de a conduce ţara, apoi pentru scurt timp a domnit singur în scaun, după moartea tatălui său. In hrisoavele lui Mircea dela o vreme apare menţiunea fiului său Mihail, de obicei arătând că dania şi porunca domnească să se ţie „cât va trăi domnia mea şi cât va trăi fiul domniei mele, Io Mihail voevod“. Alte ori, cel care va călca porunca domnească era ameninţat cu „pedeapsă şi urgie dela domnia mea, ca călcător şi neascultător al hrisovului domniei mele şi al fiului domniei mele, Mihail voevod“ [50]). Nu se poate şti precis în ce an a fost asociat la domnie Mihail voevod. In orice caz este vorba de o asociere, căci pe clopotul dela Cozia stă scris: „In zilele marelui Io Mircea voevod şi ale lui Mihail voevod“ [51]). Pe temeiul unor documente greşit publicate şi greşit datate, s'a crezut că încă dela începutul domniei Mircea şi-a luat alături pe fiul său, împărţind cu dânsul puterea [52]). In documentele *datate* ale lui Mircea între anii 1387 şi 1407 [53]), nu se pomeneşte numele lui Mihai; în schimb într'un hrisov al lui Mircea din 1409 şi în cele următoare el este amintit. Socotim deci cu aproximaţie că anul asocierii la tron al lui Mihai este 1408, cu zece ani înainte de moartea tatălui său. Când s'a

49) Cf. reproduceri la Iorga, *Portretale domnilor români,* Sibiu, 1930, Nr. 7—8. Iorga trece în legendă *Mihăilă* voevod, înţelegând greşit litera cirilică ъ din inscripţie, care la sfârşitul cuvântului n'ar valoarea fonetică

50) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 97 şi 98.

51) St. Nicolaescu, *Cercetări arheologice,* Bucureşti, fără dată, p. 6.

52) I. Minea, *Politica orientală a lui Sigismund,* p. 158. Astfel într'o copie a unui document din Argeş, 27 Decembrie 6900 (Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 341) data se poate corecta pe baza listei boierilor. Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 85 nota. Iorga, *Istoria Românilor,* III, p. 307 pune asocierea încă din 1399, dar documentul citat de dânsul nu e din acel an, ci din 1409.

53) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 41—73.

urcat singur în scaun era un om matur, avea doi fii, pe Radu şi pe Mihai [54].

In timpul domniei lui Mircea şi a lui Mihai împreună s'au bătut monete de argint în Ţara Românească, care au pe faţă numele lui Mircea, iar pe revers pe al lui Mihai, ca să arate astfel asocierea la domnie [55]. Asocierea la tron era un obicei destul de răspândit în aceea vreme şi o găsim atât la Paleologii din Bizanţ, cât şi la Nemanizii din Serbia. Mihail fusese uns ca domn de ierarhii bisericii într'o solemnitate de înscăunare; în hrisovul pe care-l dă el în Târgovişte în calitate de coregent, spune precis: „Eu cel întru Hristos Dumnezeu binecinstitorul şi de Hristos iubitorul şi *de Dumnezeu uns,* Io Mihail voevod, fiul prea dulcelui Io Mircea bine credinciosul şi de Hristos iubitorul şi autocratul mare voevod" [56]. Deci Mihail nu era *autocrator,* ci numai tatăl său avea drept la acest titlu; el dă porunci şi hrisoave cu pecetia lui, dar „cu voia părintelui domniei mele". Totuşi are drept să ameninţe cu urgie şi pedeapsă pe cei ce nu se vor supune poruncii lui, „ca să se înveţe şi alţii să asculte de cuvânt şi să nu se împotrivească" [57]. Situaţia lui Mihail era deci subordonată tatălui său, nu era un asociat cu drepturi egale. El avea însă rosturi deosebite,, pe semne că o parte din oaste era sub conducerea lui şi el avea altă reşedinţă decât tatăl său. Mircea stătea la Argeş în vechea capitală; aproape toate hrisoavele sale sunt date din acest oraş (sunt şi unele hrisoave izolate date de Mircea cu prilejul unor călătorii la mânăstirea Cozia, Tismana, la Giurgiu, la Câmpu-Lung), la Argeş a şi murit probabil marele domn, nu departe peste dealuri de mânăstirea Cozia, locaş de veci al trupului său. Mihail în schimb stătea la Târgovişte, oraşul comercial, care deţinea pe valea Ialomiţii şi a Dâmboviţii negoţul cu Braşovul prin pasul Branului. Hrisovul său ca asociat la domnie e dat din Târgovişte, el face o danie mânăstirii Cozia de

54) *Ibidem,* p. 114. Unii istorici afirmă că Mihail a trăit la Bizanţ înainte de a fi coregent al tatălui său. Minea, *op. cit.*, p. 158, nota 2 şi N. Iorga, *Geschichte des rumänische Volkes,* I, p. 304. In realitate, fiul lui Mircea pomenit la Bizanţ de cronicarul Ducas, care nu-i dă numele, nu este Mihail, căci cronicarul spune lămurit că prezenţa lui acolo era sub împăratul Ioan VIII Paleolog, adică după 1425, dată la care Mihail nu mai era în viaţă. Ducas, ed. Bonn, p. 201. Cf. D. Russo, *Studii greco-române,* Bucureşti, 1939, II, p. 520.

55) C. Moisil, *Monetăria Ţării Româneşti,* în Anuarul Institutului de Istorie Naţională, III, Cluj, 1926, p. 154.

56) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 103.

57) *ibidem,* p. 104.

zece case de şerbi, „din însăşi casa domniei mele şi din însuşi oraşul domniei mele", îi scuteşte de dări şi prestaţii, „câte se află *în oraşul domniei mele Târgovişte*"[58]. Târgoviştea era deci oraşul lui Mihail, acolo stetea el cu curtea lui deosebită. De acolo dă el porunci „slugilor domniei mele dela Cetatea Dâmboviţei şi vameşilor dela Rucăr şi dela Bran", să fie în pace cu negustorii dela Braşov, „ca să nu se mai plângă de voi de-acum înainte părintele domniei mele... căci de voi mai auzi niscaiva vorbe dela părintele domniei mele din pricina vorbelor voastre, domnia mea are să facă mare rău celui ce-i va fi supărat pe nedrept"[59]. Mircea era deci cel ce primea plângerile de peste graniţă, căci în nici unul din actele externe ale lui nu e pomenit fiul asociat la domnie, nici în alianţele cu Polonia, nici în privilegiile de comerţ ale Braşovului şi Lembergului; domnul cel bătrân singur reprezenta ţara în faţa streinilor. Dar acel care executa pedepsele şi lua măsuri pentru sectorul Dâmboviţei şi al drumului negustorilor braşoveni era Mihail, de aceia el chiar dă o poruncă privitoare la procesul Râşnovenilor în timpul vieţii părintelui său[60].

După moartea lui Mircea, Mihail nu s'a mutat la vechile curţi strămoşeşti dela Argeş, ci a continuat să rămâie la curtea nouă din Târgovişte[61]. După el au rămas acolo, în oraşul mai bogat aşezat pe drumul mare de negoţ şi domnii următori. *Astfel se explică schimbarea capitalei ţării dela Argeş la Târgovişte.* Mircea a stat până la moarte în vechea capitală, iar fiul său stătea ca asociat în Târgovişte; dela urcarea în scaun a acestuia, la 1418, Târgoviştea rămâne definitiv capitala ţării. De altfel călătorul german Schiltberger care a luat parte la lupta dela Nicopole, spune foarte clar: „Eu am fost şi în Valahia şi *în cele două capitale* din Valahia, care se numesc Agrisch (Argeş) şi Türkoisch (Târgovişte)"[62].

Asocierea la domnie şi împărţirea atribuţiilor stăpânirii se explică în parte prin greutăţile şi primejdiile din acele vremi destul de grele. Dar de obicei asocierea la domnie înseamnă şi o asigurare

58) *ibidem*, p. 103.

59) I. Bogdan, *Relaţiile Ţarii Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească*, I, Bucureşti, 1905, p. 6—7.

60) *ibidem*, p. 7—8.

61) Hrisov din acel oraş la 22 Iunie 1418, P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 114.

62) H. Schiltberger, *Reisebuch*, ed. Langmantel, Tübingen, 1885, p. 52 Cf. şi Mincu Popescu, *Studiu asupra lui Mircea cel Bătrân*, Bucureşti, 1885, p. 54 55, care afirmă că Mircea a fost cel care a mutat capitala la Târgovişte şi la Bucureşti (?).

pentru stabilitatea moștenirii la tron. Ca în toată istoria noastră veche tronul era electiv, ca și în țările vecine de altfel. Alegerea o făceau boierii și clerul între diferiții membrii ai familiei domnitoare, căci fiul mai mare n'avea un drept de întâietate, dovadă alegerea lui Radu, care a urmat după fratele său Vladislav și a lui Mircea însuși după fratele său Dan, deși acesta avea mai mulți fii. Pentru a asigura domnia fiului său, Mircea l-a uns domn, desigur cu asentimentul boierilor, încă în timpul vieții sale.

Alți fii ai lui Mircea cel Bătrân. Cronicarul bizantin Chalkokondyl vorbind de Mircea spune: „Având adesea legături în afară de căsătorie, a lăsat nu puțini fii nelegitimi în Dacia, cari după moartea lui s'au apucat să se lupte între ei pentru domnie“ [63]. Aceiași observație o face și alt cronicar bizantin, Ducas, care spune despre Mircea că „ducând o viață desfrânată, a avut mulți copii naturali“ [64].

Precum se știe, în țările române și fiii neligitimi aveau drept să fie aleși domni la fel cu cei născuți din cununie. Unii dintre fiii lui Mircea au domnit mai târziu în scaunul Țării Românești, astfel Radu zis Prasnaglava, care domnește dela 1421, fiul „sfânt răposatului părintelui meu, domnul Mircea voevod“. Intre boierii acestuia și nu în primul loc, se ivește un Stan „unchiul voevodului“ [65], care este pesemne fratele mamei lui. Apoi Alexandru vodă zis Aldea se intitula și el fiu al lui Mircea, luând scaunul domniei la 1431 [66]. Urmașul său Vlad Dracul avu o domnie mai lungă (1431—1447) și era și el fiul lui Mircea [67]. Așa dar, patru fii ai lui Mircea au domnit succesiv în Țara Românească: Mihail, Radu, Alexandru și Vlad. Nu știm afară de Mihai, dacă aceștia erau fii legitimi sau

63) L. Chalkokondyl, ed. Darkó, Budapest, 1922, p. 73.

64) Ducas, ed. Bonn, p. 201. O notă comică aduce în legătură cu aceste știri D. Bolintineanu: „Marele Mircea era supus unei slăbiciuni rușinoase pentru bărbații ce ursita alege spre a îndrepta lucrurile omenești: El iubea femeile cu deosebire“! D. Bolintineanu, *Vlad Țepeș și Mircea voda cel Bătrân*, ed. II, București, 1870, p. 96.

65) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 128.

66) *ibidem*, p. 165.

67) *ibidem*, p. 184. Cronicarul austriac E. Windecke, *Historia vitae imperatoris Sigismundi*, ed. von Hagen, Leipzig, 1886, p. 155, cap. 206, vorbind de Vlad Dracul numit de Sigismund domn al Țării Românești îl numește Merz weyden, iar pe tatăl său, adică pe Mircea, Pankratius de Weise (cel înțelept). Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 421 crede greșit că Pancratius ar fi Radu, tatăl lui Mircea.

copii din flori. Unul dintre ei, probabil Vlad, este fiul lui Mircea pomenit de cronicarul bizantin că venise la curtea împărătească din Constantinopol încă din anul 1410 și ceruse ajutor pentru pretendentul otoman Musa [68]). Tot Vlad se afla la curtea împăratului bizantin Ioan VIII Paleolog (1425—1448) ca ofițer împreună cu alți tineri valahi destoinici, în mânuirea armelor [69]). Un fiu al lui Mircea, al cărui nume nu-l cunoaștem a fost dat ostatec la Turci, la curtea sultanului Mahomed I în 1417, când, la sfârșitul domniei, marele domn s'a închinat Turcilor [70]).

Dintre nepoţii lui Mircea, fiii lui Dan I, unul dintre ei, Dan, a stat şi el la Bizanţ şi se afla acolo la moartea unchiului său. El se luptase vitejeşte cu Turcii în oastea grecească şi împăratul Manuel Paleolog îl trimise la 1422 cu o corabie a lui la Cetatea Albă, ca să-și recapete domnia ţării [71]). Un alt fiu al lui Dan I, Ioan, „fiul răposatului Danciul voevod", se afla, desigur fugar, la Raguza, în 1397 [72]). Această ramură a familiei lui Mircea era oarecum exilată din ţară, deși Dan II, înainte de plecarea sa la Constantinopol slujise câtva timp în oştile unchiului său. De asemenea între principii pribegi, trebue să socotim și pe acel Vlad, pe care îl aduse în scaunul ţării Baiazid și care a domnit ca uzurpator între 1394—1396. El era foarte probabil tot un fiu al lui Dan [73]). Cu aceasta se încheie lista membrilor cunoscuţi ai familiei lui Mircea [74]).

68) Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 160 161. Vezi mai jos, cap. ultim.

69) Ducas, ed. Bonn, p. 201—202 și D. Russo, *op. cit.*, II, p. 520.

70) Vezi mai jos, Partea II-a, capitolul ultim.

71) Ducas, *loc. cit.* Faptul e pus în legătură cu asediul Constantinopolului în 1422.

72) N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire de croisades*, II, București, 1899, p. 70.

73) Vezi mai jos, p. 254—255.

74) D. Onciul, *Negru Vodă*, în Convorbiri Literare, XXIV, 1890, p. 1096, nota 1, a presupus existenţa unei legături de rudenie între Mircea și Paleologii dela Bizanţ. Anume, Maria sora lui Straţimir a fost căsătorită cu împăratul Andronic IV Paleolog (1376—1379). De oarece Straţimir era fiul Teodorei, fiica lui Basarab Voevod, ar urma, după Onciul, că Radu tatăl lui Mircea ar fi fost văr primar cu împărăteasa Bizanţului, Maria. In realitate însă, Maria Paleolog n'avea sânge românesc. O spune lămurit cronicarul bizantin contemporan Nicefor Gregoras, care arată că Maria era fiica din a doua căsătorie a lui Ivan Alexandru, adică nu a româncei, ci a Teodorei, evreica

CAPITOLUL III.

POPULAŢIA ŞI CLASELE SOCIALE SUB MIRCEA CEL BĂTRÂN.

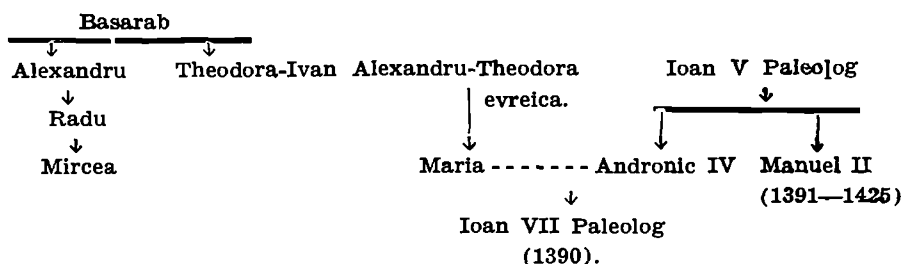
Populaţia Ţării Româneşti. Este de folos pentru înţelegerea unei epoci să începem prin studiul elementelor structurale ale istoriei, adică acelea care privesc cadrul geografic şi uman, societatea şi instituţiile ei, în care se mişcă viaţa politică şi cea individuală. De sigur, cel mai important element structural al istoriei este cel activ, populaţia, cu numărul şi energia ei.

Întemeierea celor două principate româneşti, Ţara Românească şi Moldova, în veacul al XIV-lea, a avut mai multe cauze şi este rezultatul unui complex de fapte politice şi economice, despre care nu ne putem ocupa aci. Dar un lucru este sigur, pentru ca dela forma de viaţă de triburi să se treacă la o organizare de stat, a trebuit să se producă o mare creştere a populaţiei, adică o îndesire a ei. Evul-Mediu în toată Europa a cunoscut, începând cu secolul al XII-lea, o neîntreruptă creştere a populaţiei, care corespunde unei opere de desţelinare a pădurilor şi de colonizare de localităţi noi. Această creştere care revarsă spre Răsărit pe coloniştii germani în Ungaria, Ardeal, Polonia şi Rusia, se opreşte pela 1300 din diferite cauze (în special, marile epidemii, atingerea nivelului maxim al bogăţiilor comerţului mediteranian) [1].

Dar în Răsăritul Europei această perioadă de două veacuri de creştere a populaţiei, începe mai târziu, când încetează năvălirile

---

botezată (Nicefor Gregoras, ed. Bonn, II, p. 557 558). Spiţa genealogică a acestei înrudiri vitrege a lui Mircea cu Paleologii, ar fi deci următoarea:

Cf. Averchie Papadopulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen*, Speyer, 1938, tabla genealogică.

1) Vezi luminoasa expunere a acestui fenomen la H. Pirenne, în *La fin du Moyen-Age*, în colecţia Peuples et civilisations, Paris, 1931, p. 13—14.

mari, deci la sfârşitul veacului al XIII-lea şi ţine deasemenea până mai târziu, adică la mijlocul veacului al XV-lea. Numai prin existenţa acestei perioade de creştere se explică marile creaţii simultane de energie naţională din această parte a continentului: crearea unui stat polon unitar, refacerea Ungariei după dezastrul suferit dela Tătari, crearea imperiului sârbesc al lui Ştefan Duşan, întemeierea Ţării Româneşti şi perioadele de mărire ale lui Mircea şi Ştefan. Cucerirea otomană cu tăierea drumurilor de comerţ, exploatarea supuşilor, războaiele permanente, a pus capăt şi aci acestei propăşiri de origină demografică.

Trebue să observăm însă că în Moldova, întemeiată mai târziu, creşterea populaţiei a început şi ea mai târziu şi a ţinut mai mult timp. In Moldova putem urmări documentar opera de colonizare de sate „în pustiu", de desţelinare de codri, mai ales în partea de Răsărit, şi anume până pe la 1550, pe când în Ţara Românească nu putem găsi în documente nimic asemănător. Aceasta înseamnă că în această ţară mai depărtată de stepele Răsăritului, mai în organică legătură cu sudul balcanic şi cu Ardealul, populaţia avea aşezări mult mai vechi, în sensul că desimea populaţiei ajunsese mai de vreme foarte mare, în legătură cu posibilităţile economice ale vremii. Este adevărat că un călător burgund, Jean Wawrin, care a fost cu corăbiile cruciate pe Dunăre în sus în anul 1445, socoate populaţia ţării rară, cel puţin în unele părţi: „la Vallaquie... ung grant et spacieux pays, mal peuplé en aulcunes marches"[2]. Fireşte însă că Wawrin judecă în comparaţie cu Burgundia, ţara cea mai înfloritoare pe atunci a Europei, dar trebue să reţinem observaţia că populaţia era inegal repartizată, desigur din pricina existenţii pădurilor mari şi a stepei Bărăganului.

Datele ne lipsesc aproape cu totul, pe temeiul cărora să putem trage concluzii asupra numărului populaţiei Ţării Româneşti în timpul lui Mircea. Ştim totuşi că oastea ţării era destul de numeroasă. Cifre avem abea pentru vremea lui Vlad Ţepeş, vreo 40 de ani după moartea lui Mircea, deci într'o epocă destul de apropiată. Atât rapoartele veneţiene, cât şi un scriitor, de Thomasiis, socotesc că oastea domnului Ţării Româneşti se ridica atunci la 30.000 de oameni[3]. Fiind vorba de oastea opusă Turcilor, la care trebue să adăugăm şi diferite garnizoane interne şi la alte graniţe,

2) Wawrin, *La campagne des croisés sur le Danube*, ed. Iorga, Paris. 1927, p. 89.

3) I. Bogdan, *Vlad Ţepeş*, Bucureşti, 1896, p. 28.

ajungem la un total probabil de 40.000. Din cauza sistemului de recrutare întrebuinţat atunci, „oastea cea mare", adică obligaţia tuturor satelor şi oraşelor să vie la luptă, trebue să socotim un procent al populaţiei de aproape 10% (deşi drumurile rele, mijloacele de comunicaţie slabe împiedecau sosirea la timp a satelor mai izolate). Aşadar populaţia Ţării Româneşti ar fi de vreo 4—500.000 de oameni pentru vremea lui Vlad Ţepeş, poate ceva mai mare sub Mircea, după care au fost atâtea războaie şi pustiiri. Fireşte că această cifră este foarte aproximativă şi nesigură, în starea de azi a cercetărilor.

Mai interesante pot fi constatările privitoare la vechimea aşezărilor omeneşti şi la repartiţia lor. In primele documente date de domnii munteni în veacul al XIV-lea, se văd proprietăţi străvechi. Pe la 1369, aflăm între satele întărite de Vladislav vodă mânăstirei Vodiţa, satul lui Costea, Topolniţa, sat care fusese odinioară al unui Costea, apoi al domnului (nu se menţionează o cumpărare), apoi al mânăstirei şi „seliştele", adică locuinţele vechi, azi părăsite, pe Bahna [4]). La 1388 într'un hrisov al lui Mircea se vorbeşte de „seliştea Stăncişoara pe balta Bistreţul, pe dealul unde a fost *odinioară* satul Bresniţa" [5]). Aşa dar în regiunea bălţilor oltene de pe Dunăre erau in veacul al XIV-lea sate care în decursul vremilor avuseseră o lungă viaţă, în care îşi schimbaseră numele. Localitatea Tismana era la 1385 împărţită în două cartiere, al Ligăşeştilor şi al Ruşeştilor, proprietarii de odinioară, de ale căror drepturi nu se pomeneşte nimic în acte, dovadă că erau de mult apuse [6]). Toate arată o viaţă aşezată cu rădăcini străvechi, desigur dinaintea întemeierii ţării.

Repartizarea populaţiei pe regiuni. Vechea noastră istoriografie credea într'o coborâre treptată a populaţiei dela munte spre şesul dunărean, o „descălecare" adică, care ar fi fost şi cauza fundării statului. O asemenea hipoteză asupra mişcării populaţiei româneşti nu are temeiuri documentare. Se poate dimpotrivă dovedi că în primele decenii după întemeiere, regiunea dunăreană era intens populată, cum vom vedea mai jos. Nu se poate prin nimic urmări o mare mişcare de populaţie dela munte spre şes, nici în sens invers, dealtfel. Aspectul etnografic al Ţării Româneşti, aşa cum reiese din cele mai vechi documente este acela al stabilităţii

4) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 37.
5) *ibidem,* p. 44.
6) *ibidem,* p. 41.

populaţiei din vechime. Mai slab populate erau desigur regiunea pădurilor mari şi aceia a stepei. Pădurile cuprindeau atunci Teleormanul, al cărui nume cumanic însemna pădure cumplită, apoi regiunea centrală Vlaşca-Ilfov, unde era *codrul Vlăsiei,* adică al Valahilor. In veacul al XV-lea Snagovul era în loc retras, lac înconjurat de codri, iar Bolintinul, la S. V. de Bucureşti, între Argeş şi Neajlov, e numit în documente „mânăstirea din *pădurea cea mare,* peste apa Argeşului" [7]. La răsărit de cursul inferior al Dâmboviţei şi la Sud de Ialomiţa era stepa Bărăganului, care n'a fost colonizată decât în veacul al XIX-lea. Totuşi aşezări de sate se aflau pe Neajlov şi Teleorman încă din prima jumătate a veacului al XV-lea, poate mai vechi: satul lui Berilă pe Neajlov şi Mirceştii la Teleorman, unde era un boier mare, care nu stetea în pustietăţi, Radu banul [8]. In schimb, din actele de proprietate ale mânăstirilor oltene, aflăm de existenţa, pe vremea lui Mircea al unui mare număr de sate vechi, din care cele mai multe există şi azi, în regiunea dealurilor din Mehedinţi, Gorj, Vâlcea şi Argeş. Multe proprietăţi de sate mânăstireşti se aflau atunci şi pe vremea primilor urmaşi ai lui Mircea şi în partea centrală şi răsăriteană a ţării, mai multe pe valea Dâmboviţei, mai puţine pe a Prahovei, mai rar folosită pe atunci ca drum de legătură. In valea Teleajenului şi a Slănicului, la Mâneci, Verbilău, Stăneşti şi Dealu Mare erau atunci o serie de boierinaşi privilegiaţi [9]. Am văzut că un frate al lui Mircea avea proprietăţi pe valea Buzăului.

Dar ceiace este mai interesant este desimea satelor vechi pe valea Dunării şi la bălţile de pe malul fluviului. In părţile Giurgiului era o mânăstire Strugalea, clădită de un boier Gal; din aceste părţi era şi Baldovin logofătul lui Mircea şi alţi boieri mari, „jupani", care obţin un privilegiu dela domn pentru satul dăruit de ei mânăstirii, Pulcovăţ pe Dunăre [10].

Mânăstiri depărtate de Dunăre, Cozia sau Tismana căutau să obţie dela domnie sate şi bălţi în regiunea gurilor Ialomiţei, unde nu le era aproape călugărilor să vie, ceiace arată bogăţia acestor regiuni foarte populate. Cozia avea o moară la Giurgiu, alta la Catalui şi toată regiunea de bălţi dela Săpatul până la gura Ialomiţei. Cred că Săpatul era lacul numit azi Călăraşi (după oraşul ce nu

7) *ibidem,* p. 168, 186.
8) *ibidem,* p. 197.
9) *ibidem,* p. 147.
10) *ibidem,* p. 106.

exista atunci), pentrucă în legătură cu el dă Mircea o poruncă căpeteniilor din Silistra [11]. La bălţile Dunării era venitul vămii de pește, dar și dela stupi, amenzi și dușugubine pentru crime, prestații, care toate aduceau un venit bun, ceiace arată o populaţie deasă în acele locuri. Privilegiul domnesc vorbește pe la 1403—8 de păstorii dela bălți, deci de pe atunci erau mocanii care treceau dincolo, în Dobrogea. Tot în acel document e vorba de „oamenii boierilor mari și mici", ce se află la bălți [12]. Sate așezate pe marginea bălţii, Vlădenii, Făcăienii și mai sus pe Ialomiţa ca Frăţileștii, sunt pomenite în documentele din veacul al XV-lea [13]. Sate la Dunăre spre Ialomița pe vremea lui Mircea au nume ca Lumineni, Corneni, Cărăreni, care arată o colonizare din alte sate ce se chemau Cărarea, Cornul, dar altele au nume foarte vechi ca Catalui, Cornul, Orlea [14]. Balta Căbâla a Coziei este și azi aproape de Dunărea propriu zisă, spre satul dobrogean Topalul. In mijlocul acestei regiuni bogate se afla Târgul de Floci pomenit în secolul al XV-lea, târgul lânei, al păstorilor care veneau la baltă.

In schimb, Tismana poseda o serie de bălți oltene, ca Potelul și Bistrița, vămile dela Calafat și Vadul Cumanilor, precum și orașul Bistrița, nu departe de Severin, azi un simplu sat [15].

Pe Dunăre umblau corăbii mici românești, pe care cronicarul burgund le numește „manocques": „Valahii ne-au adus 40—50 de corăbii numite manocques (monoxile), care sunt dintr'o singură bucată, ca albiile de porci, lungi și strâmte și încap în ele, în unele mai mulți Valahi, în altele mai puțini" [16]. Se aflau pe malul românesc al Dunării numeroase vaduri, adică schele cu loc de oprire al corăbiilor și de trecere, vaduri amintite între Severin și Brăila în privilegiul lui Mircea pentru Lioveni [17].

Așa dar, regiunea malurilor Dunării era din cele mai populate din stăpânirile lui Mircea, desigur prin legăturile de schimb natural ale populaţiei cu malul opus, dobrogean și bulgăresc.

Drumuri și orașe. După cronicarul bizantin Chalkokondyl, Românii din ţara lui Mircea locuiau mai mult în sate și se ocupau

11) *ibidem*, p. 83.
12) *ibidem*, p. 83.
13) *ibidem*, p. 266.
14) *ibidem*, p. 80.
15) *ibidem*, p. 124.
16) Wawrin, *La campagne des croisés*, p. 53.
17) Hașdeu, *Arhiva Istorică*, I 1, p. 3.

cu păstoritul [18]). Desigur că pe atunci, mai mult ca acum, Ţara Românească era un ţinut ţărănesc, dar nu cu totul: exista o serie de oraşe, centre comerciale: Argeşul (numit mai târziu Curtea de Argeş), Târgoviştea, Severinul, Bistriţa. Târgul Jiului, Râmnicul (Vâlcii), Câmpul Lung, Piteşti, Giurgiu, Brăila, Turnu (Măgurele). Abea peste o jumătate de veac după moartea lui Mircea apar Bucureştii şi Craiova, care nu erau oraşe pe vremea lui şi încă peste veacuri se ivesc Ploieştii (pe la 1600). Târgşorul, lângă Ploieştii de azi, era pe vremea lui Mircea un oraş nou, întemeiat poate chiar de dânsul. In privilegiul dat Braşovenilor la 1413, el menţionează vama dela Târgşor, dar în privilegiul voevodului ardelean Ştibor, care este temelia privilegiului lui Mircea [19]), acest oraş este numit *Forum Novum* (târgul nou) [20]). De aci hipoteza noastră că Târgşorul a fost întemeiat de Mircea. Oraşele erau legate prin drumuri pentru cărăuşi, negustori şi slugi domneşti. Aşa şosèaua judeţeană de azi Câmpu-Lung—Argeş prin Berivoeşti e foarte veche, la Berivoeşti era moşia boierului lui Mircea, jupân Radul [21]). E interesant de observat că la Argeş, drumul spre Râmnic, peste Argeş porneşte *din faţa porţii curţilor domneşti,* pe care va fi mers adesea Mircea (îl găsim la Râmnic cu egumenii şi boierii lui la 1389) [22]) şi pe acest drum a fost dus în ultima sa călătorie spre locul de veci şi de odihnă dela Cozia. La fel, la Târgovişte *chiar în faţa porţilor curţilor domneşti* începe drumul, care şi azi urmează pe şleahul cel vechi, spre Câmpu-Lung, din valea Dâmboviţei în a Ialomiţei, drum de negoţ ce păstrează şi azi pe margeni, dovada vechimii sale, arborii străvechi şi crucile de piatră. Vechea cetate a Târgoviştei, înconjurată cu un val şi cu butuci de lemn împletiţi, avea patru porţi, dela care porneau patru drumuri străvechi: poarta Argeşului, poarta Câmpu-Lungului, a Bucureştilor şi a patra spre Mânăstirea Dealului [23]).

Când oastea lui Sigismund al Ungariei a venit în ţară împotriva Turcilor, ea a trecut prin Bran, pe la Câmpu-Lung, pe calea

18) Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 71.

19) Vezi mai jos, p. 96.

20) Zimmerman, Werner, Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen,* IV, p. 546.

21) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 79.

22) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 102—103.

23) V. Drăghiceanu, *Monumentele istorice din jud. Dâmboviţa,* Bucureşti, 1912, p. 11.

spre Turnu-Măgurele, trecând probabil și prin Târgoviște. Dar drumul de negoț cel mai însemnat era drumul Brăilei, prin Bran, Târgoviște, unde era principalul punct de vamă pentru negustorii brașoveni [24]), apoi spre Brăila, trecând prin Târgșor, Gherghița, Valea Ialomiței, Orașul de Floci și spre Nord la Brăila (cu o variantă de prescurtare prin Buzău) [25]). Acesta era pe vremea lui Mircea principalul drum de comunicație al țării, care ducea la portul și cetatea Brăilei, așezată în locul cel mai favorabil pe un ieșind înalt de pământ, de-asupra locului unde se unesc brațele Dunării, dominând regiunile joase ale luncilor.

Orașele erau ale domniei, administrate separat de un vornic domnesc, un pristav pentru iarmaroace, un birar pentru strângerea birurilor, un folnog (administrator) cu titlu unguresc [26]). Mihai Voevod fiul lui Mircea dăduse Câmpulungenilor un privilegiu, prin care erau scutiți de găleată, darea pe grâne, dovadă că orășenii se ocupau cu agricultura, întocmai ca sătenii, apoi scutirea de slujbă domnească și de vama pârcălabilor de oraș. Orășenii aveau drept de judecată proprie, dar orașul era al domnului cu toate casele și „delnițele" (ogoarele) „la câmp", dovadă că domnul hotărăște ca, după moartea orășanului proprietar, aceste locuri să rămâie orășenilor, boierii și slugile domnești „să nu ceară" dela domnie „loc sau moșie din oraș ori casă ori loc la oraș". Cu alte cuvinte, domnul avea drept să dispue de moșia și de casele orașului și numai prin acest privilegiu special renunță la acest drept în cazul Câmpulungenilor [27]).

Populația orașelor era mai mult de agricultori, căci ea plătea dare pe oi și porci, găleți de grâne, stupi, vii, cositul fânului [28]). In orașe erau și morile domnești, la Târgoviște, Râmnic, Târgul Jiului de pildă, unde veneau să macine țăranii din împrejurimi [25]).

24) Zimmerman, *Urkundenbuch,* III, p. 544—545.

25) Pentru stabilirea parcursului acestui drum, Gh. Mihăilescu, *Importanța economică a Brăilei, (1358—1540)* în Analele Brăilei, VII, 1935, p. 15—18 și harta la p. 16.

26) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 103—104.

27) Laurian și Bălcescu, *Magazin istoric pentru Dacia,* V, 1847, p. 331—333. Hrisovul lui Mihai vodă s'a pierdut, îl avem numai în confirmarea lui Radu Mihnea din 1615, care îl menționează cu data 6900 (desigur că cifrele zecimilor și unităților n'au fost citite), precum și pe ale lui Vlad Dracul din 1439 și Vladislav II din 1452, toate pierdute.

28) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 103.

29) *ibidem,* p. 104, 147, 211.

Totuși, cu tot aspectul lor de sate mari, orașele erau în același timp și centre comerciale. Dan II, câțiva ani după moartea lui Mircea, dă un mare privilegiu de negoț Târgoviștenilor, din care se vede că mergeau cu mărfuri până la Severin și Brăila, prin toată țara, „cumpărând sau vânzând mărfuri aduse din țări streine", piper, șofran, fier, bumbac, iar dintre cele interne, mai ales ceară de albine [30]). Din acest negoț s'au îmbogățit și unii negustori localnici, ca acel Petriman, care lasă prin testament averea sa mânăstirei Cozia la 1425 [31]). Populația orașelor, cum era firesc pentru centre comerciale, cuprindea și elemente streine: la Târgoviște găsim sub Mircea nume grecești între locuitori, ca Gheorghe Paramali și Nicola Metaxar [32]). La Râmnic, avem la 1425 nume nemțești de Sași: Conț (Kuntz), Mihal, Hanoș pârgarul [33]). Și la Câmpul-Lung sunt cunoscute străvechi colonii săsești, care-și aveau și biserica lor de rit roman.

Pe lângă această populație orășenească streină, a mai trecut la noi cu prilejul năvălirilor turcești și populație slavă de peste Dunăre, care a fost bine primită, căci toți suveranii medievali au fost mari colonizatori. Wawrin vorbind de Vlad Dracul, fiul lui Mircea, spune: „Creștinii cari treceau din Bulgaria... au încărcat în căruțe mari și mici avutul lor, pe femei și pe copii, luându-și și vitele cu ei și s'au supus domnului Valahiei,.... rugându-se în numele lui Dumnezeu să fie primiți... Sus zișii Bulgari s'au dus la domnul Țării Românești și l-au rugat să le dea voe să treacă Dunărea și să le dea sau să le lărgească loc în țara lui". (Adică sau să fundeze cu ei sate noi, sau să „lărgească" pentru dânșii satele mai vechi). „Domnul i-a primit pe creștinii Bulgari, căci erau 12.000 de oameni, bărbați, femei si copii, cu mărfuri și vite. Și domnul Țării Românești era foarte bucuros că dobândise atâția oameni, spunând că neamul bulgar este un neam de oameni prea viteji" [34]). Desigur că asemenea scene s'au întâmplat și înainte, pe vremea lui Mircea, când Turcii au supus Bulgaria. Interesant este de sublın'at politica favorabilă colonizărilor streine a domnilor Țării Românești.

Clasele sociale. Boierii. Clasa nobilă la Români era clasa boierilor, seniori proprietari de pământ. Boier se numește un pro-

30) *ibidem,* p. 132.
31) *ibidem,* p. 145.
32) *ibidem,* p. 103.
33) *ibidem,* p. 145.
34) Wawrin, *op. cit.* ed. Iorga, p. 79—80.

prietar care are drept de moştenire asupra moşiilor sale, moşii pe cari nu le lucrează singur, ci prin supuşii lui; iar el este supusul domnului cu obligaţii militare. Boierimea românească era întemeiată pe baze sociale şi economice şi numai mai târziu au venit privilegiile scrise, deci temeiul juridic [35]. Boier mai însemna în trecutul nostru şi dregător, funcţionar al domniei, dar explicaţia acestei duble semnificaţii e uşoară: demnitarii curţii erau aleşi întotdeauna dintre proprietarii de pământ, aşa că s'a făcut o confuzie de denumire, nu pe teren românesc, ci mai înainte încă în Imperiul Bulgar [36]. Numele *boier,* ca şi cel de *jupan,* care indica în special pe nobilul proprietar (senior teritorial) este de origine slavă şi deşi nu este cazul aici să discutăm origina boierilor, trebue să spunem că pentru noi origina slavă a acestei clase de proprietari, cari au supus pe ţăranii romani (rumâni) în epoca migraţiunilor, este evidentă [37].

In vremea lui Mircea însă trecuseră multe veacuri dela luarea în posesie a pământului românesc de către Slavi; boierimea fără îndoială se românizase. Dovada cea mai bună este că Schiltberger, contemporanul lui Mircea distinge limba română de cea bulgară şi subliniază că Românii au o limbă deosebită [38]. Acest lucru nu l-ar fi observat, dacă boierimea românească ar fi vorbit aceiasi limbă cu Bulgarii. De altfel ar fi fost imposibil ca o clasă suprapusă streina să nu fie desnaţionalizată si înlocuită prin elemente ridicate de jos în decurs de şapte veacuri.

Numele boierilor din vremea lui Mircea este instructiv din mai multe puncte de vedere, dar trebue să ne ferim să considerăm origina numelui ca acoperind o origine etnică similară. De cele mai multe ori numele arată o influenţă culturală venită prin legături cu vecinii sau prin resturi de vechi tradiţii ale stăpânitorilor de odinioară (un exemplu e numele spaniol Alfonso, de origine vizigotă, pentrucă Vizigoţii stăpâniseră Spania înainte de cucerirea Arabilor). Boierii lui Mircea nu au decât un singur nume, cel de botez sau porecla. Avem astfel în vremea lui Mircea şi în aceia a celor mai apro-

35) Cf. C. Giurescu, *Despre boieri,* Bucureşti, 1919 şi P. P. Panaitescu, *Die rumänischen Bojaren,* în Zeitschrift für deutsche Geisteswissenschaft, Iena, 1943, p. 210—232.

36) Iurie Trifonov, Къмъ въпроса за старо-българското болѣрство (Despre problema boierimii vechi bulgare), în Списание на българската Академия, XXVI, 1923, p. 43.

37) Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*

38) Schiltberger, *Reisebuch,* ed. Langmantel, p. 57 şi 97.

piaţi predecesori şi urmaşi în scaun o serie de boieri cu nume formate din limba română: Albul, Micul, Tatul, Dude (dela dudă), alţii cu me din calendarul creştin: Mihail, Ion, Luca, Lazăr, Dimitrie, Nicolae. Un grup interesant este acel al numelor de boieri de origine turcă, ceiace pentru această epocă, când nu se ivise influenţa otomană la noi, înseamnă origine cumană (poate şi tătară, dar Cumanii spre deosebire de Tătari au locuit la noi în ţară şi s'au creştinat). Fără a mai vorbi de numele Basarab, a cărui origină cumană este dovedită, avem pe boierii Aga, Berindei, Coman, Iarcân, Batea. Precum numele cumane ca un rest al unei vechi influenţe dispar în veacul al XV-lea, tot aşa ca un fenomen special numai pentru epoca începuturilor noastre politice este grupul de nume de influenţă occidentală în boierimea noastră: logofătul lui Mircea, Baldovin se numeşte ca ducii de Flandra; un nume occidental care s'a perpetuat la noi este Cârstian; apoi Aliman (Alamanus), iar în Moldova întâlnim pe Cărloman şi satul Cârlomăneşti (Carloman). Un Martin şi chiar boierul dela Giurgiu Gal (Gallus) sunt nume occidentale, pe lângă cele propriu zis ungureşti ca Hargaş şi Ladislau. Această influenţă occidentală poate să fie de origine ungurească sau prin intermediul unguresc, dar e posibil să fi fost şi mai depărtată, fie dela Adriatica, fie prin elemente italiene din porturile Mării Negre şi ale Dunării.

Unii boieri au porecle ce indică o anume origine etnică; interesant e Groza Moldovanul din sfatul lui Mircea, care arată o trecere de nobili din domnia românească vecină. Sub Mihai, fiul lui Mircea, este un boier Stanco Sârbul şi altul Mezea Tătarul, iar sub Mircea un Stanciul Turcul. Ne întrebăm însă dacă între sfetnicii credincioşilor domni români puteau fi Tătari şi Turci, sau e vorba de porecle care se raportă la aspectul fizic sau anume călătorii.

De sigur însă că cele mai multe nume din boierimea românească a vremii sunt de origine slavă, sud-slavică, ceiace se încadrează cu influenţa culturală în limba română datorită Slavilor. Aci este însă de făcut o observaţie interesantă: Dacă o serie de nume slave ale boierilor români se regăseşte şi în documentele şi pomelnicele sârbeşti şi bulgăreşti ale vremii sau din altă epocă (Radu, Costea, Mircea — nume slav diminutiv din Dimitrie — Roman, Vlad, Vladislav, Tihomir, Buda, Dragomir, Stanciul, Stanislav, etc. [39]), sunt o serie de nume slave foarte curente în stră-

39) Vuk Karadzić, Српски Речник, Beograd, 1935, Iordan Iavonv, Българске старине из маседонія (Antichităţi bulgare în Macedonia), Sofia, 1931, p. 419 şi urm. (pomelnicele), F. Milklosić, *Monumenta serbica,* Viena, 1858.

vechile familii boierești române, care se explică prin limba slavă vorbită, dar nu se află în onomastica sud-slavă. Astfel este Dan (cel dăruit), Vranin (corbul), Cazan, (dela cazati, a porunci), Nan (dela nana, fiul mamei, deci fără tată), Călin (dela calina, sora mai mică a bărbatului), Ghinea (dela ghinati, a pierde), Sin (feciorul). Firește că studiile de onomastică fiind numai la începutul lor, nu putem trage o concluzie sigură din aceste consideraţii. Credem însă că e vorba de o desvoltare onomastică, deci și culturală, a Slavilor din Dacia, independentă de a acelora din Sudul Dunării. Aceasta constituie o dovadă în plus că Românii s'au desvoltat pe un teritoriu unde trăiau alți Slavi decât cei din Sudul Dună ii, deși înrudiţi ca limbă cu acestia. E vorba bine înteles de teritoriul Daciei Traiane [40]).

Boierii români fiind o clasă de seniori proprietari, această clasă prin esența ei era națională, nu formată din favoriții domnului, ce pot veni de peste hotare, ci din oamenii pământului. Chiar dacă un strein ajunge boier prin achiziţii de moșii în țară, urmașii lui trebuiau să se românizeze.

Clasa noastră boierească forma un sistem. senioral de exploatare a pământului, nu un sistem juridic întemeiat pe înnobilare sau pe jurământul feudal ca în Apus. Tocmai însă pentrucă nu era îngrădită de privilegii cari creiau pe nobili, nu era o clasă închisă. Innobilarea prin împroprietărire ca răsplată domnească e mai frecventă în Moldova, țară de vaste colonizări, totuși o avem și în Ţara Românească: astfel Dan II la 1425 dăruește boierului Şerban satul Voinigești pentru slujba lui dreaptă „în toate luptele" [41]).

Ca orice clasă nobilă, care-și respectă tradițiile, boierimea era anarhică, cultivând adică individualismul, mândria și cultul forței. Foarte caracteristică în această privință este scrisoarea lui Mircea trimisă satelor mânăstirii Tismana cu prilejul morţii stareţului Nicodim, în care spune sătenilor să nu dea crezare celor cari „le-ar minți, boieri sau cnezi, că domnul îi va lua dela mânăstire și-i va da altora în stăpânire... să nu vă credeţi nici de cum.

40) Cf. pentru numele boierilor lui Mircea, hrisoavele lui, în P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti.* Un studiu asupra originii numelor de boieri români, E. Fischer, *Über den Ursprung der rumänischen Bojarenfamilien,* în Zeitschrift für Ethnologie, III, 1908, p. 343 şi urm. şi aparte. Autorul cade în eroare de a crede că origina unui nume acoperă şi origina etnică a celui care-l poartă.

41) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 143 144.

Care s'ar ispiti să umble printre voi dintre boierii domniei mele, ca să vă ia ceva sau să vă tragă la alte munci, *ori cui să-i dați la cap*" [42]. Aceasta înseamnă că domnul nu avea autoritate deplină și prevedea cazul când boierii, împotriva hotărârii sale, ar pune mâna în chip abuziv pe satele mânăstirești. El autoriză deci pe săteni să se apere singuri, dând la cap boierilor. E o scrisoare care desvăluie o interesantă pagină a moravurilor sociale și a anarhiei nobilare.

In lupta pentru independdență a Țării Românești împotriva Ungariei, în mai multe rânduri unii boieri trecuseră de partea regelui ungur împotriva domnului lor, dovadă de lipsă de patriotism local și de ambiție personală, care trece înaintea datoriei. La 1374 Iulie 6, boierii fugari din Țara Românească, Stoican fiul lui Dragomir, fiul lui Voinea din Loviștea, Danciul ruda lui Vlaicu Vodă, se înfățișează regelui Ludovic cel Mare, învinuind pe domnul lor că s'ar fi aliat cu Turcii, dușmanii creștinătății [43]. Incă din domnia lui Nicolae Alexandru, predecesorul lui Vlaicu, se petrecuse un caz asemănător: boierii Carapat al lui Stanislav, Negrea Vlavic, Nicolae și Vladislav fiii lui Vladislav, fiul lui Zarna, pe când Alexandru Vodă intrase în conflict cu regele, trec în Ardeal, lăsându-și moșiile în țară și supunându-se lui Ludovic [44].

Dar tot în tradiția boierimii era *evlavia*. Când Mircea înființează sfântul locaș dela Cozia, o mulțime de boieri fac jertfe din averea lor, pentru a dobândi viață veșnică: jupânul Stanciul Turcul lăsase la moartea sa mânăstirii satul Crușia, Stanciu Bancov îi dă o moșie pe Argeș și Vlad fratele lui Stanciu Vranin îi dă și el o moșie, apoi Tatul dăruește curtea boierească de pe locul Hinăteștilor [45]. Boierii Baldovin, Șerban si Radu aveau chiar mânăstirea lor, Strugalea lângă Giurgiu [46]. Când cunoaștem setea de pământ de totdeauna a boierilor, aceste danii și altele multe care au urmat, au valoarea unui fenomen spiritual al vremii.

Proprietatea pământului. Proprietatea boierească. Am spus că boierii erau o clasă de proprietari, răspândită de altfel pe tot întinsul țării. Credem că numărul mare de sate cu nume personale

42) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 73.

43) E. Lukinić, *Documenta Valachorum in Ungariam illustrantia*. Budapest, 1941, p. 251.

44) Huber, *Ludwig I von Ungarn und die Ungarischen Vassalenländer*, în Archiv für österreichische Geschichte, LXVI, 1884, p. 9, act din 1359.

45) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50, act din 1388.

46) *Ibidem*, p. 106 107.

la plural (Bucureşti, Călimăneşti, Berislaveşti, Tatomireşti), nu se explică prin numele moşului întemeietor al comunităţii de moşneni, rude între ei, ci prin numele primului senior, stăpân al pământului [47]. Incă din veacul al XV-lea poate şi mai de vreme, contrar părerii curente, existau mari proprietari de pământ, adevăraţi latifundiari, atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească. La 1480, şase decenii după moartea lui Mircea, boierul Ticuci cu fraţii lui aveau 27 de moşii aşezate în şase judeţe deosebite ale ţării [48]. Oricât de repede am socoti că s'ar fi desvoltat proprietatea, este totuşi probabil că ea exista la noi în forme latifundiare dela începutul principatelor şi chiar mai înainte. Chiar munţii ţării erau în parte ai boierilor: la 1451 boierii Dragomir, Ion şi Bora stăpâneau munţii din actualul judeţ al Prahovei: Stâna Mare, Zănoaga, Prislop, Intreboile, Arsura şi Bali [49]. Asemenea Loviştea, ţinutul dintre munţi, la Nordul judeţului Argeş, era stăpânită de boieri. Intr'o scrisoare puţin cunoscută a regelui Ungariei din 1374, el arată că între boierii munteni fugiţi dela curtea lui Vlaicu Vodă şi adăpostiţi în Ardeal, era şi Stoican, fiul lui Dragomir, fiul lui Voinea de Lovişte. Deci de trei generaţii erau aceşti boieri proprietari în Lovişte, cel puţin din vremea lui Basarab întemeietorul [50].

Moşia boierului, după modelul sud-slav se numea *baştina,* adică cu drept de moştenire, moşia familiei. Era o proprietate colectivă a rudelor şi generaţiilor cari se succed în aceiaşi familie (baştina lui Tatomir şi Voinea şi a lui Radoslav sub Mircea) [51], dar termenul obişnuit era acel de *ocină,* moşie părintească. Din acest sens social al proprietăţii bazate pe familie în sens larg, rezultă existenţa proprietăţii colective chiar la boierii mari, adică a pământului stăpânit în devălmăşie de o familie foarte lărgită cu rude depărtate. Astfel „slugile domneşti", toţi fii lui Batea, apoi Coman, Nanul, Stanciul, Batu, fiul lui Neagotă aveau împreună pe la 1400 o parte din moşia Mociuriţe, parte din „moşia lui Neagotă" [52]. Iar boierinaşii Vlad cu toţi nepoţii lui, Buia, Sişa şi Stănilă cu fraţii lor stăpâneau la 1415 satul Biala lângă Motru [53].

47) Cf. însă N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Românilor,* Bucureşti, 1908, p. 19.

48) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 310—315.

49) *ibidem,* p. 217.

50) Lukinić, *op. cit.,* p. 251.

51) P. P. Panaitescu, *p. cit.,* p. 77.

52) *ibidem,* p. 78—79.

53) *ibidem,* p. 119.

Proprietatea colectivă a familiei și lipsa pe atunci a unei proprietăți individuale explică și dreptul de protimisis: nu putea cineva să vândă pământul în afara familiei, a rudelor și megieșilor. Ca o încălcare a acestui drept admite Mircea odată o danie către mânăstirea Cozia: „Și nimeni din neamul lui Anghel (donatorul) sau din rudeniile lui sau din frații lui... să nu cuteze să spuie nici un cuvânt“ 54). Tot în legătură cu proprietatea neamului, nu a individului, este și sistemul înfrățirii, a declarării unei înrudiri create printr'o ceremonie religioasă a frăției de cruce, pentru stăpânirea moșiilor. Privilegiile domnesti o confirmă: „Să fie mosiile lui Stanciul, scrie Mircea cel Bătrân, ale lui jupân Vâlcul, nedespărțite de moșiile acestuia și copiii lui Stanciul să fie fii jupânului Vâlcul, în locul fiilor născuți asupra tuturor moșiilor și tuturor vitelor, ca și fii născuți. Și dacă jupân Vâlcul va face copii, copiii lui Stanciul cu ai lui Vâlcul să fie frați, unii ca și alții peste toate“ 55). In schimb, femeile erau excluse dela comunitatea de avere, cu prilejul căsătoriei. „Iar soția lui Stanciul, adaogă Mircea în același hrisov, dacă-i place să ia bărbat (după moartea lui Stanciul), să fie liberă să ia, dar în afară de moșii“ 56).

Suntem la începuturile vieții politice a neamului nostru în Nordul Dunării și constatăm în această epocă, o clasă numeroasă și puternică de proprietari legați de o tradiție de stăpânire a pământului pe familie sau ginte. Neștiutori sau rău voitori au vorbit de poporul românesc în Evul-Mediu ca de păstori nomazi, noi constatăm dimpotrivă, încă din epoca începuturilor sale politice, o tradiție a legăturii cu pământul, care nu este aceia a colonistului liber, ci a băștinașului așezat cu tot neamul. Boierimea lui Mircea era legată de pământ și de organizația familiară, era o boierime militară, așa dar prezența ei în ceasul încercării celei mari a ciocnirii cu păgânii, explică prin tăria structurii societății, rezistența românească din acea epocă.

Cnezi și șerbi. Alături de boieri apar în documentele lui Mircea și ale urmasilor lui *cnezii,* ca o categorie socială: „Fie boier, fie sluga domniei mele, fie cneaz, fie alt om numit sărac“, scrie

54) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* p. 98. Cf. și confirmarea lui Mihail Vodă: „Și nimeni să nu cuteze să ceară socoteală, dintre rudele acelui om, care a dăruit mânăstirilor domniei mele, nici fiul său, nici fratele său, nici nepotul lui“, *ibid.,* p. 115.

55) *ibidem,* p. 64.

56) *ibidem.*

Mircea [57]). Slugile domnești sunt dregătorii domniei, cnezii nu sunt oameni săraci, deci au proprietate. Ce erau cnezii ca o categorie socială? Nu pot fi altceva decât moșnenii de mai târziu [58]), oameni liberi, proprietari. Deosebirea esențială între boier și moșnean (sau cneaz) stă în forma de exploatare a pământului: b ierul nu lucra pământul, ci alții o făceau pentru dânsul; boierul era m'lıtar sau dregător, dar nu plugar. Moșneanul munc a in r pamântul său, era deci plugar. Existența unei clase de s teni pr pr' taıi la noi, din primele epoci ale vieții politi e, este un fapt d s ul de caracteristic: în Apusul Europei, comunitățile de săt nı p p 'et ri dispăruseră cu totul și întreg pământul fus se ocupat d expl ata ea seniorială a nobililor și mânăstirilor; doar câteva excep,ii se pot semnala în Frizia la Marea Nordului și în Sardinia [59]). Această clasă este iarăși o forță socială a istoriei noast e o clasă de apărători ai pământului, ca isvor de viată pentru ei.

Am spus că pentru boieri alții lucrau pamâ tul. Se pune d ci în legătură cu această constatare problema așa de mult discut tă a originilor șerbiei la noi. După unii istorici, șerbia începe abia ın veacul al XVI-lea, după alții ea este mai veche decât existența principatelor. Dacă examinăm documentele din vremea lui Mircea și a primilor săi urmași, constatăm existența unei clase de sateni „supusi" unui proprietar, cu obligații de *slujbă* pentru el. Din hrisovul lui Mircea pentru Cozia se vede lămurit că satele mânăstirii, deci sătenii, „să fie ascultătoare de stareţul Sofronie și de toţi fraţii și să *lucreze* în mânăstirea domniei mele" [60]). Mihail, fiul lui Mircea dăruește zece case de oameni în orașul Târgoviște mânăstirii Cozia, arătând pe nume pe fiecare cu copiii lui: „Aceștia să fie de ocină și de ohabă" (adică stăpâniți cu drept de moștenire și scutiți) [61]). Iar într'alt document pentru aceiași mânăstire, Mircea spune: „Incă este un om care s'a închinat stareţului Sofronie, *să fie poslușnic* (supus) mânăstirii, anume Tâmpa, care acesta a dăruit gârla Săpatul" [62]). La 1431—1436 Alexandru Vodă Aldea poruncește sătenilor din Borușani să fie ascultători de proprietarul lor, jupân Voicul, „pentru că îi sunteți veche moșie dreaptă" [63]).

57) *ibidem*, p. 97.
58) C. Giurescu, *Despre boieri*, p. 43 și urm.
59) M. Bloch, *La société féodale*, Paris, 1939, I, p. 377 și 385.
60) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 101.
61) *ibidem*, p. 103.
62) *ibidem*, p. 83.
63) *ibidem*, p. 172.

Existenţa şerbiei pe atunci era un fapt caracteristic şi pentru ţările vecine, ca să nu mai vorbim de Apusul Europei, în care era o regulă. In Bulgaria, foarte asemănătoare cu Românii ca structură socială, epoca celui de-al doilea imperiu (Imperiul românobulgar) e caracterizată prin formarea marei proprietăţi şi apariţia şerbiei. Ca la Bizantini, şerbii bulgari se numeau *paroikoi,* adică *vecini* [64]. In Serbia deasemenea existau şerbi şi numele lor figura în daniile de sate făcute mânăstirilor de către craii sârbi [65].

Termenul propriu zis pentru şerb sau *rumân,* cum se vor numi în secolul al XVI-lea ţăranii supuşi la noi, nu se află încă în documentele din veacul al XV-lea. Inseamnă aceasta oare că majoritatea sătenilor erau liberi? Când Mircea fundează la Cărăreni, la gura Ialomiţii, o slobozie de colonizare liberă pentru mânăstirea Cozia, el spune: „Oricare va pofti şi va iubi din oamenii cari locuiesc prin satele boiereşti mari şi mici, ca să meargă la satul mânăstirii, să fie slobod de toate dăjdiile şi să nu îndrăznească nimenea a-i opri" [66].

Prin urmare, supunerea plugarilor sub Mircea nu presupunea legătura de glie, ei erau liberi să schimbe stăpânul, să se mute în alt loc, deci pentru majoritatea ţărănimii nu se poate vorbi de şerbie propriu zisă. Legătura de glie nu constituie însă o caracteristică a şerbiei medievale; caracteristică este numai dependenţa de proprietar, adică obligaţia celui ce locuieşte pe o mosie de a munci pentru stăpânul ei.

In Apusul Europei, unde cunoaştem mult mai bine ca la noi exploatarea domeniilor senioriale în Evul-Mediu, sistemul era întemeiat pe aşa numita „tenure", care la noi se numeşte „dare în parte" sau în dijmă. Plugarul ţăran avea o parte din moşia nobilului, pe care o cultiva el, dar produsele le împărţea cu proprietarul, era deci un fel de arendaş, obligat prin faptul şederii pe moşie să împartă roadele muncii sale cu proprietarul. Nu era deci o exploatare în regie a moşiilor, în care oamenii erau scoşi la muncă de dregătorii proprietarului pe moşia lui, prin urmare nu un sis-

64) Sakâzov, *Bulgarische Wirtschaftgeschichte,* p. 76 80 şi 87 92. Cf. hrisovul lui Ion Asan II pentru mânăstirea Vatopedi, dăruind „satul Semalto, tot satul cu *oamenii* (liudi) şi... cu toate veniturile". I. Ivanov, Български старине изъ Македонія (Antichităţi bulgare din Macedonia), ed. II, Sofia, 1931, p. 576.

65) A. Soloviev, Зa ıрани споменици српског права (Izvoare alese de drept sârbesc), Belgrad, 1926.

66) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 113.

tem de prestații personale, ci de *dijmă* (zeciuială din produse[67]). Acest sistem se întindea și în Germania, Polonia și Ungaria. Abia la sfârșitul secolului al XV-lea și în cursul celui următor, sistemul dijmei în natură a fost înlocuit pe proprietatea nobilară cu sistemul corvezii personale țărănești, fapt datorit unor cauze economice generale[68]). Fost-a la fel și la noi? Credem că da, desi n'avem documente precise pentru amănuntele vieții agrare ın țara noastră în veacul al XV-lea. Sunt unele indicii însă, din care se poate trage această concluzie: până în veacul al XVI-lea, când se produce în Europa schimbarea de sistem amintită mai sus, în documentele noastre nu se vorbește mai niciodată de șerbi (vecini și rumâni) arătati anume, ceiace arată că pământul locuit și nu omul cu corvoada lui personală interesează. De altfel, în documentul lui Mircea, în care se vorbește de poslușnicul Tâmpa, care s'a închinat Coziei cu o baltă a lui, se arată că *Tâmpa va continua să „ia vama" (de pește) dela această baltă,* dând partea mânăstirii[69]). Firește „supunerea" țăranilor șerbi în veacul al XV-lea implică anume *servicii* făcute proprietarului, mai ales când moșia era scutită și deci toate impozitele și prestațiile datorite domniei treceau asupra proproprietarului. Dar vrem să subliniem două fapte sociale esențiale pentru vremea lui Mircea: întâi, *țărănimea românească nu era legată de glie,* al doilea *ea participa la beneficiile exploatării pământului,* era deci interesată la apărarea lui.

Credem de altfel că, în afara majorității de plugari cari aveau *parte* la moșie, era încă de pe atunci un mic număr de șerbi propriu zisi, de pildă acei oameni din Târgoviște indicați pe nume ca supuși dăruiți, în privilegiul coregentului Mihail. Clasa muncitorilor agricoli n'a fost unitară nicăieri și nici la noi nu putea fi[70]): Problema dependenții plugarilor români de pământ este în legătură cu aceia a brațelor de muncă. Desigur că în Evul-Mediu brațele de muncă în agricultură erau la noi, ca și în restul Europei, insuficiente. Dovadă, în tot sud-estul Europei și la noi, politica de colonizări pe care o făceau domnii și boierii, atrăgând pe moșii și în

67) M. Bloch, *op. cit.,* II, p. 10 și 245, H. Pirenne, *Histoire de l'Europe,* Paris, 1936, p. 61—63.

68) I. Rutkowski, *La genèse du dualisme dans l'évolution agraire de l'Europe,* în Rezumatele comunicărilor congresului istoricilor, Oslo, 1928, p. 265 și urm.

69) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 62.

70) Dinu C. Arion, *Vlahii clasă sociala în voevodatele românești,* București, 1940.

țară, cu scutiri de impozite oameni streini. Lipsa brațelor de muncă se explică și prin mișcarea de desțelinare a pădurilor, de fructificare a pământurilor necultivate. Ea avu ca urmare păstrarea dependenței plugarilor de proprietari, a cărei origine istorică se trage din epoca năvălirilor Slavilor.

Proprietatea. Drepturile feudale ale Domniei. Boierimea de proprietari era supusă domnului în privința stăpânirii pământului și ca oaste. S'a spus adesea că la noi n'a existat *feudalitate* ca în Apus dar pe măsură ce cunoaștem mai bine isvoarele istoriei române în veacurile XIV și XV, această afirmație trebue înlăturată. Exista un *dominium eminens* al domnului asupra proprietății boierești, adică pe lângă dreptul de proprietate al boierului, era și un drept suprapus al d mnului, drept real, nu numai teoretic [71]. Domnul, în vremea lui Mircea, avea drept uneori și în anume împrejurări să dispună de moșia boierului. când boierul Buda dăruește Coziei o vie „din voia" (adică cu voința, hotărârea) lui Radu vodă, tatăl lui Mircea, înseamnă că domnul a luat inițiativa daniei făcute de boier [72]. Iar când Mircea însuși vrea să lărgească hotarul mânăstirei sale, el spune foarte simplu: *„Am luat locul* ce ține de satul numit Jiblea... și am dăruit mânăstirii domniei mele... ca să fie moșia bisericii până în veci". Locul era al boierilor Stanciul, Vâlcu, Costea, Albu și Radomir și ca despăgubire domnul îi scutește de dări pentru restul moșiei lor, deci nu le dă plată efectivă și nici nu le ceruse învoirea. Dimpotrivă, domnul adaugă: „această scrisoare a domniei mele, nimeni n'are voie s'o schimbe, nici călugării locuitori ai mânăstirei, nici mai sus zișii boieri, cărora *li s'a făcut schimbul,* nici copii lor, nici cei de după dânșii" [73].

Am spus că proprietatea nu era individuală, ci în devălmășie, înțelegându-se neamul întreg al proprietarului, în decursul generațiilor. Dar în cazul când se stingea familia în linie masculină, sau când se înstreina moșia prin vânzare sau prin înfrățire, atunci intervenea dominiul eminent al domnului. Pentru trecerea moșiei la altă familie era nevoie de o confirmare domnească, ce nu era un simplu act de înregistrare, cum se crede adesea, ci o adevărată rescumpărare. In adevăr, în acest caz, boierii dau domnului *un cal* sau *un cal și* o *cupă,* cum fac boierii dela Beala pe Motru, la 1415,

71) idem, *Incercare asupra dominiului eminent,* în Inchinare lui N. Iorga, Cluj, 1931, p. 21—23.

72) P. P. Panaitascu, *op. cit.,* p. 50.

73. *ibidem,* p. 53, act din 1389.

către Mircea [74]. Nu e vorba de o taxă simbolică de înregistrare, ci de o adevărată rescumpărare, cum se vede dintr'un act din 1487. O moşie, muntele Coarnele şi o parte a satului Lieşti, sunt cumpărate de un oarecare Precopie „pe doi cai buni de 600 de aspri", deci acesta este preţul moşiei. Iar pentru confirmare, „domniei mele au dat un cal bun de 300 de aspri". Aşadar rescumpărarea dela domn ajungea până la jumătate din valoarea moşiei [75]. Darea calului este o dovadă că domnul era proprietarul superior al pământului, era în acelaşi timp un simbol al calităţii de oştean al boierului [76]. Dealtfel, nu numai boierii, ci şi cnezii datorau acest cal, dovadă menţiunea din hrisovul lui Vlad Călugărul din 1487, în care dăruieşte Snagovului „cai dela *cnezii care mor*... din acel judeţ al Brăilei" [77], ceiace înseamnă că la moartea cnezilor (poate numai a celor fără fii), se plătea un cal domniei pentru întărirea noului proprietar. In legătură cu acest drept al domniei este şi acela de *a relua*, pe seama domniei, moşia, când se stingea linia masculină a proprietarilor. O asemenea moşie reluată se numea *prădalica* [78], termen încă nelămurit, dar de origine balcanică (el nu apare încă în vremea lui Mircea, ci câteva decenii mai târziu).

Spre deosebire deci de veacul al XVI-lea şi următoare, când proprietatea boierească era absolută şi neîngrădită, în vremea lui Mircea şi în veacul al XV-lea, proprietarii erau încă în reală subordinare feudală faţă de domn, ceiace, cu tot caracterul de independenţă manifestat de pe atunci de boierime, o lega mai strâns de domnie.

Proprietatea. Imunitatea. Tot la acest rezultat contribuia şi dreptul domnului de a acorda moşiilor mânăstireşti şi boiereşti *imunitatea,* cum se numeşte în Apus, *ohaba,* cum se numeşte la noi. Imunitatea nu este, cum se crede în deobşte o simplă scutire, ci pe lângă scutirea de dări şi prestaţii, cuprinde şi interdicţia dregătorilor domneşti de a-şi exercita dregătoria pe teritoriul acelei moşii imune [79]. Aşadar, o moşie ohabnică era scutită de dări şi

74) *ibidem,* p. 111. Cazurile sunt foarte numeroase în tot veacul al XV-lea.

75) *ibidem,* p. 359.

76) Dinu Arion, *l. c.*

77) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 357.

78) I. C. Filitti, *Prădalica să nu fie,* în Revista istorică Română, II, 1932, p. 332—368.

79) P. Apus. M. Bloch, *op. cit.,* II, p. 122, 125—6. Pentru ohabă, cf. I. Bogdan, *Ohabă, ohabnic,* în Convorbiri Literare, XL, 1906, p. 295—299.

prestații, dar în același timp ea devenea domeniul feudal, în care boierul ridica pentru folosul său toate dările cuvenite statului, punea pentru interesele sale pe țărani la munci: cositul fânului, tăiatul copacilor, lucru la moară, cărăușie, în măsura în care satele neohabnice aveau această obligație față de domnie. Apoi, pentrucă nici judecătorii domnești nu aveau voie să calce moșia și „să supere“ pe locuitori, boierul sau stareţul mânăstirii devenea *judecătorul* supușilor săi, el aplica amenzi, pedepse, avea în mână puterea economică, fiscală, judecătorească, administrația, într'un cuvânt se substituia statului.

Incă depe la 1370 Vlaicu vodă dăduse mânăstirei Vodița satul Jidovștița, „liber de toate dările și prestațiile domnești *și de oaste* și de toate ohabnic“ [80]. Că scutirea nu era în favoarea sătenilor, ci în a proprietarului, se vede din hrisovul lui Mircea pentru satul Ciulinița al Snagovului:: „să fie de ohabă acestei mânăstiri... afară de singură oastea cea mare... iar celelalte toate prestații să le muncească pentru mânăstirea domniei mele dela Snagov“ [81]. Iar în hrisovul lui Mircea pentru Cozia citim: „sau este judecător, sau globnic, sau cineva dintre boierii domniei mele mari și mici, dintre dregătorii domniei mele, nimeni să nu cuteze să prigonească acele sate cu nici o dajde, ci ele să fie ascultătoare de stareţul Sofronie... și să lucreze în mânăstirea domniei mele“ [82]. Stareţul se substituia deci judecătorilor și dregătorilor domniei [83].

Caracterul relațiilor dintre Mircea și boierime depinde de această întrebare: era imunitatea o regulă sau o excepție pentru proprietatea boierilor? In primul caz, boierii ar fi aproape independenți, în al doilea ei depindeau de domnie și de favoarea ei. Deși au fost istorici care au crezut în generalizarea imunității [84], este ușor de dovedit contrariul. Mai întâi, imunitatea (ohaba) se acorda cu privilegiu scris pe pergament. Oricâte documente s'ar fi pierdut, nu credem că toate satele au primit asemenea privilegii. De altfel, însuși faptul că pentru fiecare sat ohabnic se cerea un privilegiu scris dela domnie, arată că era un drept special ce deriva din acest

80) P. P. Panaitescu, *Documentel Tarii Românești,* I, p. 37.

81) *ibidem,* p. 92.

82) *ibidem,* p. 101.

83) cf. și C. C. Giurescu, *Organizația financiară în vremea lui Mircea cel Bătrân,* Acad. Rom. Memor. sec. ist. VII, 1927. Cf. pentru imunitatea în Bulgaria, I Ivanov, *op. cit.,* p. 593—601.

84) N. Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisation,* ed. II, Paris, 1920, p. 151.

hrisov domnesc şi nu un drept dela sine înţeles, derivând din însăşi esenţa proprietăţii boiereşti. Dar avem şi dovezi concrete. Când Mircea ia boierilor dela Jiblea moşia lor, pentru a o da Coziei, „în schimb pentru această am eliberat boierilor cărora a fost moşia. restul din Jiblea, ca să le fie acele sate de ohabă“ 85). Deci ca rescumpărare li se acordă ohaba, nu ca un drept dela sine înţeles, de care ei nu se bucurau până atunci. Când, la 1484, boierii Bran, Radul şi Pătru obţin dela Vlad Călugărul scutirea de vinăriciu, domnul spune: „pentrucă au venit jupânul Bran cu fraţii săi, Radul şi Pătru, *de au cumpărat vinăriciul,* cât se cuvine să fie domnesc, dela domnia mea *pe doi cai buni turceşti.* Deaceia, domnia mea i-am liberat, cât va trăi domnia mea, de vinăriciul domnesc dela satele lor, să nu se mai ia“ 86). Bine înţeles, că dacă domnul putea chiar *vinde* dreptul de scutire, acest drept era întru totul la dispoziţia lui.

Fără să putem face o statistică, din lipsă de documente, putem afirma că imunitatea fiind o excepţie, era rară la început, dar cum era cu drept ereditar de cele mai multe ori, ea s'a îndesit cu vremea pe măsură ce treceau domniile, căci fiecare domn avea favoriţii şi obligaţiile lui. La început, în vremea lui Mircea, veniturile domneşti erau mari, mânăstirile şi boierii cu moşii imune fiind puţini. Şi puterea domnului era mare în interior, având la dispoziţie acest instrument de a câştiga şi de a răsplăti credinciosi: acordarea imunităţii. Când aproape toate familiile boiereşti au avut imunitate pentru moşiile lor, atunci puterea şi autoritatea domnilor a scăzut faţă de boieri, întocmai ca a regilor din epoca feudală, când n'au mai avut de unde să dea beneficii si feude credincioşilor. Dreptul de a acorda imunitatea şi puţina lui răspândire e deci încă unul din elementele de putere ale domniei în epoca lui Mircea.

Robii. Ţiganii. Am cercetat situaţia socială a boierilor proprietari, a cnezilor şi a sătenilor supuşi, la care se adaugă oamenii din oraşe (între cari şi unii streini, cum am văzut), călugării şi feţele bisericeşti şi în sfârşit şi robii. Robia exista în toată Europa medievală, mai ales în cea răsăriteană, dar într'o măsură mai redusă ca în Antichitate. La noi, din motive ale căror origine istorică nu este bine cunoscută, erau robi Ţiganii. Ţiganii erau robi în primul rând ca servitori şi meseriaşi şi numărul lor era foarte mare încă dela începutul principatului muntean. La 1385 Dan vodă

85) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 53.
86) *ibidem,* p. 347.

întărește mânăstirii Tismana 40 de sălașe, adică de familii, de Țigani, ceiace face cel puțin 200 de robi [87]), puțin lucru în comparație cu numărul Țiganilor confirmat șapte ani mai târziu de Mircea Coziei, 300 de sălașe, peste 1500 de robi ai călugărilor depe malul Oltului [88]). Când 50 de ani după Mircea, Ștefan al Moldovei năvăli în Țara Românească și bătu pe Radu cel Frumos, cronica marelui domn spune că învingătorul a adus acolo „vreo 17.000 de Țigani robi" [89]). Socotind după proporțiile de mai sus și pe Țiganii celorlalte mânăstiri și ai boierilor, ajungem pentru veacurile XIV—XV la cifre adevărat impresionante.

Numele de *Ațigani,* formă grecească, ce li se dă în documentele muntene ale vremii, apoi numărul mare de Țigani din Serbia medievală [90]) faptul că și Țiganii din Ardeal erau ortodocși din vechime [91]), arată o migrație a lor din Sud, din Imperiul Bizantin spre Nord, unde au fost opriți și robiți la o epocă, care nu poate fi anterioară veacului al XIV-lea, când Țiganii se lățesc în Peninsula Balcanică. Limba Țiganilor din România arată și ea trecerea lor anterioară prin țări de limbă grecească [92]).

Prezența acestor robi meseriași era o bogăție pentru țară și probabil că încă din vremea lui Mircea erau întrebuințați ca principalii muncitori la sforțarea grea a scoaterii sării din ocne. La Ocnele Mari din Vâlcea, atât boierii cât si mânăstirile aveau parte la ocne, cu Țiganii lor muncitori [9]). Domnia avea asupra acesto

7) *ibid m,* p. 41.

88) *ibidem,* p. 57.

89) O. Górka, *Cronica e ii lui Ștefan cel Mare,* Bucur ș i, 1937 p. 146

90) D cu ntul lu' tef n Du an din 1348 arată robia Țig nilor în Serbia, Hasdeu, *Arh'va 'stor' ă,* III, p. 120 și studiul lui Hasdeu d pre Țigani, *ibid.,* p. 191 193.

91) L. Toppeltin, *Origines et occasus Transsylvanorum,* Lyon, 1667, p. 65—66, capitol despre Țigani: „Apud nos Christianos se esse jactitant, sequunturque Graecorum fere religionem". Despre voevozii lor aleși în anume familii: „Habent in veneratione antiquas familias, quasi ipsi vocant vayvodales. Exinde eligunt duces, quos ingenti voci feratione correcta tribus vicibus, efferunt exaltantque... Penes ridiculos istos vayvodas postestatis in suos parum est".

92) F. Miklosich, *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas,* XII fascicole, Viena, 1872—1880.

93) A. Veress, *Documente privitoare la Ardeal, Moldova și Țara Românească,* IX, p. 232. Actul lui Radu Mihnea din Târgoviște, 13 Mai 1621, păstrat în traducere latină. Domnul dă Coziei „taxam Zingarorum sallicidarum in Major Okna existentium... ex omni boeronibus qui Zingaros habebunt, apud Zingaros monasteri, tum in Okna, quam Rimnicii".

Ţigani, adică din produsul muncii lor, un anume drept de robot (muncă pentru domnie) şi dajdia [94]), iar *cneazul* de Ţigani era funcţionarul special al domnului, care ridica dijma şi executa prestaţia acestor robi [95]).

CAPITOLUL IV.

VIAŢA ECONOMICĂ.

Monete şi economia naturală. Deşi, cum vom vedea imediat, în vremea lui Mircea circulau în ţară nu numai monete streine, ci şi proprii ale domniei, totuşi din cauza rarităţii lor la satele, care nu exportau produsele şi se mulţumeau cu o economie aproape închisă (produse numai pentru nevoile proprii), se obişnuia foarte mult în Ţara Românească *schimbul în natură.* Lucrul se vede din actele de proprietate ale veacului al XV-lea. La 1440, Dorotei ieromonah cumpără şase vii, una pe 600 de vedre de vin, a doua pe acelaşi preţ, a treia cu 900 de vedre, a patra cu 400 de vedre, a cincea numai pe o sută de vedre şi a şasea pe 500 de vedre, deci pământ pe vin, în total 3100 de vedre de vin [1]). Cinci ani mai târziu un grup de moşneni cumpără o funie de moşie pe trei cai [2]), iar siliştea Cocoşani e vândută pe 300 de aspri şi un cal la 1473 [3]), altă moşie e vândută pe doi boi şi 70 de aspri [4]), în sfârşit, satul Iasi din Gorj e dat pe 35 de florini şi „un caftan de îmbrăcăminte" [5]). De altfel, nici nu se cunoaşte până acum vre-un act de vânzare de pământ pe bani în Ţara Românească înainte de anul 1451.

Totuşi existenţa unei economii de bani e incontestabilă în Ţara Românească în acea vreme, dovadă existenţa *birului,* a impozitului în bani încă din primele timpuri ale formării statului nos-

94) Cf. hrisovul lui Dan II din 5 August 1424, P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 138.

95) *ibidem,* p. 239, act dela Vlad Ţepeş din 1458. Cneazul de Ţigani e pomenit la rând cu ceilalţi dregători ai domniei.

1) *ibidem,* p. 193.

1) *ibidem,* p. 123.

3) *ibidem,* p. 281.

4) *ibidem,* p. 319.

5) *ibidem,* p. 349.

tru [6]). Primul *birar* cunoscut este încă din vremea lui Mircea cel Bătrân, în actul dat de Mihai Vodă coregent [7]).

Moneta cea mai veche pomenită în documentele Ţării Româneşti este *perperul,* în privilegiul lui Vlaicu Vodă pentru călugării dela Vodiţa [8]). Perperul este o monetă bizantină, care circula şi era imitată şi la Sârbi şi Bulgari. Totuşi, încă din vremea lui Vlaicu s'au bătut monete româneşti, care după sistemul occidental se numeau ducaţi. Ducatul era moneta ducelui, a dogelui Veneţiei şi datorită preponderanţei economice a republicii dela Adriatica, prin imitaţie a fost adoptată de alte ţări, de Ungaria şi apoi de Ţara Românească. Termenul ducat apare şi în tariful vamal aşezat de Mircea în privilegiul său pentru negustorii braşoveni. Dar pe când predecesorii lui Mircea au bătut numai ducaţi de argint, adică o monetă de valoare mare, Mircea a bătut şi o monetă divizionară, *banul* de aramă, denumit astfel după dinarul banal, emis de banul Sloveniei. Apariţia monetei divizionare sub Mircea are o mare importanţă economică, este un semn că schimbul în monetă începe abia atunci să fie introdus, nu numai în transacţiile mari cu negustorii streini, dar şi la târguri şi în cumpărături mărunte. Aceasta înseamnă deci o mai mare circulaţie, îndesirea schimbului economic intern şi extern, părăsirea treptată a economiei naturale. Este adevărat că în schimb valoarea ducatului la noi, ca şi în Ungaria, scade în această vreme. Socotim că acest lucru, precum şi introducerea banului de către Mircea, nu înseamnă o decădere a vieţii economice, ci dimpotrivă o înflorire a ei. Dintre toţi domnii munteni din veacurile XIV şi XV, Mircea e acela care a bătut mai mari cantităţi de monete, ceiace se vede după numărul mare de *sigle* diferite ce se află pe monetele lui de aramă şi de argint. Fiecare grup de monete are câte o literă iniţială slavonă, chiar dacă legenda era latină, săpată la margine. Această literă slujea la controlul făcut de visterie, ca să se ştie ce cantitate de

Moneta lui Mircea cel Bătrân.

6) C. C. Giurescu, *Organizarea financiară,* p. 24—29. Nu este dovedită afirmaţia autorului că birul era „o dare personală pe cap de locuitor" şi nu o dare colectivă pe sate.

7) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 103.

8) *idem,* p. 36.

argint i s'a dat fiecărui meşter monetar, dacă a adus înapoi aceiaşi cantitate transformată în monetă. Numărul mare de sigle diferite din vremea lui Mircea, poate iniţialele numelui meşterilor, arată că în cursul domniei lui o mulţime de meşteri au fost folosiţi pentru baterea monetei domneşti [9]).

După moartea lui Mircea în cursul veacului al XV-lea se produce o schimbare; la mijlocul veacului, cu Vladislav II († 1456), încetează moneta proprie munteană, iar cea curentă, care apare în transacţiile interne este *florinul* unguresc şi în acelaş timp moneta turcească divizionară, *asprul* de argint (dela grecescul aspros, alb) [10]). Primul act intern, în care se face o transacţie în aspri turceşti, este tocmai dela Vladislav II, în vremea căruia se bat ultimele monete naţionale, o vânzare de moşie din 1451 [11]). Dela această dată asprul inundă atât principatele române, cât şi Ardealul.

Existenţa unei monete naţionale înseamnă o bună stare economică şi o producţie bogată, cu posibilităţi de schimb cu streinătatea. Chiar scăderea valorii monetei în vremea lui Mircea este rezultatul, nu a sărăciei, ci a intensificării schimbului şi a emisiunii mai mari în circulaţie. Vom examina pe scurt aceste produse ale ţării în vremea lui Mircea.

Agricultura. Toată lumea ştie că România este o ţară eminamente agricolă, dar întrebarea este dacă aşa a fost ea dela început. Spaţiul agricol pentru cultivarea cerealelor era mult mai restrâns ca azi în vremile de cari ne ocupăm. Pe lângă faptul că populaţia era mai rară, trebue să mai ţinem seamă şi de împrejurarea că o mare parte a şesului muntean între Olt şi Dâmboviţa era acoperit de păduri mari, iar Bărăganul era o stepă cu ierburi în mare parte necultivată. Rămânea şesul oltean ca grânar al ţării. Ţara Românească nu era deci pe vremuri marele grânar de cereale, ce a devenit peste câteva secole. Dimpotrivă, oricât s'ar părea de necrezut, ţara *importa adesea grâu şi alte cereale* din Ardeal. La 1470 regele Matiaş Corvin se vede silit să oprească pe Românii ardeleni

9) Comunicare a d-lui C. Secăşanu şi constatări proprii făcute la muzeul monetar al Băncii Naţionale a României.

10) Cf. pentru toate chestiunile monetare C. Moisil, *Monetăria Ţării Româneşti în timpul dinastiei Basarabilor* în Anuarul Institutului de istorie naţională, Cluj, III, p. 107—160. Idem, *Monedele lui Mircea cel Bătrân*, în Convorbiri literare, XLII, 1908, p. 413—419. Idem, *Istoria monetei în România. Monetele lui Dan I şi Mircea cel Bătrân*, în Cronica numismatică şi arheologică, II, 1921, p. 25—28.

11) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 227.

să-şi exporteze grâul, meiul, ovăzul şi orzul în Ţara Românească, căci aceasta aducea scumpete prea mare în Ardeal şi chiar foamete [12]. La 1476 Ştefan cel Mare scria Braşovenilor, rugându-i, „să nu îngăduiţi să se transporte în Ţara Românească grâu şi alimente, căci ei sunt supuşi ai Turcilor“ [13]. Aşa dar, era vorba de o blocadă comercială împotriva Muntenilor, cerută de marele Ştefan, oprindu-se importul grâului în ţara lor, pentru a-i reduce prin foamete. La 1510 Vlad cel Tânăr se plânge Sibienilor că s'a oprit aducerea grâului din Ardeal în Muntenia: „oamenii săraci din ţara noastră mi s'au plâns pentru aceasta... Vă rugăm să îngăduiţi şi de acum înainte săracilor noştri, *după obiceiul strămoşesc*, să aibă voe să cumpere ce le este de nevoe“ [14]. Mereu aflăm asemenea plângeri domneşti de câte ori se opreşte exportul grânelor din Ardeal. La 1528 protestează vehement Radu dela Afumaţi la Braşov şi Sibiu că negustorii munteni nu sunt lăsaţi să cumpere grâu în Ardeal [15], iar peste câţiva ani, Radu Paisie se plângea Sibienilor că au oprit exportul de grâu din Ardeal în Ţara Românească şi anunţă la rândul său că va opri exportul de porci şi boi din ţara sa peste munţi [16]. Sub acelaşi domn avem un alt caz care arată că în Muntenia se importa grâu din Ardeal; domnul cere Braşovenilor scutire de vamă pentru 250 găleţi de grâu, ce le cumpărase în Ardeal, mulţumind pentru scutirile anterioare, „pentrucă până acum, câtă pâine am cumpărat de acolo, apoi domnia-voastră mi-aţi făcut bine pentru vamă“ [17]. Nu era deci un caz ocazional, ci un obicei regulat. Mai târziu, la 1571 Alexandru vodă cere Sibienilor să îngădue trecerea a 500 de găleţi de grâu cumpărate în Ardeal de episcopul Râmnicului, Mihail [18]. Totuşi, la 1564, Petre vodă scria supărat Braşovenilor: „Noi din ţara voastră nu cerem nimic, dacă

12) Hurmuzaki, *Documente*, XV, p. 75.

13) I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 341.

14) Hurmuzaki, *Documente*, XV, p. 207. Cf. la 1528 export de grâne din regiunea Bistriţa în Moldova, *ibidem*, p. 301.

15) *ibidem*, p. 303 şi alte două din acelaşi an. A. Veress, *Acta et Epistolae*, I, Budapest, 1914, p. 158—161.

16) Act din anii 1535—45, S. Dragomir, *Documente nouă privitoare la relaţiile Ţarii Româneşti cu Sibiul*, extras din Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj, IV, 1929, p. 53.

17) Gr. Tocilescu, *534 documente slavo-române privitoare la legăturile cu Ardealul*, Bucureşti, 1931, p. 345.

18) P. P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu*, Acad. Rom. Studii şi Cercetări, Bucureşti, 1938, p. 36—37.

vă închipuiti că avem nevoie de mazărea vo stră, ă î elaţi, putem trăi şi fără mazărea voastră, căci aci în ţara noas ra se află şi avem de toate şi de nimic nu avem nevoie d la voi" 1

Nu credem că în mod obi nuit poporul din T ra Românească era lipsit de pâinea cea de toate zilele şi se ved l sat pe grija cumpărării din streini. In orice caz, în epoca veche a istoriei noastre, grâul nu era marfă de export, abea dacă ajun ea pentru hrana ţării, şi destul de des, când era recolta slabă, se m i importa şi din Ardeal. Că lucrurile stau aşa, se vede din privilegiul lui Mircea pentru Braşoveni, ce cuprinde tariful vamal, cu toate produsele ce se schimbau între Ţara Românească şi Ardeal. Dar grânele şi cerealele de orice fel nu figurează în acest privilegiu, nici la import, nici la export [20]), deasemenea lipsesc în privilegiile domnilor următori şi în cele pentru negustorii din Lemberg [21]), cum şi din tariful vamal stabilit de Alexandru cel Bun al Moldovei pentru aceiaşi negustori [22]).

Este însă o întrebare, dacă pâinea constituia pe atunci principala hrană a poporului nostru şi dacă *mămăliga* nu era tot aşa de răspândită ca azi. Mult înainte de introducerea porumbului în ţările române, care are loc la sfârşitul veacului al XVII-lea [23]), Mihai Viteazul era poreclit de Saşi *Mălai vodă,* aluzie la hrana poporului său [24]). Bine înţeles, este vorba de mălaiul şi de mămăliga de *meiu,* care poate să fi fost hrana tradiţională a Românilor încă din vremea Dacilor. In săpăturile aşezărilor dacice d'n România s'au găsit numeroase vase cu grăunţe, în care predomină cele de meiu [25]).

Est adevărat că t ate satele din ţară, erau oblig e la plata dijmei (zeciuelii) din grâne, legiuire obisnuită în toată Europa

19) Hurmuzaki, *Document* , XI, p. 581 2.

20) I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul,* I, p. 3.

21) Hasdeu, *Arhiva istorică,* I/1, p. 3. Vezi pentru aceste privilegii mai jos.

22) Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* II, p. 630—637.

23) Cf. N. Iorga, *Vechimea culturii porumbului la noi,* Revista istorică, VI, 1920, p. 170—175 şi G. Pascu, *Cultura păpuşoiului,* în Revista critică, I, 1927, p. 54—60 şi idem, *Nume de plante,* ibid m VI, 1932, p. 180—201 şi VII, 1933, p. 78—82. De observat că Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia,* ed. Iorga, Bucureşti, 1914, p. 31 d scriind culturile de cereale din Ţara Românească în vremea lui (scrie la 1718), nu pomeneşte porumbul.

24) N. Iorga, *loc. cit.,* p. 173.

25) Comunicare a d-lui Vladimir Dumitrescu, directorul Muzeului de Antichităţi.

medievală [26]. Dijma se plătea în *câble,* adică găleți, pe care le strângeau găletarii și în depozitele sau „casa" domniei existau mari cantități de grâne, astfel Dan I poate dărui 400 de găleți de grâne numai din județul Jaleș, partea cât se cuvenea domniei, mânăstirii Tismana [27]. Mircea dăruește tot din gălețile domnești mânăstirii Cozia, 300 de găleți [28]. Dar aceasta făcea parte din producția pentru consumul intern și nu se știe ce procent de grâu intra în zeciuiala pe „grâne".

In schimb, dela o vreme, probabil dela sfârșitul veacului al XV-lea, grâul oltean începe să fie exportat în sudul Dunării prin vama dela Calafat, proprietate a mânăstirii Tismana. In cele două tarife vamale ale Calafatului, pe care le cunoaștem, cel din 30 April 1502 al lui Radu cel Mare și din 2 Mai 1510 al lui Vlad cel Tânăr, e trecut între produsele de export: *„un sac de grâu, doi aspri"* [29]. In tariful vamal al vămii dela Genune (Câineni) la 1505 e pomenit și grâul și făina, dar nu e clar dacă e vorba de import sau de export [30]. Este desigur o urmare a suzeranității turcești exportul grâului peste Dunăre, căci atunci țara noastră începea să devie grânarul împărăției.

Cum am spus, recolta nu era întotdeauna îndestulătoare, și de aceia se obișnuiau rezervele de grâne îngropate în pământ, despre care scrie cronicarul burgund Wawrin: „Unii Valachi, s'au coborât pe țărm (al Dunării) și au aflat mai multe grânare subpământene. Eu le voi descrie: în această țară obișnuiesc să facă gropi mari ca cisterenele, în care aruncă grâu, ovăz și alte grâne si apoi acoperă gropile cu pietre mari, în așa chip încât, chiar dacă plouă, pământul deasupra gropilor nu e udat. In gropi se afla grâu și mazăre" [31].

In legătură cu agricultura stau și morile, răspândite în toată

26) M. Bloch, *La société féodale,* I, p. 385. L. Pić, *Die rumänische Gesetze und ihren Nexus mit byzantinischen und slavischen Recht,* în Sitzungberichte der K. Bömische Gesellschaft, Praga, 1887, p. 22 23, crede instituția de origine bizantină.

27) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* p. 40.

28) *ibidem,* p. 56. Pentru dijma de grâne (jitarstvo), documentul lui Mircea din 1389, p. 52.

29) Ambele documente originale inedite, Arhive Stat, secția ist., serie cronologică. Fragment greșit tradus la I. Minea, *Câteva vămi vechi oltene,* în Arhivele Olteniei, XII, p. 206—207.

30) Inedit, Acad. Rom., Documente, XI/260.

31) Wawrin, *op. cit.,* p. 65—66.

ţara, mai ales în oraşe. Astfel sub Mircea moara dela Piteşti era a Coziei, iar alta la Râmnic, tot a acelei mânăstiri. Pe Prahova se afla o a treia moară cu metohul mânăstirii Cozia [32]). La Bistriţa lângă Severin, moara doamnei Calinichia fusese dăruită Tismanei [33]). La fel stăpâneau mori în oraşe şi boierii şi negustorii: Petriman negustor din Râmnic are o moară în acel oraş la 1425, iar la 1456 boierii Cazan logofăt şi Manea Udrişte au două mori la Târgovişte, „amândouă în aceiaşi casă" [34]). Şi domnul avea mori şi satele dimprejur erau obligate să păzească aceste mori şi să le dreagă, când se stricau, cum e cazul cu cele patru mori dela Didrich [35]).

Nu ştim, în actuala stare a cunoştinţelor, dacă posedarea unor mori constituia, ca în Apusul feudal, un privilegiu, legat bineînţeles de obligaţia locuitorilor de a măcina la moara proprietarului, a mânăstirii sau a domnului. S'ar părea totuşi că aşa era şi în Ţara Românească, de vreme ce Vlad Dracul dă unor boieri din Făgăraş privilegiul, „să fie slobozi în apa lor a pescui şi a mai face şi alte mori" [36]). Aşa dar, pentru a face mori era necesar un privilegiu domnesc. Existenţa unui mare număr de mori (mori de apă, bineînţeles) pe toată întinderea ţării, dar mai ales la oraşe, în mâna domniei, mânăstirilor şi boerilor mari, punea „industria pâinii" în legătură cu aceste centre şi cu aceşti puternici ai zilei.

Alături de agricultură, o deosebită desvoltare aveau viile; am văzut mai sus cum arhimandritul Dorotei putea plăti 3100 de vedre de vin, cumpărând cu ele pământ bun. Vinul românesc se exporta în secolul al XV-lea în Ardeal [37]). Vii aveau boierii, moşnenii şi bineînţeles şi mânăstirile; butoaiele de vin dela casa domnească erau între daníile obişnuite făcute de domnii drept credincioşi spre bucuria cucernicilor călugări [38]). Livezile de nuci şi de alţi copaci roditori sunt adesea pomenite în actele de proprietate ale vremii [39]),

32) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50, 56, 62.

33) *ibidem*, p. 45.

34) *ibidem*, p. 145 şi 211.

35) *ibidem*, p. 258, act din 1464. La 1478 Basarab cel Tânăr schimbă moara domnească dela Râmnic cu morile mânăstirii Cozia din Târgovişte, p. 299.

36) *ibidem*, p. 194, act din 1441.

37) P. P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu*, p. 12.

38) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti*, p. 56, act al lui Mircea pentru Cozia, 1392.

39) *ibid.*, p. 62—63.

coşurile cu fructe erau o dare cuvenită domniei dela toate satele [40].

Bogăţia animală. Marea bogăţie a ţărilor noastre în Evul-Mediu, pentru care erau cunoscute în Europa, erau însă vitele. Boii, caii, oile, porcii, pieile de vite, brânzeturile în burduf sau caşcavale se exportau în Ardeal [41], şi făceau parte din zestrea mânăstirilor [42], ca şi din dările datorite de toate satele domniei.

Dar aci se pune o întrebare: între dările datorite domniei este vama oilor, pomenită întotdeauna întâia în toate privilegiile, apoi a porcilor, niciodată însă a vitelor şi a cailor. Caii şi boii erau numeroşi în ţară şi se puteau exporta, dece dar nu ridica domnul nici o dijmă asupra lor? Credem că aceasta se datora sistemului fiscal al vremii, care era zeciuiala, dijma *din produse;* se putea lua zeciuială din noua generaţie a animalelor prolifice, ca oi şi porci, nu însă dela cai şi vaci, unde aceasta ar fi fost o apăsare de nesuferit. Poate deasemenea nu era socotit drept să se ia oamenilor instrumentul muncii lor, vita, şi calul cu care mergeau la oaste. Dealtfel sistemul era general, căci şi în privilegiile ţarilor bulgari se vede vama de oi şi cea de porci, nu însă vama cailor şi a boilor [43]. Totuşi în hrisovul lui Mihai coregentul pentru Cozia, o singură dată în vremea lui Mircea, se spune despre nişte oameni din Târgovişte: „nici cal să nu li se ia“ [44]. Cum nicăieri nu apare o asemenea dare, suntem în drept să presupunem că era o dare specială a orăşenilor din Târgovişte, sau poate nu era o dare (în nici un caz nu li se putea lua un cal pe an), ci calul ce se obişnuia să se ia la cnezii, când mureau, adică pentru confirmarea proprietăţii; în cazul acesta fiind vorba de casele şi locurile din oraşul domnesc.

Creşterea vitelor era una din marile bogăţii ale ţării; am arătat că încă de atunci veneau păstorii mocani la bălţile Dunării şi venitul lăsat de ei nu era de dispreţuit [45]. De altfel primul privilegiu cunoscut dat păstorilor Români Ardeleni, să vie cu turmele la păscut în ţară, l-a dat chiar Mircea. S'a păstrat numai confirmarea lui Mihail voevod din 5 Iunie 1418, dată comunei Cisnădie, în care arată că a întărit porunca „părintelui nostru Mircea voevod“. E vorba

40) C. C. Giurescu, *Organizarea financiară,* p. 21.

41) I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul,* p. 5.

42) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 37, 40 şi 69.

43) I. Ivanov, *op. cit.,* p. 598, hrisovul lui Şişman din 1278, cf. C. C. Giurescu, *op. cit.,* p. 20.

44) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 108.

45) Vezi mai sus, p. 63.

de drepturile şi libertăţile „străvechi", (antiquas), ce ei (cei din Cisnădie) „şi oamenii lor, adică Valahii... cu vitele sau cu oile lor, să pască în munţii noştri... să se folosească slobod de păşunile şi apele noastre... Chiar în caz când noi am avea ceartă şi luptă cu toată ţara Ardealului, noi vrem să păzim pace trainică cu voi şi chiar vă vom trimite în timp de război pe un boier al nostru cu o săgeată, ca să apere oraşul vostru şi să-i ferească de incursiuni războinice" 46). Acest privilegiu al păstorilor este interesant în multe privinţe; el arată la ce preţ ţineau domnii noştri cei mai vechi pe păstorii ardeleni ce veneau cu oile în ţară; în caz de război cu Ardealul, numai ei erau apăraţi printr'un armistiţiu special şi se trimetea un boier ca să-i apere. Desigur că imensele turme aduceau venit bun domniei şi ţării. De observat că dreptul de folosire liberă „a păşunelor, pădurilor şi apelor ţării" de către păstorii ardeleni e străvechiu, de vreme ce în privilegiul lui Mircea e calificat de antic, probabil deci înainte de întemeierea ţării.

Pescăria era iar o mare bogăţie a ţării, hrana de temei a ţăranului nostru în vechime. Pe vremuri, iazuri de peşte se aflau pe mai toate moşiile boiereşti şi ale moşnenilor, azi însă secate. Vom vedea cum veneau din Ardeal meşteri pentru heleşteie şi conducte de apă 47). Mânăstirile din Oltenia în munţi obţinuseră dela Mircea şi chiar dela domnii dinaintea lui, stăpânirea bălţilor şi a pescăriilor dela Dunăre. Astfel, Vodiţa primise dela Vlaicu vodă venitul domnesc dela opt pescării dela Dunăre şi vâltoarea de peşti dela Porţile de Fier 48). Cozia avea bălţile ei, cum am spus, tocmai la gurile Ialomiţei şi transporta măjile de peşte sărat cu *telegi*, căruţe speciale 49). La Giurgiu, Mircea avea drept domnesc, „trei zile să vâneze morunii pentru domnia mea" 50). Sărarea peştilor la bălţile din Oltenia se făcea cu corabia, sau cu maja sau cu carul sau, însfârşit, cu povara pe cal şi fiecare avea un tarif special la vama din Calafat, fie pentru exportul prin Vidin, fie pentru călătoria cu

46) Zimmerman, Gündisch, *Urkundenbuch*, IV, p. 78—79. Ediţia din Hurmuzaki, *Documente*, I—2, p. 502 e plină de greşeli. O traducere românească liberă, Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I—1, p. 118—119. Actul cuprinde monogramul slav (deşi e scris latineşte) al domnului şi pecetia atârnată.

47) Vezi mai jos, p. 93.

48) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 37.

49) *ibidem*, p. 196.

50) *ibidem*, p. 106.

corabia la alte porturi dunărene[51]: „Cine va săra cu luntrea, de luntre (să plătească) 30 aspri, de maje 15 aspri, de car 4 aspri, de povară pe cal 2 aspri și la balta dela Comani din zece pești unul". Pe drumul Branului treceau carele cu pește peste munți în Ardeal: „cei ce trec cu pește, să dea dela un car un pește, iar dacă va fi cu vârf, să nu mai dea nimic pe deasupra" zice privilegiul comercial al lui Mircea[52].

Creșterea albinelor avea o desvoltare foarte mare în țară, pe semne pentrucă mierea îndulcea pe atunci zilele oamenilor în locul zahărului de azi, iară ceara era singurul fabricat pentru lumânări (lumânările de seu s'au inventat în veacul al XIII-lea, dar nu par a fi fost folosite curând în Orient). Vama de stupi era unul din veniturile domniei dela toate satele, iar miedul, alcoolul de miere, era o marfă de export, pomenită și în privilegiul lui Mircea pentru Brașoveni, la un loc cu măjile de ceară[53].

Bogățiile minerale. Pe lângă bogățiile agricole și animale ale țării, erau exploatate încă din vremea lui Mircea și cele minerale. Sarea dela ocne a fost o bogăție de totdeauna a țării și în special se exploata la Ocnele Mari în Vâlcea, localitate pomenită încă din vremea lui Mircea[54]. Vlad Dracul vorbind de cetatea Giurgiului, spunea: „Nici o piatră din acest castel nu e, care să nu fi costat pe tatăl meu (Mircea) o piatră de sare"[55], de unde conchidem că ocnele era un venit al domniei (nu în exploatare directă, cum n'au fost nici până în veacul al XIX-lea, ci tot prin sistemul concesionării și al zeciuielii). Sarea se vinde pe bani în streinătate și astfel Mircea a putut aduna sumele necesare, cu acest singur produs, ca să-și clădească cetatea de apărare dela Dunăre. Intre mărfurile de export ale țării în Ardeal nu este pomenită sarea, desigur pentrucă Ardealul avea ocne proprii, dar pentru țările de dincolo de Dunăre, sarea românească era o nevoie de mare însemnătate. In

51) Hrisovul Tismanei pentru vama Calafat, Radu cel Mare 30 April 1502, inedit, Arhive Stat, secția ist., fragment (greșit) la Ștefulescu, *Tismana*, ed. III, p. 206—207 și I. Minea, *Câteva vămi vechi oltene*, în Arhivele Olteniei, XII, 1933, p. 342—346, citește *Romani* în loc de *Comani*. Hrisovul lui Vlad cel Tânăr 1 Mai 1510, inedit, Arhive Stat, sec. ist.

52) I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul*, p. 1, nu se traduce cuvântul връхү.

53) *ibidem*, p. 5.

54) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 97 (Anghel dela Ocnă), p. 145, Voico de Ocnă la 1425, p. 190, o ocnă, la Ocna de Sus, era a Coziei la 1421.

55) Wawrin, *op. cit.*, p. 76.

tariful vamal dela Calafat, sarea e trecută cu o vamă în natură de 3%, „dela 100 de bolovani de sare, trei bolovani“ [56]).

Dar o inovaţie în exploatarea minieră a ţării în vremea lui Mircea este aceia a minelor de aramă din părţile Băii de Aramă. In hrisovul lui Mircea pentru Tismana din 1392, citim pentru întâia oară (cel precedent, din 1387 nu cuprinde această menţiune): „venitul care este al domniei mele dela roţile lui Cip Hanoş, care s'au făcut de curând la Bratilov“ [57]). Roţile înseamnă, conform hrisoavelor sârbeşti, roţile de apă dela mină. In al treilea hrisov al lui Mircea pentru Tismana se spune mai lămurit: „Şi dela roţile lui Čop Hanoş la Bratilov, zeciuială din *aramă*“ [58]). Iar în al patrulea hrisov dat de acelaşi domn mânăstirii Tismana, dania sună astfel: „A dăruit domnia mea la mine (băi) dela roţile lui Čop Hanoş la Bratilov, zeciuială“ [59]). Localitatea Bratilov se află în judeţul Mehedinţi pe râul Brebina, la patru km. de Baia de Aramă. Exploatarea minelor de aramă era o iniţiativă de civilizare datorită lui Mircea, ele erau de curând înfiinţate la 1392 şi după obiceiul vremii erau concesionate. Numele concesionarului trebue înţeles ca Csop (Csap) Hanăş, ceiace arată pe un Sas [60]). Intocmai la fel era şi în vestitele mine contemporane din Serbia exploatate de Saşi [61]). Zeciuială domnească dela mine era apoi cedată mânăstirii Tismana, care, ca şi orice mânăstire medievală, făcea comerţ, folosind de altfel arama şi la clopote şi sfeşnice. Exploatarea aramei în ţară se resimte şi la baterea monetelor, cari, la sfârşitul domniei lui Mircea, de unde fuseseră până acum de argint curat, sunt bătute dintr'un amestec de argint cu aramă, în care aceasta din urmă predomină [62]). Arama munteană se exporta în Ardeal; Vlad Dracul într'o poruncă a sa hotărăşte ca toată arama de export din ţară să se adune pentru „chesar“ (împăratul Sigismund), iar celor ce vor voi s'o exporte în altă parte, să li se zălogească arama [63]).

56) Actele inedite citate mai sus, din 1502 şi 1510.

57) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 54.

58) *ibidem*, p. 74—75.

59) *ibidem*, p. 87.

60) Şi nu un Ungur, cum am crezut întâi, P. P. Panaitescu, *Minele de aramă ale lui Mircea cel Bătrân*, în Revista Istorică Română, VII, 1937, p. 262. Cf. Recenzia lui G. Gündisch, în Siebenbürgische Vierteljahrschrift, 1939, p. 289—290.

61) C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, II, p. 56.

62) Toate amănuntele la P. P. Panaitescu, articolul citat în Revista Istorică Română, VII, 1937, p. 258—267.

63) Gr. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, p. 41—42, cf. şi p. 51.

Toate aceste bogăţii, la care se poate adăuga şi industria casnică, bogăţiile muncite ale ţării de pe atunci, ne înfăţişează un aspect de rodnicie şi bună stare. Fireşte că în lipsa ştirilor precise, nu se pot da cifre, dar trebue subliniat că prosperitatea economică a crescut în vremea lui Mircea, ca urmare a iniţiativelor luate de de acest domn, care a fost un mare gospodar. Cum am văzut el este acela care a început exploatarea minelor de aramă, aducând în ţară meşteri saşi, tot el a fost cel dintâi care a bătut moneta divizonară, prin care s'a uşurat transacţiile interne mărunte. Vom vedea mai jos că tot Mircea a chemat întâi în ţară pe bogaţii negustori din Lemberg şi a fixat în acelaşi timp tariful vamal amănunţit pentru negustorii din Ardeal. Nu avem deci a face numai cu respectarea datinei şi cu mersul firesc al vieţii economice, ci cu iniţiativa domnească şi în această lature a vieţii naţionale.

Legăturile comerciale cu Ardealul. Ţara Românească era un ţinut relativ nou pentru negoţul internaţional, abia în veacul al XIV-lea s'au deschis drumurile de tranzit ale Saşilor şi ale negustorilor din Lemberg spre Dunărea de Jos şi Marea Neagră. Piedica ce a izolat pământul românesc de dincoace de munţi de Europa centrală este pragul dela Porţile de Fier, care făcea cu neputinţă trecerea corăbiilor de pe cursul superior al fluviului şi le silea să descarce marfa la Belgrad. E drept că avem o ştire din Ulm că încă în veacul al XIV-lea se transportau de acolo mărfuri şi vin în Bulgaria, Valahia şi Constantinopol, dar deşi acest oraş este pe Dunăre, comerţul se putea face şi pe uscat prin intermediul Saşilor [64].

Deschiderea drumului pe uscat prin pasurile Carpaţilor se face pe la 1300, când aflăm o colonie săsească la Câmpu-Lung cu Comesul Laurenţiu, dar cele două fapte cari au dat negoţului acestuia un mare avânt au fost: privilegiul regelui Ludovic cel Mare dat Sibienilor ca să facă negoţ cu Praga şi Viena, emporiile comerciale ale Europei centrale (până atunci erau opriţi la Buda) şi al doilea, crearea marelui bâlci anual dela Braşov [65]. Ţara Românească era orientată în privinţa economică spre Ardeal şi mai puţin spre Dunăre în acest veac, dovadă aşezarea capitalelor ţării în regiunea nordică, pe drumurile ce mergeau spre Ardeal (Argeş, Câmpu-Lung, Târgovişte), apoi existenţa coloniştilor saşi în târgurile mai mari,

64) Sakâzof, *Bulgarische Wirtschaftsgeschichte*, p. 144.

65) N. Iorga, *Istoria comerţului românesc*, I, Vălenii de Munte, 1915, p. 48—49. Pentru legăturile Ardealului cu Nürnbergul, cf. I. Nistor, *Die Auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau, Gotha*, 1911, p. 79.

moda occidentală a îmbrăcămintei la curte și boieri, care va fi înlocuită cu cea orientală abia la sfârșiul veacului al XV-lea.

Aceste legături comerciale cu Ardealul au un caracter european pe deoparte, însă și un caracter local. Marele comerț al postavului de Flandra prin Germania se îndrepta spre Orient pe calea Vienei și a Ardealului și apoi prin Silezia-Cracovia-L mb rg Prima cale trecea prin Țara Românească, pe drumul Bran-Bı ăila cealaltă prin Moldova, prin Suceava-Cetatea-Albă. La Dunăre și la mare veneau corăbiile italiene, în special genoveze, cu marfă o i ntală, pe care o transportau cu exclusivitate Italienii: spițeriile (épices), piper, scorțișoară, mirodenii, apoi stofe orientale, vinuri grecești. Așa dar, țările noastre erau punctul de întâlnire al comerțului flamand de postavuri, cu cel italian al spițeriilor. Principatele noastre erau în această privință numai o țară de transit, care însă, fiind vorba de un comerț internațional, aducea un venit mare vămilor, cărăușilor și bâlciurilor. Pe de altă parte, comerțul local se făcea între vitele noastre vestite în toată Europa [66]), plus ceara și peștele bălților Dunării și între *fabricatele* săsești (arme, instrumente, cuțite, cojoace, cisme, pălării) [67]). Am văzut că în anume împrejurări se aducea în țară și grâu din Ardeal. Dar în genere *comerțul local între Ardeal și Țara Românească era un schimb între* o *țară cu produse rurale și alta cu produse industriale ale Sașilor,* cum au fost întotdeauna relațiile noastre comerciale cu Germanii. Astfel, în afară de datele privilegiilor comerciale, reese din corespondența domnilor noștri din veacul al XV-lea și al XVI-lea cu Sibiul si Brașovul că se cumpăra dela Sași pentru curtea domnească sau cele boieresti: care cu coviltir pentru călătorie, obezi de fier pentru ferecarea carelor, hamuri de cai, cuie de șindrilă, săpun în bucăți [68]). Dar mai ales se cumpărau arme: arcuri, săgeți, scuturi, tolbe, salitră pentru praf de pușcă și chiar tunuri [69]). Din Brașov și Sibiu veneau meșteri arhitecți si zidari, meșteri de heleștee și pentru conducte de apă (sulinare) [70]).

Dar spre deosebire de ce se întâmplă adesea în asemenea

66) Pentru vitele moldovenești la Frankfurt și Colonia, I. Nistor, *op. cit.,* p. 81.

67) Vezi privilegiul lui Mircea pentru Brașoveni, I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul,* p. 1 și urm.

68) Gr. Tocilescu, *op. cit.,* p. 143, 183, 199 202.

69) *ibidem,* p. 32, 44, 62, 85, 92, 94, 151, 155.

70) *ibidem,* p. 208 Radu cel Mare cere un asemenea meșter dela Brașov

ocazii, negoţul nu era numai în mâna *industrialilor,* ci aveau şi Românii negustorii lor; corespondenţa domnilor din secolul al XV-lea cu Braşovul şi Sibiul e plină de plângeri, recomandaţii şi socoteli ale negustorilor români. In vremea lui Mircea, mânăstirile bogate în tot felul de produse aveau un rol precumpănitor şi direct în comerţul exterior. In privilegiul lui Sigismund regele Ungariei pentru mânăstirile oltene Vodiţa şi Tismana (1419), citim: „Nimeni să n'aibă voe să-i turbure, pe omul lor şi vitele lor şi ce cumpără şi ce vând şi pe uscat şi pe apă. Şi pe unde merg oamenii lor cu vitele lor, nici un loc să nu plătească vamă [71]). Iar regele Mathias Corvin dădea la 1473 un privilegiu asemănător călugărilor dela Cozia: „Să meargă la părţile regatului nostru ale Ardealului, să fie slobozi, orice vor avea să aducă, lucruri pentru hrana lor, adică bucate şi postavuri şi alte lucruri de ajuns... fără de opreală să poată aduce la locurile lor" [72]).

Comerţul internaţional în Evul-Mediu era caracterizat prin aşa numitul drept de depozit, Stapelrecht, care îngrădea trecerea negustorilor, obligaţi să-şi lase marfa în depozit în anume oraş, sau s'o vândă la iarmarocul oraşului privilegiat, neputând trece mai departe. Cine avea nevoe de marfă, trebuia să vie acolo. Apoi era drumul obligator, negustorii neputând trece decât pe calea fixată de privilegiile de comerţ [73]). Astfel, pe temeiul unui privilegiu de drept de depozit, Lembergul deveni emporiul comerţului oriental al Poloniei, iar Sibiul pentru comerţul oriental al Ardealului şi al Ungariei [74]). Dar în această privinţă, după lungi certuri în faţa tronului, el fu nevoit să împartă privilegiul cu celălalt oraş săsesc din preajma munţilor, Braşovul [75]). In schimb, se pare că în Ţara Românească nu existau asemenea op elisti si nu se aplica această instituţie medievală aşa de generală în Europa, negustorii fiind liberi să umble pe la toate târgurile şi iarmarocurile. Vlad Ţepeş scria

71) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 125.

72) *ibidem,* p. 281.

73) Cf. L. Charewiczowa, *Handel średniowiecznego Lwówa* (Comerţul medieval al Liovului), Lwow, 1925, p. 39, St. Lewicki, *Lembergs Stapelrecht,* Lwów, 1906, P. P. Panaitescu, *La route commerciale dela Pologne à la Mer Noire,* Revista Istorică Româna, III, p. 176.

74) Privilegiul de depozit al Sibiului pentru comerţul cu Muntenia la 1412, dat de regele Sigismund, Zimmerman, *Urkundenbuch,* III, p. 520.

75) Hotărârea regelui Sigismund în conflictul comercial între Braşov şi Sibiu pentru negoţul cu Ţara Românească la 1395, *ibid.,* p. 142 şi actul anterior din Timişoara, în 1390, *ibidem,* II, p. 641—642.

lămurit Brașovenilor că pot să facă negoț în țara lui, „fără scală“ [76]). Abia sub Neagoe Basarab s'a făcut sfat mare cu boierii și s'a hotărât ca negustorii brașoveni să nu mai poată vinde în țară, decât la Târgoviște, Târgșor și Câmpu-Lung și numai cu ridicate (en gros), dar domnul îi vesti că va suspenda această măsură, dacă la rândul lor vor îngădui negustorilor munteni să treacă până la Oradea, Cluj și Timișoara [77]).

Punctul de trecere în Țara Românească a comerțului sibian era la Genune, vama dela Câineni pe valea Oltului [78]), iar punctul de trecere al comerțului brașovean era la Bran, cu punct de vamă la Dâmbovița (podul sau cetatea Dâmboviței, dincolo de Câmpu-Lung [79]). Sub Radu cel Mare însă sunt pomenite pentru negoțul brașovean, în afară de calea Dâmboviței și aceia a Teleajenului și a Prahovei [80]).

Cel mai vechi privilegiu al Sașilor din Ardeal pentru negoțul cu Țara Românească este cel dat Brașovenilor de către Ludovic cel Mare al Ungariei la 1358, prin care le dă voe sa facă negoț între Buzău și Prahova, dela locul unde Ialomița se varsă în Dunăre, până unde se varsă Siretul [81]). Acest act așa de discutat, din care s'a tras de către unii concluzia că regiunea la răsărit de Prahova nu făcea parte integrantă din Țara Românească, este un act care decurge din dreptul de suzeran al regelui Ungariei, dovadă că a fost repetat întocmai și confirmat la 1395, în vremea lui Mircea, de către regele Sigismund [82]). Un lucru nu s'a observat până acum: Actul indică *drumul obligatoriu,* în sensul acestui obicei medieval definit mai sus și dacă la capătul său constatăm porturile dunărene Brăila și Cetate de Floci, trecerea din Ardeal în țară nu se făcea, ca mai târziu, prin Bran, ci pe valea Teleajenului și a Buzăului. E posibil ca acest drum să fi fost un străvechi obicei, care începea să fie părăsit, căci zece ani mai târziu, Vladislav vodă stabilește vama tricesimei la intrarea în țară la Câmpu-Lung. Negustorii brașoveni treceau peste Dunăre și la întoarcerea din Orient plăteau

76) Gr. Tocilescu, *534 documente slavo-române,* p. 96.

77) *ibidem,* p. 257—258.

78) Vama dela Genune fu cedată de către Mircea mânăstirii Cozia la 1415 în Postul Mare, P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 107—108.

79) Privilegiul citat al lui Mircea.

80) Gr. Tocilescu, *op. cit.,* p. 188.

81) Hurmuzaki, *Documente,* X/V1, p. 1.

82) Zimmerman, *Urkundenbuch,* III, p. 127 128.

vama de intrare la unul din vadurile Dunării, vamă în natură, tricesima. Privilegiul lui Vladislav face excepție cu cei ce meigeau pe drumul Brăilei, cari plăteau o singură tricesimă (din 30 bucăți una, în natură) la Câmpu-Lung, la întoarcere. Brăila era deci, ce s'ar numi un *porto-franc* pentru comerțul oriental, negustorii erau scutiți acolo și numai acolo de vama de intrare [83]).

Se vede că în vremea lui Mircea negoțul cu Ardealul luase un avânt cu totul deosebit fată de proporțiile ce le avusese în vremea predecesorilor săi. In 1399 era la Brașov „mulțime mare de Greci, Români, Bulgari, Armeni și alții" [84]), încât orașul ardelean luase înfățișarea de târg internațional. Domnul Țării Românești se văzu nevoit să revizuiască, în înțelegere cu Ardealul, fo mele prea simple ale unicii vămi în natură din privilegiul lui Vlaicu vodă, care trebuia înlocuit cu un tarif amănunțit pentru toate articolele deosebit, în parte în bani, cu specificarea târgurilor de trecere și de desfacere, în locul unicei taxe la intrare și la eșire. Aceasta este reforma comercială din vremea lui Mircea, care a înlocuit forma patriarhală a comerțului · anterior, ținând seamă de nevoile negoțului, dar și de ale vistieriei. Cu un an înainte ca Mircea să fi dat cele două privilegii ale sale pentru Brașoveni, Știbor voevodul Ardealului stabilise la 1412 printr'un privilegiu al său, în calitate de reprezentant al regelui suze an, tariful de vamă ce urmau a-l plăti negustorii ardel ni în Ț a Românească la orase, pasuri și la desfacerea mârfurilor [8]). Privilegiile date de Mircea Brașovenilor la 1413, în special c l sla\on, nu sunt decât o simplă parafrazare, adesea reproduce e cuvânt cu cuvânt, al privilegiului voevodului Știbor [86]). La 6 August 1413, cu învoirea delegaților sași sosiți în țară, Mircea promulgă la Câmpul Lung privilegiul pentru Brașoveni [87]). Se asează de o paıte tariful postavurilor apusene aduse de Sași: postav de Ypres, de Louvain, de Colonia, de Boemia (Ceh), care plătesc vamă mare, câte 12 și chiar 24 ducati, „pe drumul Brasovului la Brăila", deci mai ales marfă de transit, care urma să fie încărcată la Brăila pe corăbii. A doua

83) Hurmuzaki, *l. c.* Privilegiul din 20 Ianuarie, 1368.

84) Scrisoare a papei Bonifaciu IX, Zimmerman, *op. cit.,* III, p. 246.

85) Brașov, 7 Septembrie 1412, *ibidem,* III, p. 544—547.

86) Știbor dăduse un privilegiu asemănător și pentru Moldova, *ibidem,* III, p. 529 530, reprodus și în Hurmuzaki, *Documente,* XV 1, p. 7 8. Cel pentru Muntenia nu e reprodus.

87) I. Bogdan, *Relațiile Țarii Românești cu Brașovul,* p. 1 și urm..

categorie de mărfuri o formează cele „de la mare", aduse, cum am spus de Italieni: piper, şofran, lână de cămilă, bumbac, numite împreună în privilegiul lui Ştibor: „mărfuri ce se aduc dela Sarazini". Aceste mărfuri rămân cu vechiul tarif al tricesimei în natură, pe semne pentrucă era nevoie să rămâie în ţară o cantitate din aceste produse. A treia categorie sunt mărfurile româneşti de export, în primul rând vitele: porcii, boii, vacile, caii, oile, apoi pieile de miel, de cerb, burdufuri de brânză, mierea şi ceara. Toate acestea plăteau vamă de export, cea mai mare taxă fiind asupra vacilor (trei ducaţi, pe când pentru un cal se plătea numai un ducat). Un tarif special foarte redus este stabilit pentru peştele sărat, vamă în natură, un peşte de car la Târgovişte şi Târgşor, iar la Brăila, la încărcarea peştelui, un perper, la vama Dâmboviţei, „atâţia ducaţi câţi cai la căruţă şi un peşte". De grâne, cum am spus, nu este vorba. De asemenea lipsesc în acest privilegiu mărfurile săseşti fabricate, care se aduceau în ţară.

Peste 19 zile, la 25 August, Mircea stabileşte tot la Câmpul-Lung un nou privilegiu, de astă dată în limba latină. Acest exemplar redactat mai târziu menţionează privilegiul lui Ştibor voevodul Ardealului adus de delegaţii sasi. Noul privilegiu nu e o simplă reproducere a celui slavon, ci o completare: e dat nu numai pentru Braşov, ci şi pentru toată Ţara Bârsei, unele monete sunt transformate în paritatea lor din Ardeal (în loc de ducaţi şi bani, fertuni şi dinari). Apoi se adaogă mărfurile săsesti omise în privilegiul slavon: fân, pânză cenuşie, in, săbii, cutite şi alte lucruri lucrate de mână, arcuri, funii, cojoace, „care se aduc în Valahia". Toate aceste fabricate *nu plătesc vamă,* ceiace arată motivul pentru care fuseseră omise în privilegiul slavon [88].

88) Hurmuzaki *Documente,* XVI 1, p. 8 10. A. A. Vasilescu, *Privilegiul comercial latinesc al lui Mircea cel Batrân din 25 August 1413 acordat Braşovenilor este fals,* în Revista Istorică Româna, 1943, p. 78 96, socoate acest privilegiu un fals alcatuit de Saşii din Braşov în vremea lui Dan II (se ştie că el este cunoscut numai în confirmarea lui Dan, care reproduce privilegiul latin al lui Mircea). Argumentele lui Vasilescu sunt: a) este imposibil ca 19 zile după privilegiul slav să se fi făcut altul în latineşte, b) Mircea în textul latin nu are titlul său măreţ cunoscut, ci numai acela de „vojvoda transalpinus", c) taxele vamale diferă, fiind scăzute în privilegiul latin în favoarea Saşilor, d) vama dela Bran este trecută la Rucăr, e) se dau scutiri de import pentru mărfuri braşovene, cari nu sunt pomenite în exemplarul slav, f) exemplarul latin aminteşte privilegiul lui Ştibor voevod din 1412, care nu avea dreptul să se amestece în trebile fiscului muntean. Argu-

Sistemul era deci acesta: marfa de transit occidentală, cât și cea orientală „dela mare“, plăteau vamă mare, cea românească de export plătea o mică taxă la ieșire, marfa săsească de import nu

mentele nu rezistă în fața criticii: a) exemplare duble și triple ale actelor publice în diplomatica medievală sunt foarte obișnuite (A. de Boüard, *Manuel de diplomatique,* Paris, 1929, p. 161 și urm.). Tratatul lui Ștefan cel Mare cu regele Cazimir la Colomeia în 1485 există în exemplarele slav și latin, care nu concordă cu totul ca text, *ba au și data deosebită,* cel latin, fiind redactat cu o zi înaintea celui slav (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare,* II, p. 370—378). Voi publica cu alt prilej duplicatul latin al actului omagial al lui Ștefan II către Polonia din 1434, dat cu multe zile mai târziu decât actul slav (Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare,* II, *p. 663—665).* Chiar Dan II dă privilegiul comercial pentru Brașoveni în două exemplare, unul slav, altul latin (I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul,* p. 21 și 24). Deosebirile de formă între cele două privilegii ale lui Mircea se datoresc faptului că actul slav e redactat în cancelaria domnească, iar cel latin e redactat de Brașoveni și acceptat de Mircea. Era un obicei destul de frecvent în diplomatica medievală ca *privilegiile să fie redactate nu de emitent, ci de destinatar* (A. de Boüard, *op. cit.,* p. 118 119). Cazul se întâlnește și în diplomatica munteană din vremea lui Mircea (vezi mai jos despre tratatul lui Mircea cu Vladislav Iagello din Giurgiu, 1403, redactat de cancelaria ruteano-polonă, textul slav, Hurmuzaki, *Documente,* I 2, p. 824. b) Titlul lui Mircea, „vajvoda transalpinus“ într'un act latinesc nu este o anomalie. Așa se intitulează el și în tratatul de alianță cu Sigismund la 7 Martie 1395 (Zimmerman, *Urkundenbuch,* III, p. 135) și în privilegiul latin pentru Lemberg (mai jos Anexa II) și de asemenea urmașul său Mihai vodă într'un act latin din 1418 pentru orașul Cisnădie *(ibidem,* IV, p. 79), deși și acest voevod în actele interne păstrase titlul complet al tatălui său cu toate stăpânirile. De asemenea Dan II tot *vajvoda transalpinensis* se intitulează în privilegiul său latin pentru Brașoveni (I. Bogdan, *loc. cit.).* c) Taxele vamale *nu diferă,* ci sunt transformate în moneta folosită în Ardeal: ducatul din privilegiul slav e tradus prin dinar în cel latin, 24 ducați din privilegiul slav fac un fertun în cel latin, iar 18 ducați sunt un perper. Vasilescu nu poate dovedi, nici nu încearcă așa ceva, că valoarea respectivă a monetelor trecute în exemplarul latin este mai mică decât cea a monetelor din textul slav. In ori ce caz, nu avem nicăieri în textul latin o cifră inferioară *în aceiași monetă* pentru vreun articol care făcea obiectul comerțului. E vorba, nu de scăderea taxelor, ci de traducerea lor în altă monetă. C. Moisil, *Monetări Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor,* în Anuarul Institutului de istorie națională, Cluj, III, 1926, p. 143 145 a studiat comparativ cele două exemplare ale tratatului comercial al lui Mircea cu Brașovenii și a ajuns la încheierea că monetele trecute în textul latin sunt cele folosite atunci în Ardeal. transcriind valoarea exactă a monetelor muntene din textul slav. Studiul lui C. Moisil a rămas din păcate necunoscut lui Vasilescu. Dar odată ce taxele vamale rămân aceleași, singurul motiv al falsului dispare. d) Vama dela Bran e trecută la Rucăr, probabil numai în copia lui Dan II, căci în acea

plătea nimic. Dacă streinii ne aduc produse de care avem nevoie, ne fac un serviciu, dacă au ei nevoie de ale noastre, urmează să plătească vamă. Actul latin precizează că vama se va plăti numai în târgurile în care se desface marfa și că depozitele sunt asigurate (adică marfa lăsată în depozit, care nu s'a vândut la iarmaroc). Drumul obligator de comerț era indicat precis: Bran, Cetatea Dâm-

vreme se mutase acolo. In originalul lui Mircea va fi fost Bran. e) In Evul Mediu și la noi, cele mai multe mărfuri de import nu plăteau vamă, nu exista protecționism în acest sens, aducerea de produse streine era considerată ca un avantaj pentru o țară, numai pentru export și transit se plătea vamă. Deci adausul unor mărfuri săsești de import pentru Țara Românească, cu scutire de vamă, nu producea nici un avantaj pentru Sași. Omiterea lor în textul slav se explică tocmai prin aceia că nu figurau în tariful vamal. Nu înțelegem acest argument al lui Vasilescu: dacă ar fi urmat ca pentru aceste articole să se plătească vamă și printr'un privilegiu fals au fost sustrase dela plată, ar fi trebuit ca ele să figureze cu taxele respective în textul slavon, ceiace nu este cazul. f) Pomenirea privilegiului lui Știbor din 1412 (Zimmerman, *Urkundenbuch,* III, p. 544—547) nu e o dovadă de fals, dimpotrivă. Acest privilegiu există în original și nu e deloc dovedit că voevodul ardelean nu avea dreptul să-l emită. Dece ar fi dat un privilegiu pentru Brașov, păstrat în arhivă, dacă știa că acest act este ineficient și inutil? Dovadă că privilegiul lui Știbor a fost admis de Mircea este faptul că *privilegiul slav,* al acestui domn, deci cel necontestat de Vasilescu, reproduce, după un an, întocmai tariful vamal stabilit de Știbor al Ardealului. Vasilescu ar fi trebuit să analizeze privilegiul lui Știbor în comparație cu cele două acte ale lui Mircea, nu să-l ignore. Adaug că n'a existat un război vamal între Țara Românească și Ardeal, așa cum crede Vasilescu (după St. Meteș). Prohibiția adusă negustorilor ardeleni și din Ungaria de a trece dincolo de Brașov are cu totul alt sens; e un privilegiu al Brașovenilor, care singuri au monopolul să revândă mărfurile în Țara Românească, e așa numitul drept de depozit (Stapelrecht), care oprește mărfurile în orașul lor, drept așa de frecvent în toată Europa medievală. Scrisoarea logofătului Coico către Brașoveni, despre *treaba* ce le-a făcut (I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul,* p. 247), nu privește falsul pe care el l-ar fi executat, cum crede Vasilescu. Numai printr'o solicitare abuzivă a textului se poate înțelege așa ceva din această scrisoare, care nu spune nimic despre un fals. In scrisoare e vorba probabil de o afacere comercială privată: „mi-au spus că-mi vor aduce tot ce este al meu.. ei au venit și nu mi-au adus nimic". Vasilescu reproduce greșit, „cancelărașul nostru", când în text este „vostru". Cât despre „revolta generală a țării" împotriva lui Dan II, pentru privilegiul fals adus de Brașoveni, revoltă care a adus alungarea din domnie a acestui domn și a silit pe *logofătul trădător* să fugă, am aștepta o dovadă dintr'un isvor contemporan, dar așteptarea ne este zădărnică. Dacă Dan II era vinovat de fals, atunci nu mai este un fals, căci domnul avea tot dreptul să schimbe tariful vamal, fără să mai recurgă la falsuri.

bovița, Rucăr, Câmpul-Lung, Târgoviște, Târgșor (numit în actul latin Novo Foro, târgul nou), Brăila, apoi peste Dunăre. Din acest privilegiu rezultă deasemenea că vămile muntene erau „cumpărate", am zice azi concesionate și anume concesionarii erau boierii țării, care luau parte și astfel la viața economică și nu streini sau negustori, căci domnul scrie: „cine va încerca dintre boierii domniei mele, mari și mici, fie că va fi cumpărat acea vamă, fie că va fi dată cuiva de pomană (adică unei mânăstiri) și va adăuga și nu va rămâne pe lângă cele ce le-am întărit și le-am legiferat în așezământul de mai sus, unul ca acela va primi mare rău și urgie dela domnia mea"[89]. La urmă, se arată că nu vor fi urmăriți negustorii nevinovați pentru datoriile neplătite ale compatrioților lor, măsură la care face aluzie și Mihai vodă coregentul, când scrie unor negustori brașoveni în stilul liber al diplomației vremii: „Să-și bată ochii că n'a dat marfa la om bun", căci dela alții nu poate lua plata[90]. Comerțul cu Brașovul pare a fi înflorit și mai mult după Mircea La 1431 Dan II scrie Rucărenilor, Câmpulungenilor, Argeșenilor, Flocenilor că au dreptul să facă negoț cu Brașovul și oricine are voie să aducă acolo orice marfă, „și să fie cum a fost în zilele unchiului domniei mele, Mircea voevod"[91]. In această înșirare erau menționate târgurile ce făceau negoț cu Brașovul, dar cele dela Răsărit de Argeș nu sunt pomenite, nici Râmnicul, nici Târgul Jiului, probabil pentrucă acolo se făcea negoț cu Sibiul, iar orașele dela Dunăre sunt asemenea omise, pentrucă singurele porturi dunărene care făceau comerț cu Brașovul erau Brăila și Târgul de Floci.

In ce privește comerțul cu Sibiul, nu s'au păstrat privilegii dela Mircea sau dela domnii următori, deoarece o parte a arhivelor sibiene s'au pierdut; e posibil ca asemenea privilegii să fi existat. Tocmai un veac după Mircea, la 20 Iunie 1505, avem o confirmare dată de Radu cel Mare, a tarifului vamal al vămii dela Genune, „la vadul Oltului", cedată de Mircea mânăstirei Cozia. Vama se va lua pentru „toate mărfurile turcești și ungurești", și: , ceară, vite, pește, grâu, făină, *din toate cumpărăturile* (deci la export, nu la import), din o sută trei"... „pentrucă această vamă este dăruită mai sus zisei mânăstiri de sfânt răposatul și marele străbunic al nostru, Io Mircea voevod". Vama o va plăti oricine, „chiar și burghermeșterul din

89) I. Bogdan, *op. cit.*, p. 6.
90) *ibidem*, p. 7 8.
91) *ibidem*, p. 38—39.

Sibiu, chiar de va avea carte cu pecetia mare sau mică, sau cu inelul dela mâna domniei mele... Tu, vameșe, să nu ierți nici un aspru nimănui, că-ți vom lua seama după catastihul vămii dela Dunăre". E vorba de marfa de transit pentru Ardeal care aducea de peste Dunăre și se trecea în catastihul vămii la trecerea fluviului, pentru mărfurile *turcești,* pomenite la începutul hrisovului, ca și pentru mărfurile *unguresti,* ce treceau prin țară dincolo de Dunăre. „Și Lotrenii, continuă hrisovul domnesc, care vor fi negustori și duc cumpărături din țara domniei mele sau dela Unguri, toți Lotrenii să plătească vama sfintei mânăstiri, pentrucă omul care nu va plăti ce se cuvine sfintei mânăstiri, pe unul ca acela să știe că-l voi pune în țeapă la vad" [92]). Actul fiind o confirmare credem că reproduce măsurile luate încă de Mircea pentru a asigura vama mânăstirei sale dela Cozia. Interesantă este și participarea locuitorilor din valea Lotrului la negoțul cu Sibiul.

Comerțul cu Liovul și Polonia. Pe cât de sistematice și de amănunțite sunt privilegiile lui Mircea pentru negoțul cu Ardealul, pe atât de sumare și de generale sunt cele pentru negustorii din Liov. Primul privilegiu scris în limba slavă, nedatat, este dat de Mircea Liovenilor și negustorilor „din țara părintelui și fratelui domniei mele, Vladislav și din țara fratelui domniei mele marele cneaz Vitold". Privilegiul prevede că negustorii vor veni în țară cu orice marfă, „chiar de ar fi nenumăratele nenumăratelor și miile miilor". Vamă vor plăti numai la Târgoviște, la desfacerea lor; domnul va avea voie să cumpere el întâi cele necesare curții, apoi vor putea umbla oriunde și la schelele Dunării și la pasurile munților. Nu se specifică felul mărfii, nici drumul obligatoriu. Dar încă un fapt este caracteristic, dacă punem în față privilegiul Brașovenilor. Nu numai că Liovenii sunt scutiți de vamă (afară de cea din Târgoviște) dar domnul face pentru ei sacrificii bănești din casa lui: „nicăieri să nu se dea vamă, la nici un târg, la nici un vad, unde va fi vama vândută de domnia mea, *vameșii domniei mele să se socotească cu domnia mea*". Cu alte cuvinte pentru despăgubirea concesionarilor, să se scadă din venitul domniei dela acea vamă, partea ce ar fi fost să se ia Liovenilor. „Iar unde nu este vândută vama, acolo nici să se uite la marfă" [93]). Acest privilegiu este dat probabil la 1403,

92) inedit, copie Acad. Rom. documente, XI 260.

93) Publicat de Hasdeu, *Arhiva istorică*, I—1, p. 3—4, cu traducere cu abateri și de E. Kaluźniacki, *Dokumenta moldawskie i multanskie z archiwum miasta Lwowa* (Documente moldovenești și muntene din arhiva orașului

când se reînnoiește tratatul de alianță al lui Mircea cu Polonia: după 1401, când Vitold începe să fie mare cneaz, cum îl numește privilegiul și înainte de 1404, când Mircea ia Chilia (vezi mai jos), deoarece se specifică vadurile Dunării numai dela Severin la Brăila [94]).

Deosebirea de tratament față de negustorii din Polonia în comparație cu cei din Ardeal nu poate avea decât o singură pricină: Negoțul Țării Românești cu Ardealul era vechiu și constituia un „vad comercial", negoțul cu Lembergul era o inițiativă nouă din vremea lui Mircea. De aceia Mircea cheamă pe negustorii din Polonia să vie cu ori câte mărfuri în țară, pe unde or voi, făcându-le condiții optime și chiar jertfe pentru ei, despăgubind din casa domnească pe concesionarii vămilor, numai ca să atragă în țara lui pe negustorii de pe marele drum comercial al Lembergului, care avea o importanță mult mai mare decât negoțul săsesc din Ardeal. In urma legăturilor prietenești cu Moldova și a alianței cu Polonia, de care vom vorbi mai jos, ridicarea acestui nou comerț devenise o perspectivă promițătoare. Privilegiul de comerț pentru Lioveni este deci o inițiativă de politică economică a lui Mircea, de pus alăturea cu deschiderea minelor de aramă și de baterea monetei divizionare.

Se vede că inițiativa domnului a dat roade, căci Mircea, probabil în urma creșterii comerțului liovean în țară, se văzu nevoit să dea un nou privilegiu de comerț negustorilor din Polonia și Litvania, în anul 1409. Acest al doilea privilegiu al lui Mircea cel

Liov), Lwów, 1878(extras din Akta grodzkie i ziemskie VII), p. 8—9, cu facsimil și descrierea peceții.

94) Documentul fiind nedatat, s'au propus diferite date: Kaluźniacki, *l. c.* propune anul 1390, când se încheie primul tratat între Mircea și Polonia; L. Charewiczowa, *Handel średniowiecznego Lwowa,* Lwów, 1925, p. 63 și nota 17 la p. 131, propune anul 1391, când solia lui Mircea se afla la Liov. Dar ambii uită că la 1390—1 nu era încă o „țară a lui Vitold", care era fugar și abea la 1401 e recunoscut de Vladislav Iagello ca mare cneaz al Litvaniei și i se dau țările rusești (A. Lewicki, *Zarys historij Polski* (Schiță de istoria Poloniei), Cracovia, 1923, p. 120—121). Anul 1401 este deci pentru privilegiul lui Mircea un *terminus a quo.* I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau,* Gotha, 1911, p. 222, propune data 1408 (pe care o declară nesigură), deoarece atunci a sosit o solie munteană la Liov. Dar la această dată privilegiul ar fi trebuit să menționeze alături *schelele Dunării dela Severin la Brăila* și Chilia, care a fost ocupată de Mircea la 1404, cum vom arăta mai jos. Deci anul 1404 este un *terminus ante quem.* E probabil anul 1403, când se înnoiește alianța cu Polonia.

Bătrân, publicat demult într'o colecţie de documente polone [95]), a rămas până acum cu totul necunoscut tuturor cercetătorilor, cari s'au ocupat cu istoria noastră economică [96]). Spre deosebire de cel dintâi, actul acesta este în limba latină şi e datat din Argeş, anul 1409, fără indicarea lunei şi a zilei. Deşi este o confirmare a privilegiului precedent, el prezintă unele deosebiri faţă de acesta. In privilegiul latin este un preambul în care domnul declară că-l dă pentru mai marea înflorire a ţărilor şi provinciilor şi a hotărât să întărească prietenia şi alianţa dintre cele două ţări. Deci negustorii din Liov, Polonia şi Litvania să vie după obicei *(mare solito)* în Ţara Românească, ceiace arată că drumul de negoţ se deschisese şi era de acum umblat. Condiţia ca mărfurile să fie întâi cercetate de domnie la Târgovişte, pentru a se cumpăra cele necesare curţii, rămâne şi în privilegiul latin, dar acum se precizează că vor fi obligaţi la aceasta atât negustorii care rămân acolo, cât şi cei ce sunt numai în trecere (pervenerint seu applicuerint). Cuantumul vămii la Târgovişte, care în primul privilegiu nu era indicat, este aci precizat: obişnuita tricessimă (una din treizeci), deci vamă în natură. In privilegiul din 1409 se arată care era marfa adusă de lioveni, în primul rând postavurile de Flandra, „panni", cum se numeau aceste postavuri (cum suis pannis et aliis mercimoniis). In privinţa exportului din Ţara Românească se introduce acum o excepţie importantă, care aruncă o lumină interesantă asupra stării economice a ţării în vremea lui Mircea: *se interzice exportul argintului.* Sensul acestei măsuri este limpede: în ţară argintul era rar, dar era necesar pentru baterea monetei, într'o vreme în care economia în bani lua tot mai mare desvoltare, înlocuind pe încetul cea naturală. In noul privilegiu este suprimată fraza privitoare la toate schelele dela Severin la Brăila, dat fiind că acum domnul stăpânea şi Chilia şi Dobrogea toată.

Despre comerţul Liovenilor în Ţara Românească în vremea lui Mircea putem afla câteva amănunte şi din privilegiul dat aceloraşi negustori la 1408 de Alexandru cel Bun al Moldovei: Liovenii transportau prin Moldova peşte din bălţile Brăilei (şi poate ale Chiliei), precum şi ceară din Muntenia [97]).

95) E. Kaluśniacki, *op. cit.*, p. 22 23. V. Anexa II.

96) Nu e cunoscut nici de N. Iorga, *Istoria comerţului românesc*, Vălenii, 1915, nici de I. Nistor, *op. cit.*, nici de C. C. Giurescu, *Organizaţia financiară sub Mircea cel Bătrân.*

97) M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 635—636.

Mircea făcuse sacrificii ca să atragă comerțul polon în țara lui, dar de îndată ce s'a stabilit vadul, domnii munteni au retras avantagiile dela început. La 1439 Vlad Dracul schimbă privilegiul negustorilor din Polonia; prin noul privilegiu ei sunt siliți să plătească vamă la Râmnic (Râmnicul Sărat), primul târg spre granița Moldovei, anume doi florini unguresti, vamă în bani, de căruță încărcată, apoi să mai plătească toate vămile în toate târgurile, „precum plătesc și oamenii mei", scrie Vlad Dracul. Ei pot „să meargă și în țara turcească, dând vama cuvenită" [98]). Se vede bine din aceste schimbări că domnii munteni urmau o politică comercială bine calculată.

Comerțul transdunărean. Am arătat că Țara Românească era orientată economicește spre Ardeal în vremea lui Mircea. Dar trebue să ținem seamă și de negoțul corăbiilor genoveze ce soseau la Brăila cu mărfuri „dela mare", pomenite în privilegiile Brașovului, mărfuri ce veneau adesea cu caravanele din Extremul Orient; Tratate de comerț ale țării cu acești negustori, dacă au existat, nu s'au păstrat. Dar călătorul german Schiltberger din vremea marelui domn spune că „la Brăila, care este pe Dunăre, vin corăbiile și galerele la descărcare, cu mărfurile pe care le aduc negustorii din ținuturile păgânești" [99]). Portul dunărean era de atunci punct de descărcare al galerelor italiene, ce aduceau marfă din *Asia,* transportată de caravane (căci Constantinopolul și porturile mari ale Peninsulei Balcanice erau pe atunci ale creștinilor). Pe de altă parte, în socotelile Caffei (Theodosia în Crimeia), colonie genoveză, vedem că la 1410 s'au cumpărat din Valachia trei clopote, care au fost puse la porțile cetății [100]), iar din socotelile genovezilor din Pera, aflăm că la 1392 s'au dat 10 perperi unui curier italian trimis în Valachia pentru datoriile ce le avea acolo bancherul Pietro de Grota. Alte socoteli privesc tot atunci pe un sol trimis din Pera în Valachia și de acolo la regele Ungariei [101]).

Dunărea a fost întotdeauna o stavilă ușor de trecut și negoțul între maluri se făcea pe toată întinderea ei. In Dobrogea s'au găsit multe monete de ale lui Mircea, care nu sunt numai o urmă a

98) Hasdeu, *op. cit.,* I 1, p. 84—85.

99) Schiltberger, *Reisebuch,* ed. Langmantel, p. 52.

100) Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades,,* I 1, p. 20.

101) *ibidem,* p. 54 55.

stăpânirii lui acolo, ci și o dovadă a legăturilor de negoț [102]. Nu știm dacă sub Mircea se plătea vamă pentru trecerea în Dobrogea, dar mai târziu aflăm lângă Brăila *vama Lopatna,* pe care Basarab cel Tânăr o concedase mânăstirei Snagovului [103]. Lopatna este un ostrov pe Dunăre, imediat la sud de Brăila; pe acolo treceau probabil și păstorii cu turmele în baltă.

Era și un al doilea punct de trecere spre Dobrogea, Târgul de Floci, la gura Ialomiței, târgul lânii. La 1444 cruciații învinși la Varna căutară adăpost în Țara Românească și trecură, călăuziți de Românii dobrogeni, care cunoșteau locurile, „ad passem Lafflocze", adecă trecătoarea dela Floci [104].

Pe când Cozia și Tismana se ocupau mai ales cu negoțul în Ardeal, mânăstirea Bolintinul pe Argeșul de jos avea legături cu comerțul sud-dunărean; căci în hrisovul lui Basarab cel Tânăr se prevede scutire de vamă pentru călugării din această mânăstire la toate vămile dunărene și anume: Brăila, Dârstor (Silistra), Giurgiuv, Sviștov (Siștov), Nicopoe și Țimbru (Țibru sau Cibar în Bulgaria, în fața bălții oltene Bistreț) [105]. Toate aceste puncte de trecere ale Dunării (la care trebue adăugat Calafat-Vidin) erau vămi cu schele pe ambele maluri. Când, prin cucerirea Bulgariei de Turci, malul dunărean fu stăpânit de aceștia, comerțul sud dunărean a luat mai mari proporții. Vămile de pe malul drept fuseseră arendate de sultan și sub Mahomet II arendașii aduseră Porții 30.000 de statere de aur, dar s'a constatat că veniturile arendașilor erau mult mai importante [106].

In vremea lui Mircea însă comerțul sud dunărean însemna comerț cu sau prin Bulgaria. In acea epocă țara vecină ajunsese la mare înflorire și un cronicar turc contemporan scrie: „Avea această țară (Bulgaria) un foarte mare număr de locuitori; producea miere, unt, vite și alte lucruri necesare vieții, care se exportau în cantități uriașe la popoarele vecine" [107]. Dar erau tocmai produsele pe cari le aveam și noi pe atunci, așa că un import al lor la

102) C. Moisil, *Monete vechi românești găsite în Dobrogea,* în Convorbiri Literare, XL, 1906, p. 1117—1122.

103) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* p. 325.

104) Dlugosz, *Chronica,* ed. Leipzig, I 2, col. 809.

105) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* p. 308, act din 1479.

106) Chalkokondyl, ed. Bonn, p. 505.

107) Leunclavius, *Historiae musulmanae,* Frankfurt, 1591, col. 268.

Români nu este probabil. Dar Bulgaria era şi o ţară de transit. Spre sudul egeian se trecea prin pasurile Balcanilor, în număr de nouă, dintre cari cel dela Ceali-Kanak, între Şumen şi Karnabad, cu drum spre Rusciuc, era cel mai umblat [108]. Doi călători germani, Peter Sparnau şi Ulrich von Tenestädt, care trecură prin Muntenia la 1385, apucară drumul neguţătoresc: „Filipopol, Târnova, Siştov, „apoi, scriu ei, am venit în ţara numită Valahia, unde are voevodul un oraş numit Târgovişte, iar de acolo am sosit la Râşnov" [109].

In adevăr, Bulgaria avea tratate de comerţ cu ţări depărtate, de unde se aduceau mărfuri de tot felul. In special comerţul raguzan pe căile de uscat ale Peninsulei era înfloritor încă din veacul al XIII-lea şi Ioan Assan II dăduse pe la 1230 un privilegiu de comerţ Raguzanilor, să meargă „la Vidin... Târnova, Preslav sau în ţinutul *Carbunska* (Cavarna) [110]. Aşa dar Raguzanii ajungeau în punctele de contact ale Bulgariei cu teritoriul viitoarei Ţări Româneşti. Existenţa comerţului raguzan în Muntenia încă dela întemeiere se vede din tratatul de comerţ al lui Ştefan Duşan cu republica raguzană la 1349. Ţarul confirmă privilegiile înnaintaşilor lui şi stabileşte 22 de articole, în care se cuprind condiţiile acestui negoţ. La art. 4 citim: „Numai arme să nu transporte, nici în Bulgaria, *nici în Ţara lui Basarabă,* nici în Ungaria, nici în Bosnia, nici în Grecia, nici în altă ţară, ci numai în ţara împărăţiei mele. Dacă va fi găsit cineva că transportă arme în altă ţară, i se vor lua toate armele" [111]. Raguzanii aveau deci drept şi probabil şi obiceiul de a trece cu mărfuri din Serbia prin Vidin în Ţara Românească, încă din vremea lui Basarab I; numai arme nu le era îngăduit să aducă peste stăpânirile ţarului Duşan. De altfel, monete raguzane din secolul al XIV-lea s'au găsit într'un tezaur la Salciuca, Dolj [112].

Pe lângă tratatul cu Raguza, Bulgaria încheie un al doilea tratat de negoţ, care are o foarte mare însemnătate pentru viaţa

108) C. Jirecek, *Die Heerenstrasse von Belgrad nach Constantinopel,* Praga, 1877, p. 148 151.

109) N. Iorga, *Acte şi fragmente,* III, p. 1 2.

110) I. Ivanov, Български старини из Македонія (Antichităţi bulgare din Macedonia), p. 578.

111) A. Soloviev, Одребни споменици српског права (Isvoare alese ale dreptului sârbesc), p. 145 şi F. Miklosić, *Monumenta serbica,* Viena, 1858, p. 146. Pasagiul e reprodus identic în privilegiul lui Ştefan Uroş, la 25 April 1357, Miklosić, *op. cit.,* p. 161 162.

112) Colecţia G. Buzdugan, expuse la Cernăuţi cu prilejul congresului numismatic, 1935.

economică a Europei Sud Estice, anume cel din anul 1352 al ţarului Ivan Alexandru cu republica Veneţiei. Solii dogelui sosiră pe o corabie la Varna în Octombrie 1352, iar ţarul bulgar scrie din Nicopole dogelui arătându-i dorinţa arzătoare ca negustorii veneţieni să vie să cumpere şi să vândă în Bulgaria, ţară creştină, aflată sub ocrotirea Sfintei Paraschiva din Târnova. Pe o foaie separată este tratatul, cu 11 articole. Din ele aflăm că Veneţienii veneau în Bulgaria pe corbăii, deci pe Marea Neagrăă sau intrând în Dunăre (art. I), Vama de import în Bulgaria pentru toate mărfurile era vechea tricessima (una din treizeci) (art. II), pentru export, pentru o povară (de peşte), 4 groşi, pentru o *rază,* adecă o măsură de grâu, 3 groşi (art. VI), alte mărfuri, un aspru şi jumătate. Veneţienii capătă învoire să se aşeze în Bulgaria, să ridice o biserică şi o casă de comerţ în această ţară (art. IX). Celelalte articole privesc siguranţa şi drepturile negustorilor în caz de naufragiu, de nevânzare a mărfurilor, de procese [113]). Credem că tratatul de comerţ bulgaro-veneţian dela 1352 *a deschis drumul corăbiilor italiene spre Brăila.* Aceşti veneţieni care veneau cu corăbiile în porturile Mării Negre şi intrau în Dunăre, erau tocmai negustorii pomeniţi la Brăila, cu galerele lor şi cu mărfurile „din ţările păgâne".

Al treilea tratat de comerţ al Bulgariei medievale este cel al lui Straţimir din Vidin cu Braşovenii, încheiat la 1369 [114]), o simplă carte de credinţă, ca negustorii saşi să vină cu încredere la Vidin. Tratatul are mare importanţă pentru Români; este clar că negoţul Vidinului cu Braşovul se făcea în transit prin Muntenia, prin vama dela Calafat. Incheierea tratatului este aproape contemporană cu primul tratat între Braşov şi Ţara Românească, sub Vladislav vodă, la 1368. Vidinul era un cen-

113) Carlo Antonio Marin, *Storia civile e politica del commercio de Veneziani,* IV, Venezia, 1800, p. 174—178. Tratatul n'a fost utilizat de nici un istoric român.

114) Descoperit de I. Bogdan, publicat de el, *Eine bulgarische Urkunde des Caren Ioan Stracimir,* Archiv für Slavische Philologie, XVII, 1895 şi de Gr. Tocilescu, *534 documente slavo-române,* Bucureşti, 1931, p. S, S. Bobcev, Царъ Срацимировото Писмо до брашовяни (Scrisoarea ţarului Straţimir către Braşoveni), în Известія Историческото Доужество, Sofia, IV, 1915, p. 71 73. cu un comentariu lingvistic şi diplomatic. Pentru stabilirea datei, P. Dragulev, *Scrisoarea ţarului Straţimir din Vidin către negustorii Braşoveni,* în Revista istorică Română, IX, 1939, p. 289 295.

tru important de întâlnire al negustorilor; orașul era pomenit, cum am văzut, în privilegiul Raguzanilor dat de Ioan Assan II. Astfel se explică înflorirea acestui oraș, faptul că Straţimir a putut bate monetă proprie de argint, care s'a găsit în mari cantităţi și în ţară la noi [115]). La 1365 era pomenită o colonie raguzană la Vidin, iar la 1390 nobilul raguzan Nicola Gretić trimite în dar ţarului Straţimir patru butoaie de untdelemn [116]). In lipsa unui contact direct cu Serbia, Vidinul era principalul punct de contact prin ţara noastră al comerţului raguzan dela Adriatica cu cel săsesc, ceiace explică în parte cel puţin ridicarea mai târziu a târgului Craiovei, pe „drumul Diiului" [117]). Vama spre Vidin, la Calafat era pomenită și în vremea lui Mircea, dar tariful vamal nu-l cunoaștem decât dintr'un act tocmai din 1502, când multe se schimbaseră [118]). Tariful menţionează exportul de cai (6 aspri vamă), de boi (3 aspri), vaci (2 aspri), oi (un aspru la două), saci de grâu (2 aspri), bolovani de sare (vama în natură, 3%), vin (10 aspri de butoi), apoi peștele (cu vamă în natură), dar nu e pomenită nici o marfă de import, probabil pentrucă această marfă era scutită.

Pentru a termina cu configuraţia comerţului sud dunărean al Ţării Românești, trebue amintit și al patrulea tratat de comerţ, dar de astă dată e vorba numai de stăpânitorul dobrogean Ivanco fiul lui Dobrotici, care încheie un tratat cu Genovezii la 1387, la 27 Mai, Actul e redactat de delegaţii genovezi și de Costea și Jolpan, boierii lui Ivanco, cuprinzând 17 articole. Se încheie întâi pace, deoarece între Dobrotici și Genova fusese un lung război: prizonierii urmau să fie liberaţi, se acordă din nou ocrotire negustorilor. Vama plătită de Genovezi pentru mărfuri va fi de 2%, „fie pe mare, fie pe uscat", adică 1% la intrare și 1% la ieșire, ceiace înseamnă că prin Dobrogea se făcea transit de mărfuri spre Bulgaria și Ţara Românească. Pentru aur, argint, perle, pietre preţioase (se înţelege aduse de Genovezi) nu se plătește vamă, asemenea pentru corăbiile însăși nu se va plăti nimic. Exportul nu va fi oprit din ţara lui Ivanco, decât numai hrana în caz de foamete (ceiace arată că se exportau grâne). In tratat mai e pomenit și exportul de sare, care

115) Pentru Turnul Severin, comunicare a d-lui A. Bărcăcilă.

116) Sakâzov, *Bulgarische Wirtschaftsgeschichte*, p. 67.

117) Drumul începea dela piciorul biscricii Sf. Dumitru a Craioveștilor (comunicat de d. I. Donat).

118) Arhiva Stat. Secţia istorică, 20 April 1502, dela Radu cel Mare, inedit.

nu putea veni decât din Ţara Românească. Genovezilor li se dă dreptul să aibă în Dobrogea o casă de comerţ (loggia) şi un consul, şef şi judecător al comunităţilor negustorilor. In clauzele de drept ale tratatului sunt amintiţi între negustori: „Grecii, Bulgarii şi alţii" [119]).

Tratatul lui Ivanco cu Genovezii este şi el în legătură cu marele comerţ de peste mare, aducerea mirodeniilor, monopol pe atunci al capitaliştilor italieni. Comerţul acesta se completează cu al Ţării Româneşti, dovadă pomenirea sării, şi cu al Saşilor, cari veneau la noi şi peste Dunăre să caute mărfurile aduse de corăbierii din ţări îndepărtate.

Deşi mai puţin important decât comerţul cu Saşii, negoţul sud-dunărean lega şi el Ţara Românească de drumurile internaţionale. Economiceşte ţara lui Mircea era deschisă influenţelor şi legăturilor europene. Dar întrebarea, pe care trebue s'o punem în chip necesar la sfârşitul acestor consideraţii de istorie economică, este aceasta: era Ţara Românească în vremea lui Mircea o ţară bogată? Fireşte că bogăţia sau sărăcia sunt noţiuni relative. In comparaţie cu împrejurările din veacurile următoare, din al XVI-lea până în al XVIII-lea veac, România lui Mircea era desigur mai bogată; ţara nu era încă exploatată de Imperiul Otoman, numărul vitelor care fac bogăţia plugarului era mai mare decât în veacurile următoare. Să nu uităm că numai până la mijlocul veacului al XV-lea au bătut domnii Ţării Româneşti monetă proprie. Comerţul săsesc şi cel din Liov, deci comerţul cu Europa Centrală şi apuseană are acum o mare epocă de înflorire şi decade după aceia, apoi se stinge din cauza cuceririi turceşti a coastelor Mării Negre şi a Ungariei. Putem deci spune că în epoca lui Mircea înflorirea economică a ţării a fost cea mai mare (pentru Muntenia) din istoria noastră veche. Se explică deci în fapte mijloacele mari de apărare de care a dispus Mircea şi cetăţile tari pe cari le-a putut ridica.

119) Tratatul a fost publicat întâi de Silvestre da Sacy în Mémoires de l'Institut royal de France, Academie des inscriptions, VIII, Paris, 1824, p. 292 343, apoi a doua oară de acelaşi în Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque royale de Paris, XI, 1827, p. 65 71, sub titlul, *Mémoire sur un traité fait entre les Génois de Péra et un prince des Bulgares.* O ediţie nouă corectată, cu traducere bulgară, V. Zlataski şi G. Kaţarov, Договорътъ на кнза Иванко, синъ Д бротичевъ съ генуезитѣ от 1387 год. (Tratatul cneazului Ivanco, fiul lui Dobrotici cu Genovezii în anul 1387), în Известия на историческото Дружество, Sofia, III, 1911, p. 17—37.

Dar pe de altă parte, această bogăţie în comparaţie cu restul Europei de atunci nu însemna prea mult: nu trebue să ne înşelăm dând proporţii prea mari prosperităţii din vremea lui Mircea. In Apusul şi centrul Europei, în Germania, Franţa, Burgundia, Flandra şi Italia, era atunci o *civilizaţie orăşenească,* cu populaţie deasă, cu negustori mulţi, cu meşteşugari cari creau artă şi manufactură pentru export. La noi era o viaţă mai mult sătească, cu târguri rare şi puţin populate în comparaţie cu cele apusene; exportul nu era din manufactură, nici măcar din produsele solului lucrat, ci din vite, peşte şi miere. Ţara era în parte acoperită cu păduri şi stepe, era dependentă de Ardeal pentru toate fabricatele, chiar săpunul, armele şi frânghiile, uneori şi pentru grâu. E adevărat că un moment dat domnul Moldovei de atunci, Petru Muşatin, a împrumutat pe regele Poloniei, Vladislav Iagello, cu o mare sumă de bani (Moldova era de altfel mai bogată ca Muntenia din cauza marelui drum comercial dela Lemberg la Cetatea-Albă), dar aceşti suverani răsăriteni, Vladislav Iagello, ca şi Sigismund al Ungariei nu aveau o gospodărie cuminte. In genere, Ţara Românească era o ţară semi patriarhală, mai mult săracă decât bogată, în comparaţie cu Europa centrală şi apuseană, contrast care, ce e drept, se va adânci mai mult, în epocile următoare.

Rezistenţa eroică a lui Mircea şi izbândele sale n'au fost numai sau în primul rând ale unui suveran întemeiat pe mari mijloace materiale, care i-ar fi dat posibilitatea să dureze şi să se refacă mereu, ci a fost mai de grabă lupta celui sărac şi viteaz, care învinge pentrucă forţele lui sunt mai mult sufleteşti şi de solidaritate socială.

CAPITOLUL V.

DOMNUL ŞI CÂRMUIREA ŢĂRII.

Titlul şi puterea domnească. „Eu, cel întru Hristos Dumnezeu binecredincios şi binecinstitor şi de Hristos iubitor şi autocrat, Io Mircea mare voevod şi domn, din mila lui Dumnezeu şi cu darul lui Dumnezeu, stăpânind şi domnind peste toată Ţara Ungrovlahiei şi a părţilor de peste munţi, încă şi către părţile tătăreşti şi Amlaşului şi Făgăraşului herţeg şi domnitor al banatului Severinului şi

pe amândouă părţile pe toată Podunavia, încă şi până la marea cea mare şi stăpânitor al cetăţii Dârstorului"[1]. Mircea a purtat un titlu măreţ, înfăţişându-se ca un mare stăpânitor ortodox din Răsăritul Europei, conştient şi mândru de puterea sa. Vom analiza în alt capitol, atunci când vom ajunge la politica externă a marelui domn, care erau stăpânirile lui Mircea şi cum au ajuns sub sceptrul său. Deocamdată trebue să lămurim sensul acestui titlu: este un titlu compus din elemente bizantine şi slave sud dunărene. „ο εν Χριστῷ τῳ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αυτοκράτωρ" (cel întru Hristos Dumnezeu credincios împărat şi autocrat) era împăratul dela Bizanţ, dar după pilda lui şi ceilalţi stăpânitori ortodoxi dela Târnova, Vidin sau Cruşevaţ purtau acest titlu[2]. *Io* înaintea numelui domnului este Ioan, după modelul „împăraţilor" din al doilea imperiu bulgar, o imitaţie diplomatică fără sens politic. Dealtfel prescurtarea lui Ioan în Io era obişnuită şi în paleografia şi numismatica bizantină a vremii[3], *Podunavia* din titlul lui Mircea nu era o ţară, ci o imitaţie după titlul stăpânitorilor sârbi; ea apare şi în titlul lui Lazăr al Serbiei, şi înseamnă stăpânire a malurilor Dunării, ceiace era şi cazul pentru Mircea[4].

Toţi stăpânitorii slavi balcanici ai vremii erau „binecredincioşi" şi „de Hristos iubitori"[5]; deasemenea toţi aceşti stă-

1) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 82.

2) Pentru titlul ţarilor bulgari contemporani, I. Ivanov, *op. cit.,* p. 587, 590, 594, 600 şi Margulies, *Bulgarien und Byzanz,* în Zeitschrift d. Deutschen Morgenlandischen Geselchaft, neue Folge, V, 1926, p. 183.

3) Deşi e deplin dovedit că Io este Ioan (I. Bogdan, *Io în titlul domnilor români*, în Convorbiri Literare, XXIII, 1889, p. 721—738), se mai găsesc şi azi cercetători care propun soluţii noi şi fanteziste pantru „misteriosul Io". Că Io este Ioan o ştiau foarte bine grămăticii din vremea lui Mircea şi adesea îl scriau întreg, „Ioan Mircea voevod" (în actele din 1388 şi 1389) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 49, 51, cf. şi 54: „părintele domniei mele Ioan Radu voevod" *(ibid.)*, p. 75: la genetiv: Іоанна), „Nos Ioannes Mircsa" în actele latine *(ibid.,* p. 34), „fiul meu Ioan Mihail" *(ibid.,* p. 99). Ιῶ Παλαιολογος poartă monetele împăratului Ioan Paleolog.

4) la 1380 introduce cneazul Lazăr *Podunavia* în titlul său (Miklosić, *Monumenta serbica,* Viena, 1858, p. 145, 200. Asemenea în titlul lui Vuk Brancovici la 1392 (p. 224) şi lui Ştefan Lazarevici în 1405 şi 1410 (p. 269 şi 277).

5) In titlul lui Marco Cralevici, L. Stoianovici, Стари српски Записи и надписи (Vechile inscripţii şi însemnări sârbeşti), I, p. 58, în titlul lui Ivan Alexandru al Bulgariei, I. Ivanov, *op. cit.,* p. 588.

pântiori erau „autocraţi", începând cu împăratul bizantin [8]).

De ce au imitat domnii români aceste titluri ale stăpânitorilor din Sudul Dunării? Din lipsă de originalitate a cancelariei domneşti? Dovedeşte poate aceasta tradiţia unei dependenţe a ţării de Imperiul Bulgar? Credem că nu, de altfel isvoarele istorice nu amintesc de aşa ceva. Singura explicaţie valabilă este credem aceasta: domnii români aveau o *conştiinţă a faptului că sunt stăpânitori ortodoxi,* adică domnitori aleşi de Dumnezeu, unşi de biserica Răsăritului, apărători ai acestei biserici. De aci titlul care arată această calitate religioasă şi identitatea cu acel al celorlalţi stăpânitori ortodoxi. Dintr'un asemenea titlu se putea îndată deosebi un prinţ al ortodoxiei de un catolic. Aceasta este credem sensul titlului lui Mircea.

Dar de aci rezultă un fapt: acest titlu nu cuprinde, afară de enunţarea teritoriilor stăpânite, realităţi politice româneşti. Era Mircea şi urmaşii lui un *autocrat,* ca de pildă sultanul? Desigur că nu. *Un stăpânitor respectat, care în marginele datinei cârmuia ţara cu ajutorul boierilor de sfat, aceasta era un domn român.*

Mai întâi, era un principe ales. Nu avem dovezi directe că tronul Ţării Româneşti era electiv, dar multe considerente ne duc la această concluzie. Intâi, aşa era în toate statele vecine, la Bizanţ, Bulgaria şi Serbia, Polonia şi Ungaria; ţara noastră nu putea constitui o excepţie. In al doilea rând, asocierile la domnie, cazul lui Mircea şi Mihai, nu se explică decât prin grija domnului de a asigura fiului moştenirea cu o alegere în timpul vieţii lui, căci altfel ea nu era dela sine înţeleasă. In al treilea rând, succesiunea capricioasă în privinţa legăturilor de familie a domnilor munteni: după Basarab a urmat fiul său Alexandru şi apoi fiul acestuia Vladislav, dar după acesta fratele lui, Radu şi apoi pe rând cei doi fii ai lui Radu, Dan şi Mircea, ceiace arată că în marginele casei domnitoare puteau fi aleşi, fie fratele, fie fiul domnului. Cei ce făceau alegerea erau fireşte boierii. Adunări elective sunt pomenite mai târziu în izvoare, dar mai ales în Moldova: adunarea dela Direptate, care a proclamat pe Ştefan cel Mare, de pildă. La 1560 boierii moldoveni se plângeau de Alexandru Lăpsneanu, care „n'a fost primit printr'o alegere legitimă (nulla legitima electione) [7]).

6) «Самодръжавнъіи» în titlul lui Lazăr la Miklosić, *Monumenta serbica,* p. 231 şi în al lui Şişman al Bulgariei I. Ivanov, *op. cit.,* p. 600.

2) Hurmuzaki, *Documente,* II—1, p. 385—386.

Şi cronica munteană aminteşte alegerea lui Radu dela Afumaţi la 1522: „S'au adunat boierii toţi şi mari şi mici şi toată curtea şi au ridicat domn pe Radul vodă dela Afumaţi" [8].

Care era în realitate puterea domnului? Era în primul rând apărătorul supuşilor lui, deci comandantul oştirii şi vom vedea că în vremea lui Mircea oastea era a domnului, nu a boierilor. Era în acelaşi timp apărătorul spiritual al ţării în calitate de ctitor al aşezămintelor religioase ce ocroteau ţara prin intervenţia în favoarea ei la Cel de Sus; era apoi şi judecătorul suprem care împărţea dreptatea. Administraţia lui nu era prezentă oriunde, dovadă satele imune (ohabe), cârmuite de mânăstiri şi de boieri chiar în privinţa justiţiei şi a fiscalităţii. Domnul aduna venitul domniei, deci al statului, cu funcţionarii lui, deşi cum e cazul vămilor, aceste venituri erau adesea concesionate. El avea iniţiative pentru ridicarea ţării (am arătat până acum câteva: moneta măruntă, tratate de comerţ, minele). Inăuntrul ţării toţi proprietarii de pământ depindeau de dânsul prin acel *dominium eminens*, pe care-l avea asupra tuturor moşiilor ţării ca senior feudal asupra boierilor. In afară, reprezenta ţara, dar şi aci alături de boieri, faţă de suveranii streini. Dar toate actele sale erau mărginite întâi de datină, în al doilea rând de sfatul boierilor. In hrisoave şi chiar în tratatele comerciale externe sunt trecute numele boierilor dregători, ca o garanţie şi o dovadă că sfatul a fost consultat [9].

Dregătorii. Sfetnicii domnului cari constituiau consiliul său figurează de obicei în hrisoavele domneşti cu numele lor şi sunt în genere în vremea lui Mircea zece sau unsprezece, numărul cel mai obişnuit [10], odată numai el se ridică la 16 [11], altădată scade

8) Cronica anonimă (Ludescu), ed. Ioanid, *Istoria Ţării Româneşti*, p 38. De observat că Vasile Lupu fusese ales prima oară domn de boieri la 1632, dar i s'au pus condiţii prealabile pentru dări şi cât va lua dela boieri, un fel de *pacta conventa*, ca în Polonia şi el n'a primit. Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Ureche, I, p. 522: „Striga cu toţii să fie domn Lupul Vasile Vodă, însă îi da şi legături, ce va lua den ţară, ce s'ar lega pentru dări, atuncea la acel ales, mai mult să nu ia den ţară. Ce acele legături, văzând Lupul Vasile Vodă... n'au primit într'acea dată domnia".

9) Pentru puterea unui suveran medieval. analiza lui M. Bloch, *La société féodale*, II, p. 194—197.

10) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti*, p. 65: act din 1386—1392: zece boieri; p. 67, din 1400: zece boieri, p. 87 din 1408 1418: unsprezece boieri; p. 107 din 1414: zece boieri, p. 109, acelaşi an: zece boieri, p. 112, din 1415: unsprezece boieri.

la şase [12]. Prin urmare acest sfat domnesc nu era o adunare prea numeroasă şi variaţia numărului dregătorilor se explică prin aceia că numai cei ce fuseseră de faţă la luarea hotărârii erau trecuţi în hrisoave, dovadă însemnarea din textul latin al privilegiului de negoţ pentru Braşoveni după numele boierilor: „Qui cum haec agerentur erant presentes“ [13].

In perigrinaţiile sale prin ţară Mircea trece urmat de sfatul său de dregători din târg în târg şi dintr'o mânăstire într'alta. Un hrisov înseamnă: „Această scrisoare a fost în oraşul domniei mele numit Râmnic, în faţa a mulţi martori cari sunt aceştia“ (urmează numele a trei egumeni şi lista boierilor [14]). Altă dată, în Noembrie târziu, Mircea soseşte la mânăstirea Tismana, „mergând domnia mea către Severin, să se întâlnească cu craiul, atunci am ajuns la mânăstire... cu toţi egumenii mânăstireşti şi cu toţi boierii domniei mele“ [15]. Altă dată sfatul se deplasează la Giurgiu şi de asemenea la Câmpu-Lung [16], iar la 1415 Mircea soseşte în Postul Mare la mânstirea Cozia, urmat iar de sfatul său călător: „Eu Mihail logofăt am scris când a venit Io Mircea voevod în mânăstirea Cozia în Postul Mare“ [17].

Dregătorii erau schimbaţi destul de des, aproape niciunul dintre cei dela începutul domniei lui Mircea nu rămase până la sfârşit; singur Popşor *protovistiernicul* apare la 1392 şi la 1415, adică într'un răstimp de 23 de ani cu aceiaşi funcţie [18]. Radul Banul apare deasemenea în primele hrisoave ale lui Mircea [19], apoi devine vornic în 1413 [20] şi rămâne în fruntea divanului până la 1421, deci vre-o 30 de ani. Vornicul este întotdeauna în fruntea sfatului boierilor în hrisoave, ceiace arată că el era cel mai înalt dregător al ţării, trecerea lui Radul dela bănie la vornicie a însemnat desigur o înaintare în rang. Din 12 documente ale lui Mircea cu lista sfatului, în 9

11) *Ibidem*, p. 57 din 1392.

12) *Ibidem*, p. 85.

13) I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul*, p. 37.

14) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 53.

15) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 69.

16) *ibidem*, p. 107 şi I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul*, p. 3.

17) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 109.

18) *ibidem*, p. 57 şi 109.

19) *ibidem*, p. 65. Act fără dată din anii 1386—1389.

20) I. Bogdan, *op. cit.*, p. 36—37: „Radul Calaca pridem banus noster, nunc autem judex et palatinus curiae nostrae“.

vornicul e în frunte, în 3 este banul, dar din două din acestea lipseşte numele vornicului, care era absent şi singurul document în care banul este trecut înaintea vornicului s'a păstrat numai într'o traducere târzie, care poate n'a urmat ordinea boierilor din original [21]. *Vornicul* (judex sau palatinus curiae) era o demnitate împrumutată din Ungaria, era judecătorul şi şeful curţii. Vornicii lui Mircea au fost: la început Vladislav, apoi Vlad şi la urmă Radul.

Banul era banul de Severin, cetate stăpânită de domnii Ţării Româneşti, dar el se afla adesea la curte. Banul nu era seniorul banatului, căci nu ridica venituri proprii în Oltenia, cum dovedesc documentele mânăstireşti; slugile domneşti dela centru, nu ale banului, strângeau dările. Era probabil mai mult un dregător militar, dar executa şi poruncile administrative ale domnului, având şi drept de judecată locală [22]. Bani existau şi în Ungaria, al Croaţiei şi Slavoniei, dar funcţia pare a fi de origine avară. Banii lui Mircea sunt boierii Stănilă, Radul, Dragomir, Drăgan, Aga, în ordine cronologică; funcţie ai cărei titulari se schimbă destul de des.

Logofătul era şeful cancelariei, titlul derivă dela Λόγος, adică ratio, socoteală (şi nu oratio, cum s'a crezut), deci cel ce ţine socotelile [23]. El este totdeauna indicat ultimul dintre sfetnici în hrisoave pentrucă pune pecetia şi scrie actul sau indică grămăticilor cum trebue să scrie. Titlul de origine bizantină a trecut la Sârbi şi la Bulgari şi probabil dela aceştia din urmă l-am împrumutat noi [24]. Logofeţii lui Mircea au fost în ordine cronologică: Filos, poate grec, apoi dela 1400 până la sfârşitul domniei Baldovin şi un moment dat Aldea.

21) Privilegiul lui Mircea pentru Braşoveni (1413), I. Bogdan, *loc. cit.*, dania boierului Aldea la Muntele Athos (1414), Gr. Nandriş, *Documente slavo-române, dela Muntele Athos,* Bucureşti, 1936, p. 245. Celelalte zece documente la P. P. Panaitescu, *op. cit.* Documentul în care banul precede pe vornic, la p. 57.

22) C. C. Giurescu, *Contribuţiuni la istoricul marilor dregătorii,* Vălenii de Munte, 1926, p. 67 şi urm.

23) V. Bogrea, *Note semantice,* în Daco-România, III, p. 813.

24) C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 98—100 şi M. Lascaris în Recenzia la lucrarea pomenită a lui C. C. Giurescu, în Byzantinoslavica, I, 1929, p. 220—226. Funcţiile logofătului bulgar la C. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren,* sunt în realitate ale logofătului bizantin. Pentru acesta, A. Semenov, *Über die Ursprung und Bedeutung des Amtes der Logofeten in Byzanz* în *Byzantinische Zeitschrift,* 1910, p. 440 şi urm., pentru cel sârb, St. Novacovici, Служба Логофета или великог логофета у старої државі (Funcţia logofătului său a marelui logofăt în vechea stăpânire), Beograd, 1886, 13 p.

Vistiernicul, numit și protovistiernic este o funcție importantă, cel ce îngrijea de veniturile și cheltuielile domniei. Numele său este bizantin, trecut la noi probabil prin filieră sud-slavă [25]. Vistiernicii cunoscuți ai lui Mircea sunt Popșor, protovistierul, alături de Șerban numit simplu vistier [26]. Apoi Drăgan vistiernicul, probabil același ca banul de mai târziu [27], Manciul și în sfârșit Micul, în total cinci boieri ocupând pe rând sau unii ca subalterni, această dregătorie plină de răspundere.

Spătarul e pomenit de două ori sub Mircea: Sin spătarul la începutul domniei și apoi Vasea la 1415, cu titlul tradus în slavonește, mecionoșa, purtătorul de sabie [28]. Este clar că e vorba de o funcție militară, nu numai cel ce purta sabia înaintea domnului la ceremonii, ci și ca șef de oaste la război. E o funcție ce exista la Bizanț, trecută și la Sârbi și Bulgari, de unde probabil am împrumutat-o [29].

Stolnicul, demnitarul meselor domnești, purta un titlu slavon și e pomenit cu această funcție și în Bulgaria, nu însă și în Serbia [30]. Stolnicii lui Mircea au fost patru: Bratei, Berendei, Zorza și Manea.

Paharnicul de mai târziu este numit la începutul domniei lui Mircea picernic (Costea picernicul) [31], adică cel ce varsă de băut, la 1415 aflăm însă pe Gherghina paharnicul. Primul titlu urmează forma bulgară, celălalt care va rămânea definitiv, pe cea sârbocroată [32].

In schimb, *comisul* avea grije de caii domnești; termenul este

25) C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 114 și Lascaris, *loc. cit.*

26) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 87.

27) *ibidem*, p. 85.

28) *ibidem*, p. 87.

29) C. C. Giurescu, *ap. cit.*, p. 126 și urm. înclină spre o etimologie românească, dela *spată*, dar ar fi o coincidență prea surprinzătoare între titlurile independente ale demnitarilor în țări vecine. Părerea despre origina românească fusese emisă încă de Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad. Rom., p. 65.

30) Lascaris, *op. cit.*, p. 224: „Slav stolnik țarev".

31) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 57.

32) C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 133—136 și Lascaris. *op. cit.*, p. 225. Pe inelele cu nume de boieri bulgari publicate de I. Ivanov, Старобългарски и Бизантински пръстени — (Inele vechi bulgare și bizantine), în Известия българ. Археол. Дружества. II—1, 1911. p. 2, citim: „Petre ipichernii, vărul țarului" și (p. 3) „Monahul Silvestru fost ipichernii al țărului Alexandru".

de origine bizantină şi a fost împrumutat de noi dela Bulgari [33]. Stanciul comis este singurul boier cunoscut din vremea lui Mircea care ocupă această nobilă demnitate [34].

Alţi dregători ai lui Mircea arată aceiaşi grije de *casa* domniei: Lubaş pivnicerul, Ghinea pitarul [35] şi Iarcân namestnicul [36]. Funcţii importante ca a stratornicului, clucerului şi armaşului nu apar încă în vremea lui Mircea.

Mircea, ca şi domnii următori, apare ca un stăpânitor luxos înconjurat de demnitari cari îl ajutau, nu numai în cârmuirea ţării, ci mai ales aveau în grije persoana domnului: unul turna vin la masă, altul avea grije de bucatele domneşti, al treilea de pivniţele cu vinuri, al patrulea de pita cea de toate zilele, al cincilea de grajdurile cu cai iuţi şi aleşi. E o întreagă curte de demnitari legaţi de persoana domnului. Aceste funcţii arată, prin numele şi atribuţiile lor, o influenţă preponderantă a Bulgariei vecine, a vechiului Imperiu Româno-Bulgar, pe când Serbia, care nu era vecină cu ţara noastră, n'a putut exercita o influenţă adâncă [37].

Administraţia locală. Sfatul domnesc era alcătuit, cum am văzut, mai mult din demnitari ai curţii, decât ai ţării. Viaţa politică şi administrativă a ţării era cârmuită de organele locale, boieri localnici, dregători mai mici, trimişi ai domniei. Pe lângă domeniile imune cu caracter feudal (ohabele), care erau cârmuite de proprietarii lor, restul ţării era cârmuit de domn, fie prin sistemul dregătorilor locali, fie prin trimişii ce veneau periodic dela centru şi apoi se întorceau. Această din urmă administraţie, tipic medievală şi pentru Apusul şi pentru Răsăritul Europei, se constată şi la noi în ţară în veacul al XV-lea.

Administraţia locală era întemeiată pe *judeţe;* în vremea lui Mircea aflăm de existenţa unor judeţe azi dispărute: judeţul Jaleş, în partea de apus a actualului judeţ Gorj, după numele apei Jaleşelui [38], judeţul Motrului, în partea de răsărit a actualului ju-

33) C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 149 151 şi Lascaris, *op. cit.*, p. 223.

34) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti*, p. 87.

35) *ibidem*, p. 57, C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 39, cunoaşte primul pitar abia la 1503.

36) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 107.

37) C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, I, p. 126 127 crede într'o influenţă precumpănitoare sârbo-bosniacă asupra formării dregătorilor munteni, cf. însă Recenzia amintită a lui M. Lascaris, care arată influenţa mai mare a Bulgariei.

38) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 40. Act al lui Dan I din 1385.

deţ Mehedinţi[39]), judeţul de Baltă, în Dolj[40]). Aceasta arată că erau pe atunci mai multe împărţiri administrative, care mai târziu s'au reunit[41]).

Despre cârmuirea judeţelor în vremea lui Mircea, documentele ne lasă să întrevedem prea puţine. „Jupân Brata judeţul Jiului", din 1406 ar putea fi cârmuitorul oraşului Târgu-Jiului, pentrucă oraşele erau conduse în Ţara Românească de un demnitar ales numit *judeţ,* care corespunde Richterului din oraşele săseşti. Totuşi obsevăm că acest judeţ al Jiului era un jupân, deci un boier mare, nu un ales al târgoveţilor, apoi este al Jiului, nu al Târgu-Jiului, ceeace ar indica judeţul întreg. In sfârşit, observăm că Brata aşează hotarele moşiei mânăstirii Tismana în munţi, prin urmare atribuţiile sale întreceau teritoriul târgului[42]). Ar rezulta de aci că pe vremea lui Mircea erau în fruntea judeţelor boieri mari cu titlul de judeţ, care aveau şi atribuţia de a hotărnici moşiile şi desigur, după titlu, cu drept de judecată.

In epoca mai târzie conducătorii judeţelor muntene se numeau *căpitani*[43]). In organizaţia feudală apuseană, ca şi în ţările vecine cu noi, Polonia şi Ungaria, comandanţii cetăţii şi al unui ţinut pe care-l conducea în numele regelui se numea întotdeauna *capitaneus.* In Polonia starostele este întotdeauna tradus prin capitaneus în actele latine, în Ungaria capitaneus este egal cu castellanus sau cu porkoláb[44]). Căpitanul de judeţ era deci la noi un împrumut din organizaţia occidentală militară şi feudală, venit probabil prin filieră ungurească.

Incă înainte de Mircea, Vladislav vodă se adresează într'o circulară: „Comitibus (dregători), castellanis (şefii judeţelor),

39) *ibidem,* p. 111 (1415).

40) *ibidem,* p. 77: „satul Salcia, care e *la Baltă",* cred că e vorba de judeţul Bălţii.

41) C. C. Giurescu, *Judeţele dispăruta din Ţara Românească,* în Omagiul lui D. Gusti, Bucureşti, II, 1931.

42) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 67—68.

43) Dionisie Fotino, *Istoria Daciei,* Trad. G. Sion, III, Bucureşti, 1859, p. 206, „Reforma lui C. Mavrocordat a ridicat dela căpitani puterea şi stăpânirea ce aveau peste judeţele din ţară şi în locul lor a rânduit ispravnici". Pentru căpitanul de Lovişte, N. Iorga, *Studii şi documente,* V, p. 129 din 1601, vel căpitan de margine, la 1703, *ibidem,* p. 130 şi căpitanii de Buzău şi Râmnic la 1695, *ibidem,* p. 342. „Sava căpitanul, de când au ţinut judeţul (Buzăului), la 1649. Acad. Rom. *Creşteri.* 1907, p. 70.

44) A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae,* Leipzig, 1901, p. 103.

judicibus (judecătorilor) [45]), dar nu știm cu siguranță căror termeni românești sau slavoni corespund acești termeni din actele latine. In vremea aceluiași domnitor era un boier Danciul, „fratele răposatului comite Neagul" (germanus condam comitis Neeg) [46]). Acest comite era desigur nu un dregător oarecare, ci avea o comandă teritorială, căci e singurul pomenit în acest act cu titlul de comite pe lângă alți boieri. In Moldova conducătorii județelor se numeau întotdeauna *pârcălabi,* dar în Muntenia acest titlu are un sens special: „pârcălabii de orașe acolo unde sunt târguri" [47]), deci un fel de reprezentanți ai domnului la târguri [48]). Orașele aveau o administrație deosebită de a județului, întâi pentrucă se bucurau ca în tot Apusul de autonomie, cu consiliul lor comunal ales,. apoi pentrucă erau considerate ca fiind *proprietate domnească.* Aceste comunități privilegiate cu drept de iarmaroc, conducere proprie și administrație deosebită de a județului erau proprietatea domniei, „moșia" lor cu satele din jur era moșie domnească, pe care o lucrau orășenii în schimbul unei dări speciale către domnie. Unele orașe, de pildă Ploeștii în vremea lui Mihai Viteazul s'au format prin cumpărarea satului primitiv dela particulari de către domnie și transformarea lui în târg cu privilegiul domnesc [49]). Mihail coregent numește Târgoviștea „orașul domniei mele" și dăruește mânăstirii Cozia o serie de oameni din acel oraș, ca să-i slujească [50]). La 1534 se face hotărnicia orașului domnesc Gherghița [51]) ca o moșie oarecare, Bucureștii erau deasemenea moșie domnească și Șerban Cantacuzino dăruia unui boier 250 de stânjeni din moșia „care a fost domnească în București" și care „merge prin tufele orașului până ce dă capul moșiei în matca Colentinei" [52]). Reprezentantul domnului în orașul său era *vornicul,* adică cel ce ținea

45) Hurmuzaki, *Documente,* XV—1, p. 2.

46) Lukinić, *op. cit.,* p. 251, act din 6 Iulie 1374.

47) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 261, act din 1465.

48) La 1695 pârcălabii de Rușii de Vede iau vama satelor din jurul târgului, „să nu se amestace căpitanul" (județului). N. Iorga, *Studii și documente,* V, p. 339. Pârcălabii dela Floci la 1467, P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 269.

49) C. Zagoriț, *Târguri și orașe între Buzău, Târgoviște și București,* în Anuarul seminarului de geografie, IV, 1915, p. 299.

50) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 103.

51) Aricescu, *Indice de documente din Arhiva Statului,* București 1874, I, p. 109.

52) Condica Fundenii Doamnei la Creditul rural, Dosar Nr. 1043/1 din 1683.

curtea domnească din oraș[53]), lângă el erau pristavul, folnogul (forma ungurească pentru villicus, administrator)[54]. Faptul că orașele erau considerate proprietate domnească face ca să existe o administrație dublă la conducerea lor, cea orășenească și cea a domnului. Aceasta arată încă odată că puterea domnului în țară era destul de mare, toate centrele mari fiind în mâna lui și nu în ale boierimii sau ale mânăstirilor.

Domnul avea drept de judecată și ținea pe tot întinsul țării *judecători* și *globnici* (cari încasau amenzi); ei mergeau peste tot, în afară de ohabe, unde nu puteau călca. Interesant de constatat este că acești funcționari ai justiției, ca și cei ai fiscului nu steteau în sate, ar fi fost nevoie de prea mulți, ci veneau dela centru și treceau prin țară la anume date. Am avut în Evul-Mediu în Țara Românească o magistratură ambulantă și un fisc ambulant. Dovadă este expresia stereotipă din documentele lui Mircea și ale urmașilor lui din veacul al XV-lea: „Dintre boierii domniei mele mari și mici sau dintre funcționarii (Работники) domniei mele, *trimiși* după milostenii sau după prestațiile domniei mele“[55]. Alte ori expresia este completată: „Să nu cuteze să-i prigonească nici judecător, nici glonic, nici bircei, nici din celelalte slugi și funcționari ai domniei mele *trimiși* după slujbele și prestațiile domniei mele“[56]. Mai întâi constatăm că dela centru, sau din anume centre, domnul trimetea boieri și funcționari mai mici pentru judecăți, amenzi, strângerea birului și a dărilor în natură, punerea oamenilor la muncă pentru prestațiile domnești. Termenul *milostenii* este neclar, credem că e vorba de dăjdii sau slujbe, după cum rezultă din comparația textelor de mai sus. De ce dăjdiile se numeau la început milostenii, nu știm.

Faptul că administrația domnească era ambulantă se explică ușor: nu exista un aparat administrativ suficient pentru toată țara și de altfel nici nu era necesar; satele se administrau autonom și numai din când în când se iveau reprezentanții domniei să judece cazurile mai grele și să ridice dreptul domnesc. Era o sănătoasă administrație patriarhală. De altfel, această organizare exista la fel și cu folosirea acelorași termeni tehnici și la Bulgari. In poruncile țarilor dela Târnova citim: „Rabotnicii (funcționarii) împărăției

53) Vornic de oraș la Târgoviște, P. P. Panaitescu, *op. cit.*, 103 și 134.
54) *ibidem*, p. 103 și 261.
55) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 106.
56) *ibidem*, p. 163.

mele, *trimiși* în toate timpurile prin sate și cetăți..." [57]. „Prahotorii împărăției mele trimiși în toate timpurile să adune dările și să săvârșească prestațiile împărăției mele". „Boierii și rabotnicii împărăției mele mari și mici,, cari sunt trimiși în toate timpurile pentru orice fel de dări și prestații" [58].

Mircea, după ocuparea Dobrogei, a respectat vechea administrație locală a acestei provincii. La Dârstor, Silistra, erau dregători intitulați *chefalia*, cărora Mircea li se adresează,, dându-le poruncă să nu se atingă de bălțile mânăstirii Cozia [59]. Chefalia, termen grecesc înseamnă căpetenie și e o funcție care apare în epoca târzie a Imperiului Bizantin, un fel de guvernatori de ținut, aleși, dintre marii proprietari de pământ [60]. De aci funcția a trecut și la Bulgari, unde înseamnă, numai în al doilea imperiu, șefii orașelor sau ai iarmaroacelor [61]. Asemenea în Serbia aflăm titlul chefalia în veacul al XIV-lea cu sensul de cârmuitor de oraș [62]. Este limpede că chefalia din Silistra aveau acest sens sud-slavic.

Veniturile domnești. Ceiace făcea puterea domnului român în Evul-Mediu era venitul său și ceiace a constituit decăderea puterii voevodale în veacurile al XVI-lea și XVII-lea a fost scăderea acestui venit. Mărirea numărului ohabelor și a scutirilor la aproape întreaga proprietate mânăstirească și boierească în această epocă și scăderea venitului vămilor prin închiderea drumurilor de negoț cu Apusul, au adus această situație. Dar Mircea cel Bătrân avea un venit solid, mai ales în natură, care se aduna de pe tot întinsul țării în „casele domnești", hambare și depozite. Mai întâi, erau stăpânirile directe ale domnului; am spus că toate orașele erau proprietate domnească și domnul strângea dela orășeni venitul său. Numai mult mai târziu se va ajunge la dăruirea și vânzarea de către domnii hămesiți din veacurile de decădere a moșiilor târgurilor [63]. *Morile domnești*

57) Iordan Ivanov, Български старини изъ Македония (Antichități bulgare din Macedonia), Sofia 1931, p. 586, act al lui Constantin Asan din 1277.

58) *ibidem*, p. 576 și 598.

59) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 82.

60) E. Stein, *Untersuchungen zur Spätbyzantinische Verfassungs und Wirtschaftsgeschichte*, în Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, II, 1923, p. 21—22.

61) Sakâzov, *Bulgarische Wirtschaftsgeschichte*, p. 122 și 133.

62) Al. Soloviev, Одабрани споменици српског права (Isvoare alese ale dreptului sârbesc), Beograd, 1926, p. 176.

63) Cf. hrisovul lui Mihail coregent pentru Câmpu-Lung, analizat mai sus, p. 65.

erau, cum am spus, mai toate în târguri și constituiau un venit serios al domniei. Tocmai pentrucă orașele erau ale domniei, în aceste centre erau așezate morile, unde veneau oamenii de primprejur să-și macine grânele. Incă din secolul al XIII-lea, în celebra donaţie a lui Bela IV pentru cavalerii Ioaniţi, din 1247, se vorbește de *venitul morilor* în voevodatele Valahe. Acest venit era concedat cavalerilor Ioaniţi, afară de acela din ţara voevodului Litovoi [64]. Rezultă de aci că din epoci străvechi venitul morilor era o parte din încasările vechilor voevozi.

De asemenea erau *braniștele;* adică pădurile apărate, cu vânătoare rezervată domniei. Vânătoarea în Evul-Mediu avea mare importanţă, căci se făceau mari rezerve de carne pentru iarnă și deaceia braniștea își avea rolul ei de seamă [65]. Braniști domnești foarte întinse au existat în Moldova până în epoca Fanarioţilor; nu știm sigur dacă au fost braniști domnești și în Muntenia. E adevărat că Radu cel Frumos dă o poruncă *brăniștarilor* [66], însă e vorba de o poruncă ce privea bălţile dela gura Ialomiţei, la care să nu se amestece brăniștarii. E probabil că o *mare parte a bălţilor Dunării aparţinea domniei* și acolo vânatul peștelui era oprit, adică rezervat domniei întocmai ca vânatul din pădurile sau braniștele Moldovei. Pe când braniștea domnească a Moldovei e pădurea, cea munteană este la baltă. Acest lucru se vede din uriașele danii ce le pot face domnii dela începutul principatului muntean dintre bălţile Dunării. Mircea dăruiește Coziei bălţile dela Săpatul (Călărași) până la gura Ialomiţei [67], iar Vladislav vodă, încă mai înainte dăduse Voditei pescăriile dela Porţile de Fier [68], Radu tatăl lui Mircea dăruise Tismenei alte bălţi oltene, Bistreţul, dela Topliţa până la Gârla Repede [69]. Aceste danii se fac fără să se pomenească un schimb sau o cumpărătură, sunt din domeniile domnești. Credem că atunci când s'a stabilit domnia Ţării Românești, domeniile de baltă, rămase fără proprietar din cauza caracterului lor special, au încăput de drept

64) Hurmuzaki, *Documente,* I—1, p. 250.

65) Braniștele în organizarea economică feudală, M. Bloch, *La société féodale,* II, p. 32—33. Pentru braniștele în Bulgaria. I. Ivanov, *op. cit.,* p. 592.

66) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 266, act din 1467.

67) *ibidem,* p. 82.

68) *ibidem,* p. 37.

69) *ibidem,* p. 41. Bălţile dela Șiștov „pe tot Călmăţuiul" dăruite de Basarab Laiotă la 1476 mânăstirii Cutlumus dela Athos. Gr. Nandriș, *Documente slavo-române dela Athos,* p. 23—24.

în mâna domniei. Aceasta nu înseamnă că şi particularii nu puteau stăpâni unele bălţi, dimpotrivă cunoaştem bălţi ale particularilor din vremea lui Mircea încă (balta lui Tâmpa, dăruită Coziei) [70]. Dar în cursul secolului al XV-lea bălţile trec din stăpânirea domniei prin donaţii în mâna particularilor şi ale mânăstirilor, aşa că această bogăţie a coroanei se menţine numai în primele vremuri ale principatului muntean.

Totuşi trebue să constatăm că domnul nu era prin calitatea sa un proprietar mare. In afară de oraşe, de care în acea epocă nu putea dispune, poate de „locurile pustii", ce în Muntenia nu prea erau, domnul nu stăpânea direct mai nimic din pământul ţării. Când voia să facă o danie de moşie vreunei mânăstiri, ca de pildă Mircea, când a „lărgit" hotarul Coziei, la 1389, el trebue să cumpere moşia dela boieri [71]. Este o mare deosebire în această privinţă cu craii din Sudul Dunării, care aveau la îndemână uriaşe domenii cu zeci de sate, din care puteau dona mânăstirilor şi boierilor. Când Ştefan Uroş înşiră moşiile mânăstirii Deceani, ctitoria lui, cele mai multe dăruite de dânsul (38 de sate şi alte averi), hrisovul cuprinde 142 de foi de pergament [72]. Credem că această deosebire se datoreşte felului cum a fost întemeiată Ţara Românească, nu printr'o descălecare sau cucerire de oameni veniţi de aiurea, ci prin reunirea unor străvechi stăpâniri bine organizate, cu proprietate din vechi aşezată.

Ii rămânea însă domniei veniturile în bani dela vămi şi ale birului, veniturile în natură, iar în parte dela vămi, ocne, dar mai ales dela dăjdii, precum şi prestaţiile, adică muncile datorite de locuitori.

Vămile erau de mai multe feluri, „la târguri, la vaduri, la munte" [73], e vorba de vama dela vadurile Dunării şi dela pasurile munţilor, căci o scutire de vamă a mânăstirei Cozia precizează: „să nu dea vamă la toate târgurile, la toate vadurile dela Severin până la Brăila, nici pe drumurile munţilor" [74]. Sistemul era acelaşi ca

70) *ibidem*, p. 83.

71) *ibidem*, p. 51.

72) A. Soloviev, *op. cit.*, p. 112—116 (fragment). Hrisovul lui Uroş I pentru mânăstirea Sf. Petre pe Lin cuprinde dania şi întărirea a peste 40 de sate, L. Stojanović, în Споменик, III, p. 8—11. Hrisovul lui Şişman al Bulgariei pentru domeniul mânăstirei Rilo, la I. Ivanov, *op. cit.*, p. 597 şi urm.

73) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 226.

74) *ibidem*, p. 260—261, act din 1465.

în Bulgaria medievală, unde erau vămi la „clisure“, la cetate, la târguri [75]. Se plătea vamă în special la târguri, la vânzarea mărfurilor; târgul avea vamă de târg (Тръжн) și vamă de trecere (Пр ходно), când nu se vindea marfa [76]. Vama de târg o plăteau și sătenii ce veneau la târg cu produsele lor, dovadă scutirea de această vamă acordată satului Ruși de Vladislav II pentru mărfurile aduse la Târgoviște [77]. Apoi veneau vămile de intrare și eșire din țară, plătite de negustorii streini, vama dela Dunăre și cea dela munte, pe care un privilegiu al lui Vlad Țepeș o numește „de plaiu“ [78]. Conform tratatelor de comerț pe care le-am analizat mai sus, vama era și în bani și în natură și vămile erau în mare parte concesionate boierilor sau dăruite mânăstirilor. Boierii singuri garantau cu averea lor plata venitului domnesc și abea în secolul al XVI-lea se vor ivi ca arendași ai vămilor streini, Greci, Levantini și Raguzani (în Moldova însă mult mai de vreme).

Impozitul principal datorit domniei în bani era *birul,* care exista și în vremea lui Mircea [79]. In hrisovul lui Mihai coregent, pentru Cozia, pe lângă pomenirea birarilor, se spune despre supușii mânăstirii aflați în Târgoviște: „Și numai birul și oastea și să lucreze la moară, iar alta nimic să nu aibă amestec cu orașul“ [89]. Lăsând la o parte lucrul la moară, care e o obligație mai specială orășenească (am văzut că cele mai multe mori domnești erau concentrate la oraș), se poate spune că birul ca și oastea (serviciul militar în timp de război) erau obligații *de care nu putea fi scutit nimeni;* domnul adică nu renunța la ele în favoarea proprietarilor ohabnici (imuni). Numai așa se explică dece în toate celelalte documente de scutire ale vremii birul nu e pomenit în lunga listă de dăjdii și prestații, de care sunt scutite proprietățile privilegiate.

Impozitele în natură erau întemeiate în toată Europa medievală pe sistemul decimei din zece una, din toate produsele noi ale unui an, de unde și numele generic de dijmă dat acestor dări (dij-

75) I. Ivanov, *op. cit.,* p. 578.

76) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 123.

77) *ibidem,* p. 220.

78) Tocilescu, *534 documente slavo-române,* p. 96.

79) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 103.

80) *ibidem.* Cf. pentru bir, C. C. Giurescu, *Organizația financiară a Țării Românești sub Mircea cel Bătrân,* p. 129 și I. Vlădescu, *Despre dări sau impozite. Birul,* București, 1926. Cea dintâi mențiune a birului la noi a rămas necunoscută acestor doi autori, deoarece privilegiul lui Mihai coregent era încă inedit la apariția acestor scrieri.

ma=dicessima). Inaintea tuturor dijmelor apare în documente *vama oilor* (adică a mieilor noi născuţi), apoi urmează *a porcilor, găleţile* de grâne, *vinăriciul* (dijma vinului), dijma din miere şi ceară, *coşuri* de fructe. Se mai pomeneşte dijma din lapte, fân şi peşte [81]. Tot între dăjdii trebue socotit venitul domnesc dela ocne şi dela minele de aramă, despre care am amintit mai sus.

O serie de dregători specializaţi adunau aceste dijme: căblari, adică găletari pentru grâu, vinăriceri pentru vin [82]. Felul cum se repartizau sarcinele asupra populaţiei în vremea lui Mircea nu ne este cunoscut din isvoarele istorice contemporane, dar în această privinţă organizaţia economică nu poate să se fi schimbat esenţial până în veacul al XVI-lea. Atunci aflăm că atât dăjdiile cât şi birul erau aplicate global asupra satului întreg de către fiscul domnesc şi fruntaşii satului repartizau sarcinele asupra fiecărei gospodării, scutind pe „siromahi", oameni fără pământ. Dacă un primar scutea în chip abuziv pe cineva care avea „parte" la moşie, aruncând astfel sarcina lui asupra celorlalţi săteni, era pedepsit de domn [83]. Interesant este că cel ce aduna impozitul global pe sat se numea *rizatel* (Рıз тель), ceiace în slavoneşte înseamnă „cel ce crestează", iar stabilirea anuală a impozitului se numea „vremea rizatelului" (a crestatului), pentrucă în vechime plata impozitului, cât şi impozitul datorit *se crestau pe răboj* [84]. Numai mai târziu, în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, când administraţia cu acte în scris ia locul celei populare pe răboj, termenul *rizatel* este înlocuit cu *cislă* şi *cisluitor* (dela slavul *cislo, număr),* care corespunde cu alt stadiu al vieţii economice.

Produsele adunate din dăjdiile cuvenite domniei se adunau probabil la oraşe, unde erau *casele domneşti,* imense depozite de produse de tot felul. Numai astfel putea Mircea şi predecesorii lui să facă daruri în natură mânăstirilor în fiece an: *„din casa domniei mele,* 12 burdufe de brânză, 12 caşcavale, o maje de ceară, 12 pos-

81) P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 40, 56, 73. cf. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 19—27.

82) Cf. citatele la nota precedentă.

83) Cf. hrisovul lui Petre cel Tânăr (1559—1568) şi al lui Radu Şerban, 7 Nov. 1610, la Ştefulescu, *Documente slavo-române din Gorj*, p. 144 şi 322—323, în care se vede tot acest mecanism.

84) Documentele citate. Pentru importanţa răbojului în vechea noastră economie, P. N. Panaitescu, *Rabojul în istoria Transilvaniei,* Revista istorică Română, VIII, 1938, p. 28—47.

tavuri de mantale, 12 pături" (pentru Tismana) [85]), „10 butoaie de vin, 12 burdufe de brânză, 12 cașcavale, 12 bucăți de postav" (pentru Cozia) [86]). Mihai vodă coregent avea o „casă" separată, „din însăși casa domniei mele", scrie el în hrisovul pentru Cozia [87]).

In legătură cu aceste *case* sunt și *tezaurele* domnilor români, pe care le aveau și ei ca toți stăpânitorii medievali, adunând o rezervă de aur, obiecte prețioase, pietre scumpe, monete. Povestirile „rusești" despre Vlad Țepeș, pe cari le cred opera unui boier muntean, spun că acest domnitor crud pusese pe niște meșteri să-i facă buți de fier și așeză în ele aurul său, apoi le îngropă în fundul albiei unui râu, iar pe meșteri i-a tăiat, ca nimeni să nu afle ce au făcut ei [88]). La 1436 regele Poloniei dă lui Ilie vodă al Moldovei cetatea Halicіului, „ca să-și păstreze acolo tezaurele sale" [88 bis]). Când Ștefan cel Mare a intrat în București, la 1472, a luat „toate comorile lui (ale lui Radu cel Frumos), toate veșmintele și toate steagurile lui", zice letopisețul slavon al Moldovei [89]). Iar mai târziu când sultanul Soliman Magnificul intră în Suceava (1538), el află acolo comorile lui Petre Rareș, „uriașul tezaur și banii, pe care Petru le îngropase în câteva buți mari de vin în fundul cetății Sucevii, precum și numeroase veșminte de lână și de mătase cusute cu aur, pe cari le află tot acolo" [90]). Iar Alexandru Lăpușneanu, când se urcă în scaunul din Suceava (1552), „cercetând toate *casele în cari se păstra aurul* și văzându-le pe toate goale și neavând nimică, voia să împartă norodului mertice". Totuși, „nu după multă vreme a adunat *comori bogate* din daruri și venituri" [91]). Credem că nu exista la noi în vechime un tezaur al statului, deosebit de al domnului, ci ele se confundau.

Alături de dăjdii, hrisoavele domnești pomenesc și slujbele sau prestațiile: *povoz*, cărături, adică transporturi pentru nevoile

85) P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 37.

86) *ibidem*, p. 56.

87) *ibidem*, p. 103.

88) I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, București, 1896, p. 131 132.

88 bis) Dlugosz, ed. Leipzig, I 2, col. 691.

89) I. Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, București, 1895, p. 39.

90) Verancici, *Expeditio Solimani in Moldaviam*, în Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, III, p. 171.

91) I. Bogdan, *Letopisetul lui Azarie*, Acad. Rom., Memor. sec. ist. 1909. p. 147. Cf. pentru comorile lui Vasile Lupul la Cetatea Neamțului, Miron Costin, *Opere Complete*, ed. Ureche, I, p. 594.

domniei în căruţele rechiziţionate, *podvod* după sens, călăuză, adică ridicarea oamenilor pentru călăuzirea şi paza convoaelor de căruţe domneşti, *cositul fânului,* tăiatul lemnelor în pădure *(copaci),* pentru trebuinţele curţii, *posada,* termen neclar, în secolul al XVI-lea era o dare în bani, căci în Evanghelia lui Coressi (1560) termenul are acest sens [92]. Interesant și original este dreptul domnesc amintit de Mircea la Giurgiu: „cum este legea, trei zile să vâneze domniei mele morunii" [93]. Tot un venit în natură erau *gloabele,* amenzi și *duşegubinele* (pierdere de suflet) pentru crime. care se rescumpărau dela domnie cu vite sau pământ [94]. Mai târziu vor apare și alte slujbe, ce nu erau sub Mircea: cai de olac (pentru curierii domneşti), repararea morilor domneşti [95], înmulţindu-se obligaţiile poporului supus.

Această organizaţie financiară corespunde fireşte cu situaţia economică a ţării, se potriveşte însă cu sistemul din Imperiul Bulgar. Şi acolo erau boieri și rabotnici ai domnitorului trimiși după dăjdii și angarale și acolo erau vama porcilor, a vinului, a oilor, dijma din grâu, din stupi, adunate de funcţionari speciali, vinari, desectari și jitari. Engariile (prestaţiile) erau aceleaşi: cositul fânului, podvoade, gloabe adunate de globnici [96]. Impozitul în bani, care la noi are un nume unguresc, birul, exista şi în sudul Dunării sub numele de *perper* și se aduna de perperaki [97].

Faţă de aceste venituri, așa cum le-am definit mai sus, cheltuielile curţii domnești, am zice azi ale statului, nu erau prea mari. Domnul nu plătea un mare număr de funcţionari, am văzut că ei erau ambulanţi, deci puţini. Boierii mari din sfatul domnesc erau moșieri bogaţi și nu erau plătiţi, cel puţin în epoca lui Mircea și în veacul al XV-lea; ceilalţi rabotnici, funcţionari mici, vor fi avut un venit ca o parte din cel pe care-l adunau. Pentru lucrări publice nu se cheltuia pe atunci. Rămânea biserica ce era întreţinută de milostenii domneşti şi oastea, care însă nu era de mercenari și nu costa scump, mai mult pentru aprovizionare decât pentru leafă. Erau apoi întreţinerea cetăţilor, a curţii domnești, soliile și darurile trimise peste graniţă și cam atât. Organizaţia financiară din

92) Coressi, *Tetravanghelul,* ed. Gherasim Timuş, Bucureşşti, 1889, p. 39.
93) *ibidem,* p. 106.
94) *ibidem,* p. 73 şi C. C. Giurescu, *op. cit.,* p. 37, 47.
95) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 258.
96) I. Ivanov, *op. cit.,* p. 592—600.
97) *ibidem,* p. 598.

vremea lui Mircea arată o ţară, în care, în privinţa venitului, domnul, puterea centrală, era precumpănitoare pe tot teritoriul, peste toate isvoarele de producţie adunate cu funcţionarii săi. Organizaţia aceasta însă seamănă mai mult cu exploatarea unei mari moşii, decât cu ceiace înţelegem azi prin administraţie de stat: economie naturală precumpănitoare, mari depozite domneşti de produse de tot felul, puţine cheltuieli de administraţie, puţini funcţionari. E un aspect semipatriarhal, care corespunde de altfel cu concluziile la care am ajuns mai sus, când am cercetat situaţia economică a ţării.

CAPITOLUL VI.

ARMATA LUI MIRCEA CEL BĂTRÂN.

Studiile de istorie militară românească nu au adâncit epoca dela începutul formării principatelor noastre, Moldova şi Ţara Românească, deşi în această perioadă cade domnia răsboinică a lui Mircea cel Bătrân. Acest domnitor a purtat, lucru rar în istoria noastră, şi răsboaie ofensive, de aceia studiul armatei lui Mircea este un subiect deosebit de interesant. Lucrările de istorie militară, începând cu *Puterea Armată* a lui Bălcescu, s'au întemeiat pe ştiri mai târzii ale cronicilor şi documentelor, care au fost aplicate şi epocii mai vechi a lui Mircea. E drept că isvoare contemporane de caracter militar sunt rare pentru această epocă, ceiace îngreuiază cercetările. Totuşi, o cercetare mai atentă a informaţiilor disparate poate duce la concluzii noi şi directe.

Ţara Românească în vremea lui Mircea cel Bătrân avea o organizaţie socială solidă, întemeiată pe proprietatea colectivă a pământului, iar venitul şi puterea domnului erau deasemenea bine întemeiate. Organizaţia oastei porneşte dela aceste realităţi: aveam pe atunci o oaste de ţară, adică o oaste naţională şi oastea era a domnului.

In această epocă, la trecerea dintre secolul al XIV-lea şi al XV-lea, se făcea în ţările vecine catolice, Polonia şi Ungaria, o mare reformă a armatei. Sistemul cel vechi medieval al recrutării armatei era întemeiat pe cetăţile regale. Oamenii din toate satele şi târgurile, cu armele ce le puteau avea la îndemână, în frunte cu ofiţerii regali din anume centre întărite, burguri, formau diferitele cor-

puri de oaste, era deci o oaste de ţară care aparţinea regelui. In epoca de care vorbim vechiul sistem al burgurilor a fost înlocuit treptat cu sistemul *banderiilor*. Oastea banderiilor era o armată feudală, nobilii ridicau de pe moşiile lor oastea sub comanda lor, era o oaste întemeiată pe cavaleria nobilă, mai bine înarmată şi mai bine exercitată decât oastea ţărănească a regelui, dar toată puterea ei trecea din mâna monarhului în aceia a nobilimii. Această reformă, transformarea oastei regale în oaste nobilă, începută în Polonia sub Cazimir cel Mare (1335—1370), iar în Ungaria sub Carol Robert de Anjou (1309—1342) nu fu terminată decât în decursul veacului al XV-lea [1]).

In Ţara Românească nu poate fi vorba de o oaste feudală în vremea lui Mircea; cum vom vedea imediat, oastea era a domnului. Dar făcând o comparaţie cu situaţia din ţările vecine, credem că armata românească nu putea avea un sistem propriu şi original de recrutare, ci dimpotrivă intra şi ea în sistemele obişnuite în această parte a continentului. Credem că sistemul cel vechi al cetăţilor, centre militare risipite în ţară, cu ofiţeri domneşti, în jurul cărora se adunau oamenii de pretutindeni, exista şi la noi. Dovezi directe nu avem decât pentru Moldova. Un document al lui Ilie Vodă din 1432, Bârlad, întăreşte satul lui Dragoş Urlat, care „să fie atârnător de steagul dela Tutova" (Да держит къ стягу Тутовскомоу) [2]).

Oastea ţării era întreaga populaţie în stare să poarte armele. Dlugosz scrie despre oastea Moldovei în vremea lui Ştefan cel Mare: „Nu numai militarii şi boierii, dar şi pe ţărani îi adună sub arme, poruncind tuturora să fie gata pentru apărarea patriei. Dacă vre-un ţăran i se înfăţişa fără săgeţi, arc şi spadă, sau nu era gata să alerge în oastea călare, îl pedepsea cu moarte fără milă" [3]).

Oastea aceasta se numea oastea cea mare, adică ridicarea în masă a ţării. Vladislav I al Ţării Româneşti, în privilegiul său pentru mânăstirea Vodiţa (c. 1370) scuteşte un sat al acestei mânăstiri chiar şi de oaste [4]), în schimb, Mircea cel Bătrân, într'o epocă în

1) I. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludowika Wielkiego* (Ultimii ani ai lui Ludovic cel Mare) Cracovia, 1918, p. 66—68. I. Macurek, *Déjiny Madaru a Uherského státu* (Istoria Maghiarilor şi a statului unguresc). Praga, 1934, pp. 88—96.

2) Document inedit din Ianuarie 1432, la mânăstirea Xeropotam, la Muntele Athos, comunicat de profesorul M. Laskaris din Salonic.

3) I. Dlugosz, *Chronica,* Leipzig, 1713, II, col. 417.

4) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* I, p. 37.

care era nevoie de mai mulţi ostaşi, nu acordă niciodată o asemenea scutire şi menţionează că privilegiile de imunitate (ohabă) se acordă numai cu exceptarea datoriei militare: Proprietarii din Mociuriţe obţin imunitatea pentru moşia lor, „numai singura oastea s'o *facă domniei mele*" [5]). Boierinaşii din Beala şi Prislop (Mehedinţi) obţin dela Mircea ohaba la 1415, însă „numai la oastea cea mare *să se scoale,* iar alta nimic mai mult" [6]. Chiar satele mânăstireşti aveau această obligaţie, satul Ciulinița al mânăstirii Snagovului este declarat ohabnic de către Mircea, „afară de singură oastea cea mare *să se ridice pentru domnia mea* [7]). Asemenea satul Pulcovăţ al mânăstirii Strugalea, astăzi dispărută, care se afla nu departe de Giurgiu, obţine la 1409 un privilegiu dela Mircea cel Bătrân: „Numai la oastea cea mare *să slujească domniei mele,* iar alta nimic mai mult" [8]). Obligaţia oastei celei mari privea şi pe târgoveţi. Orăşenii şerbi din Târgovişte, o stradă întreagă, dăruiţi de Mihai Vodă, fiul şi coregentul lui Mircea, mânăstirii Cozia, sunt scutiţi în favoarea mânăstirii de toate dările şi prestaţiile „şi numai birul şi oastea şi să lucreze la moară, iar altele nimic să nu aibă amestec cu oraşul" [9]). Din pasajele de mai sus, extrase din hrisoavele lui Mircea, se pot trage unele concluzii interesante: oastea cea mare însemna o sculare, o ridicare, cum se exprimă însuşi domnul. Acesta înseamnă că în clipele de alarmă se producea o ridicare în masă, se ridica ţara în picioare, cu toţi cei în stare de a purta armele. Era o oaste fără deosebire de categorii sociale, din ea făceau parte orăşeni şi săteni, liberi şi şerbi. Oastea cea mare era a domnului, o *slujbă* datorită numai domniei. Nici în satele imune (ohabe) proprietarul nu ridica el oastea sub comanda sa, ca în Ungaria de pildă, ci în privinţa oştii dreptul de ohabă, adică înlocuirea drepturilor domniei cu ale proprietarilor, înceta; ceiace nu era cazul de pildă cu dreptul de judecată. Sistemul acesta ostăşesc exista şi în sudul Dunării. In Zaconicul (Codicele de legi) a lui Ştefan Duşan citim: „Şi baştinile (care corespund cu ohabele noastre) toate să fie libere de orice prestaţii şi dări către împărăţia mea, numai la oaste să lupte după lege" [10]). Este clar că dacă oastea cea mare era o

5) *ibidem,* p. 80.
6) *ibidem,* p. 112.
7) *ibidem,* p. 92.
8) *ibidem,* p. 107.
9) *ibidem,* p. 104.
10) Sr. Novakovici, Стара српска воіска (Vechea armată sârbească), Beograd, 1893, p. 49.

exceptare dela drepturile de scutire, însemna că ea rămâne la dispoziţia şi în slujba domnului, fără amestecul proprietarului. Noi nu aveam deci o oaste feudală. Deasemenea expresia privitoare la Târgovişteni: „altele nimic să nu aibă amestec cu oraşul", arată că oastea *avea amestec cu oraşul,* oastea cea mare din oraşe se ridica în oraş sub conducerea autorităţilor orăşeneşti.

Dar termenul de oastea cea mare înseamnă că mai exista în chip necesar şi *oastea cea mică.* Ridicarea întregii ţări în arme era un lucru greu de împlinit în practică şi care se făcea desigur încet. In afară de oamenii cei mulţi şi fără pricepere deosebită la oaste, căci serviciul militar, bine înţeles, nu exista pe atunci, domnul trebue să fi avut la îndemână pentru cazuri de primejdie repede şi pentru luptă mai grea şi un număr de oşteni aleşi. Această oaste aleasă o cunoaştem bine din istoria Moldovei, în special în vremea lui Ştefan cel Mare, e aşa numita curte. Curtenii erau săteni privilegiaţi în anume sate pe pământ domnesc, sate militare, scutite, obligaţi să fie gata repede cu armele la dispoziţia domnului. Cu curtea lui a câştigat Ştefan al Moldovei toate izbândele sale cele vestite. A existat o curte şi în vremea lui Mircea în Muntenia? E mai mult decât probabil, deşi documentele doveditoare nu le avem. Abia mult mai târziu, în *Invăţăturile* lui Pseudo-Neagoe, în capitolul despre oştire se vorbeşte de *curte* şi de curteni în armata Ţării Româneşti [11]. De altfel şi cunoscuţii plăeşi, păzitori ai graniţelor la munte, erau organizaţi după sistemul curtenilor, plăeşi ce se numeau în vechime în Muntenia *opcinaşi,* adică cei ce merg pe opcine, pe culmi si plaiuri [12]. Sistemul acesta, necunoscut Apusului Europei în Evul-Mediu, este de origină bizantină [13]. Instituţia se numea la Bizant *proniia,* iar cei ce beneficiau de dânsa se numeau *proniari* [14], ea se află şi în Serbia medievală, unde aflăm în documente categoriile sociale: *boier, voinic* şi *sărac,* al doilea fiind egal cu curteanul nostru [15]. Existenţa satelor militare e atestată în Serbia şi de Zaconicul

11) Cf. I. Bogdan, *Documentul Razenilor şi organizaţia armatei moldovene în sec. XV,* Acad. Rom., sec. ist., II, XXX, p. 40—41.

12) Condica Snagovului, la Acad. Rom. Doc. Pachet XX, 1622, Radu Mihnea scuteşte satele Snagovului de *opcinaşi.*

13) G. Ostrogorski, *Die Wirtschaftlichen und sozialen Entwicklungsgrundlagen des byzantinischen Reichs,* în Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte, 1929, citat de M. Bloch, *La societe feodale,* II, p. 241. M. Bloch, caracterizează aceste sate drept „fiefs de paysans".

14) Novakovici, *op. cit.,* p. 33.

15) *ibidem,* p. 60

amintit al lui Ştefan Duşan[16]. Deci organizaţia oastei de curteni în Serbia şi în Moldova, iar în Muntenia atestarea ei documentară de mai târziu, sunt dovezi suficiente că şi pe vremea lui Mircea exista această instituţie.

Este posibil ca pe lângă oastea cea mare şi curte, să fi existat în această epocă şi un mic număr de mercenari; e drept că nu suntem în epoca de înflorire a oştilor de mercenari, care va începe peste două secole, dar totuşi existenţa lor este pomenită câţiva ani abia după moartea marelui domn. Dan II cerea lui Sigismund de Luxemburg să-i plătească în interesul luptei comune împotriva Turcilor, o oaste de straje de 600 călări sau pedestrii *români* în leafă. Un călăreţ român cere leafă un perper pe zi, iar trei pedeştraşi români se mulţumesc împreună cu un perper[17]. Un lucru este clar: e vorba de *lefegii români,* nu streini, angajaţi cu slujbă permanentă, probabil la casa domnului, ca o gardă personală. Ei erau pe semne aleşi dintre orăşenii sau ţăranii mai săraci, fără pământ, obligaţi să-şi câştige viaţa cu leafă.

Şi consideraţiile de mai sus arată că oastea românească era mai mult o masă de oameni de jos, ţărani şi târgoveţi, total deosebită de oastea de cavaleri a Apusului. Numai Apusul feodal a avut o adevărată cavalerie luptătoare cu lancea de pe cal. La noi, o ştim din vremea lui Ştefan cel Mare din Moldova, ostaşii treceau până la câmpul de luptă călări, dar în ceasul luptei *se pedestreau,* calul fiind numai un mijloc de transport. Totuşi această afirmaţie suferă unele excepţii, mai ales în primele epoci ale voevodatului muntean aşa cum vom vedea imediat.

In vremea lui Mircea, ţara avea cai mulţi şi unul din drepturile domnului era şi „caii dela cnejii care mureau" (probabil fără copii)[18]. Cneazul adică moşneanul era obligat să ţie un cal pentru a veni cu el în slujba domnului; dacă murea, calul revenea domnului, probabil ca rescumpărare a stăpânirii pământului. De asemenea această obligaţie o aveau anume târgoveţi; în hrisovul pentru orăşenii din Târgovişte dăruiţi ca supuşi mânăstirii Cozia de către Mihail Vodă coregent, ei sunt scutiţi în mod excepţional de această obligaţie: „Cal să nu dea"[19]. Această dare a calului la

16) *ibidem,* p. 75.

17) Szabó, *Székely oklevéltár,* III, p. 41, citat de N. Iorga, *Istoria armatei româneşti,* I, Bucureşti, 1918, p. 63.

18) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 357.

19) *ibidem,* p. 103.

moarte se explică ca un obicei militar. Zakonicul lui Ştefan Duşan scrie: „După moartea boierului (vlastelin) calul şi armele lui să se dea ţarului, dar când boierul are un fiu care-l poate înlocui (în slujba militară), să nu se dea“ [20]). O veche lege bisericească sârbească spune deasemenea privind pe preoţi: „Când popa moare, calul său şi patrahirul şi crucea se cuvin domnitorului“ [21]).

Aşa dar, cel ce murea fără urmaş militar, cel puţin cnejii, preoţii şi boierii, dădea calul său de oaste domnului. Pe lângă aceasta, domnia ţinea pentru oaste cai prin anume sate, pe care-i îngrijau şi-i hrăneau sătenii: „Nici cal domnesc să nu păzească, nici cal să nu li se ia“, zice un hrisov de scutire al lui Radu cel Mare [22]). Bine înţeles că asemenea scutiri ne arată că alte sate aveau această obligaţie. Wavrin cronicarul burgund care a descris expediţia cruciată întreprinsă pe Dunăre în 1445 de Burgunzi, vorbeşte de cavaleria lui Vlad Dracul, fiul lui Mircea. Această cavalerie se aruncă înnot în Dunăre cu caii [23]). Intr'un rând caii oştenilor români păşteau pe câmp, pe malul Dunării, când, zice cronicarul, s'a ridicat un strigăt mare şi îngrozitor (ung grant cry et hideux), dar când Burgunzii au sărit înspăimântaţi, crezând că aliaţii lor Români au fost atacaţi de Turci, aceştia liniştiţi le spun: „Nu-i nimic, nu-i nimic“, era un simplu chip de a îndemna caii [24]).

Nu trebue să credem că e vorba numai de oastea ţărănească, care era *transportată* pe cai. Intre cavalerii boieri din oastea lui Mircea erau desigur şi unii cari cunoşteau obiceiurile ostăşeşti occidentale. Deşi până azi în istoriografia noastră nu s'a vorbit de cavaleri români, totuşi existenţa lor nu este un fapt extraordinar şi de mirare, dată fiind vecinătatea ţărilor noastre cu Polonia şi Ungaria, ţări catolice, în care pătrunseseră obiceiurile din Apus. Să ne gândim că şi costumele lui Mircea şi ale fiului său pe zugrăvelile dela Cozia sunt apusene. Pe un stâlp dela biserica domnească Sf. Nicolae dela Curtea de Argeş, în partea de jos este o pictură cam deteriorată care reprezintă îngenunchiat, probabil rugându-se unui sfânt, un cavaler îmbrăcat în zale de fier după modelul apusean, cu coiful de fier lângă el. Chiar dacă această pictură a fost refă-

20) St. Novacovici, *op. cit.*, p. 57.

21) *ibidem*.

22) Hrisov inedit din 10 Decembrie 1505. Arhive Stat, sec. ist., serie cronologică.

23) Wavrin, *Chronique*, ed. Iorga, Paris, p. 80.

24) *ibidem*, p. 86.

cută, ea reproduce un original din vremea lui Mircea, mai ales că este alături de scena aducerii moaștelor Sf. Filofteea, care a avut loc în vremea acestui domnitor [25]).

De aceia existența unor *cavaleri români* chiar la turnirele (întrecerile între cavaleri) date în acea vreme nu trebue să ne mire. Un pasaj neobservat din Cronica lui Dlugosz amintește acest fapt interesant. Anume: în anul 1412, după încheierea tratatului dela Lublau între Polonia și Ungaria, regele Poloniei Vladislav Iagello făcu o vizită la Buda lui Sigismund de Luxemburg, noul său aliat, cu prilejul căreia s'au dat strălucite serbări ostășești: „O sută de cavaleri în palestră s'au luptat timp de două zile, de dimineață până seara. La aceste jocuri au participat oșteni din următoarele națiuni: Greci, Italieni, Francezi, Poloni, Bulgari, *Valahi,* Sârbi (urmează apoì numele cavalerilor poloni cari au participat la turnir) [26]). Cronicarul adaogă că regele Bosniei Carven (Hrvoie) a fost acela care s'a distins mai mult în acest turnir [27]). Nu este de mirare că la aceste jocuri, la care participau oșteni din toate țările vecine, chiar din cele ortodoxe, să fi participat și Românii. Dacă regele Bosniei știa să se lupte ca un cavaler apusean, nu este nici un motiv ca aceste obiceiuri să nu fi fost cunoscute și de câțiva tineri boieri români, cari poate slujiseră și învățaseră prin țări streine. Este o pagină puțin cunoscută a oștirii românești medievale, dar confirmată și de alte știri. O cronică italiană arată că Radu tatăl lui Micea în războiul pe care l-a avut cu regele Ludovic cel Mare al Ungariei, în care acesta a fost învins, a avut la îndemână 10.000 de călăreți (cifră probabil exagerată), cari erau îmbrăcați în zale de fier. Armurile cavalerilor români, precizează cronicarul italian, au fost vândute domnului muntean de către Republica Venețiană *(la Signoria donò agli infédeli X m. armadure da cavalli)* [28]). Date fiind legăturile comerciale ale Veneției cu regiunea dunăreană și în special cu Bulgaria, cu care republica dela Adriatica încheiase un tratat comercial, nu este de mirare că au fost aduse de acolo armurile pentru cavaleri, pe corăbii, pe mare și pe Dunăre.

25) Reproducere a chipului cavalerului în *Curtea Domnească dela Argeș,* București, 1923, p. 112.

26) Dlugosz, *op. cit.,* 1—2, col. 327.

27) *ibidem,* col. 328.

28) Gh. I. Brătianu, *L'expédition de Louis I de Hongrie en Valachie,* extras din Revue Historique de Sud-Est européen, II, 1925, p. 12 (paginația extrasului).

In privința armamentului armatei românești din vremea lui Mircea, știm că armele de foc erau rare în această epocă: arcul și săgeata era principalele arme pe atunci. Despre lupta dela Rovine a spus un cronicar contemporan că s'a întunecat cerul de mulțimea săgeților [29], a fost deci o bătălie a arcului. Interesant este însă că săgețile întrebuințate de oștenii munteni de pe atunci erau *otrăvite*. Când regele Sigismund a venit în țară la 1395 împotriva pretendentului Vlad adus de Turci, după ce se întorcea prin pasul Branului, a fost atacat în munți de partizanii lui Vlad, la Posada. Aceștia aruncară asupra lui săgești otrăvite, infectate cu venin *(intoxicatis venenoque infectis sagittis)* [30]. Probabil aceste săgeți erau unse cu o otravă extrasă din plantele țării și fixată pe vreo grăsime. Ostașii purtau *tolbe,* pentru săgeți, care se fabricau la Brașov [30 bis].

Cronicarul Wavrin, de care am mai amintit, pomenește și de *arcuri cu vârtej,* arbalete, care erau folosite în oastea munteană în vremea lui [31]. Pe de altă parte, s'au frânt în ciocnirea dintre creștini și păgâni, lăncii desigur de lemn, cu care putea să lupte și o infanterie [32].

Un element interesant al armamentului oștenilor lui Mircea erau *pavezele,* care erau construite într'un chip special. In această privință avem o informație curioasă datorită cronicarului bizantin Chalkokondyl, care spune: „Tătarii (Sciții) au scuturi asemănătoare cu ale Românilor (Dacilor)“ [33]. Nu știm exact cum erau construite aceste scuturi tătărești, se știe în genere că armamentul tătăresc din acea epocă era de obicei acoperit cu piele [34], ceiace arată că avem a face cu scuturi de lemn acoperit cu piele, cu cari oștenii români se apărau împotriva săgeților dușmane. Dacă această observație a cronicarului bizantin, de obicei foarte bine informat asupra tuturor evenimentelor dela Dunăre, este exactă, avem a face cu un element care se deosebea de felul de luptă pe care-l întâlnim în oștile românești de mai târziu. Apropierea este foarte interesantă și credem că Românii au adoptat aceste paveze dela Tătari în tim-

29) Cronica bulgară la I. Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarischen Geschichtsschreibung*, în Archiv für slavische Philologie, p. 530.

30) Hurmuzaki, *Documente*, I—2, p. 395.

30 bis) Tocilescu, *534 documente*, p. 151. (Vlad Călugărul).

31) Wavrin, *op. cit.*, p. 71.

32) I. Bogdan, *loc. cit.*

33) Chalkokondyl, *Cronica*, ed. Darkó, p. 127, ed. Bonn, p. 136.

34) R. Grousset, *L'empire des steppes*, Paris, 1938, p. 283.

pul când aceştia stăpâneau regiunile româneşti, înainte de întemeierea Principatelor. Era de aşteptat ca năvălirea Tătarilor şi stăpânirea lor în aceste părţi să fi lăsat urme mai ales în domeniul militar, fiind vorba de un popor eminamente războinic.

O confirmare a influenţei tătare asupra armamentului oştirii româneşti avem într'o ştire mai veche, privitoare la armata lui Basarab Intemeietorul, ştire necunoscutăă istoricilor armatei noastre.

Istoricul bizantin Ioan Cantacuzino (Impăratul Ioan VI: 1341—1355) vorbind de războiul Bizantinilor cu Bulgarii la 1331 povesteşte cum Grecii năvălind în Bulgaria, se apropiară de oastea ţarului Alexandru, crezând că vor avea de luptat cu Bulgarii singuri. Dar, pe neaşteptate izbucneşte sunetul trâmbiţei tătăreşti. Totuşi împăratul bizantin (Andronic III) socoate că nu ar fi în faţa lui Tătari (cu cari aveau alianţă), ci *„Geţii (Românii) de peste Dunăre, care se folosesc de aceleaşi arme ca Tătarii; cei mai mulţi sunt arcaşi"*. Ei ar fi venit în ajutorul Bulgarilor; credea împăratul, şi ca să înspăimânte pe Greci, se foloseau de o trâmbiţă tătărească. Abea când începe lupta, Grecii îşi dau seama că nu sunt Români, ci adevăraţi Tătari în faţa lor [34 bis]).

Rezultă din această interesantă povestire că dela depărtare Românii lui Basarab, călări probabil, puteau fi confundaţi cu Tătarii şi că adoptaseră armele lor de luptă, în special arcul şi pavăza tătărească.

In privilegiul bine cunoscut acordat de Mircea negustorilor braşoveni la 1413 în exemplarul latin, care se deosebeşte în mai multe locuri de cel în limba slavonă, se vede, după tariful de vamă, că Saşii din Ţara Bârsei aduceau în Ţara Românească între alte mărfuri: *arcuri, săbii, lăncii* [35]), prin urmare acestea erau armele obişnuite ale oştirii lui Mircea. După cum se vede acest armament nu era fabricat în ţară şi domnia munteană era tributară pentru dânsul industriei ardeleneşti.

Totuşi din corespondenţa domnilor noştri cu Braşovul rezultă că se cumpăra de acolo *„fier, ce este pentru arme"*, deci erau şi în ţară *ateliere,* în care se prelucra acest fier [35 bis]). Tot din Ardeal se aducea şi *salitră „ca să facem praf de puşcă"* [35 ter]).

34 bis) I. Cantacuzenus, ed. Bonn, I, p. 465.

35) Hurmuzaki, *Documente,* XV 1, p. 9. Pentru *lăncii,* privilegiul are cuvântul *bicellis,* pentru al cărui sens cf. M. Bartal, *Glossarium, sub voce.*

35 bis) Tocilescu, *534 documente,* p. 155 (Vlad Călugărul).

35 ter) *ibidem,* p. 62.

In oastea lui Vlad Dracul, trei decenii după moartea lui Mircea, întâlnim și două *bombarde* mari, piese de artilerie care aruncau pietre şi participau la asediul Giurgiului. Wavrin care a luat parte la acest asediu, observă că numai jumătate din piatră putea intra pe gura prea strimptă a bombardei [36]. Nu știm dacă și Mircea, a avut artilerie, se pare de altfel că aceste piese nu serveau decât la asediul cetăților. In orice caz, contemporanul lui Mircea din Moldova, Alexandru cel Bun, a avut câteva tunuri; care-i fuseseră procurate de către municipalitatea orașului polon Liov [37], așa că în această epocă artileria era introdusă în ţările noastre.

Pentru a completa tabloul mijloacelor de care dispunea oastea munteană a vremii, adăogăm că ea avea la îndemână un mare număr de corăbii de lemn, monoxyle, adică scobite dintr'un singur trunchiu de copac, cu care era transportată pe Dunăre [38]. De asemenea știm că ea se odihnea pe câmp în *corturi* și când se dedea alarma, se bătea din *tobe* și se suna din *trâmbițe* [39].

Apărarea ţării era asigurată, că în toată Europa, prin cetăţi. Cetăţile erau ale domnului, adică ale ţării și nu ale boierilor ca în ţările feudale. Un brâu de cetăţi de piatră, așezate pe locuri înalte, la pasuri și la vaduri înconjura Țara Românească de jur împrejur. Aceste cetăţi nu erau deci așezate la întâmplare, ele formau un sistem general de apărare. Spre Moldova era cetatea Crăciuna, spre pasurile munţilor, adică spre Ardeal, cetatea *Dâmboviței,* apoi cetatea dela Căpăţâneni pe partea de sus a Argeșului; la Dunăre erau Brăila, Giurgiu, Turnu (Măgurele) și Severinul. Despre cetatea Giurgiului știm că a fost construită de piatră cu mare cheltuială de Mircea însuși. Aceasta o spune Vlad Dracul cavalerilor burgunzi, cu ajutorul cărora a reluat-o dela Turci. „Fiecare piatră din această cetate, spunea Vlad, a costat pe părintele meu câte un bulgăre de sare". E vorba de exploatarea ocnelor de sare, care erau un venit al domniei, din care Mircea a putut cheltui pentru construirea cetăţii. Cetatea Giurgiului, întemeiată așa dar de Mircea, era așezată pe o insulă pe Dunăre, aproape de malul românesc, unită de ţărm cu un pod de lemn, avea patru turnuri mari masive de piatră, înalte de câte 24 de picioare și unite între

36) Wavrin, *op. cit.*, p. 73.
37) P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun,* Bucureşti, 1932, p. 37.
38) Wavrin, *op. cit.*, p. 59.
39) *ibidem,* p. 56, 68 şi 86.

ele cu ziduri [40]). „Este cetatea cea mai tare depe Dunăre, spune tot Vlad Dracul acelorași Burgunzi, și poate fi de mare pagubă tuturor creştinilor de dincoace, dacă este în mâna Turcilor, căci dacă Turcii vor să năvălească în Țara Românească sau în Transilvania, ei trec cu caii lor din această insulă și pe podul castelului, care este pe brațul râului ce intră în Valahia, aleargă prin toată țara și apoi aduc toată prada acolo... Dacă însă voi putea să reiau cetatea, pe care a făcut-o tatăl meu, chiar femeile romănce, numai cu fusurile, sunt suficiente ca să reia toată Grecia" [41]). Aceste cuvinte arată însemnătatea capitală pe care domnul român o acorda cetății Giurgiului; ea era pentru dânsul condiția libertății. Tot Vlad Dracul scria Brașovenilor despre Giurgiu „ea este tăria și a voastră și a tuturor creştinilor" [41 bis]).

La Turnu-Măgurele, într'un loc destul de depărtat spre Apus de actualul oraș, spre Olt, pe un loc înalt azi acoperit cu arbori, se află resturile unui simplu turn (așa-l descria Wavrin) [42]), forma lui este hexagonală și e clădit din piatră amestecată cu cărămidă și întărit cu grinzi de lemn [43]). La 1395 s'a dat acolo o luptă între Unguri și Turci și Sigismund de Luxemburg a cucerit cetatea.

Cetatea Severinului, azi în grădina publică a orașului Turnu-Severin, a fost mult timp cunoscută sub numele greșit de „Turnullui Sever", deși este vădit o ruină de caracter medieval. Această cetate a moștenit-o Mircea dela Unguri, care-și aveau acolo sediul Banatului Severinului. In anul 1936 s'au executat de către d. prof. Bărcăcilă săpături la vechea cetate a Severinului. Ea apare ca o cetate dreptunghiulară cu două ziduri de piatră de râu, neprelucrată și lipită cu mortar. In mijlocul cetății se afla o capelă simplă, clădită în parte cu materiale luate din cetatea romană Drobeta. Capela era înconjurată cu morminte. Tot în interiorul incintei era și o mare vatră-cuptor, care servea de atelier de arme, căci s'au găsit în ea resturi de fier, aramă, pucioasă și drugi. La Nord, pe incinta

40) Toate ştirile despre Giurgiu la Wavrin, *op. cit.*, p. 71.

41) Wavrin, *op. cit.*, p. 76.

41 bis) Tocilescu, *l. c.*, p. 62.

42) Wavrin, p. 81.

43) Gr. Florescu, *Turnul antic dela Turnu-Măgurele (cercetări arheologice din 1936)*, extras din *Omagiul lui C. Kirițescu*, Bucureşti, 1936, 12 p. şi II planşe.

interioară a cetăţii, era un turn mare cu trei caturi, turn de apărare, dar şi de straje; un alt turn gros se afla la Răsărit, la unghiul zidului şi un al treilea la Sud, spre Dunăre, pentru a observa corăbiile ce veneau pe fluviu. In zidul cetăţii se afla şi o poartă boltită, iar de jurîmprejur se săpase un şanţ adânc. Ghiulele de piatră, ţeava unui tun de bronz, sunt resturile de arme cari s'au găsit în ruinele cetăţii [44].

Cetăţile ţării trebuiau întreţinute şi în caz de ruinare, reparate de satele din apropiere. Aceasta constituia una din numeroasele prestaţii datorite domniei, înscrisă în hrisoavele domneşti sub numele de *„lucru la cetate"* [45], obligaţie care se întâlneşte dealtfel întocmai şi în Serbia medievală [46]. Nu ştim sigur dacă acest „lucru" (Работь), nu era combinat şi cu obligaţia de strajc la cetate, anume număr de zile pe an, ceiace ar fi posibil.

Situaţia militară a Ţării Româneşti sub Mircea cel Bătrân se întemeia, cum am văzut, pe oastea domnească, bine întreţinută cu arme importate de peste graniţă, iar apărarea ţării pe cetăţile care păzeau intrările şi locurile de trecere. Dar imediat după domnia lui Mircea situaţia militară se schimbă şi a fost periclitată. Cetăţile de la Dunăre, începând cu Giurgiul, căzură pe rând toate în stăpânirea Turcilor, lăsând ţara deschisă şi fără apărare dinspre sud. Această chestiune a cetăţilor este esenţială pentru istoria militară a ţărilor noastre; ea explică în mare parte desfăşurarea evenimentelor politice din trecutul nostru. Cetăţile jucau în Evul-Mediu un rol precumpănitor; cine stăpânea cetatea, stăpânea ţara. Pe de altă parte, pe măsură ce armele se perfecţionau, oastea de ţară cu arcuri şi săbii îşi pierdea valoarea, aşa că domnii munteni cari au urmat după Mircea, câţi au încercat să ia arma în mână pentru libertatea ţării, n'au mai putut fi decât nişte răsculaţi fără nădejde; niciunul, nici chiar Mihai Viteazul, nu s'a putut menţine multă vreme în scaun împotriva puterii otomane: le lipseau locurile de refugiu şi paza graniţelor şi dela o vreme şi o armată modernă. Pe când Moldova, cu lanţul ei intact de cetăţi de jurîmprejurul graniţelor a

44) Al. Bărcăcilă, *Cetatea medievală a Severinului*, extras din *Omagiul lui C. Kiriţescu*, Bucureşti, 1937, 23 p. şi XIV planşe; planul cetăţii la p. 9.

45) Hrisov inedit al lui Radu cel Mare din 10 Decembrie 1505, Acad. Rom., pac. XXXIII/191.

46) Novakovici, *op. cit.*, p. 56, nota 3.

cunoscut ceasurile de lungi și glorioase lupte ale unui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, în schimb, putem spune că singurul mare domn de război al Țării Românești, singurul care s'a putut menține ani de-arândul ca dușman al Turcilor a fost Mircea. Aceasta se datorește cetăților și faptului că el s'a putut întemeia pe toate puterile intacte ale țării. In aceasta stă importanța lui unică în istoria noastră.

CAPITOLUL VII.

BISERICA SUB MIRCEA CEL BĂTRÂN.

Mitropolia Ungro-Vlahiei. Mitropolia Ungro-Vlahiei fusese întemeiată la 1359, la rugămintea evlaviosului domn Nicolae Alexandru voevod, prin strămutarea episcopului Iachint dela Vicina pe Dunăre la scaunul domnesc din Argeș. Patriarhul ecumenic dela Bizanț îngăduise strămutarea și întemeierea unui scaun nou, numai cu anume condiții: biserica Țării Românești va fi supusă patriarhiei (domnul dăduse „asigurare cu jurământ și înscris că va rămâne.. toată Ungro-Vlahia sub Marea Biserică"). Aceasta înseamnă că numai patriarhul va numi la orice vacanță a scaunului pe noul mitropolit („să se trimită *de aci* ca păstor și arhiereu legiuit a toată Țara Românească"). Și de aceia *toți mitropoliții urmau să fie Greci* trimiși dela Patriarhie, cum au și fost primii ierarhi ai bisericii muntene: Iachint, Antim Critopol, Hariton fost protos al Muntelui Athos și Atanasie. Toți semnează în grecește în actele cunoscute dela dânșii. De altfel, hirotonia urma s'o primească mitropolitul muntean, numai prezetându-se personal la Bizanț („ei <Românii>, să nu voiască vre-odată a primi vre-un arhiereu de aiurea, decât numai hirotonia și trimiterea prea sfințitei Mari Bisericii"). Tot între condițiile puse la întemeierea mitropoliei este și aceia ca mitropolitul dela Argeș „să facă parte din dumnezeescul și sfântul sinod" (adică al patriarhiei) [1]), deci să călătorească regulat la Bizanț.

Aceste condițiuni, care însemnau o situație subalternă a bisericii românești față de patriarhie, au fost împlinite întocmai până

1) Toate pasagiile reproduse din tomosul patriarhal din 1359, Hurmuzaki, *Documente*, XIV 1, p. 1—4 și din scrisoarea trimisă de patriarh cu acest prilej domnului Țării Românești, *ibidem*, p. 4 6.

în domnia lui Mircea. In adevăr, când la 1370 s'a împărţit în două mitropolia Ungro-Vlahiei, înfiinţându-se scaunul Severinului, a fost numit mitropolit Antim Critopol de către patriarh. Dupa moartea lui Iachint, în scaunul dela Argeş a fost numit tot de patriarh grecul Hariton protosul dela Athos, iar către 1381, murind acesta, Antim dela Severin a trecut în locul său, iar Atanasie, un alt grec, e numit la Severin. Pe aceşti doi ierarhi greci îi găseşte păstorind Mircea la urcarea lui în scaunul Ţării Româneşti [2]. In toată această vreme mitropoliţii Ţării Româneşti, câteodată amândoi împreună, se înfăţişează regulat la Constantinopol, iau parte la şedinţele sinodului patriarhal, ale cărui hotărâri poartă iscăliturile lor şi rămân în capitala Imperiului Bizantin, luni, ba chiar ani întregi. Astfel între 1379—1383, 12 acte sinodale poartă semnătura mitropolitului Antim [3]. La 1389 din Februarie până în Martie, Antim este la Constantinopol, iar în Iulie apare acolo, în locul lui, Atanasie al Severinului. Dacă la 1392, în Ianuarie, ambii mitropoliţi ai ţării, Antim şi Atanasie se înfăţişează ca martori în marele hrisov al lui Mircea pentru mânăstirea Cozia [4], Atanasie porneşte iar la Constantinopol, unde şade din Noembrie 1396 până în Martie 1397 şi apoi iar din 1400 până în 1401 [5]. Aceşti ierarhi greci nici nu erau exclusiv ai Ţării Româneşti, ci împlineau şi anume funcţii în Răsărit. Hariton continua să fie protos la Muntele Athos, iar Antim poartă titlul de „locţiitor al Nicomediei" (în Asia Mică) [6]. Această situaţie a continuat în prima parte a domniei lui Mircea cel Bătrân. Mitropolitul Antim se făcuse bătrân şi bolnav; la 1389 se retrăsese din scaun şi îmbrăcase schima de pustnic, însă peste câtva timp, simţind că-i revin puterile, se instalase din nou în scaunul arhipăstoresc al ţării. Acest lucru provocase oarecare turburare,

2) Pentru începuturile bisericii Ţării Româneşti, C. Marinescu, *Infiinţarea mitropoliilor în Ţara Românească şi Moldova*, Acad. Rom. Memor. sec. ist., II, 1924 şi A. Sacerdoţeanu, *Ceva despre mitropolitul Hariton al Ungro-Vlahiei*, extras din Biserica Ortodoxă Română, LIV, 1936. N. Dobrescu, *Intemeierea mitropoliilor şi a celor dintâi mânăstiri din ţară*, Bucureşti 1906, idem, *Din istoria bisericii române în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1910, N. Iorga, *Istoria bisericii române*, ed. II, I, 1928, p. 28 59.

3) Hurmuzaki, *Documente*, XIV 1, p. 11—12.

4) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 57.

5) Hurmuzaki, *op. cit.*, XIV 1, p. 12—13 şi 24—31. La 1370 Iachint se scuzase către patriarh că n'a putut îndeplini călătoria la Constantinopol, fiind bolnav, *ibid.*, p. 7—8.

6) *ibidem*, p. 12.

căci se călcaseră canoanele patriarhului Fotie, care nu îngăduiau aşa ceva. Totuşi patriarhia primi reînscăunarea lui şi se pare că Antim a mai trăit până la adânci bătrâneţe, până la 1401 [7]). Aşa dar, mitropoliţii noştri porneau adesea pe cale lungă cu corabia pe mare până la Bizanţ, stăteau acolo un an, doi şi se întorceau, poate mai învăţaţi.

Dar un moment dat se produce o schimbare radicală în situaţia bisericii române: mitropoliţii Ungro-Vlahiei nu se mai duc la Constantinopol să ia parte la sinod, nici măcar să fie hirotonisiţi acolo, ci sunt unşi în ţară. Mai mult decât atât: nu mai sunt numiţi de către patriarh, ci de către domn şi de către ceilalţi ierarhi ai ţării şi anume nu dintre Greci, ci dintre Români. Aceasta este situaţia bisericii române în veacul al XVI-lea până în epoca contemporană. Când şi de către cine s'a făcut *această mare reformă, care înseamnă independenţa scaunului muntean faţă de cel patriarhal şi în acelaşi timp românizarea ierarhiei bisericeşti?* După 1401, nu mai avem nici o dovadă despre prezenţa vre-unui ierarh român în sinodul din Bizanţ, dar aceasta nu este o dovadă peremptorie că de atunci datează reforma, pentrucă actele patriarhiei din secolul al XV-lea, dela 1402 înainte, s'au pierdut, iar istoria bisericii muntene în acel veac e foarte rău cunoscută. Fără a avea isvoare precise, credem totuşi că cel care a făcut această reformă şi a obţinut dela patriarh recunoaşterea ei este Mircea cel Bătrân şi iată pe ce temeiuri:

In Iulie 1401 patriarhia recunoaşte aceste drepturi bisericii Moldovei după un lung conflict. Iosif e recunoscut ca mitropolit al Sucevei, deşi era moldovean, ales de ţară şi hirotonisit în afară de autoritatea patriarhului. E probabil că Mircea să fi obţinut cu acest prilej aceleaşi drepturi pentru biserica lui.

Tot în acel an patriarhul recunoaşte pentru prima oară mitropolitului Ungro-Vlahiei, un nou titlu, acela de „exarh al plaiurilor“, adică al ţinuturilor româneşti de peste munţi, poate chiar peste toţi Românii ortodoxi din Ardeal, cari nu aveau mitropolie [8]). E

7) N. Dobrescu, *Din istoria bisericii române*, p. 12—13. La 1401 patriarhul scrie mitropolitului Ungro-Vlahiei, fără a-l numi (Hurmuzaki, *Documente*, XIV 1, p. 30 31), e posibil să fie tot Antim, cum argumentează Dobrescu, *op. cit.*, p. 10. Iorga în regestul documentului publicat în colecţia Hurmuzaki a pus chiar numele lui Antim, care nu se află în text, ceiace a înşelat pe unii cercetători, d. e. C. Marinescu, *op. cit.*, p. 8 (254).

8) Actul din 1401 al patriarhului, Hurmuzaki, *Documente*, XIV—1, p. 30 31. Cf. A. Bunea, *Ierarhia Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Blaj, 1904,

posibil ca această înălţare în grad şi acordare de privilegii pentru mitropolia munteană, tocmai în anul când se recunoaşte independenţa celei dela Suceava, să fi corespuns şi cu recunoaşterea reformei amintite.

La 1401 sau în jurul acestei date a murit bătrânul mitropolit Antim, care păstorea dela 1370. El este ultimul mitropolit grec cunoscut al ţării. După el urmează mitropolitul Teodor, însemnat în pomelnicul mitropoliei. Poate cu ocazia stingerii lui Antim s'a făcut alegerea noului ierarh român [9]).

Mircea luptător pentru credinţă, stăpânitor cu mare faimă, aliat cu suveranii vecini, a avut mai multă vază şi trecere ca să obţie dela patriarh recunoaşterea independenţii bisericii române, aşa cum a avut şi Alexandru cel Bun în Moldova, decât oricare din palizii lui urmaşi din veacul al XV-lea, cărora ar trebui să le atribuim, în caz contrar, această reformă capitală.

Dacă aceste deducţii sunt îndreptăţite, atunci putem să numim pe Mircea întemeietor al ierarhiei bisericeşti naţionale şi independente, un nou titlu de glorie, pe lângă cele cunoscute ale marelui domn.

Sfântul Nicodim. Poate gândul de a ridica biserica românească neatârnată a pornit dela sfetnicul lui Mircea întru cele dumnezeeşti, stareţul Nicodim. De mult căpătase el nimb de sfinţenie şi umblând printre oamenii vremii, ei i se închinau ca unui sfânt. In hrisoavele lui Mircea cei ce cutezau să calce privilegiile mânăstirii Tismana, erau ameninţaţi, pe lângă „blestemul Prea Curatei Născătoare de Dumnezeu, al sfinţilor şi al părinţilor purtători de Dumnezeu" şi cu „blestemul lui Nicodim", care în viaţă fiind era deci pus la rând cu părinţii bisericii din lumea cealaltă [10]).

Apariţia acestei mari figuri de sfânt, care însoţeşte pe Mircea în călătoriile sale şi chiar la întâlnirea sa cu craiul Sigismund [11]), dând sfat şi nădejde poporului primejduit de duşmani, luminând cu învăţătură şi cu îndemn la muncă ţara întreagă, este unică în isto-

p. 108 112. Că *exarh al plaiurilor* înseamnă exarh al *părţilor de peste munţi*, dovedeşte vechea traducere slavonă a titlului mitropoliei: „Езхъ Запланиски", Onciul, *Titlul lui Mircea*, în Convorbiri literare, 1901, p. 1033.

9) N. Dobrescu, *Din istoria bisericii române*, p. 20 24, socoate pe Teodor, după nume, ca grec. Dar cum e vorba de un nume monahal, nu putem conchide nimic în privinţa originii sale după nume. N. Iorga, *Istoria bisericii române*, I, p. 117 îl socoate un mitropolit dela începutul secolului al XVI-lea.

10) P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 69.

11) Vezi mai jos, p. 151.

ria noastră, o icoană de Ev-Mediu, care ridică epoca lui Mircea la proporţii de legendă.

Din nefericire, viaţa lui de sfânt scrisă din vechime slavoneşte după regulile hagiografice şi păstrată odinioară în ctitoria lui dela Tismana, s'a pierdut, iar cea românească scrisă de Ştefan ieromonahul la începutul veacului trecut e întemeiată pe tradiţia orală din mânăstire [12]. Dar pe semne că bătrânii călugări, cărora li s'a adresat Ştefan ieromonahul, citiseră viaţa slavonească sau ştiau din ea părţi pe de rost, căci pe lângă unele încurcături cronologice, textul românesc cuprinde fapte autentice şi elemente care derivă direct din textul slavon: Despre Ştefan fiul cneazului Lazăr, „viaţa" scrie: „Feciorul lui *Silnic* Ştefan" [13], ceiace n'are sens, dacă nu admitem că în textul slav despotul Ştefan Lazarevici a fost poreclit *Silnii,* adică cel tare. *Viaţa* românească spune că sfatul boierilor sârbi se numea în Evul-Mediu *sinclit,* după modelul bizantin [14], cunoaşte amănunte despre misiunea la Bizanţ a lui Nicodim trimis de cneazul Lazăr şi ştie şi numele exact al conducătorului misiunii, stareţul Isaia [15]. Deasemenea e pomenit exact numele urmaşului lui Nicodim în scaunul stareţiei dela Tismana, Agathon [16]. *Viaţa* românească a sfântului Nicodim, cu rezerve bineînţeles, este deci până la un punct un izvor istoric.

Dar Nicodim e cunoscut şi din viaţa lui Isaia (latineşte) şi din aceia a patriarhului sârb Sava II, lucrări scrise în Serbia în secolul al XV-lea [17]. Din aceste lucrări rezultă că Nicodim era un grec după tată, originar din Macedonia, dela Prilep, mamă-sa era sârboaică, educaţia monastică şi literară şi-a făcut-o la Muntele Athos.

12) Ştefan ieromonahul, *Viaţa Sfântului Nicodim,* Craiova 1935, colecţia Pământ şi Suflet oltenesc, Nr. 34—38. Un rezumat în *Cazaniile* dela Bucureşti, 1858, p. 324—325. Viaţa românească pomeneşte de „acea istorie scrisă pe limba slovenească... care a fost scrisă chiar de ucenicii sfântului", p. 17.

13) Ştefan ieromonahul, *op. cit.,* p. 27.

14) Ştefan ieromonahul, *op. cit.,* p. 32.

15) *ibidem,* p. 29 30.

16) *ibidem,* p. 48.

17) Prima publicată de Ducić, a doua în colecţia arhiepiscopului Danilo, Животи Краљева и архиепископа српских (Vieţile regilor şi arhiepiscopilor sârbi) ed. G. Danicić, Zagreb, 1866, p. 382. Despre Nicodim, Ilarion Ruvaraţ, *Pop Nikodim der erste Klöstergrunder in der Walachei,* Archiv der Slavische Philologie, XI, 1888, p. 354—363 şi C. Mijatović, Српски образи у Румvнс.е историе (Figuri sârbeşti din istoria Românilor), în Летопис матице српске, CLXXXVII, 1896, p. 16—21.

Viața lui Isaia îl numește „adânc cunoscător al Sfintei Scripturi și bun orator". Pe la 1369 trece în Țara Românească în vremea lui Vladislav vodă și întemeiază cu un număr de frați mânăstirea de piatră dela Vodița, la Dunăre, lângă Porțile de Fier cu o biserică cu plan sârbesc, asemănătoare cu cea dela Crușevaț a cneazului Lazăr [18]. Vladislav vodă îi dărui sate și mertic de hrană din casa domnească, bucurându-se să vadă această operă evlavioasă pe pământ românesc. Dar curând Nicodım se întoarce în Serbia și e însărcinat să ia parte la misiunea trimisă de cneazul Lazăr la Bizanț pentru împăcarea bisericii sarbesti cu patriarhia (1375). In fruntea misiunii se afla starețul Isaia, iar ca membri, Teofan fost protos la Sfântul Munte cu doi u enici, Silvestru și Nifon si la urmă e pomenit „și cu acestia și Nicodim ca tălmaci de cuvinte" [19]. Nicodim avea deci un rol secundar în această misiune, fusese luat ca un cunoscător al limbii grecești. Misiunea călători întâi la Athos și de acolo cu corabia la Bizanț, unde fu primită de împăratul Ioan V Paleolog, de fiul său Manuel și de patriarhul Filotei. Ea avu succes deplin și blestemul aruncat asupra bisericii sârbești a fost ridicat [20].

După întoarcerea sa din Serbia, Nicodim se întoarce din nou în Țara Românească și în anul 1378, întemeiază mânăstirea cea nouă dela Tismana [21]. La acea dată nu mai domnea Vladislav, ci Radu tatăl lui Mircea, căci în hrisoavele Tismanei se vede că Radu e cel dintâi care a dăruit această mânăstire, pe când Vladislav a dat privilegiu numai pentru Vodița. Se zice că în acel loc, unde s'a clădit Tismana erau mari pustietăți între păduri și stânci și sfântul a fost călăuzit de un vis spre acele locuri. In peșteră era un balaur, zice legenda, care a fost ucis când sfântul i-a înfățișat crucea cea de plumb ce o ținea la dânsul. Și astfel înaintea pesterii celei mari, din care izvorăște apa, s'a făcut întâi o biserică din lemn de tisă, dintr'un tis mare, din rădăcinele căruia s'a făcut altarul [22]. Moti-

18) V. Drăghiceanu, *Săpăturile dela Vodița,* Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice, XXII, 1929, p. 144—156. Supt biserica lui Nicodim s'au găsit temeliile alteia mai mici, poate opera vre-unui voevod anterior întemeierii Țării Românești.

19) Viața patriarhului Sava, la Danilo, *op. cit.,* p. 382.

20) Danilo, *loc. cit. Viața* lui Nicodim de Ștefan ieromonahul îi acordă rolul principal și afirmă că patriarhul i-a dat rangul de ieromonah, p. 31.

21) Pentru data întemeierii Tismanei, indorsația slavă de pe hrisovul lui Dan II din 5 August 1424 al Tismanei: „S'a sfințit biserica în anul 6886 (1378) și a murit sfânt părintele nostru Nicodim în anul 6915 (1406)". P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 139.

22) Ștefan ieromonahul, *op. cit.,* p. 53—59.

vul pentru care Vodiţa a fost părăsită abia câţiva ani după clădirea ei, iar comunitatea fraţilor se mută în alt loc, este, credem, pierderea Severinului de către domnii munteni. Severinul cedat de Unguri lui Vladislav Vodă, a fost pierdut pe la sfârşitul domniei acestuia şi n'a mai încăput în mâinile domnilor munteni decât în vremea lui Mircea, cum vom vedea mai jos. Mânăştirea Vodiţa se afla lângă Vârciorova, deci pe teritoriul banatului Severinului. Când Nicodim s'a întors din Serbia, n'a vrut să lase pe fraţii lui sub stăpânirea regatului catolic şi şi-a căutat loc nou de mânăstire [23]).

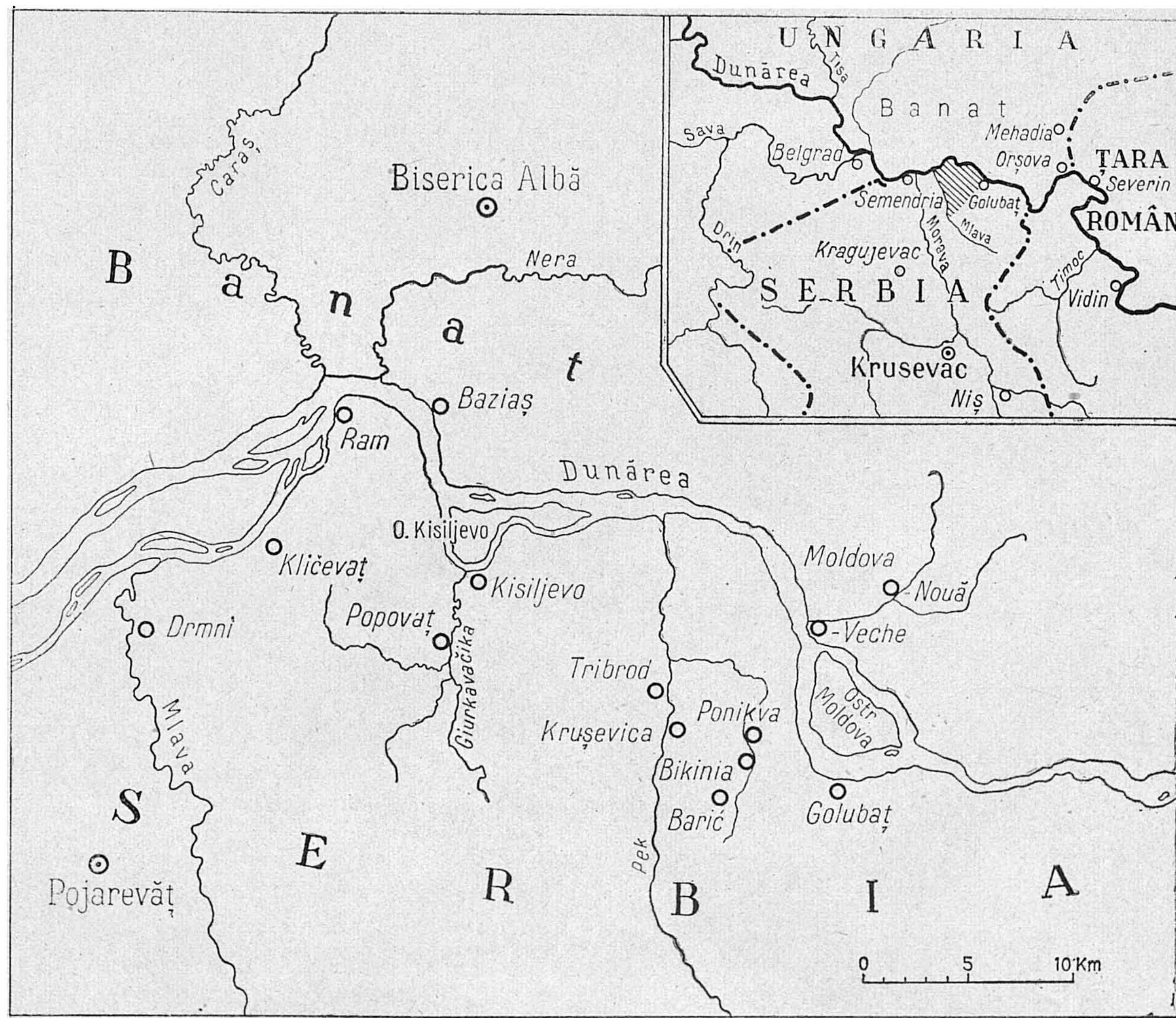
Dar Nicodim păstra legăturile şi cu ţinuturile din Sudul Dunării; viaţa lui spune că el a stat câtva timp la „Şaina" [24]), localitate care azi nu există, dar numele e amintit de apa *Caşaina,* care se varsă în Dunăre împotriva Vârciorovei. In aceste părţi ale Crainei tradiţia spune că două biserici au fost clădite de Nicodim, una la Vratna, alta la Manastiriţa [25]). O descriere a celei din urmă făcută de un istoric sârb arată că biserica e şi azi în picioare, de piatră acoperită cu olane. Legenda locală spune că a fost clădită de Nicodim şi de „Radul Beg", al cărui nume se citea cândva pe porţile altarului. Poporul spune că aci s'a refugiat Milena, fiica lui Lazăr cneazul, fugind în faţa Turcilor după lupta nenorocită dela Cossovo [26]). Această regiune se afla pe atunci sub stăpânirea ţarului bulgar dela Vidin, Straţimir, aşa că avem o dovadă despre legăturile lui Nicodim şi ale lui Radu cu Bulgarii. Cneazul Lazăr nu uitase slujbele sfântului Nicodim şi faima faptelor săvârşite de el în Ţara Românească ajunseseră şi la urechile lui. De aceia, el dădu lui Nicodim şi călugărilor lui un hrisov de danie, în care pe lângă ajutorul dat pentru clădirea locaşurilor de închinare în Ţara

23) In documentul lui Dan I pentru Tismana (P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 38—41) şi în primele hrisoave ale lui Mircea pentru aceiaşi mânăstire *(ibidem,* p. 43—45) cei doi domni spun că au „aflat" în ţara lor o mânăstire numită Tismana, de Vodiţa nu mai pomenesc, decât confirmând în parte unele sate din privilegiul lui Vladislav. E foarte interesant de observat că Dan I şi Mircea, în primele lui privilegii, omit din confirmarea daniei lui Vladislav „găleţile de grâu dela satul lui Costea", probabil pentrucă acest sat fiind lângă Severin, găleţile nu mai depindeau de domnul muntean. Dar când Mircea reia Severinul, el confirmă din nou acest venit în hrisovul său posterior din 1392—1408 (P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 77).

24) Ştefan ieromonahul, *op. cit.,* p. 35.

25) Ilarion Ruvaraţ, *op. cit.,* p. 361—362.

26) M. Milcevič, Манастириу Србиiи (Mânăstiri din Serbia) în Гласнiк српског ученог друштва, Belgrad, XXI, 1867, p. 37—38.

Satele stareţului Nicodim în Serbia.

Românească, îi dărueşte şi zece sate în Serbia. Hrisovul lui Lazăr s'a pierdut, dar la 1406, în vremea lui Mircea, fiul său Ştefan Lazerevici confirmă astfel dania tatălui său: „Am aflat şi mânăstirile în Ţara Românească, care au fost zidite cu ajutorul fericitului meu părinte, locaşul Prea Curatei Născătoare de Dumnezeu dela Tismana şi al lui Andonie cel Mare la Vodiţa. Metoaşele ce le-au avut în ţara împărăţiei mele... sânt acestea: Tri Brodi, Hanovţi, Drajevţi, Cruşeviţa cu Duhovţi, Isvorţi, Barici, Bichini, Ponicva, Poporate" [27]. Din aceste zece sate mai sunt cunoscute azi cinci, celelalte au fost sau pustiite sau şi-au schimbat numele. Cele cinci sate: Tri Brodi, Cruşeviţa, Ponicva, Bichini şi Barici se află în Serbia aproape de Dunăre, la Apus de Craina, adică de vechea graniţă cu statul bulgar dela Vidin şi anume între cetatea Golubaţ şi râul Pek, afluent al Dunării. Această regiune purta numele de Branicevo, regiune bogată cu mine, a cărei capitală era cetatea Golubaţului [28]. La 1379 jupanul acestui ţinut, Radić Brancovici, fiul lui Branco Rastislavici este bătut şi învins de cneazul Lazăr şi tot ţinutul Branicevo încape în stăpânirea acestuia [29]. In urma acestei cuceriri, Lazăr se intitulează pentru prima oară, gospodar al Sârbilor şi Podunaviei. Atunci, pe semne prin confiscări, Lazăr ajunge să aibă la dispoziţie o serie de moşii în acea regiune, pe care le face danie mânăstirii Ždrelo Branicevska, zisă şi Gorniak, lângă vărsarea Plavei. Intre satele pomenite în dania cneazului către această mânăstire la 1 August 1380, este şi Cruşeviţa de pe râul Pek [30], acelaşi sat pe care mai târziu îl dărui Tismanei. De aci rezultă că dania lui Lazăr pentru popa Nicodim s'a făcut după 1380, probabil în urma unui schimb cu mânăstirea Gorniak, dar nu mult timp după această dată, într'o vreme când Lazăr mai avea la îndemână moşiile de curând dobândite şi nu dispusese încă de ele. Pe de altă parte, înfiinţarea Tismanei avusese loc la 1378, cum am spus, şi după sfinţirea bisericii vor fi venit fraţii la cneazul Lazăr după milostenii. Deci marea danie de zece moşii către

27) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 71, pentru dată notele la p. 72.

28) Mijatović Деспот Іурач Бранковић (George Brancovici despotul), Belgrad, 1880 p. 81 82, Jirecek, *Die Heerenstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, p. 77 85. Acolo era şi vechea cetate romană dela Viminacium (Costolaţ) cu vilele şi necropolele sale. *Ibid.*, p. 16.

29) I. Ruvarat Кнез Лазар (Cneazul Lazăr), Belgrad 18 6 p. 196 şi Fr. Raćki, *Boj na Kossove* (Lupta dela Cossova) în Rad jugoslovenske Akademije, XCVII (26 , Zagreb, p. 27.

30) Raćki, *loc. cit.* şi F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, p. 193 195.

mânăstirile muntene în Serbia are loc, credem, pe la 1380—1382, sub Radu, tatăl lui Mircea. După lupta nenorocită dela Cossovo, satele Tismanei în Serbia „au fost date uitării și cu totul pustiite", cum spune Ștefan Lazarevici în hrisovul său, deci el înnoește, în vremea lui Mircea, dania cea veche către popa Nicodim și îngăduie tuturor, „care au fost oameni bisericești înainte de pustiire,... cine a fugit din țara împărăției mele în țara Ungurească sau în cea bulgărească", să se poată întoarce fără grije [31]).

Dar povestea satelor lui Nicodim din Serbia nu se oprește aci. Douăzeci de ani mai târziu, la 1428, împăratul Sigismund întărește din Bratislava popii Agathon, urmașul lui Nicodim, toate stăpânirile sale: „Și am aflat adevăr, scrie împăratul, cum că părintele despotului Ștefan, cneazul Lazăr, a dat acelor biserici satele din țara Sârbească,... satele numite: târgul Kiselevo cu vama și viile și livezile și cu tot hotarul și venitul liber, de asemenea și alte sate, Popovți și Mariani și Drâmni pe Mlava și Clicevăț pe Dunăre și aceste sate le-a dat cu vii și mori și ogoare și livezi și cu tot hotarul și venitul liber" [32]). Dar aceste cinci localități nu mai erau cele dăruite de Lazăr, ci cu totul altele. Ele sunt asezate mult mai la apus de cele dintâi. Kiselevo este la vărsarea râului Giurcavicica în Dunăre și Popovăț este un sat așezat mai sus pe același râu, Clicevăț pe Dunăre e mai la apus, între Giurcavicica și Mlava, iar Drâmni este pe Mlava. Mariani nu se mai pomenește azi cu aceste nume. Dar cum se explică acest schimb de sate, când împăratul Sigismund afirmă că acestea erau satele dăruite de cneazul Lazăr? La 1427, un an înainte de emiterea hrisovului amintit al lui Sigismund, murise Ștefan Lazarevici și conform înțelegerii dintre acest stăpânitor și regele Ungariei, urmașul său Gheorghe Brancovici urma să cedeze imediat lui Sigismund Belgradul și Golubațul cu ținuturile înconjurătoare. Dar comandantul Golubațului, Ieremia, decât să se supuie Ungurilor, preferă să deschidă porțile cetății dela Dunăre Turcilor, cari pun mâna astfel pe tot ținutul Branicevo. Zadarnic încercă Sigismund să reia Golubațul, toate încercările sale rămase fără izbândă [33]). Când în toamnă călugării dela Tismana veniră să roage pe rege să le întărească vechile moșii, se

31) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 71.

32) *ibidem*, p. 58. Cf. și confirmarea lui Ioan Corvin la 1444 la fel (*ibid.*, p. 207).

33) Mijatović, Деспот Ђурађ Бранковић (Despotul Gheorghe Brancovici), p. 138, 143—147.

constată că regiunea Golubaţ, unde se aflau ele, era acum în mâinile păgânilor. Sigismund care avea o dragoste deosebită pentru amintirea lui Nicodim, îi despăgubi atunci cu alte sate, cinci în loc de zece, situate în regiunea care atunci încăpuse sub stăpânirea lui în Nordul Serbiei. Astfel rămaseră aceste sate în stăpânirea călugărilor din Ţara Românească până la supunerea desăvârşită a Serbiei sub Turci la 1459.

Legăturile lui Nicodim cu regele Sigismund sunt povestite de legendă, ele au însă o parte reală. La 1406 în Noembrie, Mircea, cum am spus, sosise la Tismana, mergând spre Severin, „să se întâlnească cu craiul... cu toţi egumenii mânăstireşti şi cu toţi boierii domniei mele“ [34]. Aşa dar e sigur că cel mai vestit dintre aceşti egumeni, bătrânul Nicodim, a văzut în faţă pe crai la întâlnirea dela Severin. *Viaţa lui Nicodim,* spune însă că Sigismund el însuşi a venit să cerceteze mânăstirea dela Tismana. Impăratul avea o rudă fecioară, „ce se bântuia de duh necurat“, pe care nimeni n'o putea tămădui. Aflând de puterile minunate ale lui Nicodim, Sigismund îl chemase la sine, dar trimişii s'au întors „deşerţi“, căci stareţul n'a putut merge în ţară streină, din pricina slăbiciunii bătrâneţelor. Atunci regele a luat pe ruda lui cu sine şi a venit însuşi la Tismana, „cu domni, boieri, căpitani şi câţiva ostaşi“. Indată cum au ajuns la mânăstire, duhul cel necurat nu s'a putut apropia de sfântul locaş şi a lăsat pe fata de neam împărătesc, ieşind din corpul ei. Impăratul a petrecut câteva zile la mânăstire şi a vrut să încerce pe sfântul Nicodim: a pus de s'au adus în post purcei fripţi, gătiţi de bucătarul lui şi i-a acoperit la masă, zicând stareţului: „Blagosloveşte părinte aceste bucate de peşte păstrăv“. Iar sfântul a cunoscut cu duhul că nu e peşte, ci carne şi a zis: „Să trăeşti împărate la mulţi ani, după cuvântul împărăţiei tale, facă-se peşte precum ai zis“. Şi făcând semnul crucii de-asupra bucatelor, care desvelindu-se, s'au aflat păstrăvi în loc de purcei. Dar cea mai mare minune a fost atunci, când sfântul, la cererea împăratului, a trecut prin foc, îmbrăcat în sfintele veşminte, ce şi azi se păstrează la mânăstire şi focul nu s'a atins de dânsul. *Viaţa sfântului Nicodim* spune că însuşi împăratul Sigismund văzând aceste minuni, a primit botezul în legea Răsăritului [35].

34) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 69.
35) Ştefan Ieromonahul, *Viaţa Sfântului Nicodim,* p. 72—80.

Un lucru rămâne sigur: Nicodim s'a întâlnit în adevăr cu regele Sigismund și această întâlnire trebue să fi impresionat adânc pe crai, căci mai târziu, în mai multe rânduri a acordat privilegii speciale călugărilor dela Vodița și Tismana și la cererea lor a luat sub scutul său legea ortodoxă din Țara Românească, cum vom vedea mai jos [36]).

Nicodim era așa dar o mare figură a Orientului ortodox, în legătură cu cnezii și craii din țările vecine. Mircea îl lua adesea cu dânsul și a dăruit mânăstirii sale sate și averi, pe lângă cele ce le adusese înainte și chiar doamna Calinichia, mama domnului, a căutat mântuirea sufletului, dăruind din averea ei lăcașului sfântului [37]).

Totuși un moment dat pare să fi izbucnit o ceartă între Nicodim și Mircea vodă. Pe frumosul evangheliar slavon scris de mâna sfântului Nicodim, el a însemnat aceste cuvinte: „Această evanghelie a scris-o Nicodim în Țara Ungurească, în anul al șaselea al prigonirii lui, 6913 (1405)" [38]). La 1405 Nicodim se afla de șase ani, deci din 1399, gonit din țară și refugiat în Țara Ungurească, pe semne în Ardeal. Despre cauzele acestei goniri nu știm nimic și nici isvoarele nu amintesc. Un conflict cu Mircea pare evident, dar în ce împrejurări marele domn cuprins de mânie s'a văzut nevoit să alunge peste graniță pe bătrânul păstor bisericesc, nu știm. Se va fi amestecat el în cele politice, ca mai târziu Nifon sau Antim Ivireanu? Dar în curând, în 1406, Nicodim se împacă cu domnul Țării Românești și se întoarce la mânăstirea întemeiată de dânsul. In acel an, Ștefan Lazarevici îi dă hrisovul său de întărire și Mircea se întâlnește cu starețul la Tismana, numindu-l „rugătorul domniei mele, popa Nicodim" [39]). Puțin după aceia moare popa Nicodim la 26 Decembrie 1406 [40]). Domnul țării se grăbește să scrie satelor mânăstirii: „Precum ați avut și ați cinstit pe popa

36) O cădelniță de argint dela Tismana, este după cum spune Paul de Alep la 1654, un dar al regelui Sigismund către Nicodim, reprezentand în miniatură cetatea dela Buda (Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie*, trad. E. Cioran, București, 1900, p. 179).

37) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 62.

38) A. Ștefulescu, *Mânastirea Tismana*, ed. III, p. 56 57 și Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mânăstiri, schituri și biserici din țară*, Acad. Rom., Anale, VIII, 1887, p. 76.

39) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 68.

40) I. Ruvarat, *Pop Nikodim*, în Archiv für slavische Philologie, XI, (1888), p. 361.

Nicodim, aşa de acum înainte să cinstiţi şi să ascultaţi pe popa chir Agathon, ca chipul domniei mele“ [41]).

„Şi după ce toţi fraţii şi dumnezeeşti călugări, cei din sfintele lui aceste zise mânăstiri, Tismana şi Vodiţa şi cei de prin pustietăţi s'au adunat şi de sărutarea cea mai de pre urmă prin atingerea buzelor sale, de pre cinstitele şi sfintele moaste, toţi s'au învrednicit atuncea prin cântări şi laude si cetiri dumnezeeşti, precum la călugări este orânduit, cu mare cinste, prin tânguire şi plângere duhovnicească s'au îngropat prea cinstitele si sfintele lui moaşte în amvonul bisericii cei mari, de-adreapta parte, în mormântul ce singur mai înainte şi-l gătise în sfânta şi dumnezeiasca mânăstire a sa, Tismana“ [42]).

Nicodim este întemeietorul vieţii mânăstireşti în Ţara Românească şi poate, prin ucenicii lui, şi în Moldova; el are deci un rol mare la începutul culturii noastre medievale, care se trage dela mânăstiri, dar mai ales pentru păstrarea atmosferii de credinţă ortodoxă în care a trăit neamul nostru veacuri de-arândul. In epoca de luptă pentru credinţă a lui Mircea, prezenta acestui sfânt între cei vii a fost de sigur un îndemn, ca o dovadă a mâinii protectoare a lui Dumnezeu întinse asupra ţării.

Mânăstirea Cozia. Dela Râmnicul-Vâlcea în sus pe Olt drumul ducea odinioară prin păduri, pe valea ce se strimpta mereu. Acolo, pe teritoriul satului Călimăneşti, se ridică mânăstirea Cozia, locas legat de numele lui Mircea cel Bătrân si locul mormântului său. Deşi schimbată şi stricată de restauraţii fără gust din zilele fără evlavie, cu zugrăveala refăcută pest trei veacuri, mânăstirea lui Mircea păstrează încă mult din farm cul d mar artă a începuturilor. Farmecul acesta stă întâi ın asezarea l asulu înconjurat de codri mari de brad c se rid'că pe munţı pr vind cu fer strele chiliilor înalte chiar pe apa Oltului, el se înaltă pe un tăpsan lat de iarbă verde Frumusetea exterioară a bisericii lui Mircea stă în efectul ornamentaţiei de cărămidă aparentă alternând cu mortar alb şi minunatele chenar de piatră neagră ale ferestrelor care de curând .au fost scoase la iveală. Aceste chenare cu ornamente în acoladă de-asupra ferestrelor (un vultur cu două capete, cele mai multe ornamente geometrice sau florale) sunt o operă unică a ve-

41) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 73. Actul e scris de Mircea chiar după moartea lui Nicodim, numele noului stareţ fusese lăsat întâi în alb şi e completat apoi de altă mână, după alegerea lui Agathon.

42) Ştefan Ieromonahul, *op. cit.*, p. 87.

chii noastre sculpturi ornamentale. Biserica dela Cozia cuprinde toate caracterele arhitectonice ale școalei sârbești din valea Moravei, în special ale mânăstirii Crușevaț, cu naosul în formă de treflă cu o singură turlă și pronaosul aproape pătrat și boltit cilindric; (pridvorul pe stâlpi este dela Brâncoveanu [43]). Inscripțiile din vremea lui Mircea nu s'au păstrat până în zilele noastre, afară de cele de pe două clopote, unul sub stareţul Gavril din 1395, altul din 1413, „turnat de Hanoș meșterul în zilele marelui Io Mircea voevod și a lui Mihai voevod și a lui Sofronie stareţul" [44]). Pisania din 1705 de-asupra ușii spune că biserica a fost clădită de Mircea la 1386 (6894); de-asupra mormântului lui Mircea este o însemnare zugrăvită cu aceiași dată [45]). Se știe că portretele lui Mircea cu fiul său Mihail (refăcute târziu după cele vechi), în costume apusene se ivesc atât în bolniță, cât și în biserica principală. Doamna lui Mircea nu apare însă nicăieri. Se pomenește și o clădire veche la intrare ce servea de clopotniță, care era după o descriere fantezistă „un fost templu dacic sau roman" (?), dărâmată de Bibescu vodă [46]).

In biserică se află mormântul lui Mircea, care a fost găsit în pământ sub o imensă piatră de mormânt, un sarcofag de piatră săpată în interior cu păstrarea unui spațiu circular pentru a primi capul. Acest aspect de sarcofag egiptean este unic între toate mormintele boierești și domnești din țara noastră, dar e caracteristic pentru forma mormintelor apusene întrebuințate din veacul al XII-lea până în al XV-lea [47]).

In legătură cu fundarea Coziei sunt unele nedumeriri ce trebuiesc risipite. Hasdeu și după el și N. Iorga au afirmat că Mircea

43) N. Ghica Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia,* I (Buletinul Comisiunii monumentelor istorice), XX, p. 12. Cf. și p. 15 16 și I. B. Georgescu, *Mânăstiri oltenești, Cozia,* în Năzuința (Craiova), III, 1924, Nr. 4—5, p. 1—34 și Nr. 6, p. 1—4.

44) B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor,* ed. II, p. 132 și St. Nicolaescu, *Cercetări arheologice,* București, fără dată, p. 6.

45) Cf. Descrierea lui Gr. Tocilescu, *op. cit.,* p. 24—27. Un grafit extern pe latura de nord a bisericii înseamnă: „... мет, въ лѣт зке понови са сиіа писаніе..." (In anul 7025 (1517) s'a înoit această zugrăveală). Bolnița are o inscripție slavă din anul 7051 (1543) din vremea lui Petru vodă Paisie.

46) *Memoriu istoric asupra mânăstirii Cozia din județul Vâlcea,* București, 1882, p. 4.

47) V. Drăghiceanu, *Mormântul lui Mircea vodă cel Bătrân,* Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, XXIV, p. 20—24.

a clădit două biserici, una la Cozia, alta la Călimănești [48]. Adevărat este că la 1388 Mai 20, în aceiași zi, Mircea dă două hrisoave pentru mânăstirea Sfintei Treimi, pe care într'unul o indică așa: „La locul numit Nucet pe Olt, adică Cozia“ [49], în celălalt: „la locul numit Călimănești pe Olt, care a fost mai înainte satul boierului domniei mele Nan Udobă“ [50]. E vorba însă de o singură mânăstire, nu numai din pricină că în primul document se vorbește de „satul lângă mânăstire numit Călimănești“, ci și prin identitatea hramului și din faptul că satul Hinătești ca proprietatea mânăstirii e pomenit în ambele hrisoave. Motivul emiterii celor două hrisoave în aceiași zi pare a fi următorul: în primul domnul enumeră daniile făcute de dânsul, în al doilea întărește daniile făcute de boieri. De altfel cele două numiri ale mânăstirii continuă să fie întrebuințate concomitent: la 1392 Mircea dăruește mânăstirii sale „Sfânta Treime dela Călimănești“ bălțile dela Săpatul până la gura Ialomiții, iar în alt hrisov fără dată același domn întărește „mânăstirii Sfintei Treimi dela Nucet“ (Cozia) tocmai aceleași bălți [51]. De fapt mânăstirea se află așezată între satul Călimănești și muntele Cozia, de unde această dublă numire a ei în vremea lui Mircea.

A doua problemă este aceia a ctitorului: în ambele hrisoave din 20 Mai 1388 Mircea spune lămurit: „Am binevoit domnia mea să ridic din temelie o mânăstire în numele sfintei Treimi“ [52]. Cu altă ocazie Mircea scrie: „Sfânta Treime, mânăstire întemeiată de însuși domnia mea“ [53]. Totuși chiar Mircea amintește în hrisovul său un sat dăruit Coziei, „după voia lui Dan voevod și moara... pe care a dăruit-o Dan voevod și via dăruită de jupân Buda, cu voia părintelui domniei mele Radul voevod“ [54]. Cum se face că cei doi predecesori ai lui Mircea dăruiau sau întăreau moșii mânăstirii Cozia, când Mircea spune că abia el a zidit-o din temelie? Mihai fiul lui Mircea spune, vorbind de Cozia și de Cotmeana: „Celor două mânăstiri, cari sunt întemeiate de bunicul domniei mele și de părintele domniei

48) N. Iorga, *Istoria bisericii Române,* ed. II, 1928, I, p. 57 58 și I. Donat, *Fundațiile religioase ale Olteniei,* Craiova, 1937, p. 34 37.

49) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 46.

50) *Ibidem,* p. 49—50.

51) *Ibidem,* p. 56—57 și 82—83, ultimul hrisov trebuie datat între 1402—1408.

52) *Ibidem,* p. 44 și 49. Și în actul din 1389 (p. 51) și în cel din 1392 (p. 56) se repetă aceleași expresii.

53) *Ibidem,* p. 101.

54) *Ibidem,* p. 50.

mele“ [55]). Pe de altă parte, există și un clopot la Cozia din anul 1385 cu numele lui Dan vodă [56]). Mircea povestește însă astfel întemeierea mânăstirii: „A binevoit domnia mea să ridic din temelie o mânăstire... la locul numit Călimănești pe Olt, care a fost mai *înainte* satul boierului domniei mele Nan Udobă, pe care cu dragoste și cu multă osârdie, după voia domniei mele, l-a închinat mai sus zisei mânăstiri“ [57]). Deci Nan Udoba, boierul lui Mircea, stăpânise locul unde s'a ridicat Cozia și cu voia lui Mircea l-a închinat, ca să se zidească mânăstirea. Credem că explicația acestor aparente contraziceri este aceasta: a existat mai înainte de Mircea, probabil din vremea lui Radu, o mânăstire sub muntele Cozia. Această primă clădire a fost părăsită și pe un loc în apropiere, dăruit de boierul Nan Udoba, a ridicat din temelie Mircea ctitoria lui; călugării și starețul s'au mutat în noul locaș și toate averile și moșiile comunității au rămas bineînțeles mai departe în stăpânirea călugărilor. De aci și oarecare nestatornicie la început în titulatura mânăstirii, care se numește când Cozia sau Nucet, după numele vechii clădiri, când Călimănești, după numele moșiei pe care a fost zidită mânăstirea lui Mircea. In adevăr, ruinele vechiului locaș părăsit se văd și azi ca la un kilometru depărtare de actuala mânăstire Cozia, ruine care în popor poartă numele de *Cozia veche*. Ele sunt așezate în locul unde se curma valea, chiar la piciorul muntelui Cozia (azi drumul pe valea Oltului continuă, șoseaua fiind deschisă cu dinamita; pe vremuri drumul spre Sibiu nu urma pe acest mal al râului, ci prin Loviștea în Argeș [58]). Biserica veche este o clădire mică lucrată rudimentar din bolovani de râu amestecați cu cărămidă; are un pridvor, pronaos, naos și altar cu planul în formă de treflă, ca la Vodița, fără ornamente sculptate. S'a păstrat până azi masa altarului, iar de jurîmprejurul bisericii se văd ruinele câtorva chilii. Socotind locul în pantă si de formă triunghiulară închis între dealuri, spațiul pentru cele câteva chilii nu era suficient pentru a se putea reclădi aci un locas de proporții mai mari si pentru călugări mai mulți și de aceia Mircea a ales pentru ctitoria lui un alt loc în apropiere, pe un tăpșan mai larg [59]). Cu meșteri aduși din Serbia, Mircea a

55) *Ibidem*, p. 115.

56) B. P. Hasdeu, *op. cit.*, I, p. 128, și St. Nicolaescu, *loc. cit.*

56) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 49 50.

58) I. Conea, *Corectări geografice în istoria Românilor*, București, 1938, p. 35—51.

59) Notele după cercetări proprii. Cf. o descrierea a Coziei Vechi la preotul Dominic Ionescu, *Schituri și biserici din sat*, București, 1931, p. 35—41.

Mânăstirea Cozia.

clădit un monument demn de dânsul și a hotărât acolo locul său de odihnă veșnică, aducând pe starețul Gavril cu călugării lui (mai târziu a fost stareț Vladislav, iar la sfârșitul domniei lui Mircea era Sofronie, care i-a supraviețuit), i-a înzestrat cu daruri bogate, moșii în toată țara, ștergând astfel în curând amintirea umilului locaș din vremea părintelui său.

Mânăstirile Țării Românești. Țara Românească în vremea lui Mircea începuse să devie un centru al ortodoxiei cu desvoltarea vieții monahale din care decurg și creșterea artei bisericești, a literaturii slave și a culturii religioase. In afară de mânăstirile lui Nicodim: Vodița și Tismana (legenda mai pomenește și Gura Motrului) de mânăstirea Cozia, mai erau și alte mânăstiri în diferite părți ale țării. Mânăstirea Cotmeana în Argeș e pomenită încă din 1388, când Mircea hotărăște ca ea să fie reunită cu Cozia cu același stareț și cu împreunarea averilor [60]). In genere s'a admis că mânăstirea Cotmeana a fost ridicată de Mircea și anume la 1389, dată ce se află în pisania pusă cu prilejul reparației dela 1711 [61]). In realitate, Cotmeana exista înainte de această dată, de vreme ce cu un an înainte Mircea o unise cu Cozia. Credem că această mânăstire din Argeș nici n'a fost clădită de Mircea, ci este anterioară domniei lui. Din vechile moșii ale ei, dinainte de supunerea sub ocârmuirea Coziei, Mircea cedează ca schimb unor boieri satul Orlești pe Olt, „care a fost mai înainte la mânăstirea Cotmeana" (1389) [62]). In nici unul din numeroasele hrisoave ale lui Mircea, în care e amintită Cotmeana, nu se spune că acest locaș ar fi ctitoria lui, cum se spune explicit despre Cozia. E adevărat că Mihai fiul lui Mircea, întărind averile Coziei și ale Cotmenei, spune: „mânăstiri care sunt întemeiate de bunicul domniei mele și de părintele domniei mele" [63]), dar credem că în ce privește Cotmeana fraza se raportă numai la bunicul, Radu vodă, iar pentru Cozia la Mircea. Pomelnicul mânăstirii Cotmeana începe cu Vladislav voevod, apoi urmează Radu, Dan și Mircea, o indicație în plus că întemeierea ei este anterioară domniei acestuia [64]). In sfârșit, trebue să ne referim și la stilul arhitec-

60) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50.

61) Gr. Tocilescu, *Raporturi despre câteva biserici și mânăstiri*, p. 77. Această dată a fost admisă și de N. Ghica Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, p. 17.

62) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 53.

63) *Ibidem*, p. 115, hrisov din 1418.

64) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 79.

tonic al bisericii dela Cotmeana; dacă Mircea ar fi zidit-o în primii doi ani ai domniei sale (căci încă la 1388 e amintită în documente), adică tocmai atunci când a ridicat mânăstirea Cozia, ne-am aştepta ca s'o fi lucrat în acelaşi stil, cu aceiasi meşteri. N. Ghica Budeşti, care a studiat Cotmeana din punct de vedere arhitectonic, spune însă: „biserica din Cotmeana rămâne izolată, neputând fi clasată în niciuna din grupele de monumente din aceiaşi epocă. (Ghica Budesti admite pe baza pisaniei noi că a fost clădită sub Mircea). Prin planul ei în formă de treflă ea se apropie de grupa sârbească, prin lipsa turlelor si bolta simplă în formă cilindrică, ea se deosebeşte însă d această grupă. Prin arhitectura ei şi prin discurile de teracotă de pe fatadă, ea se leagă cu biseri ile din Balcani" [65]. Credem deci, după cele spuse mai sus, că mânăstirea Cotmeana era veche, poate din vremea lui Vl dislav sau a frat lui său Radu şi Mircea a închinat-o numai ctitoriei sale dela Cozia.

Altă mânăstire pomenită în vremea lui Mircea e Snagovul, pe lacul înconjurat de Codrul Vlăsiei. Mircea a dat un hrisov Snagovului si egumenului Lazăr (intre 1408—1418), întărind dania făcută mânăstirii de fratele său jupân Staico satul Ciulinița [66]. Multă vreme s'a crezut pe temeiul legendei culese de Al. Odobescu că această mânăstire a fost ridicată de Vlad Țepes, care însă nu are amestec la ridicarea ei. Neagoe Basarab aminteşte în hrisovul său de satul mânăstirii, Fringhisesti , dela Mircea voevod". ceiace arată că în afară de dania fratelui lui Mircea, domnul însusi a înzestrat cu un sat mânăstirea Snagovului [67]. In săpăturile executate de curând la Snagov s'a dovedit că actuala biserică, ridicată după cum arată tabloul ctitoresc, de Neagoe Basarab a fost precedată de o altă clădire mai veche dărâmată, ale cărei temelii nu concordă cu planul edificiului actual. In săpături s'au aflat si monete de-ale lui Mircea cel Bătrân [68]. Nu stim cine a clădit Snagovul vechi; era poate o ctitorie monastică a unor călugări ce căutau un loc izolat de lume şi nu o ctitorie domnească.

De asemenea la Glavacioc în Teleorman numele lui Mircea e pomenit între donatori: o spun Radu cel Mare şi domnii următori

65) N. Ghica Budeşti, *op. cit.*, p. 134.

66) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 92 93.

67) Hrisov inedit din 1512 al lui Neagoe Basarab, Acad. Rom., Condica Snagovului.

68) După observaţii proprii. Cf. şi Dinu V. Rosetti, *Săpăturile arheologice dela Snagov*, Bucureşti, 1933.

afirmând că satele Călugărenii pe Neajlov şi Călugărenii pe Teleorman, „au fost date şi adaose în sfânta mânăstire Glavaciocul de răposatul Mircea voevod cel Bătrân“ [69]).

Strugalea, mânăstirea de lângă Giurgiu, azi dispărută, era o ctitorie a boierilor Baldovin logofătul, jupân Şerban, Radul al lui Stan şi jupân Gal, cărora domnul le-acordă imunitate pentru satul Pulcovăţ, dăruit mânăstirii [70]). Mai amintim biserica din Brădet (Argeş), unde e pomenit cum am zis, Mircea cu Mara doamna, iar în ţara Făgăraşului trebue să fi fost pe atunci o mânăstire ortodoxă, de vreme ce e pomenit într'un act al lui Mircea „Stanciul egumenul“ [71]).

Erau deci în vremea lui Mircea multe mânăstiri în diferite părţi ale ţării. Această înflorire a vieţii monastice în vremea marelui domn are alt caracter decât cea din veacurile următoare. In vremea lui Mircea nu iniţiativa domnească este hotărâtoare; afară de Cozia, clădită de Mircea pentru o comunitate călugărească ce exista înainte într'alt loc, toate mânăstirile sunt sau opera proprie a călugărilor (Vodiţa, Tismana, Cotmeana, Snagovul, Glavaciocul, mânăstirea din Făgăraş), căci nu se aminteşte ctitorul, sau ale boierilor (Strugalea). Aceasta arată *existenţa unui val de misticism în ţară în acea vreme*, poate în urma pildei şi a atmosferii de sfinţenie create de Nicodim. Oameni mulţi din toate părţile ţării renunţau la viaţa lumească si se retrăgeau în locuri izolate, trăind în contact cu dumnezeirea. Nu era pe atunci o operă, la care se credeau obligaţi de datină domnii cei evlavioşi, ci o *mare pornire populară*, care corespundea de altfel cu un curent ce domnea pe atunci în ortodoxie: hesiastii din Bulgaria, cu şcoala lui Evtimie dela Târnova, renaşterea vieţii monastice în Serbia cu regii-sfinţi, şcoala lui Ciprian dela Kiev [72]). Pentru caracterizarea epocii de luptă pentru cruce a lui Mircea, alături de figura de sfânt a lui Nicodim, existenţa acestui curent mistic în poporul românesc pe atunci e deosebit de interesantă.

Legăturile cu ortodoxia de peste graniţă. Biserica şi viaţa ortodoxă românească n'au fost izolate, ci au trăit în curentul ortodoxiei generale. Incă înainte de cucerirea turcească în Sudul Du-

69) Preotul Muşeţeanu, *Mânăstirea Glavacioc*, Bucureşti, 1933, p. 9.

70) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 106 107.

71) *ibidem*, p. 84 85.

72) Cf. Murko, *Geschichte der älteren sud-slavischen Litteraturen*, Leipzig, 1908, p. 172.

nării, domnii români s'au făcut ocrotitorii bisericii din acele părţi. Nicolae Alexandru, al doilea domn al Ţării Româneşti, a primit în ţară pe călugării atoniţi dela Cutlumusi, ajutându-i cu bani ca să clădească „turnul cel mare". După dânsul, Vladislav vodă nu s'a mulţumit numai cu darul de 1200 perperi pentru aceiaşi mânăstire, dar a zidit şi trapezăria, chiliile şi alte clădiri, trimiţând şi un număr de călugări români la Sfântul Munte, în frunte cu protopopul Mihail şi cu ieromonahul Iacob, ca să înveţe carte şi să se perfecţioneze în virtuţile vieţii monahale. Boierul muntean, jupân Ioan Neagoe Viteazul sosi şi el la Athos ca reprezentant al domnului dela Argeş [73]).

Mircea a urmat şi el cu aceste binefaceri pentru mânăstirea Cutlumusi şi deşi nu s'a păstrat hrisovul său de danie, la 1514 Neagoe Basarab, înnoind daniile vechilor domni către această mânăstire atonită, spune: „Unde şi prea cinstitul... străbunul nostru Mircea voevod a înnoit ctitoria, pe care a făcut-o Ţara Românească" [34]). Pe vremea lui Mircea trăia un boier, jupân Aldea logofătul, care la 21 Noembrie 1413 a dăruit satul său mânăstirii Cutlumusi dela Athos: „Eu mult păcătosul şi cel mai neînsemnat dintre oameni, jupân Aldea... aducându-mi aminte de cei ce au vărsat sângele lor pentru Hristos,... din câte mi-au dăruit Dumnezeu şi domnul voevod Io Mircea, pentru slujbele şi pentru credinţa cu care i-am slujit lui... mi-a împlinit dorinţa ca să dau la Sf. Munte, la mânăstirea Sf. Nicolae care este la Cutlumus, la turn, satul numit Cireaşov, ca să fie pomenire în toate Duminicile, întâi domnului nostru Io Mircea, apoi şi părinţilor mei şi mie şi rudelor mele. Pentru că este a noastră mânăstire" [75]). Ca un boier al lui Mircea să

73) Gh. Cioran, Σχέσεις τῶν Ρουμανικῶν Χωρῶν μετὰ τοῦ Ἄθω (Legăturile ţărilor române cu Athosul), Athena, 1938, p. 96—99.

74) Gr. Nandriş, *Documentele slavo-române din mânăstirile Muntelui Athos,* Bucureşti, 1936.

75) Publicat după originalul dela Athos de St. Nicolaescu, *Alexandru vodă Aldea,* p. 40, în Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, XVI, 1922, p. 239, nota, cu multe greşeli de traducere, apoi de Gr. Nandriş, *op. cit.,* p. 244 245. Două traduceri vechi româneşti la Arhivele Statului Bucureşti, sec. ist., I 8, trad. Nenovici şi tot acolo, Condica Clocociov, Nr. 150, f. 14. Documentul n'are dată, ci numai lună, Noembrie 21 şi indictionul 7. St. Nicoláescu în ediţia sa admite data 1398, dar indictionul 7 corespunde în domnia lui Mircea şi pentru anul 1413, lunile Sept.-Dec. Acest din urmă an este cel exact, pentru că boierii martori din hrisov apar numai la sfârşitul domniei lui Mircea, precum şi Aldea logofătul el însuşi (cf. pentru Aldea Vlad, Drăgoi ban, Baldovin logofăt şi Aga, documente din anii 1408 1418, la P.

dăruiască satul său de lângă Slatina unei mânăstiri tocmai dela Athos, trebue să fi fost pe atunci o conștiință a unității ortodoxe, a sprijinului datorit locurilor sfinte, ceiace a constituit un mare merit al neamului nostru: salvarea bisericii ortodoxe prin operă românească.

O altă dovadă a legăturilor cu ortodoxia de peste granițe în vremea lui Mircea este aducerea moaștelor sfintei Filofteia din Bulgaria. Ele sânt cele dintâi moaște de sfinți aduse în țară și se știe ce rol de protecție pentru orașe și țări întregi se acorda moaștelor în Evul-Mediu. Moaștele se află și azi la Curtea-de-Argeș în biserica episcopală, mai înainte la Biserica Domnească Sf. Nicolae, capela curții, unde era îngropat Radu tatăl lui Mircea. Din această cauză tradiția locală, transpusă în scris abia la începutul veacului al XIX-lea, atribue lui Radu Negru aducerea moaștelor în țară. Lucrurile însă nu stau așa: Sfânta Filofteia originară din Pamfilia (Asia Mică) dusese acolo viață de sfântă și moaștele ei făcătoare de minuni fuseseră aduse la Târnova de împăratul de neam român Ioaniță (1197—1207). De atunci a fost considerată ca protectoarea Bulgariei, alături de Sf. Paraschiva, ale cărei moaște se aflau tot acolo. In vremea lui Mircea, căzând Târnova sub Turci la 1393, moaștele au fost duse la Vidin, unde stăpânea Strațimir, ruda lui Mircea și acolo a scris mitropolitul Ioasaf al Vidinului slujba sfintei Filofteia. Insă la 1396 Vidinul căzu și el sub Turci și de atunci nu știm precis ce soartă au avut aceste moaște; abia mai târziu le aflăm la Curtea de Argeș. Cum se vede, aducerea lor în țară nu a putut fi în timpul lui Radu, căci până la 1396 ele se aflau încă în Sudul Dunării. Este probabil că Mircea a fost acela care le-a adus cu prilejul căderii Vidinului sau mai bine zis credincioșii clerici din acel oraș s'au adăpostit, fugind în fața păgânilor, în Țara Românească, iar evlaviosul domn a așezat moaștele la biserica dela curțile domnești din Argeș. Astfel sfânta protectoare a ortodoxilor bulgari fu mântuită pe pământ românesc, unde și-a continuat rolul de apărătoare a celor drept credincioși [76]).

P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 105, 106, 109, 112 și 116), niciunul nu apare la începutul domniei lui Mircea. Nandriș a pus data 1414, uitând că indicția bizantină începe la 1 Sept. (actul este din Nov.); deci data exactă este 1413. In traducerea lui Nandriș, *Cambanarie,* nu este un nume propriu, ci grecescul, turn.

76) Viața Sf. Filofteia de patriarhul Evtimie e publicată de E. Kaluzniachi, *Werke des Patriarchen Euthymios,* Viena, 1901, p. 78 99. Panerigicul

In vremea aceia în fruntea bisericii bulgare se afla un ierarh care se bucura de o excepţională vază la toţi ortodoxii, patriarhul Evtimie de Târnova. Işi făcuse studiile la Muntele Athos şi la Constantinopol şi fusese înălţat în scaunul patriarhal pe la 1375—1378 sub ţarul Şişman, păstorind până la 1393, când a căzut capitala Imperiului Bulgar sub Turci. Atunci a fost şi el luat prins şi a murit peste câţiva ani în exil. Evtimie este autorul unui mare număr de scrieri cari au circulat în manuscris în Serbia, Muntenia, Moldova şi Rusia. Dintre scrierile sale mai cunoscute sunt: Viaţa Sf. Filofteia, a cuvioasei Paraschiva, a Sf. Ioan de Rila, Lauda împăraţilor Constantin şi Elena, epistolele către Nicodim dela Tismana, Antim al Ungro-vlahiei, Chiprian viitorul arhiepiscop al Rusiei şi multe altele. A avut mulţi elevi cari au continuat opera lui de lămurire a credincioşilor prin scrieri privitoare la vieţile sfinţilor, panegirice şi îndreptarea vechilor manuscrise slave. Intre aceştia se numără în primul rând Grigore Ţamblac, cel care a împăcat biserica Moldovei

lui Ioasaf tot de Kaluzniacki, *Aus der panegyrischen Litteratur der Südslaven*, Viena, 1901, p. 97 şi urm., V. Iagić, *Ein Beitrag zur serbischen Analistik*, Archiv für slavische Philologie, II, 1878, p. 48, despre vieţile Sf. Filofteia şi existenţa unei forme deosebite în chronografele ruseşti. Cf. şi arhimandritul Leonid, Нови грачи за б гарсѵу историіиу (Noi contribuţii la istoria Bulgariei în Glasnik (Belgrad), XXXI, 1871, p. 243 şi urm., care publică şi el panegiricul lui Ioasaf. St. Nicolaescu, *Adevărul asupra descoperirilor dela Curtea de Argeş*, Bucureşti, 1923, afirmă că Filofteia dela Argeş nu este aceiaşi cu cea dela Târnova, pentrucă amănuntele vieţii romăneşti nu corespund cu viaţa Filofteii în textul slav. In realitate, *viaţa* în româneşte a fost alcătuită la începutul veacului al XIX-lea pe baza unei tradiţii deformate. Nicolaescu crede că Filofteia a fost adusă la Argeş de Radu Negru la 1232, când nu exista un asemenea personaj. D. Mazilu, *Sf. Filofteia dela Argeş*, Acad. Rom., memor. sec. lit., VI, 1932 a lămurit cum s'a alcătuit viaţa românească a sfintei, independent de cea slavă. D-sa citează în sprijinul afirmaţiei că Mircea a adus moaştele în ţară o povestire despre vizita lui Constantin Costeneţki la patriarhul Evtimie, în care e pomenită Sf. Filofteia *dela Argeş*, despre care a scris acel patriarh. S'a dovedit însă că acest text nu poate servi la datarea aducerii moaştelor Sf. Filofteia în Ţara Românească, fiind scris în sec. XVI. Cf. preotul P. Angelescu, *Inscripţia falsă dela mânăstirea Bacicovo si aducerea moaştelor Sf. Filofteia în ţară*, Bucureşti, 1936, extras din Biserica Ortodoxă Română, LIV şi preotul I. Dorobanţu, *Insemnarea din sbornicul Lovcean şi aducerea moaştelor Sf. Filofteia la Argeş*, în Buletinul Institutului Român din Sofia, I, 1941, p. 85—105. Rămâne însă dovedită identitatea Sf. Filofteia din Târnova (originară din Pamfilia) cu cea dela Argeş. Aducerea moaştelor ei de către „Radu Negru“ nu mai poate sta în picioare; aducerea lor sub Mircea este probabilă în legătură cu evenimentele istorice din acea vreme.

cu patriarhia din Constantinopol, mai târziu arhiepiscop de Kiev și autorul vieții lui Evtimie, apoi Constantin Costenețki, care s'a refugiat în Serbia și a scris acolo viața despotului Ștefan Lazarevici, cu multe amănunte despre țara noastră, mitropolitul Ioasaf al Vidinului, care a scris și el despre Sf. Filofteia și alții [77]. Legăturile lui Evtimie cu Țara Românească erau dela sine înțeles, întrucât în această țară predomina cultura bisericească slavonă. In lauda lui Evtimie scrisă de Grigore Țamblac citim că faima patriarhului Bulgarilor era „nu numai în neamul Bulgarilor, ci râvna sa apostolească s'a întins și în toate părțile *dela miază-noapte* și până la ocean, iar în Apus până în Iliria“ [78]. Constantin Costenețki, celălalt elev al lui Evtimie spune și el despre „arta scrierii slave a patriarhului dela Târnova, care s'a întins până în părțile râului Marița și *în părțile scitice și în cele de peste munți*“ [79]. Dintre elevii lui Evtimie au avut legături cu țările române, pe lângă Grigore Țamblac, a cărui ședere și operă în Moldova e bine cunoscută, Constantin Costenețchi învățase și românește. In scrierea sa *Despre ortografie,* vorbind despre sunetele din limbile slave, spune că în grecește nu este diftongul *ea* (ѣ), „dar în limba valahă se spune corect *bea,* cu ѣ și nu cu *e*“ [80]. Este clar că e vorba de verbul românesc *a bea* și nu de forma бѣ a verbului slav бѣіти, folosit în textele slave din România, căci autorul bulgar ia aci exemple din limbi neslave, din grecește, apoi din româneste. *Este unul din cele mai vechi citate a unui cuvânt românesc de un scriitor strein, din câte*

77) Operile lui Evtimie publicate de E. Kaluzniacki, *op. cit.* In Introducere multe amănunte despre viața și opera lui. Cf. și Pypin și Spasović. *Geschichte der slavischen Litteraturen,* I, Leipzig, 1880, p. 123 124, V. Iagić, *op cit.,* p. 50 și urmă, Arhimandritul Leonid, *op. cit.,* p. 255 279 și S. Kisselkov, Патріархъ Евтиміи (Patriarhul Evtimie), Sofia, 1938, 320 p. Lauda lui Evtimie de Gr. Țamblac, care cuprinde amănunte asupra căderii Târnovei publicată de Kaluzniacki, *Aus der panegyrischen Litteratur der Süd-slaven,* Viena, 1901 și Arhimandrit Leonid, *op. cit.,* p. 258 291. Cf. și P. Syrku, К исторіи исправленіе книг в Болгаріи в XIV век — (Despre istoria corectării cărților în Bulgaria în sec. XIV), St. Petersburg, 1890 și idem. Времіа и жизи патріарха Евтиміia Терновскаго (Vremea și viața patriarhului Evtimie al Târnovei), St. Petersburg, 1898.

78) Arhimandrit Leonid, *op. cit.,* p. 279.

79) P. Syrku, Очерки изъ исторіи литературныіхъ сношеніи Болгаръ и Сербовъ, XIV—XVII вѣкъ. (Cercetări asupra istoriei legăturilor literare între Sârbi și Bulgari în secolele XIV—XVII), St. Petersburg, 1901, p. LXXIV.

80) Publicat de G. Danicić în *Starine,* (Zagreb), I, 1869, p. 1—43.

cunoaştem. Dar legăturile lui Evtimie cu Ţara Românească constă în primul rând din corespondenţa sa cu popa Nicodim dela Tismana şi cu Antim mitropolitul Ungrovlahiei. S'au păstrat două epistole ale lui Evtimie către Nicodim, cuprinzând întrebări asupra unor puncte de credinţă religioasă puse de Nicodim, cu răspunsurile patriarhului Evtimie (din a doua epistolă s'a păstrat doar un fragment), apoi o singură scrisoare a patriarhului bulgar către mitropolitul Antim, toate scrise în limba medie-bulgară [81]). Se vede din aceste scrisori că patriarhul Evtimie era privit ca o autoritate în chestiuni dogmatice şi liturgice şi biserica română de atunci îl luase ca sfătuitor. In prima epistolă către Nicodim, Evtimie scrie astfel: „Ne ai dat prilej de veselie spirituală prin scrisoarea ta. Căci ne-am bucurat nu mai puţin, aflând din ea dragostea ta cea dreaptă către Hristos şi înţelepciunea ta dreptcredincioasă. Căci este semn de virtute a cerceta Scriptura, după glasul dumnezeesc şi a-şi da silinţă după putere... Astfel văd acum şi sufletul tău cu osârdie şi năzuind foarte către cele dumnezeeşti, nu altfel, ci pentru a afla adevărul". Urmează apoi cele şase întrebări ale lui Nicodim şi răspunsurile la fiecare, despre nişte chestiuni destul de abstracte şi subtile: Cum trebue să deosebim creaturile lui Dumnezeu, cele omeneşti şi cele spirituale superioare, adică îngerii; dacă Dumnezeu este prezent în toate, care este rostul să cerem prin rugăciune intervenţia mijlocitoare a sfinţilor; în ce stă puterea demonilor. Evtimie răspunde în chip erudit, cu citate din Sfinţii Părinţi. Fragmentul păstrat din a doua epistolă către Nicodim este mai interesant, cuprinzând o singură întrebare practică: Care este educaţia morală ce trebue dată tinerilor ce se pregătesc pentru preoţie, întrebare care este în legătură cu pregătirea preoţilor din Ţara Românească, de care se ocupa deci şi stareţul Nicodim. Epistolele acestea erau destinate a fi citite preoţilor şi călugărilor din biserici şi mânăstiri, de vreme ce la sfârşitul primei epistole către Nicodim, Evtimie scrie: „Acestea le-am scris dragostei tale ca o datorie de dragoste. Să dea Dumnezeu celor cu bună silinţă *şi celor ce citesc,* să primească tot binele..."

Epistola către mitropolitul Antim este deosebit de interesantă (nu este tradusă până acum în româneşte). Intre cei doi ierarhi

81) Toate publicate de E. Kaluzniacki, *Werke des Patriarchen Euthymios,* Viena, 1901, p. 205—224 şi 240—251. Cele două epistole către Nicodim rezumate şi cu extrase traduse în româneşte la Al. Ştefulescu, *Mânăstirea Tismana,* p. 15.

bisericești era o corespondență mai veche: „Să nu se mire sfinția ta, scrie Evtimie, mitropolitului de Argeș, că nu ți-am scris demult, pentrucă neorânduielile vremilor de acum și cruntele turburări ne au neliniștit pe noi aci, ca și pe voi acolo". Este o aluzie la evenimente politice și nu poate fi vorba decât de prima năvălire a Turcilor în Bulgaria la 1388, în legătură cu care au intervenit și oștile lui Mircea (vezi mai jos). Alte evenimente grave care să fi turburat Bulgaria dela înscăunarea lui Evtimie în 1375 nu cunoaștem, iar la năvala Turcilor din 1393 patriarhul a fost luat prins. Aceste considerații ar data scrisoarea din anii 1389—1390. „Acum însă, continuă patriarhul, a venit cinstitul între ieromonahi și întru toate fiu al smereniei noastre, chir Genesie, și ne a adus vești dela tine, dându-ne știre despre dragostea duhovnicească a sfinției tale și încă mai mult s'a aprins în noi dorința și dragostea către sfinția ta". Erau deci anume curieri, ca acest Genesie, omul lui Evtimie, care aduceau vești și scrisori între Argeș, Tismana și Târnova. „Cuvintele cu cari m'ai vestit, mi-au fost foarte plăcute... Iți mulțumesc că ne ai pomenit de puterea credinței și de pravilele sfinte și dumnezeești. Şi noi din tot sufletul și tot cugetul ne silim să le păzim și dacă la noi vreo primejdie amenință sfintele biserici, să le apărăm până la sfârșit,... pentrucă cearta și invidia fac multă turburare în sfintele biserici și dela ele se nasc într'însele erezii și shisme". Nu știm sigur la ce turburări bisericești face aluzie aci patriarhul, însă el continuă astfel: „Căci a aflat smerenia mea că acolo (în Țara Românească) au venit niște oameni cari seamănă niște cuvinte, care nu se cuvine să fie crezute și au turburat și auzul sfinției tale. Ei ne învinuesc pe noi că nu îngăduim să fie cununați cei ce se căsătoresc a doua oară, a treia oară sau de mai multe ori și de aceia ei trăesc neblagosloviți în păcat". E vorba, cum rezultă din cele următoare, de recăsătorirea preoților, oprită prin pravilele, pe care le citează Evtimie: „Acestea toate le scriu către sfinția ta, nu pentrucă nu le știi, căci cine nu le știe mai bine ca tine". După multe citate din cărțile sfinților părinți și pravile, Evtimie termină astfel: „Pentru acestea, rog pe sfinția ta să răspunzi și să dojenești pe cei ce vin acolo fără de cale și vorbesc cum nu se cuvine să fie crezuți. Domnul nostru Isus Hristos să dea sfinției tale cuvenită răsplată, dragoste curată și adevărată și întărire". Din această interesantă scrisoare se vede că față de bătrânul mitropolit Antim, Evtimie nu avea tonul unui învățător mai luminat, ca față de Nicodim, ci al unui egal, care caută să se justifice. E de observat că legăturile cu

biserica bulgară erau destul de strânse, de vreme ce veneau oameni din sudul Dunării, probabil preoţi și criticau la Argeș stările din biserica bulgară și apoi acele critici aveau răsunet la Târnova. Aceste legături bisericeşti, care însemnau în același timp și legături culturale, alcătuesc un capitol important al primei epoci a istoriei noastre bisericești, aşa de puţin cunoscut până acum.

Biserica catolică sub Mircea cel Bătrân. In orașele cu populaţie în parte săsească din Ţara Românească existau comunităţi catolice constituite de Sașii veniți din Ardeal. Probabil să la Câmpul Lung a existat cea mai veche biserică catolică, încă înainte de întemeierea țării, în care s'a păstrat mormântul cu inscripţie latină al lui *Laurentius comes de Longo Campo* [82]), iar Del Chiaro secretarul lui Brâncoveanu citise în aceiași biserică inscripţia unei pietre de mormânt azi dispărute a paracliserului „bisericii săsești", Ioan P., răposat la 1373 [83]). In vremea lui Vladislav vodă nu era încă o ierarhie catolică în Ţara Românească, bisericile catolice depindeau de episcopia din Ardeal, cum se vede cu prilejul vizitei canonice ce o făcut în ţară sufraganul episcopului Dimitrie al Ardealului [84]). Infiinţarea unei episcopii catolice în ţară datează din vremea lui Radu, tatăl lui Mircea, fie din motive politice, fie că a fost îndemnat, cum s'a spus, de una din soţiile lui. La 1381 se întemeiază episcopia catolică dela Argeş cu primul episcop, dominicanul Nicolae Antonii, un italian [85]). Nu se știe unde a fost sediul acestei episcopii, căci bisericuța Sân Nicoară, ce trece drept fostă biserică catolică, este în realitate clădită în stil bizantin. La 1858 A. Pelimon scria în impresiile sale de călătorie că „se găsesc bătrâni cari au apucat acum 70 de ani (deci pe la 1788) ritul ortodox la Sân Nicoară" [86]).

Totodată cu înfiinţarea episcopiei catolice dela Argeș, ca o replică pentru existenţa celor două mitropolii ortodoxe din ţară, papa Urban VI numi pe franciscanul Grigore ca episcop catolic la

82) O reproducere fotografică a inscripţiei, St. Nicolaescu, *Dela întemeierea Ţarii Româneşti,* Bucureşti, 1924, p. 5.

83) Del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni di Valachia,* ed. Văleni, 1914, p. 31.

84) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 31 32, act din 1369.

85) C. Auner, *Episcopia catolică a Argeşului,* în Revista Catolică, III, 1914, p. 439—441.

86) A. Pelimon, *Impresiuni de călatorie în România,* Bucureşti, 1858, p. 84.

Severin [87]). Dela acest Grigore avem un act prin care ridică la rangul de subdiacon pe Ioan fiul lui Valentin din Köröšpatak, prezentat de gardianul bisericii din Câmpu-Lung [88]). Episcopul Grigore se intitulează în acest act „Episcopus Severiny nec non partium Transalpinarum", ceiace arată că autoritatea lui se întindea asupra ţării întregi, deci episcopul de Argeş nu funcţiona efectiv.

In vremea lui Mircea, atât la scaunul catolic dela Argeş, cât şi la cel de Severin s'au urmat la intervale foarte scurte mai mulţi episcopi (la Argeş: la 1390, carmelitul Francisc, 1394, George din ordinul Sf. Augustin, la 1396, Andrei, 1399, Francisc, 1402 canonicul George din Peč. Nu ştim cine a fost episcop la Argeş între 1402-1418, când e numit Ioan de Antiquavilla. La Severin, la 1390 e episcop franciscanul Lucas Ianuis, la 1394, Francisc de Minerva tot franciscan, la 1399 Nicolae Demetrii, la 1412 Iacob de Canallis italian din Vercelli [89]). Aceşti episcopi din vremea lui Mircea nu rezidau în ţară, numirea lor era un simplu titlu onorific, aşa că nici din punct de vedere cultural nu se poate trage nici o concluzie din numirea acestor italieni sau de alte neamuri în scaunele catolice din Muntenia [90]).

După tradiţia păstrată într'o cronică latină a catolicilor din Târgovişte, a fost şi acolo o mânăstire catolică, întemeiată sub „Radu Negru", dar, precum zice cronica, în vremea lui Mircea *Senex,* când s'a bătut cu Turcii, împăratul Turcilor a ars Târgoviştea şi mânăstirea catolică. Dar după alungarea duşmanilor, Mircea a reparat stricăciunile şi a reclădit mânăstirea [91]). Nu ştim cât temei putem pune pe această povestire, redactată târziu, care înfăţişează pe Mircea ca ocrotitor al catolicilor, dar existenţa unor comunităţi catolice în vremea lui la Câmpu-Lung, Argeş şi Târgovişte, cu bisericile lor şi chiar cu o mânăstire, e foarte probabilă.

Către sfârşitul domniei lui Mircea s'a făcut în Europa o mare

87) C. Auner, *Episcopia catolică a Severinului,* în Revista Catolică, II, 1913, p. 53 54.

88) G. Wenzel, în Columna lui Traian, III, 1872, p. 100 101, act din 1 Martie 1382.

89) C. Auner, *Episcopia catolică a Argeşului,* în Revista Catolică, III, 1914, p. 442—445 şi acelaşi, *Episcopia catolică a Severinului,* ibidem, II, 1913, p. 56 57.

90) Că episcopii n'au stat în ţară a dovedit C. Auner în studiile citate mai sus.

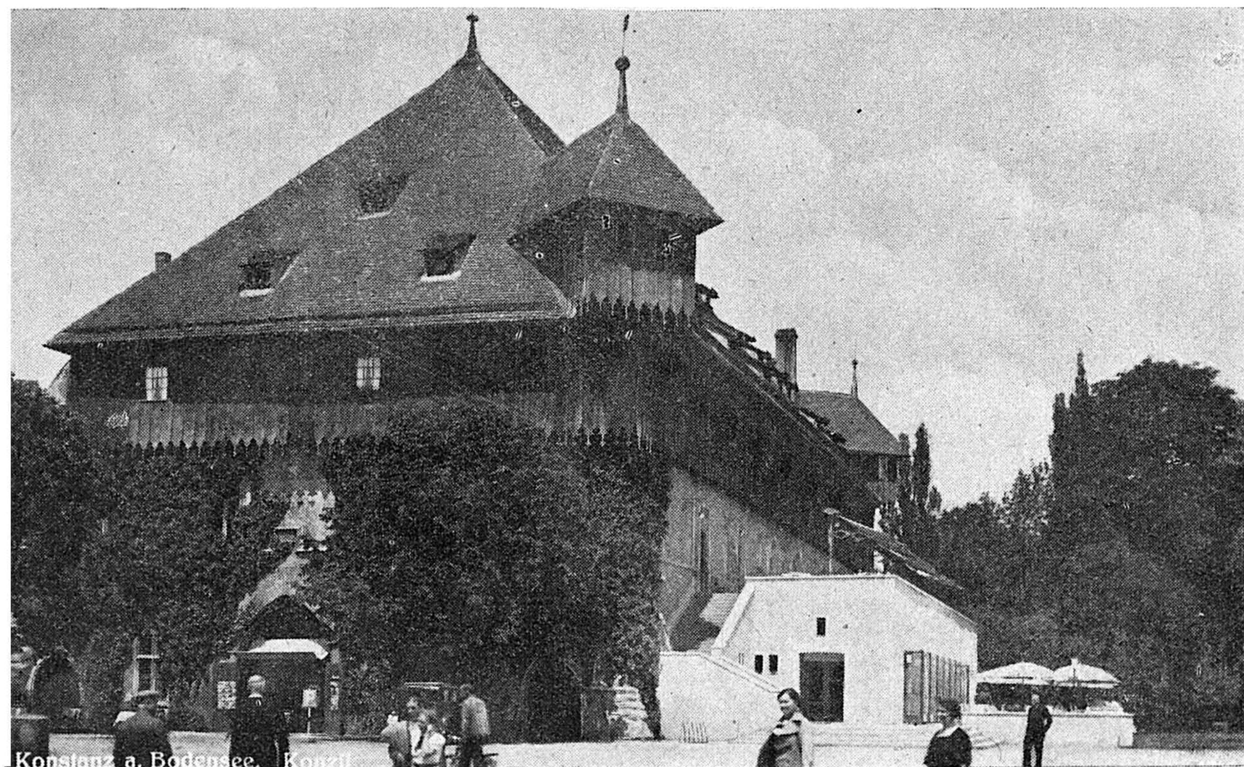
91) B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României,* I—2, p. 47. Manuscrisul Cronicii este din 1761.

sforţare pentru împăcarea schismei şi reunirea bisericii ortodoxe cu cea catolică, e vorba de celebrul conciliu dela Constanţa, convocat din îndemnul lui Sigismund, regele Ungariei şi al Romanilor. Se ştie că acest sinod fu convocat la 1414 cu un triplu scop: aplanarea schismei papale între cele două sedii dela Roma şi Avignon, înăbuşirea ereziei husite şi unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică. Şedinţele începură într'o mare clădire de lemn negru, care se păstrează şi azi în oraşul Constanţa din Germania (Baden), aşezat pe lacul cu acelaşi nume. Chestiunea unirii ortodoxilor s'a pus numai în ultimul an al conciliului, care şi-a prelungit şedintele până la 1418. In acest an a sosit la Constanţa şi Grigore Ţamblac, elevul lui Evtimie de Târnova, care fusese ales trei ani înainte mitropolit al Kievului. Câştigat de marele duce Vitold pentru cauza catolicismului, fusese afurisit de patriarhul dela Constantinopol încă dela alegerea sa, considerată ilegală [92]). S'a spus de către mulţi istorici că Ţamblac ar fi reprezentat la conciliu împreună cu eparhia sa din Kiev şi biserica Moldovei, cu care avusese legături. Ştirea provine din cronica lui Ureche, scrisă, cum se ştie, în secolul al XVII-lea: „Dela ţara noastră (Moldova) încă au fost trimis pre Gligorie Ţamblac" [93]). Dar din discursul pe care l-a rostit la conciliu, păstrat în limba latină, nu rezultă aşa ceva; el spune clar că a îndemnat la unire în limba ruteană" (din Ucraina), pe enoriaşii lui, amintind şi silinţele în acest sens ale marelui duce Vitold [94]). Aşa dar, biserica română n'a fost reprezentată la sinod prin membri ai clerului; totuşi la Constanţa au luat parte şi numeroşi civili, no-

92) Cf. *Voscressenskaia Letopis*, în Полное Собранiе Русскихъ Лѣтописеи VIII, p. 88 90.

93) Ureche, *Cronica*, ed. C. Giurescu, p. 25.

94) C. Auner, *Sinodul dela Florenţa*, Revista Catolică, IV, 1915, p. 279, 284, C. Karadja, *Delegaţii din ţara noastră la conciliul dela Constanţa*, Acad. Rom., memor. sec. ist., VIII, 1927, Al. Iaţimirskii, Григорiи Цамблакъ, St. Petersburg. 1914, p. 192 şi urm. Cf. şi A. Prochaska, *Obedyencya metropolity Kijowekiego Grzegorza Camblaka zlożone Marcinowi V* în Kwartalnik Historiczny, X, 1896, p. 645 646. Ţamblac sosi la Constanţa la 18 Februarie 1418, iar discursul fu rostit la 25 Februarie. Ceremonia e descrisă de episcopul Wilhelm Fillastre, discursul fusese tradus în latineşte din ruseşte de Mauriciu de Praga. Totuşi Prochaska crede că Ţamblac a reprezentat şi Moldova. Cf. şi M. Lascaris, *Recenzie* în limba sârbă a lucrării lui C. Karadja mai sus citată. în revista Прилози за книжевности, језик и фолклор, Belgrad, VII, 1927, p. 312 314 şi H. Finke, *Forschungen und Quellen zur Geschicthe des Konstanzer Konzils*, Padeborn, 1889, p. 128, 234—240 în care reproduce ziarul cardinalului Fillastre, participant al conciliului şi discursul lui Grigore Ţamblac.

Casa în care s'a ţinut conciliul dela Constanţa.

bili și comunități orășenești. Cronicarul care a descris, într'un chip destul de încurcat de altfel, conciliul, Ulrich von Richenthal, a dat lista participanților și cu stemele lor respective. Din această scriere s'a reprodus și celebra stemă cu capete de negri, despre care Hașdeu afirma că este stema Basarabilor, cu un joc de cuvinte asupra terminației numelui (arab) [95]. Totuși multe din stemele atribuite principilor și clericilor din cronica lui Richenthal sunt fanteziste. De altfel stema cu capete de negru ar corespunde în această cronică cu Moldova, nu cu Muntenia [96].

In cartea sa Richenthal spune precis că au venit soli la conciliu din Valahia Mare și din cea Mică, înșirați imediat după acei ai lui Ștefan Lazarevici al Serbiei. Din Valahia Mică, care la Richenthal e Țara Românească, pomenește pe un boier *Thobermur,* adică Dobromir, iar din Moldova pe boierul Giorgius de Samusinis (Gheorghe din Sămușeni?). Dintre orașele din Muntenia și Moldova, cronicarul citează: Kylo (Chilia), Sorscha (Suceava), Mencz (Neamț), Jessmarkt (Târgul Iașilor), Molda (Târgul Moldovei, adică Baia), Langnaw (Câmpu-Lung), Ergx (probabil Argeș), Zűrm (Severin), Behlo (Târgul Bahluiului, adică Hârlău) și Burlat (Bârlad) si alte nume cari nu se pot identifica [97]. Orașele românești cunoscute la conciliul din Constanța erau desigur amintite din cauza comunitătilor catolice ce existau în ele. Este interesant însă că atât Mircea, cât si Alexandru cel Bun al Moldovei au fost reprezentanți prin câte un boier. Românii n'au fost reprezentați prin fețe bisericesti, deci n'au putut adera la unirea cu biserica catolică, dar din pricina relatiilor ce le aveau amândouă principatele cu Sigisimund al Ungariei cu Vitold și cu Vladislav Iagello, suverani interesați în izbânda conciliului, cei doi domni au făcut act de prezență, trimițând câte un sol. Acest fapt înseamnă dealtfel prima participare a Românilor la un congres internațional.

95) B. P. Hașdeu, *Istoria critică,* I, 1873, p. 97 și urm.

96) Cf. M. Lascaris, *loc. cit.* (și stema Serbiei e fantezistă), și C. Karadja, *op. cit.,* p. 9, cu reproducerea stemelor în anexă.

97) C. Karadja, *op. cit.* a dat după manuscrisele cronicii lui Richenthal toate pasagiile ce privesc țara noastră. (Identifică Behlo cu Bacău).

CAPITOLUL VIII.

CULTURA IN VREMEA LUI MIRCEA CEL BĂTRÂN

Cultura. Cultura medievală la Români, ca și în restul Europei, stă în legătură cu viața mânăstirească și a bisericii în genere. Despre cultura în vremea lui Mircea știm însă prea puțin; spre deosebire de mânăstirile moldovenești, cele muntene nu și-au păstrat zestrea de manuscrise, afară de Bistrița olteană, ridicată abia la sfârșitul veacului al XV-lea. Nu s'a păstrat nimic din vechile manuscrise ale Coziei, Tismanei, Cotmenei și Snagovului, care trebue să fi avut biblioteci bogate. Pentru ca Nicodim și Antim să fi putut discuta cu patriarhul Evtimie chesiuni subtile de dogmă pe temei de texte ale Sfinților Părinți, ei trebue să fi avut la îndemână manuscrise cu scrieri bisericești. Aceste manuscrise nu s'au păstrat, afară de Evanghelia slavă copiată pe pergament de mâna lui Nicodim, despre care am vorbit.

Pe vremea lui Mircea a fost cel puțin un scriitor în domeniul literaturii religioase. O serie de manuscrise provenite dela mânăstirea Neamțului, dela Dragomirna și chiar dela Moscova și Arhanghelsk în Rusia, cuprind un *Polieleu,* glorificare în versuri și cântări a Maicii Domnului, care se cântă la 8 Septembrie. Lucrarea în slavonește se termină astfel: *„Opera lui kir Filotei monahul, fost mare logofăt al lui Mircea voevod"*. De oarece cel mai vechi manuscris cunoscut al acestei opere este o copie din anul 1493, e clar că nu e vorba de alt domnitor, ci de Mircea cel Bătrân [1]). Intre logofeții lui Mircea cel Bătrân se află la începutul domniei *Filos* [2]), nume care sună grecește. Ținând seamă de regula monastică, după care cei ce intră în cinul călugăresc iau un nou nume, păstrând însă inițiala numelui de mirean, este evident că Filotei monahul fost logofăt și Filos logofătul sunt aceiași persoană [3]). Filos care prin

1) Descrierea manuscriselor la Al. Iațimirskil, Изъ славянскихъ Рукописеи (Din manuscrisele slavone), în Ученія записи Имп. Московскаго университета, істор, XXIV, Moscova, 1898, p. 58—59 și același, Изъ исторіи славянскои писемности вь Молдавіи и Валахіи (Din istoria scrierii slavone în Moldo-Vlahia), St. Petersburg, 1906, p.LII, în total șase manuscrise cunoscute.

2) Cf. P. P. Panaitescu, *La litterature slavo-roumaine aux XV XVII siècles* (extras din Communications au premier congrès des slavistes), Praga, 1928, p. 5.

3) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* p. 57, document din 1392.

slujba sa în fruntea cancelariei domnești trebuia să știe slavonește, s'a călugărit la bătrânețe și a scris aceste cântări de laudă pentru Sfânta Fecioară, care a avut o mare răspândire. Le găsim intercalate în ceasloave, în regulamente bisericești, între canoane și într'o Psaltire; ele au trecut peste granițele țării, fiind copiate și în Moldova și chiar în Rusia.

După cum arată și cancelaria domnească și corespondența amintită cu patriarhul Evtimie, cultura literară și bisericească din vremea lui Mircea era în limba slavonă. Chiar atunci când mitropolitul grec Hariton a fost înscăunat la 1373 în scaunul muntean, actul patriarhal, pentru a fi înțeles la noi, a fost scris în slavonește [4]. Se pune întrebarea dacă totuși în acea vreme nu erau și influențe grecești venite din Imperiul Bizantin în Țara Românească. Trebue să ținem seamă de faptul că mitropoliții țării, cum am văzut, erau greci și călătoreau adesea la Constantinopol, ca să ia parte la sinodul patriarhal. Aceste călătorii vor fi însemnat și legături culturale cu imperiul Paleologilor. Pe de altă parte, am spus că un fiu al lui Mircea a stat la curtea imperială dela Bizanț. Cronicarul bizantin spune că el „se exercita cu alți tineri valahi în artele luptei" [5], ceiace arată că era acolo pentru studii și credem că nu numai pentru studii militare, pentru cari nu ar fi fost nevoe să fie trimis tocmai la Bizanț. Alături de el erau și alți tineri, fii de boieri, care-și făceau acolo educația. E chiar posibil ca anume munteni să fi luat parte la încoronarea împăratului Manuel Paleolog, la 1391. Serbarea încoronării, care a fost o minune de strălucire și înscenare artistică, e descrisă pe larg de diaconul rus Ignatie. El menționează între participanți și unii „Unguri", între cari socotim că erau și Români, al căror loc era mai potrivit la încoronarea împăratului pravoslavnic [6].

O povestire literară bizantină, *„Călătoria lui Mazaris în iad"*, arată că din motive comerciale anume artiști greci dela Bizanț ajunseră la curtea munteană; scrierea fiind alcătuită pe la 1415, e vorba deci de curtea lui Mircea cel Bătrân. Cântărețul bizantin Arghiropol s'a dus în Valahia și de acolo s'a întors în patrie cu multă avere.

4) Publicat de Gr. Nandriș, *Documente slavo-române dela Muntele Athos*, p. 17—22.

5) Ducas, *Cronica*, ed. Bonn, p. 201.

6) Reprodus de Karamzin, Исторія государства Россійскаго (Istoria Imperiului Rusesc), IV, ed. Al. Smirdin, vol. II de note, St. Petersburg, 1852, p. 81, nota 133.

scrie povestirea amintită. Văzând aceasta, fiul unui şef de orchestră s'a hotărît şi el să se ducă acolo, ca să se îmbogăţească, dar pe drum s'a înecat în mare, corabia pe care pornise naufragiind. Povestirea numeşte pe domnul român: „Prea mărinimosul voevod" şi spune că Bizantinii au fost primiţi foarte bine [7]).

In privinţa culturii artistice, nu avem ca operă de arhitectură religioasă datând cu siguranţă din vremea lui Mircea, decât biserica cea mare dela Cozia, unde minunata podoabă de piatră sculptată este o operă unică în ţara noastră. Din nefericire, pictura murală a fost refăcută la sfârşitul veacului al XVIII-lea, aşa că nu mai avem nici o urmă a acestei arte din vremea lui Mircea. Din zestrea de podoabe a mânăstirii Cozia a rămas un epitaf cu inscripţia slavonă din anul 1396, ţesut pe mătase fină albastră şi brodat cu fir de aur şi argint. Figurile si mişcările compoziţiei, cari, ca de obicei, reprezintă înmormântarea lui Hristos, sunt foarte vii, amintind mozaicurile veneţiene [8]). Tot la Cozia se afla încă în vremea lui Radu cel Mare un vechi policandru sculptat şi când acest domnitor comandă unui me‚t r sas un policandru de biserică, să fie cu sfeşnice, să stea lumâ ările", îi porunci să meargă mai întâi la Cozia, să vadă policandrul de acolo, „ca să-mi facă unul ca acela" [9]). Policandrul lui Mircea dela Cozia deştepta încă admiraţia peste un veac şi slujea de model pentru alte locaşuri sfinte din ţară.

La jumătatea secolului trecut se arăta la Cozia „mantaua lui Mircea cel Bătrân", pe care scriitorul Pelimon o descrie astfel: „Stofa acestei mante e un ce prea curios şi care merită să fie văzută; este de pluş ce cuprinde ni e flori galbene pe un câmp verde spălăcit, cu ceva fir pe dân ul si cu oar care ^nsemnări rosii, cât se poate de solid şi curat... Toată valoarea ei însă... era ca să fie conservată în forma precum a fost şi precum a stat pe umerii lui Mircea cel Mare, iar nu schimbată şi prefăcută... Mantaua se află prefăcută într'o sfită preoţească" [10]). Azi această manta nu se mai află la Cozia, nici în alt loc cunoscut.

7) D. Russo, *Studii istorice greco-române*, Bucureşti, 1939, II, p. 521.

8) S. Cegăneanu, *Obiecte bisericeşti din Muzeul Naţional de Antichităţi*, Bucureşti, 1911, p. 56 57 şi St. Nicolaescu, *Cel mai vechi şi mai frumos epitaf din anul 1396*, în Arhiva Românească, IV, 1940.

9) P. P, Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu*, Acad. Rom. Studii şi Cercetări, nr. XXXII, p. 11.

10) A. Pelimon, *Impresii de călătorie în România*, Bucureşti, 1858, p. 118. Mincu Popescu, *Studiu asupra lui Mircea cel Bătrân*, Bucureşti, 1885.

Epitaful dela Cozia din 1396.

Ca arhitectură civilă a vremii, s'au păstrat curţile domneşti dela Argeş, în care a locuit Mircea. Clădite din piatră de râu, cu mai multe clădiri izolate între ele, curţile cuprindeau şi o clădire principală, cu un singur etaj ridicat deasupra unei pivniţe semi-îngropate în pământ. Podoaba de teracote colorate, din care s'au păstrat fragmente, reprezentând cavaleri şi lupte, dedea desigur acestor curţi domneşti un farmec deosebit. Această operă, ca şi terminarea minunatei Biserici Domneşti, Sf. Nicolae, biserica curţii, este anterioară lui Mircea şi se datoreşte, precum se ştie, tatălui său, Radu voevod [11]).

Am arătat că pe când Mircea rezida la curţile cele vechi dela Argeş, fiul său, coregent, Mihail, stetea în capitala cea nouă dela Târgovişte, unde a şi rămas, după moartea lui Mircea. Aceasta este o indicaţie că la Târgovişte curţile domneşti au fost începute încă din vremea lui Mircea. In săpăturile întreprinse la curţile domneşti dela Târgovişte de V. Drăghiceanu, care nu au fost încă publicate, s'a aflat că în afară de biserica domnească ridicată în veacul al XVI-lea de Petre Cercel la dreapta curţilor domneşti, se află şi altă biserică mult mai veche şi părăsită la stânga curţilor, din care au rămas numai temeliile, o biserică masivă în plan de treflă sârbesc clădită simplu din cărămidă, ceiace ne duce la începutul veacului al XV-lea. Imensul turn rotund al Chindiei, ce străjueşte şi azi Târgoviştea, era clopotniţa acestei biserici, aşezată în faţa intrării. Biserica din stânga curţilor domneşti şi turnul Chindiei sunt opere ce datează probabil din vremea lui Mircea cel Bătrân.

Cancelaria domnească. Biserica şi cultura literară a ţării erau în limba slavonă şi ca o anexă a lor trebue socotită şi cancelaria domnească. Cancelaria în vremea lui Mircea totuşi apare ca o organizaţie laică; logofeţii, şefi ai cancelariei sunt boieri, iar dintre gramaticii care scriau actele slavoneşti nu se iveşte, nici atunci, nici mai târziu, vreun călugăr sau vreun preot. Dar de vreme ce şcoli publice nu erau pe atunci, e firesc să ne gândim că scriiotrii actelor publice şi private au învăţat dela feţele bisericeşti, ce tre-

p. 49—50, descrie şi el, după „cursul inedit de Istoria Românilor" de V. A. Ureche, „mantia de pluş" a lui Mircea la Cozia.

11) Cf. volumul, *Curtea domnească de la Argeş,* (Comisiunea Monumentelor Istorice), Bucureşti, 1923, articolul lui V. Drăghiceanu la p. 58 59 şi figurile la p. 69—73 Cf. şi V. Drăghiceanu, *Les coutumes d'enterrement des princes roumains,* Acad. Rom. Bulletin de la section historique, X, 1924, p. 11 şi urm.

buiau să știe carte slavonească, liturghia fiind în acea limbă. Slavi nu erau acești logofeți și gramatici: Filos logofătul lui Mircea are nume grecesc, Aldea celălalt logofăt al vremii are nume românesc, iar Baldovin logofătul nu poate fi nici el sârb sau bulgar. Dintre scriitorii de acte de sub Mircea cunoaștem pe *Badea,* Mihail și Țabișa [12]), iar curând după moartea domnului aflăm pe gramaticii *Gherghina* și *Nicula* [13]). Credem că nu greșim afirmând că cei mai mulți scriitori de acte erau români, care învățaseră slavonește în mânăstiri, sau dela preoți. Limba documentelor domnești este cea *medie bulgară,* cu unele amestecuri destul de frecvente de românisme, în special la articularea numelor proprii: Săpatul, Cărarea, Dobroteștii, Tătarul, Crețul, sau chiar cuvinte: cumnat [14]).

Hrisoavele domnești se alcătuiau pe temeiul unor brulioane sau a unor formulare, care de fapt erau vechile documente luate ca model și astfel se explică dece în unele hrisoave slavone din vremea lui Mircea, scrise curent la rând, se află fraze trunchiate, cu lipsuri, datorite neglijenței celui ce copia brulionul sau modelul [15]). Actele acestea domnești se redactau conform unui formular diplomatic complicat, cu elemente de stil tradițional: Hrisovul începea cu un protocol, ce cuprindea invocația simbolică (semnul crucii), cea verbală: invocația divinității, apoi titlul emitentului, adică al domnului, adresa (beneficiarului), arenga sau prologul. Partea a doua era textul cu notificarea, narratio și sancțiunea, spirituală dela Dumnezeu și dela sfinți (adică blestemul) și materială dela domn, cu amenințarea violatorului actului. Eschatocolul sau încheierea cuprindea mărturiile, data și pecetia [16]). Această tradiție a formularului diplomatic se născuse la Bizanț încă din vremea lui Leon cel Ințelept (886—912), a trecut apoi cu modificări în Bulgaria și Serbia, dând naștere diplomaticei slave și de acolo în Țara Românească și Moldova (aci cu influențe ruse apusene). In principatele române și în parte și în Serbia formularul diplomatic bizantin a suferit influențe și ale formularului diplomatic latin, din

12) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* p. 87, 107, 116 și Gr. Nandriș, *op. cit.*, p. 245.

13) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 125 și 137.

14) D. P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV,* București, 1938, p. 59 și urm.

15) De pildă în hrisovul Coziei, 1408—1418, P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 98—99.

16) D. P. Bogdan, *op. cit.,* p. 65.

ţările catolice[17]. In vremea lui Mircea formularul hrisoavelor luase o mare desvoltare, cu citate întinse din cărţile sfinte. Hrisovul lui Mircea pentru Cozia din 1388 cuprinde citate din Evangheliile lui Ioan şi a lui Matei, din Faptele Apostolilor, din Pildele Vechiului Testament, din epistola lui Pavel către Romani[18], iar hrisovul aceluiaşi domn din 1392, tot pentru Cozia, are pe lângă o parte a aceloraşi citate şi unul din Psaltire[19]. Totuşi diplomatica slavo-munteană în formele ei definitive, aşa cum s'a păstrat timp de mai multe veacuri, nu era încă stabilită definitiv în vremea lui Mircea, ci se constată pe atunci oarecare nesiguranţe şi neconsecvenţe în întrebuinţarea formulelor. De pildă, nici măcar datarea hrisoavelor nu era un lucru dela sine înţeles şi o serie de hrisoave solemne ale lui Mircea sunt lipsite de indicarea locului şi a datei, ceiace nu se mai repetă sub urmaşii lui. De asemenea se obişnuia sub Mircea ca o mare mânăstire, Cozia sau Tismana, să repete hrisovul domnesc de proprietate la 5—10 ani, pe măsură ce averea ei se mărea, înşirându-se împreună cu noile proprietăţi şi cele vechi[20], ceiace produce adesea confuzii. Urmaşii lui Mircea au renunţat pe drept cuvânt la acest sistem de hrisoave multiple cu repetarea aceloraşi proprietăţi de mai multe ori sub acelaşi domn. Pentrucă formularul nu era deplin stabilit, scribii din vremea lui Mircea îşi îngădue oarecari libertăţi, însemnând fapte istorice la sfârşitul sau chiar în cuprinsul hrisoavelor: „Şi aceasta a fost în anul 1406, mergând domnia mea către Severin ca să se întâlnească cu craiul“[21]. „Am scris când a venit Io Mircea voevod în Postul Mare în mânăstirea Cozia“[22]. „Anul 1415, în vremea când a venit Mustafa Cealapi“[23]. „La Târgovişte, în vremea când a venit mama domniei tale (a lui Mihail vodă), doamna dela Unguri“[24].

In genere, cu toate împrumuturile din formularele actelor slave şi latine în diplomatica slavo-munteană, care atunci, sub Mircea se alcătuia, această diplomatică poate fi caracterizată ca o

17) M. Lascaris, *Influences byzantines dans la diplomatique bulgare, serbe et slavo-roumaine*, în Byzantino-slavica (Praga), III, 1931.

18) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 46 şi 49.

19) *ibidem*, p. 57.

20) Hrisoavele repetate ale Coziei sub Mircea, *ibidem*, p. 45, 47, 54, pentru Tismana, *ibidem*, p. 41, 59, 74, 87.

21) *ibidem*, p. 69.

22) *ibidem*, p. 109.

23) *ibidem*, p. 112.

24) *ibidem*, p. 116.

operă originală. Din actele bulgare, sârbești, latine din Ungaria și din țări mai depărtate (ceiace arată cunoștințe și relații întinse), s'a alcătuit formularul românesc, o sinteză originală. „Formularele hrisoavelor slavo-române în totalitatea și armonizarea lor sunt un produs propriu spiritului românesc al epocii, impregnat de mediul slav, elementele componente importate din mediul bizantin prin intermediul sud slav și din mediul apusean prin intermediul sârb sau ungaro-latin, modelându-se după nevoile cancelariei muntene" [25]. Această sinteză românească înseamnă mai multă precizie și simplificare a modelelor. In comparație cu un mare hrisov al lui Ștefan Dușan sau bulgăresc al lui Șișman, un hrisov de al lui Mircea este mai scurt, cu mai puțin verbiaj, dar cu mai multe elemente juridice, împrumutate acestea din diplomatica apuseană: indicarea locului unde s'a dat hrisovul (ceiace lipsește la Bizantini și Slavi de Sud), corroboratia, menționarea persoanei care scrie actul, citarea martorilor (martorii apar în diplomatica slavă numai în actele bosniace) [26].

Mircea ca și predecesorii săi și urmașii lui a avut nevoie și de scrisori latine pentru legăturile cu țările catolice, Ungaria și Polonia și deaceia a avut în cancelarie și oameni știutori de limba latină care redactau actele în această limbă, ba chiar pentru aceste acte Mircea avea o pecetie deosebită cu inscripția titlului său în limba latină [27]. E posibil ca pentru anume corespondențe cu patriarhia sau cu împăratul dela Bizanț, care nu s'au păstrat, să fi fost în în cancelarie și un scriitor de limba greacă. Totuși să nu ne închipuim această cancelarie prea complicată, cu mulți funcționari și arhive. Era dimpotrivă o cancelarie ambulantă, grămăticul urma pe domn în călătoriile și peregrinațiile sale. Același Mihail grămătic scrie la Giurgiu în 1409 hrisovul lui Mircea pentru mânăstirea Strugalea [28], și era la 1415 la Cozia în mânăstire cu stăpânul său [29], iar peste câteva luni în același an scrie un act în scaunul domnesc din Argeș [30]. Trei ani mai târziu, în 1418 grămăticul Mihail se afla la Târgoviște pe lângă noul domn Mihai vodă [31]. Așa dar nu era

25) D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 161.
26) cf. F. Miklosich, *Monumenta serbica*, p. 20, 190, 220.
27) Hurmuzaki, *Documente*, I—2, p. 322, 335, 473.
28) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 107.
29) *ibidem*, p. 109.
30) *ibidem*, p. 112.
31) *ibidem*, p. 116.

măcar un birou cu câte un scriitor public în fiecare oraş al ţării; rasa scriitorilor era aşa de rară, încât domnul e nevoit să aibă după dânsul pe grămăticul său ori de câte ori se deplasează. Să nu uităm însă că e vorba de scriitori în limbă streină şi care trebuiau să prezinte garanţia cunoaşterii formulelor juridice consacrate.

*
* *

Istoria internă a domniei lui Mircea, care constituie subiectul din prima parte a acestei cărţi, nu este numai temelia pe care s'au putut ridica izbândele sale războinice împotriva Turcilor, cucerirea Dobrogei, a Chiliei şi părţilor de peste munţi şi menţinerea unei lungi şi glorioase domnii. E adevărat că existenţa unei boierii supuse domnului, a unei ţărănimi care avea interes la apărarea pământului, a unei stări economice bune, cu bani mulţi în ţară şi a unei armate exclusiv în mâna domniei, aşa cum am arătat, explică în mare parte puterea lui Mircea şi a ţării în vremea lui.

Dar istoria vieţii interne a ţării prezintă şi un interes de sine stătător. Ea este istoria structurală, a elementelor permanente în trecutul nostru. Pentru epoca lui Mircea ea are un dublu interes: ne lasă pe deoparte să pătrundem în înţelegerea fazei de constituire a forţelor ţării, câteva decenii numai după întemeiere şi în al doilea rând descoperă pe un alt Mircea decât cel obişnuit înfăţişat în istorie, un mare gospodar cu înţelepte măsuri economice, un organizator şi în acelaşi timp un reformator al bisericii, într'o epocă de criză religioasă. Acest Mircea ne va ajuta să înţelegem mai bine pe celălalt, apărătorul ţării şi al creştinătăţii împotriva păgânilor, diplomatul abil şi generalul viteaz.

PARTEA II.

POLITICA EXTERNĂ A LUI MIRCEA.

CAPITOLUL I.

PRIVIRE GENERALĂ.

Cumplitele vremi. Mircea vodă cel Bătrân s'a urcat în scaun în ţară înconjurată de primejdii: la Miază-zi se apropia năvălirea turcească, la Nord războiul civil sfâşia Ungaria. Ţara avea nevoe de un om cuminte şi viteaz în acelaşi timp, ca să facă faţă cumplitelor vremi ce erau aproape. Oamenii superstiţioşi cari citeau soarta neamurilor în semnele cerului, văzuseră chiar din prima zi a anului 1386, anul urcării în scaun a lui Mircea, semne rele. Scrie cronica sârbească: ;„In anul 6894 (1386) s'a întunecat soarele în luna Ianuarie, ziua întâi, la ceasurile patru din zi, de Sf. Vasile, încât se vedeau stelele pe cer strălucind cu lumină neobişnuită, dar ca o vedenie de foc şi de sânge şi arătând semn de durere şi de boală şi de vărsare de sânge, care a fost şi mai înainte şi iarăşi va fi vărsat de Turcii cei fără Dumnezeu, prigonitori ai lui Dumnezeu, pentru păcatele noastre, care s'a şi vărsat apoi la Cossovo şi în Ungro-Vlahia şi iarăşi cu Ungurii pe malul Dunării la Nicopole. Şi la Cossovo Sârbii şi cu cârmuitorul lor, în veci pomenitul şi de Hristos iubitorul şi sfânt cneazul Lazăr, apoi cu Ungro-Vlahii şi cârmuitorul lor Mircea voevod, iar cu Ungurii şi cârmuitorul lor a fost cneazul Jicmont. Şi aceştia toţi au fost cutropiţi de Ismailiteni (Turci) pentru păcatele noastre" [1]. In adevăr, Mircea n'a avut în lunga sa domnie răgaz de odihnă şi a priveghiat peste tot la primejdia ţării. Dar el n'a fost numai un apărător al ţării, ci a mărit cu pământuri româneşti moştenirea lăsată lui dela părinţi.

Titlul lui Mircea şi evoluţia întinderii teritoriale. Mircea n'a fost numai domn al Ţării Româneşti, ci a stăpânit mai multe ţări româneşti reunite sub sceptrul său. El s'a intitulat, mare voevod

1) L. Stoianović, Старе српске родослові и летописи (Vechile rodoslovii şi cronici sârbeşti), Belgrad, 1929, p. 214—215.

și domn al întregei Ungro-Vlahii, adică al Țării Românești, adăugând la titlul său o serie de stăpâniri, țări noi trecute sub oblăduirea sceptrului său: anume, el este herțeg (conte) al Amlașului și Făgărașului, numite generic și „părțile de peste munți", și stăpânitor al Banatului Severinului. Către Sud Mircea este despot al țării lui Dobrotici (Dobrogea) și deosebit de aceasta, domn al cetății Dârstorului (Silistra), sau cu un teremen generic *Podunavia,* țara dela Dunăre. In plus, este stăpânitor „către părțile tătărești" (Chilia cu Basarabia de Sud). Acest titlu care arată maximum de întindere teritorială a domniei Țării Românești până la Mihai Viteazul, dovedește în vremea lui Mircea o expansiune a vitalității muntenești, cu atât mai interesantă, cu cât ea se face pe teritorii locuite de Români, e o adunare de pământ românesc în toate direcțiile. Să nu uităm că pentru refacerea operii lui Mircea în Basarabia, Ardeal și Dobrogea, va trebui să așteptăm cinci secole încheiate.

Cei mai mulți istorici au socotit că încă din primul an al domniei sale Mircea a stăpânit toate aceste teritorii, ba chiar că el le-a moștenit dela înaintașii lui [2]); el își făurește deci un titlu pompos, din crearea reală a căruia nu are nici un merit. Credem dimpotrivă că *schimbarea titlului domnesc,* cu înșirarea acestor teritorii se datorește, nu unei mândrii deșarte, ci tocmai faptului că se produsese o schimbarea teritorială nouă, care a necesitat anume în domnia lui Mircea, transformarea titlului celui vechi. Confuzia istoricilor noștri se datorește existenței unui hrisov al lui Mircea cu titlul complet, cuprinzând toate stăpânirile lui și care se pare că purta data 1387, deci dela începutul domniei. In realitate, data aceasta a fost adausă de altă mână mai târziu pe margine, documentul e fără dată, scris după criterii interne pe la 1402—1408 [3]).

Inlăturând această confuzie și examinând hrisoavele lui Mircea interne și externe, câte sunt datate, constatăm că titlul lui s'a adăugat cu noi mărgăritare încetul cu încetul în cursul domniei; adică noile teritorii au fost alipite treptat la Țara Românească. Este o dovadă că opera de „adunare de pământ românesc" este meritul exclusiv al lui Mircea.

In primele sale hrisoave din anii 1387 și Mai 1388, Mircea se intitulează pur și simplu, domn al Ungro-Vlahiei [4]). In Septembrie

2) Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor,* I, ed. IV, p. 437—8.
3) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Româneşti,* p. 81—84.
4) *Ibidem,* p. 41 şi 45.

1389, pentru prima oară, pe lângă Ungro-Vlahia se ivesc în titlu Podunavia și părțile de peste munți [5]), deocamdată fără precizare. Teritoriile erau de curând luate în stăpânire și nu se formase pentru ele un titlu definitiv. Am arătat mai sus că Podunavia era Dobrogea cu Silistra, iar părțile de peste munți, Amlașul și Făgărașul. La 20 Ianuarie 1390, într'un act extern, Mircea se intitulează stăpânitor al Făgărașului, Amlașului, Severinului, al țării lui Dobrotici și al cetății Silistra [6]). Este clar că toate aceste provincii și cetăți nu le avea Mircea dela început, ci le-a dobândit între anii 1388—1389. Deocamdată despre regiunea „către părțile tătărești" nu se vorbește încă. La 1395, încheind alianță cu Sigismund, Mircea este domn al Țării Românești, Făgărașului și Severinului [7]). Silistra și parte din Dobrogea le pierduse în luptele cu sultanul Baiazid. Deasemenea la 20 Iulie 1400 Mircea stăpânea pe lângă țara lui de baștină, numai Făgărașul și Amlasul [8]). Dar la 1406 titlul său ia o desvoltare maximă, pe lângă Făgăraș, Amlaș și Severin, Dobrogea și Silistra luate a doua oară, apare *pentru prima oară* și stăpânirea „către părțile tătărești" [9]). Acest titlu complet îl găsim și în privilegiul de negoț dat Brașovenilor la 1413 [10]), ca și într'un hrisov din 1415 [11]), și într'o serie de hrisoave fără dată, dar care sunt cu siguranță dela sfârșitul domniei lui Mircea, din cauza menționării fiului său, Mihai vodă coregent și a stareţului Sofronie dela Cozia, ultimul stareț al mânăstirii în vremea lui Mircea, care i-a și supraviețuit [12]). In câteva documente din diferite epoci ale domniei lui Mircea se dă titlul scurt, numai Ungro-Vlahia, ceiace nu infirmă însă lista cronologică de mai sus.

Deci, ținând seamă numai de titlu, evoluția desvoltării teritoriale a stăpânirilor lui Mircea trece prin următoarele faze: Intâi, între 1386—1388, Mircea este domn numai al Țării Românești. Intre 1389 și 1393 el stăpânește atât feudele ungurești Amlașul și Făgărașul cât și Dobrogea și Silistra. După expediția dela Rovine (1394), el pierde posesiunile transdanubiene, dar păstrează feu-

5) *Ibidem*, p. 51.
6) Hurmuzaki, *Documente*, I 2, p. 322.
7) *ibidem*, p. 359—360.
8) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 66.
9) *ibidem*, p. 67.
10) I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Ardealul*, p. 1.
11) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 111.
12) Exemple, *ibidem*, p. 81, 84, 87 și 91.

dele ardelene. Această fază ţine până pe la 1404—1406, când Mircea recapătă Dobrogea şi Silistra şi în plus pentru prima oară ocupă regiunea „spre părţile tătăreşti", adică cetatea Chiliei cu hinterlandul ei. Aceste provincii, care reprezintă întinderea maximă a Ţării Româneşti, sunt păstrate până către sfârşitul domniei lui Mircea, în orice caz până la 1415.

Vom vedea că aceste concluzii trase din schimbările titlului sunt confirmate de evenimentele istorice, aşa cum reies în capitolele următoare. Era însă necesară această punere la punct preliminară pentru a evita orice confuzie.

CAPITOLUL II.

RELUAREA FEUDELOR ARDELENE.

Mircea „herţeg" de Făgăraş şi Amlaş. Primul act politic al lui Mircea cel Bătrân a fost trecerea munţilor şi aşezarea stăpânirii sale printre Românii ardeleni. Alături de Mihai Viteazul, dar într'o măsură mai mică, Mircea a fost un domn unificator de pământ românesc de dincoace şi de dincolo de munţi. Numele lui nu e legat numai de cruciata creştină împotriva Semilunei, ci întocmai ca şi urmaşul său de peste două veacuri, a îmbinat în politica sa lupta pentru Ardeal cu lupta pentru creştinătate. Aceasta nu e o simplă întâmplare: când primejdia se apropie de neamul nostru, pentru a-i putea sta împotrivă ne trebue cetatea noastră, Ardealul. Putinţa de a îndeplini misiunea noastră de apărători ai Europei împotriva barbariei este legată de stăpânirea romanităţii de peste munţi.

Incă din vremea lui Vladislav vodă, la 1366, Ludovic regele Ungariei, cu prilejul unei lungi călătorii în Ardeal, îi dăduse ca feude regale domnului Ţării Româneşti ţinuturile pe cari le ştia locuite de oameni de aceiaşi limbă ca supuşii lui: Severinul, Făgăraşul şi Amlaşul, însă se ferise să-i dea vre-un sat locuit de Saşi sau de Unguri [1]. Vladislav a început să se intituleze Ban de Se-

1) Pentru dată, Documentul din 10 Octombrie 1366, la Zimmermann, *Urkundenbuch,* II, p. 273, pentru delimitarea satelor dinspre Amlaş, proprietatea voevodului muntean. Despre călătoria lui Ludovic în Ardeal mărturisesc privilegiile lui dintre 23 Aprilie şi 15 Iulie 1366 (cf. Zimmermann, *op. cit.,* II, p. 234—273) din Alba-Iulia, Turda, Cluj, Bistriţa, Târgul Secuiesc, iar Alba-Iulia, Vinţul. Pentru delimitare, actele din 24 Noembrie 1366, *ibidem,* p. 244-275.

verin și duce de Făgăraș sau duce al noii „plantații", Făgăraș [2]), dar aceasta ținu până la 1374. La această dată, Vladislav care continua să domnească [3]), nu mai stăpânea Făgărașul [4]). In anii următori Țara Românească era în război cu Ungaria, ceiace explică retragerea feudelor ardelene [5]). La 1376 regele Ungariei răsplătea pe nobilii români din părțile Caraș-Severinului, care se distinseseră în luptele „pentru reluarea Severinului" și confiscă moșiile de lângă Mehadia ale celor cari fugiseră la Munteni și „au trecut la dușmanul nostru" [6]). Urmașul lui Vladislav, Radu a purtat și el război cu Ungurii și cu însuși Ludovic cel Mare [7]). Din ultimii ani ai domniei sale, chiar înainte de moartea regelui Ludovic (1382), Radu se împăcase cu Ungurii și probabil că drept răsplată a primit Severinul, do-

Cf. D. Onciul, *Originele principatelor române,* București, 1899, p. 55 56, admite data 1366 după delimitarea citată și din faptul că Vladislav numește Făgărașul „nova plantatio". Mai târziu Onciul s'a depărtat dela această concluzie de bun simț, încercând să dovedească stăpânirea domnilor munteni în Făgăraș încă din vremea lui Tugomir, tatăl lui Basarab, Onciul, *Titlul lui Mircea,* Convorbiri Literare, XXXVII, 1902, p. 751 și după el A. Bunea, *Stăpânii țării Oltului,* Acad. Rom., discurs de recepție, București, 1910, p. 7 și I. Minea, *Relațiile dintre Țara Românească și Ludovic I,* Convorbiri Literare, XLIV, 1910, p. 1128, cf. discuția la P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân și suzeranitatea ungurească,* Acad. Rom., memor. sec. ist., 1938, p. 8—10. B. P. Hasdeu a închinat mai multe cercetări acestei probleme, ultima lui părere în *Histoire critique des Roumains,* București, 1878, p. 53. De remarcat emendația propusă de Hasdeu la documentul lui Vladislav din 1372 (al cărui original nu-l văzuse), unde ar fi să se citească „dux novae plantationis *et de* Fogaras", în loc de „dux novae plantationis terrae Fogaras" *(ibid.,* p. 51). O fotografie a originalului, care se află la Budapesta, în posesia noastră, din care se vede însă că emendația lui Hasdeu nu e justificată (cf. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* p. 33—35).

2) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 31 și 33.

3) Cf. N. Iorga, *Săpăturile dela Curtea-de-Argeș,* în Revista istorică, VI, 1920, p. 180.

4) Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 222—223, act privitor la o moșie din Făgăraș autentificat la Cluj. Cronica ungurească spune precis că Severinul a fost reluat (Thurocz, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum veteres et gernuini. I, Viena 1766, p. 240).

5) Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 248, act din 1377. Ludovic promite Sașilor scutire de vamă, dacă Țara Românească, cum îi este dorința, va încăpea în mâinile lui.

6) Act latin din 19 Iunie 1376, T. Popa, *Iancu Corvin de Hunedioara,* Hunedioara, 1928, p. 178, cu un facsimil, și Lukinich, *Documenta historiae Valachorum,* p. 265.

7) Gh. Brătianu, *L'expédition de Louis I de Hongrie en Valachie,* Revue historique du Sud-Est éuropéen, II, 1925.

vadă înfiinţarea tocmai atunci a ierarhiei catolice la Argeş şi Severin [8]), precum şi redeschiderea comerţului Ţării Româneşti cu Sibiul [9]). Dar Amlaşul şi probabil Făgăraşul nu fură restituite domnului muntean, căci cel dintâi dintre ducate fu dăruit episcopiei catolice ardelene [10]). Dan fratele lui Mircea în scurta lui domnie a fost în duşmănie cu Ungaria, folosindu-se poate de interregnul din acea ţară, ca să încerce reluarea Severinului, căci prădăciuni de-ale lui sunt pomenite în părţile Mehadiei [11]), dar cucerirea nu pare a fi izbutit, căci la începutul domniei lui Mircea, în 1387, aflăm în oastea lui Sigismund un ban unguresc de Severin, Ladislau [12]). Deşi împrejurările nu sunt destul de bine cunoscute, putem conchide din cele de mai sus că la urcarea sa în scaun Mircea n'a moştenit dela înaintaşii lui nici Severinul, nici Făgăraşul şi Amlaşul, cari erau pe atunci în stăpânire ungurească. De aceia, în primele sale hrisoave Mircea se intitulează simplu, cum am văzut, „domn a toată ţara Ungro-Vlahiei".

Când şi în ce împrejurări a pus mâna din nou marele domn pe pământurile româneşti de peste munţi stăpânite odinioară de unchiul său Vladislav, nu ştim precis, dar totuşi sunt unele indicaţii ce ne vin în ajutor. Am arătat că pentru prima oară la 4 Septembrie 1389 Mircea se intitulează domn al „părtilor de peste munti", iar la 1390 precizează în titlul său stăpânirea Făgăraşului şi a Almaşului [13]). Pe de altă parte în Noembrie 1388, într'un privilegiu latin al regelui Sigismund se iveşte în sfatul regal unguresc un Nicolae fost voevod (probabil „ban") al Severinului [14]). Este deci probabil că în cursul anului 1388 a avut loc ocuparea de către Mircea a feudelor ardelene. De oarece însă dela 1389, pentru prima oară dela Vladislav, un domn român trece în titlul său din nou banatul Seve-

8) Vezi mai sus şi Hurmuzaki, *Documente*, I 2, p. 276, acte din 1382.

9) *ibidem*, I 2, p. 274, 284 şi Zimmermann, *op. cit.*, p. 555 şi 589. Aceste acte au fost greşit înţelese de mai mulţi istorici. St. Meteş *Relaţiile comerciale ale Ţarii Româneşti cu Ardealul*. Sighişoara, 1921, p. 46 socoate actul regelui o interzicere a comerţului. In realitate sunt opriţi negustorii streini ce vin la Sibiu să treacă mai departe în Valahia, drept rezervat Sibienilor. E cunoscuta măsură a dreptului de depozit, *Stapelrecht*, despre care vezi mai sus. Cf. şi Gh. Brătianu, *op. cit.*

10) Hurmuzaki, *Documente*, I 2, p. 278 şi Zimmermann, *op. cit.*, II, p. 574, 577 şi 580 şi confirmarea din 8 Octombrie 1385, *ibidem*, p. 599 600.

11) Hurmuzaki, *Documente*, I 2, p. 331.

12) *ibidem*, p. 302 307. Onciul, *Titlul lui Mircea*, Convorbiri Literare, 1903, p. 29 crede că Dan a reluat Severinul, nu Făgăraşul şi Amlaşul.

13) Vezi mai sus p. 189.

14) Hurmuzaki, *Documente*, I 2, p. 322.

rinului, socotim că banii unguri ai Severinului dela această dată până la 1393 rezidau numai în banatul Temişoarei. Aceasta este de altfel şi părerea istoriografiei ungureşti. După 1393, adică în preajma luptei dela Rovine, regele Ungariei s'a convins că poate lăsa cu toată încrederea apărarea Dunării în grija lui Mircea şi astfel demnitatea banului din Severin e desfiinţată până la 1428 [15]).

Cum a luat Mircea aceste părţi ardeleneşti şi cetatea Severinului? S'a folosit desigur de împrejurările din Ungaria. Regele Sigismund se văzuse lipsit de scaunul său dela Buda, apoi chiar de soţia lui Maria, prinsă de duşmanii lui. In cursul anilor 1387 şi 1388 au urmat lupte înverşunate în Croaţia şi Dalmaţia, pe cari le-am amintit mai sus. Sigismund cu toate oştile lui se dusese în persoană să lupte în aceste părţi şi vecinii dela alte graniţe s'au folosit de prilej ca să smulgă părţi ale regatului; Polonii cuceresc atunci aproape fără luptă Galiţia (Rusia Roşie) şi Sigismund e silit să consimtă la această pierdere. Deşi împrejurările dela Carpaţii Sudici sunt mai puţin cunoscute, e uşor de înţeles că şi aci s'au petrecut lucrurile la fel. Mircea a cerut şi a ocupat feudele, pe baza vechiului său drept de moştenire dela Vladislav vodă; rezistenţă şi lupte nu par a fi fost, căci am fi avut un ecou măcar în documentele donative ungureşti ale vremii. Sigismund ocupat cu cumplita anarhie în care se afla regatul său a cedat, considerând pe Mircea ca vasal şi dându-i feudele. Că lucrurile s'au petrecut aşa, dovadă este că negoţul cu Saşii ardeleni a urmat nestingherit şi la 17 Ianuarie 1390 Sigismund a reînoit dreptul de depozit al Sibiului, interzicând, la plângerea orăşenilor, ca negustorii streini de Ardeal să treacă prin Braşov, în „călătorie depărtată" prin Valahia, ca să nu stingherească în acest chip monopolul aşa de rodnic al Sibienilor [16]).

Se pare că atunci s'a făcut şi o stabilire a graniţei Ţării Româneşti spre Ardeal, căci această graniţă e în legătură cu numele lui Mircea. Hotărnicia munţilor Căpăţânenilor (Argeş), la 26 April 1704,

15) Lista banilor Severinului, la Pesty Frigyes, *A Szörényi bánsag* (Banatul Severinului), Budapeste, 1876, p. 248 şi lista după cercetările mai noi, Homann, Szekfü, *Magyar törtenete* (Istoria Ungariei), III 1, p. 48 şi 174: la 1376 Trentul Ianoš, 1380 Szécsi Ianoš, 1387—1388 Vladislav şi Ştefan de Losoncz, 1388—1390 Kaplai Ianoş, 1390—1391 Mihai Perényi,, 1392 Gerbeni Szemere, 1392—3 Ditrich Bebek, după care, dela 1393 funcţia rămâne vacantă până la 1428. Cf. şi hărţile privitoare la întinderea Banatului, *ibid.*, p. 28 şi 224.

16) Zimmermann, *op. cit.*, II, p. 641 642.

scrie: „pre plaiul pripoarelor şi pe scoatele râului, pe piscul Mircii Voevod în sus până la hotarul unguresc“ [17]).

Aşa dar, Mircea continuă să fie în bune legături cu Ungaria după ocuparea Făgăraşului şi a Amlaşului, măcar în aparenţă. Dar el se temea ca Sigismund, a cărui poziţie se întărea după înfrângerea rebelilor din Croaţia şi a pretendentului angevin, să se întoarcă împotriva lui, reluându-i teritoriile pierdute la timp de strâmtorare. Aşa se explică apropierea şi alianţa lui Mircea cu Polonii; Vladislav Iagello avea aceleaşi temeri, pentrucă profitase şi el, întocmai ca Mircea, de aceleaşi împrejurări, ca să ia în stăpânire Rusia Roşie. Deşi Sigismund continua să rămâie în relaţii normale şi cu acest vecin al lui, el se putea pregăti pentru o recuperare mai târziu. Comunitatea de interese cu Mircea a făcut ca ei să încheie un tratat, de care vom vorbi mai jos, prevăzând că în caz de război cu Ungurii să se ajute unul pe altul cu toate puterile [18]). Incheierea acestui tratat cu Polonia însemna că Mircea, deşi nu se afla în război cu Ungarii, se putea aştepta să fie atacat de ei. Deci el făcuse împotriva lor un pas, de pe urma căruia, întocmai ca şi Polonia, se putea aştepta la o răzbunare. Acest pas nu poate fi altul, decât luarea feudelor ardelene, în timpul războiului civil din Ungaria.

Din cele spuse mai sus putem trage unele concluzii: Mircea a fost un dibaci cârmuitor care a ştiut să folosească împrejurările politice reluând stăpânirile ardelene şi destul de bun cunoscător al politicii generale, ca să ştie de cine trebue să se apropie spre a-şi conserva cuceririle. Dela început ochii lui sunt îndreptaţi asupra Ardealului, primul său act politic a fost de a-şi asigura cetatea de apărare peste munţi, simţind primejdia care se apropia dela Sud.

Pentru a stăpâni feudele ardelene, domnul muntean trebuia să se recunoască vasal al regelui Sigismund, deocamdată însă cu neîncredere reciprocă. Abia după lupta dela Rovine, craiul care ducea o politică de cruciată, a recunoscut în Mircea un element principal al acestei lupte pentru cruce şi s'a apropiat sincer de el, recunoscându-i definitiv stăpânirile ardelene. Mai mult decât atâta, i-a cedat un teritoriu, pe care niciodată un alt domn român nu-l avusese, cetatea de piatră a Branului, clădită de Ludovic cel Mare şi apărată de mercenari englezi, care apăra drumul Braşovului. Ea a fost dăruită lui Mircea probabil nu mult timp după încheierea tratatului de alianţă

17) Arhive Stat, *Condica mânastirii Vieroş*, f. 61-v.
18) Hurmuzaki, *Documente,* I 2, p. 315, 322, 323, 334.

dela Brașov, în 1395 [19]). Branul rămâne al Munteniei până la moartea lui Mircea și încă și sub stăpânirea urmașului său, Mihai.

Mircea era deci stăpânitor în Ardeal. Pentru aceasta recunoștea, cum am spus suzeranitatea regelui Sigismund. Inainte de a păși mai înainte, pentru a înțelege situația internațională a lui Mircea trebue să analizăm ce însemna de drept și de fapt această suzeranitate în vremea lui.

Suzeranitatea ungurească. Originele ei. Suzeranitatea regilor Ungariei asupra Țării Românești a fost o realitate istorică și ar fi necinstit și neștiințific să-i negăm evidența, așa cum rezultă din isvoarele istorice. Ea trebue definită și înțeleasă în marginele concepțiilor de drept ale epocii dela sfârșitul Evului-Mediu.

In actul de alianță al lui Mircea cu Sigismund din Brașov, la 1395, ea este lămurit amintită, pentru cine știe să citească [20]). Anume Mircea spune: „De aceia, noi în chip spontan, din proprie inițiativă, nesiliți, nici înșelați, *pe credința și jurământul nostru și ale boierilor noștri, prestate mai înainte de noi, după cum eram datori,* am făgăduit și făgăduim zisului domn rege...“. Actul în speță nu era un act omagial, un contract feudal, cum sunt cele cunoscute între domnii Moldovei și Polonia, ci o alianță militară, dar el amintește jurământul de credință *prealabil,* prestat cu boierii, *conform datoriei* vasalului. Acest jurământ omagial făcut regelui german al Ungariei, era însoțit de anume forme juridice caracteristice. Când domnul murea, boierii trimiteau buzduganul defunctului suzeranului, care trebuia apoi să-l confere noului domn, consfințind în acest chip alegerea făcută de boieri. La 1430, la moartea lui Dan II, boierii trimit lui Sigismund buzduganul lui, ca să-l dea lui Vlad Dracul, „cum e legea țării și obiceiul pământului“, zice cronicarul german al lui Sigismund [21]).

19) Documentul lui Sigismund, 7 Iunie 1419, Gündisch, *Urkundenbuch*, IV p. 102 103, Hasdeu, Columna lui Traian, VI, 1875, p. 154, Hurmuzachi, *Documente,* XV 1, p. 10, I. Clinciu, *Cum a ajuns Mircea în stăpânirea Branului?* în Universul, 20 Iunie, 1939. La 1412 Știbor voevodul Ardealului scrie Brașovenilor că pot lua vamă în orașul lor dela negustorii din Muntenia, care mai înainte se lua la Bran. „Insă acum acea cetate este în mâini streine“ (Zimmermann, *Urkundenbuch,* III, p. 554). In privilegiul comercial dat de Mircea Brașovenilor la 1413, Branul apare în stăpânirea lui. (I. Bogdan, *Relațiile,* p. 5), iar Mihai coregent dă poruncă vameșilor din Bran *(ibid.*, p. 7). P. clădirea cetății, Thürocz, *loc. cit.*

20) Publicat în Hurmuzaki, *Documente,* I 2, p. 359 361 cu greșeli și corect la Zimmermann, *op. cit.,* III, p. 137.

21) E. Windecke, *Cronica,* ed. Von Hagen, Leipzig, 1886, p. 228.

Pentru a înţelege sensul acestei suzeranităţi, trebuesc cercetate originele; ele sunt de două feluri: alianţa militară şi interesele economice. Ca totdeauna, ţara noastră a fost loc de apărare înaintată a Europei, regii unguri aveau interes să aibă ca prieteni pe Românii ce puteau să primească primele lovituri ale Tătarilor la început, ale Turcilor mai târziu şi le ofereau în schimb sprijinul unui stat vecin mai puternic. Foarte sugestiv în acest sens este faptul următor: Am spus că cedarea feudelor ardelene către Vladislav vodă s'a făcut cu prilejul călătoriei regelui Ludovic în Ardeal, la 1366. In timpul acestei călătorii, regele era preocupat în primul rând de primejdia turcească, ce se apropia. La 24 Iunie 1366 Ludovic se afla în cetatea Gurghiu în Secuime şi de acolo scrie Veneţienilor să pregătească galerele ca să-l ajute în războiul proectat împotriva Turcilor [22]. Tocmai atunci are loc, cum am spus, cedarea feudelor ardelene către Vladislav, desigur în acelaşi gând de a lega mai mult această poziţie de avangardă, Ţara Românească, de regatul său în ceasul primejdiei.

Motivele economice erau egal de importante: bogăţia Ungariei stătea în comerţul ei oriental, oraşele săseşti din Ardeal deţineau acest negoţ şi drumul negustorilor trecea prin Ţara Românească. Un drum de comerţ trecea, cum am arătat spre Brăila, unde veneau pe corăbii italiene bogăţiile aduse de caravanele din Asia, altul ducea prin vadul Cumanilor şi cel dela Calafat spre Vidin, unde veneau negustorii raguzani. Am arătat importanţa tratatului de negoţ al lui Straţimir cu Braşovul şi numărul mare de monete vidinene aflate în Ţara Bârsei. Intocmai precum Polonia a luat Moldova sub protecţia ei, pentrucă avea nevoe de debuşeul comerţului său spre Marea Neagră, deasemenea regii unguri au întins asupra Ţării Româneşti suzeranitatea coroanei lor, pentrucă aci era zonă de interese comerciale a oraşelor săseşti din Sudul Ardealului [23].

Latura economică a suzeranităţii. Din punctul de vedere al regelui Ungariei, suzeranitatea asupra Ţării Româneşti însemna o suprapunere de drepturi, atât în domeniul economic, cât şi politic şi religios, care era, lucru greu de înţeles cu ideile noastre juridice de azi, dar firesc în dreptul feudal, în sensul că nu se împuţina independenţa vasalului.

22) Lijubić, *Monumenta Slavorum meridionalium,* IV, p. 86—87.

23) P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân şi suzeranitatea ungurească,* Acad. Rom., memor. sec. ist., XX, 1938, p. 62—64.

Am vorbit mai sus despre privilegiul comercial al regelui Ludovic cel Mare în 1358, prin care acorda negustorilor brașoveni dreptul să umble cu mărfuri între Buzău și Prahova până la vărsarea Ialomiței în Dunăre [24]. Acest act care ignoră suveranitatea domnului român asupra propriului său teritoriu, nu constituie un caz special de pus în legătură cu evenimente de atunci, căci el a fost repetat întocmai de regele Sigismund la 7 Martie 1395, sub Mircea, în aceiași zi când se încheia alianța militară între cei doi vecini [25]. Desigur că un asemenea privilegiu nu privește numai o parte a teritoriului Țării Românești, ci situația juridică a întregului teritoriu, din punct de vedere unguresc [26]. Am arătat cum privilegiul binecunoscut al lui Mircea pentru negustorii din Brașov din 1413 a fost precedat de un privilegiu *identic* dat de Știbor voevodul Ardealului acelorași negustori, în care acesta în numele regelui Ungariei fixează vama ce vor avea a plăti în Țara Românească [27]. Insemna însă aceasta că regele avea dreptul să dispuie de vămile, drumurile și funcționarii din Țara Românească în favoarea negustorilor săi, fără a consulta pe domnul acelei țări? Nicidecum, căci dreptul suzeranului era teoretic, al domnului este real; altfel negustorii sași n'ar fi avut nevoie să ceară dela domnii munteni, începând cu Vladislav, privilegii de comerț. Un pasaj caracteristic din privilegiul lui Mircea pentru negustorii brașoveni lămureste deplin această situație. Mircea spune, amintind solia Sașilor venită la curtea lui: „Prezentând în fața noastră scrisorile de privilegii ale magnificilor bărbați, domnul Știbor voevodul și Mihail al lui Solomon de Nadaș, comitele Secuilor, înnoite cu deplină autoritate regală, rugându-ne cu rugăminte și suplicându-ne, ca să binevoim să întărim cele ce privesc drepturile și obiceiurile străvechi și fixarea vămilor de ambe părți, adică a țării noastre Valahia și a țării Bârsei, să le readucem și să le întărim, așa precum au fost în starea lor cea veche“ [28]. Negustorii brașoveni aduc privilegiul voevodului Ardealului confirmat de rege, de care Mircea ia act în privilegiul său, dar după aceia e nevoe ca negustorii să roage și să suplice pe voevodul muntean să le întărească privilegiul. El nu era deci legat de privilegiul dat de suzeran și ar fi putut refuza confirmarea. De

24) Hurmuzaki, *Documente*, XV 1, p. 1.
25) *ibidem*, I—2, p. 373.
26) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 64—66.
27) Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 544—547.
28) Hurmuzaki, *Documente*, XV—1, p. 8.

fapt, privilegiul regal însemna protecţia dată negustorilor, de care din respect vasalul trebuia să ţie seama, dar dreptul real al apărării efective a drepturilor negustorilor îi aparţine întreg. Chiar stabilirea tarifului vamal, deși fixată anterior în privilegiul regal, cred că nu s'a făcut fără o înțelegere prealabilă cu domnul român.

Tot de domeniul economic al suzeranității ţine privilegiul suzeranului de a acorda vasalului dreptul de a bate monete. Se știe că toţi domnii munteni, începând cu Vladislav I (1364—1377) și terminând cu Vladislav II (1452—1456), au bătut monetă proprie. Aceasta e o dovadă de independenţă economică în fapt, deși unele steme monetare imită stema angevină, scut cu bare și flori de crin. S'a observat chiar pe unele monete ale lui Mircea o figură cu barbă și hlamidă, ţinând în mână o sabie și un glob; figură care reproduce aproape identic pe a sfântului rege Ladislau de pe monetele ungurești contemporane [29]). Nu este însă dovedit că imitarea stemelor și insignelor ungurești era o urmare a suzeranității, precum imitarea titlurilor demnitarilor bulgari (Io), nu indică o suzeranitate a acestei ţări balcanice asupra Țării Românești. De altfel, monetele muntene au adesea stema bulgară cu două figuri și un arbore la mijloc; ceiace arată că e vorba de o imitaţie, o influență de civilizaţie.

Dar, pe de altă parte, Dan II, scrie că Sigismund „domnul nostru“, ne a făcut grația ca „în cămara noastră să batem filleri și bani mărunți,... acei bani mărunţi să umble în ţara noastră, ca și la Brașov și în Ungaria“ [30]). Iar în actul slavon dat Brașovenilor, Dan II precizează: „S'a îndurat domnul meu craiul, ca să mă primească drept slugă credincioasă a lui și mi-a dăruit monetărie de bani, să fie în ţara domniei mele, cum este și în ţara lui, astfel să se bată monetă și în țara domniei mele“ [31]). Rezultă că pe vremea urmașilor lui Mircea, Sigismund acorda privilegiu pentru baterea monetei, dar în acest caz special se făcuse o încercare, ce nu avu urmări, de uniune monetară între Ţara Românească și Ungaria.

29) C. Moisil, *Efigiile monetare ale domnilor noştri*, în Buletinul soc numismatice, XII, nr. 25 şi recenzia lui N. Iorga în Revista Istorică, II, 1916, p. 111. Pentru steme, G. Brătianu, *Scutul unguresc în armele Basarabilor*, Revista Istorică, III, 1921, p. 121 128 și același, *Origina stemelor Moldovei şi Ţării Româneşti,* Revista Istorică Română, I, 1931, p. 51—61, A. Veress, *Origina stemelor ţărilor române,* ibid., p. 225—232, G. Brătianu, *In jurul originei stemelor principatelor române*, *ibid.*, p. 233—240.

30) Hurmuzaki, *Documente,* XV—1, p. 12.

31) I. Bogdan, *op. cit.*, p. 21.

Suzeranitatea în domeniul religios. Suzeranitatea coroanei ungare asupra Ţării Româneşti este un caz particular al dreptului feudal: suzeranitatea unui stat catolic asupra unui stat de credinţă ortodoxă. Se ştie că Sigismund a fost fervent catolic, iniţiator al conciliului dela Constanţa şi luptător împotriva Husitismului. Totuşi faţă de Ţara Românească ortodoxă, luptătoare pentru credinţa creştină, el trebuia să aibă o atitudine de recunoaştere a dreptului „schismaticilor" de a-şi păstra credinţa. Să nu uităm că Sigismund era german şi nu maghiar, pentru el ortodoxii nu erau duşmani. Am vorbit de legăturile lui cu Nicodim; dela aceste legături derivă *actele de toleranţă religioasă* acordate ortodoxilor din Ţara Românească, începând cu cel dat la Hagenau în Alsacia la 14 Iulie 1418 şi sfârşind cu al patrulea, din Bratislava, la 28 Octomvrie 1428[32]). Textul cel mai clar este în al doilea privilegiu din 1419: „Sigismund, din mila lui Dumnezeu..., am dat tuturor celor ce trăiésc în ţara Ungro-Vlahiei, care este Basarabească, la cererea lor, pentru care m'au rugat prin credinciosul lor popa Agaton, ca mânăstirile lor şi toate bisericile şi călugării şi popii şi toţi oamenii care trăiesc în acea ţară, să-şi ţie legea lor şi să rămâie în credinţa lor, iar nouă să ne slujească cu dreptate... Precum nici eu însumi, nici unul dintre ai noştri să nu aibă voie să-i turbure pentru credinţa lor şi pentru legea lor, ci să fie liberi să rămâie întru aceasta şi cum au fost până acum, aceia să rămâie în veci". Pe privilegiu un contemporan a scris slavoneşte: „Cartea crăiască pentru credinţă... să-şi ţie toată Ţara Românească credinţa şi legea sa".

Regele Sigismund considera Ţara Românească ca un stat vasal, în care admite situaţia de fapt: credinţa ortodoxă şi anume în virtutea unui privilegiu special. Stareţul dela Tismana venise special să-l roage pe Sigismund pentru aceasta. Dar şi aci e o pretenţie teoretică a regelui, căci nimeni nu-şi închipue că pravoslavnicii români ar fi şovăit să-şi păstreze legea şi fără binecuvântarea regală. Dar ea constituia o protecţie bine venită, mai ales pentru călugării ce făceau negoţ în Ardeal. Din punctul de vedere al su-

32) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 116, 122, 154: Hanegau, 14 Iulie 1418, Oradea, 28 Septembrie 1419, Vodiţa, 28 Octombrie 1419, Bratislava, 28 Octombrie 1428. Datele şi locurile corespund cu *itinerarul* lui Sigismund: Altmann, *Die Urkunden des Kaiser Sigmunds (Regesta Imperii* X—XI), Innsbruck, 1896, nr. 3314 şi urm., nr. 3922 şi 3933 3935. Cf. şi I. Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigmunds,* Hamburg, 1841, III, p. 438.

zeranului era o reglementare în scris a situaţiei, printr'un act de drept internaţional.

Aceleaşi drepturi şi le aroga regele Ungariei şi în privinţa bisericii catolice în Ţara Românească. Episcopia catolică dela Argeş întemeiată sub Radu vodă la 1381, a fost creată de papa Urban VI, care o aşeză „în cetatea numită Argeş, în Valahia Mare la cererea lui Ludovic regele Ungariei" [33]. Papa nu pomeneşte de domnul român, deşi episcopia a fost întemeiată în ţara lui, ci aminteşte numai de cererea regelui Ungariei. Totuşi, nu ne închipuim să nu fie consultat şi domnul dela Argeş, fără consimţământul căruia nu se putea menţine o autoritate eclesiastică, chiar în cetatea lui de scaun. Dar forma cerea ca să fie menţionat suzeranul, nu el.

Precum se vede „drepturile" suzeranului erau teoretice, ele nu schimbau cu nimic situaţia de fapt. In schimb, avantagiile domnilor munteni, derivate din situaţia de vasalitate erau reale şi anume stăpânirea feudelor ardelene.

Stăpânirea feudelor ardelene. Care era întinderea în spaţiu a acestor feude? Pe baza celor 12 documente date de domnii români pentru posesiunile din Făgăraş, putem stabili că „ducatul" cuprindea în parte actualul judeţ Făgăraş, dar graniţa sa de Nord era râul Oltului: „Domn al ţării Făgăraşului, până la Olt", spune Mircea într'un hrisov [34]. La Sud ducatul se întindea până la munţi, era adică în continuitate teritorială cu ţara; spre Apus cel mai depărtat sat pomenit în acte este Scoreiul [35], dar se poate ca şi Porumbacul, despre care n'avem ştiri, să fi fost în stăpânirea domnului muntean dacă actuala graniţă a judeţului spre Apus, care urmează linia culmilor mai înalte, închizând aşa numita „ţară a Oltului", corespunde cu graniţa veche. Spre Răsărit, aflăm trei sate pomenite în hrisoavele domnilor munteni, ce trec dincolo de hotarele actualului judeţ Făgăraş: Cuciulata, Dopca şi Fântâna (Calida Aqua), toate lângă Olt [36]. Presupunem că graniţa a urmat dela cotul Oltului, la Nord de Dopca, linia culmilor ce despart Ţara Oltului de Ţara Bârsei, ceiace explică stăpânirea eşindului în jud. Târnava Mare, astfel că ducatul muntean al Făgăraşului se întindea adânc în pământul Ardealului. Aşa constituit ducatul Făgăraşului nu avea le-

33) Textul latin la Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 250, nota 1.

34) P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti*, p. 69.

35) *ibidem*, p. 84.

36) *ibidem*, p. 32.

HARTA DUCATELOR AMLAȘULUI ȘI FĂGĂRAȘULUI

CU SATELE POMENITE ÎN HRISOAVELE DOMNEȘTI

GRANIȚELE ȚĂRII ROMÂNEȘTI

GRANIȚELE DUCATELOR AMLAȘULUI ȘI FĂGĂRAȘULUI

GRANIȚA ACTUALĂ ÎNTRE JUD. FĂGĂRAȘ ȘI TÂRNAVA MARE

ALBA IULIA

SEBEȘ

TRANSILVANIA

AMLAȘUL

Amlaș

Cacova

Tilișca

Galeș

Săliște

Vale

Sibiel

Sărcel

Cacova

Orlat

R. CIBIN

SIBIU

Tălmaciu

R. OLT

FĂGĂRAȘ

Cârța

Arpașul d. j.

Scorei

Cârțișoara

Arpașul d. s.

Porumbacu d. s.

Viștea d. j.

Viștea d. s.

Voila

Mici

Mari

Voivodeni

Lisa

Sâmbăta

Dejani?

Mândra

Șercaia

Părău

Venetia d. j.

Ohaba

Șinca Veche

Mărgineni

Șinca Nouă

Fântâna

Cuciulata

Doper

Feldioara

BRAȘOV

R. BÂRSEI

Zărnești

ȚARA FĂGĂRAȘULUI

LOVIȘTEA

ȚARA ROMÂNEASCĂ

gături bune cu Ţara Românească prin pasurile munţilor. Ambele maluri ale Oltului spre pasul Turnul Roşu nu erau cuprinse în teritoriul ducatului, iar drumul de căruţe, din cauza configuraţiei terenului, nu poate fi decât pe malul drept. La Răsărit, pasul Branului dă iarăşi în teritoriul voevodului Ardealului. Prin urmare între Ţara Românească şi Făgăraş se afla zidul munţilor lipsiţi de pasuri, prin care nu puteau trece căruţele. Totuşi, sunt unele pasuri, prin care se poate trece în Făgăraş cu piciorul sau cu calul de munte, precum şi cu ţurmele de oi, mai ales pasul Breaza la Nord de Câmpul-Lung, la ieşirea căruia în ţara Făgăraşului este o ruină, numită în popor Cetatea lui Negru Vodă. Câtă vreme a stăpânit Mircea la Bran, avea drum deschis spre Făgăraş prin Tohanul Vechiu, dar înainte şi după aceia, acest drum era în mână streină. E probabil că pentru curieri, mărfuri cu carele şi chiar pentru oaste, era îngăduită trecerea peste teritoriul ardelenesc, stăpânit de Unguri.

Şi mai izolat se afla Amlaşul, la apus de Sibiu. Din delimitarea din 1366 şi dintr'un act din 1383, rezultă că Amlaşul cuprindea „satele româneşti": Sălişte (Grassdorf), Galeş (Galusdorf), Valea (Graplundorf). Sibiel (Budinbach) şi Cacova (Kripzbach), precum şi castelul Amlaş[37]). Era deci o mică enclavă cu cinci sate şi un castel, până la munţi, (zice hotarnica citată: „tendit usque ad Alpes"). despărţită de Ţara Românească printr'un masiv de munţi, ce nu făceau parte din posesiunile muntene. Această situaţie nu este excepţională; în Evul Mediu unitatea teritorială era o raritate şi de obicei erau stăpâniri fără graniţă comună în mâna aceluiaşi stăpânitor şi chiar în Ardeal domnii Moldovei au stăpânit Ciceiul şi Cetatea de Baltă, departe de graniţele ţării[38]).

37) Zimmermann, *Urkundenbuch,* II, p. 273 şi 575 şi Lukinich, *op. cit.* p. 309 315.

38) D. Onciul, *Titlul lui Mircea,* Convorbiri Literare, XXXVI, 1902, p. 731 2. interpretând greşit hotarnica din 1366 a Amlaşului, crede că ducatul Amlaşului nu cuprindea cetatea cu acest nume, ci numai munţii sălbateci dela Sud. Cf. şi I. Moga, *Problema ţării Loviştei şi ducatul Amlaşului*, Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj, VI, 1936, acelaşi, *„Marginea", Ducatul Amlaşului şi scaunul Săliştii,* în Omagiu lui I. Lupaş, Bucureşti, 1943, p. 569-607 şi Hasdeu, *Histoire critique des Roumains,* p. 44. Nu putem admite un Amlas fără Amlaş, nici vecinătatea ducatului cu ţara Loviştei, de oarece Loviştea este în Argeş şi nu e în Vâlcea, cum se credea mai demult (I. Conea, *Ţara Loviştei,* Bucureşti, 1931). Intr'un act din 1383 se arată lămurit hotarele „domeniului regal Amlaş": muntele Berch, Apoldul de Sus, râul Hepsich zis Virdupatac, râul Amlaş, Firthysdorf (sat dispărut), râul Wecherd, Saporcha (Topârcea), muntele

Stăpânirea feudelor ardelene de către domnii munteni era legată de condiţii juridice feudale. Ele erau *beneficii revocabile,* căci au fost retrase domnilor ce nu se bucurau de favoarea regelui. De aceia în confirmarea unei donaţii de moşii în Făgăraş Vladislav vodă scrie: „Rugăm pe serenisimul nostru domn, Ludovic, ilustrul rege al Ungariei, domnul nostru natural şi pe succesorii lui să întărească cele cuprinse în prezenta noastră scrisoare şi să confirme donaţia noastră“ [39]). Dar în vremea lui Mircea donaţiile nu mai sunt condiţionate de confirmarea suzeranului; Mircea dă hrisoave pentru Făgăraş întărite de sfatul său de boieri, a căror autoritate se întindea şi asupra acestei ţări. El recunoaşte însă revocabilitatea feudului: „Venind alt domn după moartea mea, din ţară în ţara Făgăraşului, din neamul meu sau din alt neam *sau de neam din Ţara Ungurească,* dacă va păzi şi va păstra dania mea...“ [40]). De observat că regele Sigismund călătorind în Ardeal în vremea lui Mircea, mergând dela Sibiu la Braşov în 1397, s'a oprit la Făgăraş, de unde dă poruncă voevodului Ardealului, fără a indica că se află pe teritoriu strein. Regele ţine la Făgăraş scaun de judecată între nobilii unguri veniţi să ceară dreptate [41]).

Cârmuirea Făgăraşului sub Mircea. Legături chiar juridice continuau între stăpânirea domnului muntean şi restul Ardealului. La 1413 o crimă comisă la Merghindeal, unde fuseseră ucise nişte femei, e judecată împreună de judecătorii saşi dela Cincu, dincolo de Olt şi de judeţul cu bătrânii dela Făgăraş (jurati consules ac prefatae terrae seniores), anume Vlad, Costea şi Petre zis Stan. Alături de judele regelui şi de judecătorii saşi, stau cei trei români, cari numai în acest pământ stăpânit de Români aveau drept de judecată. Ea se face în comun, pentrucă între învinuiţi erau şi Români din Făgăraş. Judecata se termină cu o rescumpărare cu bani. Intre martori sunt pe lângă trei saşi şi Nicolae cismar din Făgăraş şi Petre zis Cleyman de acolo [42]). Mircea numise deci judecători în scaunul din Făgăraş pe nişte Români, care după nume par a fi

Nykusberg sau Mikloshege, Chirna voda, satul Feketeviz (Săcele), apa Chirvod Olachorum, râul Kisyrval, „semita Olachorum“, şanţul boilor zis Tysgrad, râul Budenbach, satul Varalya (Orlat). (Lukinich, *op. cit.,* p. 314 315). Este deci clar că „domeniul Amlaş“ nu se întindea până la marginea Ţării Româneşti.

39) P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 32.

40) *ibidem,* p. 65.

41) Zimmermann, *op. cit.,* III, p. 190—191, act din 10 Decembrie 1397.

42) Zimmermann, *op. cit.,* III, p. 577—8, din 30 Septembrie 1413.

boieri munteni. Stăpânirea munteană se înrădăcinează treptat și unificarea cu țara de peste munți e tot mai desăvârșită. Dăjdiile și prestațiile erau în Făgăraș aceleași ca în țară, adică avem unificarea sistemului impozitelor, care sunt înșirate în aceiași ordine în hrisoavele pentru Făgăraș, ca în cele din Muntenia: dijmele de oi, de porci, de stupi, de vin, gălețile de grâne și dijma din pomete [43]). Dregătorii trimiși după dăjdii erau și în Făgăraș tot „boieri și slugi domnești", bircei, judecători, globnici [44]), deci funcționari trimiși dela centru, din țară. Domnul specifică pentru Făgăraș „dăjdiile și slujbele, câte vor fi în țara și stăpânirea domniei mele" [45]), adică o singură stăpânire, cu administrație unică. O singură dare locală interesantă apare în Țara Făgărașului, „dijma oilor peste Olt" [46]), vama plătită domnului pentru trecerea oilor în sau din partea Ardealului stăpânit de Unguri. De asemenea e pomenită în țara Făgărașului „vama de târg", la aducerea produselor moșiilor la târg, la Făgăraș sau la Șercaia, care este și ea un târg [47].

Se constată în Făgăraș anume fapte sociale identice cu cele de dincolo: și aci satele imune se numesc *ohabe* și aci robia Țiganilor, care nu exista în Ardeal, este legală. Costea boier din țara Făgărașului avea sub Mircea, la Viștea și, la Arpaș 17 Țigani se cort [48]), iar boierul Șerban mai târziu avea la Șinca pe Țiganii: Radul, Lalu, Curchea, Mujea și Costea [49]). Era o boierime română locală în țara Făgărașului, cu același caracter cu boierimea munteană, cu moșii mari și Țigani robi. Boierii Ion, Borcea și Călin aveau sub Mircea trei sate cu munții ce țineau de ele [50]), boierul Costea avea tot atunci singur două sate și jumătate [51]), iar frații Șerban și Aldea, trei sate cu munții și Țigani [52]). Erau și sate de moșneni, cum sunt Mărginenii, moșie în devălmășie a unor săteni, Stan sin Tatul, Ursul, Radul sin Bâșa și Godea [53]). Aceste moșii

43) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 65, 84, 173, 176.
44) *ibidem*, p. 173, 294.
45) *ibidem*, p. 173.
46) *ibidem*.
47) *ibidem*, p. 193.
48) *ibidem*, p. 33.
49) *ibidem*, p. 294, cf. și p. 193.
50) *ibidem*, p. 86.
51) *ibidem*, p. 112.
52) *ibidem*, p. 294.
53) *ibidem*, p. 173.

mai ferite de năvălirea Turcilor au atras dorințele boierilor munteni, legați din strămoși de cultura pământului roditor și ei se grăbiră să cumpere moșii dincolo de munți, căci țara era doar aceiași. Boierii Șerban și Aldea din vremea lui Basarab Laiotă, cari cumpără Șinca cu munții dela un Budea, erau din Muntenia, căci numele lor e neobișnșuit în Ardeal, precum și calitatea lor de *jupani* [54]. Sigur că boierul Stanciul Moenescu, care cu cinci feciori stăpânește Voila în Făgăraș, cu drept să abată apa Oltului pentru moară, era de dincolo de munți. In hrisovul lor, afară de moșiile din țara Făgărașului sunt amintite, „jumătate din Cioruș în Țara Românească (se face deci deosebirea), a treia parte din Mislea, a treia parte din Plopeni, jumătate Cocorăști și *moșia lor dela Moinești*" [55]. Acești latifundiari din secolul al XV-lea erau din județul Prahova, unde se află satele amintite; ei izbutiseră să descalece peste munți, stăpânind moșii pe amândouă clinele Carpaților. Boierimea munteană căuta astfel să prindă rădăcini în Ardeal, era un fel de unificare socială.

Și biserica din Făgăraș era în legătură cu cea din țară, Mânăstirea catolică dela Cârța, ce ținea de stăpânirile muntene, avea un egumen numit de voevodul român; Vlad Dracul așezase acolo pe un prelat ce-și dusese viața pe lângă scaunul domniei, pe Mihail, preot catolic din Târgoviște [56]. Biserica ortodoxă era supusă mitropoliei Ungro-Vlahiei, căci mitropolitul muntean era doar „exarh al plaiurilor" pentru stăpânirile de peste munți. O mânăstire ortodoxă era în munții Făgărașului și în fruntea turmei cuvântătoare a lui Hristos se afla în vremea lui Mircea Stanciul egumenul, proprietar la Scorei [57].

Independența Țării Românești. Nu trebue lăsat la o parte aspectul negativ al problemei suzeranității ungurești asupra Țării Românești, deoarece am avea o imagine unilaterală a ei. Mircea cel Bătrân și ceilalți domni ce recunoșteau suzeranitatea regatului vecin, nu se simțeau micșorați în suveranitatea lor. Recunoșteau un protector puternic, dar prin aceasta nu concepeau că au cedat ceva din puterea lor politică. Altfel nu ne-am putea închipui cum Mircea s'ar intitula *autocrator* în actele interne, ca un împărat bizantin Titlul acesta îi era recunoscut și în afară. Constantin Costenețchi,

54) *ibidem*, p. 294.
55) *ibidem*, p. 193.
56) *ibidem*, p. 176.
57) *ibidem*, p. 84.

contemporan al lui Mircea, în biografia despotului sârb Ştefan Lazarevici, îl numește pe domnul muntean „marele și autocratul voevod Ioan Mircea“ [58]).

Cea mai bună dovadă a perfectei independente a domnilor noştri în această epocă este politica lor externă. In special Mircea. dar şi alţi domni mai mărunţi, au căutat aliaţi și în afara Ungariei. Mircea a încheiat în mai multe rânduri tratate cu Polonia, despre care vom vorbi mai jos, în care domnul Ţării Româneşti ia garanţii tocmai împotriva suzeranului său din Ungaria. In Moldova, Mircea schimbă pe domn, ridicând în scaun pe Alexandru cel Bun, el intervine în Bulgaria cu oastea sa, în Imperiul Otoman ajută pe sultanul Musa să-şi capete domnia părintească împotriva fratelui său mai mare, iar după căderea lui Musa, sprijină pe alţi pretendenţi la tronul turcesc [59]).

Dar dacă unui domn român îi era îngăduit aceasta, ne întrebăm ce mai însemna suzeranitatea ungurească, pe care el totuşi o recunoştea? Era desigur un sprijin, apoi un cadru de politică medievală, în care el se mişca destul de liber, spre a putea fi autocratorul român şi un factor important în politica Europei de Sud-Est.

CAPITOLUL III.

CUCERIREA DOBROGEI.

Dobrogea şi Dobrotici. Dobrogea este un coridor între Dunăre şi mare, legată prin aşezările de populaţie şi prin viaţa economică şi de una şi de cealaltă, mai mult decât de Bulgaria, faţă de care este aşezată excentric şi despărţită prin păduri mari, „pădurea nebună“ sau „marea de arbori“ din Evul Mediu. Deşi această ţară a făcut parte din imperiul românesc al Asăneştilor, din motive naturale s'a despărţit mai târziu de Imperiul Bulgar. Porturile dela mare erau pline de negustori greci, pomeniţi în tratatul comercial al lui Ivanco cu Genovezii [1]), ierarhia bisericească era grecească, dependentă direct de scaunul episcopal dela Constantinopol, dovadă

58) V. Jagić, Констaнтiн Философь и ньегов живот Стефана Лазаревича (Constantin Filosoful şi Viaţa lui Ştefan Lazarevici), în Гласник Ученог друштва XLII, 1875, p. 269.

59) Pentru toate aceste chestiuni, vezi mai jos.

1) Vezi mai sus, p. 108.

cazul lui Iachint dela Vicina, transferat în scaunul episcopal dela Argeș. Mai directe și mai ușoare erau legăturile pe mare cu Bizanțul, cât și ale păstorilor prin balta Dunării cu Muntenia, decât cele de peste pădure cu Bulgaria. Deaceia s'a format aci un stat separat.

La 1346 cronica bizantină pomenește întâia oară pe stăpânitorul dela Cavarna, Balica, ce trimite o mie de ostași în ajutorul împărătesei regente Ana a Bizanțului, ca să lupte cu rivalii ei. In fruntea acelor ostași se aflau doi frați: Dobrotici și Theodor [2]. Piatra de pe mormântul lui Theodor, găsită lângă Balcic, arată că ei erau frații mai mici ai lui Balica [3]. Numele lui Balica este turcesc, probabil cuman, Theodor e grecesc, iar Dobrotici este slav, dar sub forma Dobrotă e foarte răspândit și la Români [4], așa că numele celor trei frați nu ne poate spune nimic despre origina lor etnică.

Cariera lui Dobrotici îl înfățișează ca un aventurier îndrăsneț și norocos. La început luptă pentru împărăteasa dela Bizanț, cucerește mai multe castele și primește în dar ca soție pe fiica unui înalt demnitar bizantin Apokaukes [5]. Apoi sufere însă o înfrângere la atacul cetății Selimbria și cu ostenii rămași în viață se duce la Bizanț, unde este bine primit de familia imperială [6]. Nerecunoscător și neastâmpărat, se apucă și pune mâna pe cetatea Midia, la Marea Neagră, de unde cu o bandă de pirați pradă pe negustori și pe moșieri. Insuși împăratul pornește cu flota împotriva lui și-l silește să se predea. Dar această întâmplare nu-i micșorează vaza, e iertat de împărat și rămâne la Bizanț până la moartea lui Balica dela Cavarna, fratele său. Pe la 1354 îl găsim pe Dobrotici stăpân al țării pe care o avusese fratele său. La început, Dobrotici a încercat să se întindă spre sud, cucerește Varna și cetățile până la Mesembria, apoi se îndreaptă spre Nord, cuprinzând țara până la gurile

2) I. Cantacuzenus, ed. Bonn, II, p. 584, sub 1384.

3) O. Mărculescu, *Balica și Dobrotici*, p. 10.

4) P. Mutavcief, *Dobrotitza et la Dobrodja*, în Revue des études slaves, 1927, p. 27—41 afirmă că numele trebue citit *Dobrotița*. In cercetările mele în arhivele Raguzei am aflat la anul 1374 pe un *Crancho Dobretich*, și pe jupan *Dragchi Dobretich* (Arhive Ragusa, Lettere di Levante, II, f. 84 și 109 N.), ceiace arată că în onomastica vremii, forma cu *ici* e cea obișnuită. Cf. și N. Iorga *Dobrotitch (Dobrotič, Dobrotici)*, în Revue Historique du sud est européen, V, 1928, p. 133 136 și P. Mutavcief, *Encore sur Dobrotica*, extras din Annuaire de l'Université de Sofia, XXVII, 1931, 11 p.

5) I. Cantacuzenus, II, p. 585.

6) *ibidem*.

Dunării, țară care va purta numele său, *Dobrogea*. Interesant e faptul că tocmai atunci, la 1359, când Dobrotici cucerește Dobrogea de Nord, episcopul dela Vicina, Iachint, e silit să se mute dela scaunul său, așezat lângă gurile Dunării, în Țara Românească. La 1366 se constată că și cetatea Chilia era în stăpânirea lui Dobrotici. Totuși, în nici un moment Dobrotici n'a stăpânit și Silistra, care rămase a țarului dela Târnova.

Faptul cel mai remarcabil al istoriei fundatorului statului dobrogean a fost prinderea împăratului bizantin Ioan V Paleolog și războiul cu vestitul Conte Verde. Impăratul se întorcea dintr'o călătorie în Ungaria, la curtea regelui Ludovic cel Mare, dela care ceruse ajutor împotriva Turcilor, dar la întoarcere fu arestat la Varna din porunca lui Dobrotici [7]. Atunci se ridică Amedeu conte de Savoia, poreclit Contele Verde, care era nepotul împărătesei Ana, din neamul de Savoia. El vine pe mare și asediază Varna, dar însoțitorul lui, Anton Visconti cavaler din Milano e prins de Dobrotici și închis în cetatea Chiliei [8]. In cele din urmă Dobrotici se vede silit să libereze pe împărat și contele cruciat ridică asediul Varnei. Este sigur că prinderea împăratului se făcuse în înțelegere cu țarul Alexandru dela Târnova. Totuși o împăcare s'a produs între Bizantini și Dobrotici în scurt timp; fiica lui Dobrotici a luat în căsătorie pe Mihail Paleolog, fiul împăratului bizantin și cu acest prilej stăpânitorul Dobrogei a luat titlul de *despot*, ca membru al familiei imperiale. De observat că toți istoricii cari s'au ocupat cu viața lui Dobrotici pun această căsătorie înainte de prinderea împăratului la Varna și anume în timpul când Dobrotici stetea la Constantinopol, ceiace nu este cu putință, căci Mihai Paleolog era al patrulea fiu al împăratului Ioan V și s'a născut după 1351, iar Dobrotici a părăsit capitala imperiului la 1354 [9]. La 1376 Dobrotici intervenea la Veneția pentru ginerele său, ca să fie ajutat cu flota să se înscăuneze pe tronul dela Trebizonda, dar aceste nădejdi nu se împliniră. Acest fapt arată însă că legăturile internaționale ale lui Dobrotici erau destul de importante: avea legături comerciale și politice cu Veneția și cu Genova, era prieten și cu Vladislav vodă al

7) Expunerea acestor împrejurări la O Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Verșovia, 1930, p. 147—148 este plină de confuzii.

8) Cronica lui Amedeu la Bollati di Saint Pierre, *Spedizione di Amadeo VI*, recenzie de N. Iorga, în Convorbiri Literare, 1901, p. 576 7.

9) Averchie Papadopol, *Versuch einer Genealogie der Palaïologen*, Speyer, 1938, p. 57.

Ţării Româneşti, căci a garantat împreună cu dânsul faţă de Ludovic al Ungariei pentru liberarea lui Straţimir dela Vidin. Dar cu Genova a purtat mai multe războaie între 1374 şi 1387 (nu cred că a fost un război continuu între aceste date), probabil din pricina prădării negustorilor bogaţi ce veneau la Dunăre şi la Marea Neagră.

Ultima ştire ce o avem despre Dobrotici este din 15 Februarie 1385, după care probabil a murit curând [10]).

Dobrotici crease statul dobrogean pornind dela nucleul stăpânit odinioară de Balica; el întemeiase un stat cu faţadă maritimă, îndreptat prin politica sa spre Bizanţ, şi Italia, cu puţine legături spre sud, unde nu atinsese Silistra. Despre vreo rudenie cu domnii munteni nu avem nici o dovadă şi e sigur că nici n'a avut.

Fiul şi urmaşul lui a fost Ivanco, cel ce încheie tratatul amintit mai sus cu Genova la 27 Mai 1387. Ivanco se intitula „fiul magnificului senior de fericită memorie Dobrotici". De curând s'au descoperit monete de aramă ale lui, foarte simple şi anume la Rusciuc, Silistra şi în diferite oraşe din Dobrogea. Inscripţia lor sună: [Νόμισμα τοῦ] Δεσπότου Ι'ω [αννου του] Τ (ομπροτίτζαι (Moneta lui Ioan despotul, fiul lui Dobrotici [11]). Din descoperirea aceasta se pot trage concluzii interesante: Ivanco stăpânea un teritoriu relativ important, ca să-şi poată îngădui baterea de monetă proprie. El moştenise titlul de despot al tatălui său şi e de observat că legenda monetelor lui este în limba greacă, nu în slavoneste. Greaca era limba oficială a despotatului dobrogean, caracterul bulgar admis de unii istorici e înlăturat prin această dovadă.

După Ivanco apare stăpânitor al Dobrogei Mircea cel Bătrân.

Când au luat Românii întâia oară Dobrogea? Dobrogea, fereastra României spre mare, este întâia oară sub sceptru românesc în vremea lui Mircea. Imprejurările în care această provincie trece sub stăpânirea domnului dela Argeş nu sunt prea bine cunoscute până acum şi de aceia părerile istoricilor diferă asupra acestui fapt.

10) Pentru Dobrotici: C. Moisil, *Despotatul lui Dobrotici,* Convorbiri Literare, XL, 1906, p. 680—692, tradus în bulgăreşte în revista Минало, Sofia II, p. 140—149, idem, *Dobrotici şi Mircea cel Bătrân,* în volumul *Dobrogea, 50 de ani de stăpânire românească,* Bucureşti, 1928, p. 305 314, Dellaville Le Roulx, *La France en Orient,* I, p. 152—156, P. Mutafciev, *op. cit.,* O. Mărculescu, *Balica şi Dobrotici,* Cernăuţi, 1937, N. Iorga, *Veneţia la Marea Neagră, I. Dobrotici,* Acad. Rom. memor. sec. ist., XXXVI, 1914.

11) T. Gerasimov, Монети на деспоть Иванко (Monetele despotului Ivanco) în Известия на български Археологически Институть, XIII, 1939 (apărut în 1941), p. 288—296.

Hasdeu, care în realitate cunoştea aşa de puţin istoria Peninsulei Balcanice, era convins că Radu vodă, poate chiar Vladislav, cuprinsese ţara de dincolo de Dunăre [12]. D. Onciul afirma că în lupta lui Dan vodă cu Şişman, în care cel dintâi a fost ucis, a fost cucerită Dobrogea şi Silistra [13]. Iorga credea că Mircea ar fi moştenit Dobrogea dela Ivanco, cu care s'ar fi înrudit [14]. Părerea lui Hasdeu era întemeiată pe un hrisov în care e pomenită stăpânirea Dobrogei şi pe care învăţatul filolog îl credea emanat din cancelaria lui Radu I, când în realitate este al lui Mihai fiul lui Mircea [15]. Părerea că Dobrogea ar fi fost moştenită nu se sprijină pe nici un isvor istoric, am arătat că doamna Calinichia nu era grecoaică, cu atât mai puţin dobrogeană. Este apoi cu neputinţă ca Dan să fi cucerit Dobrogea; dacă domnul român a fost ucis de ţarul bulgar (nu ştim dacă a fost vreo luptă), e o indicaţie că nu el a fost învingător.

La 1387 după moartea lui Dobrotici, pe când domnea Mircea în Ţara Românească, în Dobrogea era Ivanco, care încheie atunci tratatul, cu Genova. La 1388 Ivanco stăpânea *întreaga Dobroge,* ca şi tatăl său, cum spune lămurit cronica turcească: *„Ivanco, qui Varnae cum regione finitima Dobritze vocata regulus erat“.* (Ivanco, care era regişorul Varnei şi a regiunei vecine numite Dobrogea), iar Silistra era a lui Şişman ţarul dela Târnova [16]. In schimb, dacă examinăm, cum am făcut mai sus, hrisoavele lui Mircea, se vede că până la 1389 regiune de peste Dunăre nu apare în titlul acestui domn român, căci hrisovul în care dă porunci cârmuitorilor Dristorului, nu este, cum greşit s'a crezut, din 1387, ci e posterior anului 1403. Rămâne deci stabilit că Mircea n'a stăpânit Dobrogea înainte de 1388—89 şi trebue să căutăm împrejurările politice care

12) Hasdeu, *Histoire critique des Roumains*, p. 103.

13) D. Onciul, *Curs de Istoria Românilor* (litografiat) *Perioada lui Mircea*, Bucureşti, 1900, p. 121.

14) N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 292, autorul credea că Ivanco trăia la 1395, pentrucă la acea dată se copia din nou tratatul său de comerţ, ceiace nu e o dovadă, cf. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, Bucureşti. 1899. p. 62—64. De amintit şi D. N. Jotta, *Mircea vodă cel Mare, Bucureşti, 1889*, care spune că Mircea a luat Dobrogea neocupată încă de Turci, la 1389, după lupta dela Cossovo.

15) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 119 126, hrisovul e al lui Mihai din Iulie 1419, iar numele lui Radu, care este Radu Prasnaglava, a fost adaus posterior.

16) Leunclavius, *Historiae Musulmanae turcorum de monumentis ipsorum ex scriptae libri XVIII*, Frankfurt, 1591, col. 265 şi 275, 268, 273.

au îngăduit atunci trecerea Dobrogei și a Silistrei între stăpânirile sale.

Cucerirea Dobrogei și Silistrei. Cronicele turcești [17]) povestesc că în urma înfrângerii Turcilor la Pločnik (1387) în fața oștirilor sârbești și bosniace, sultanul Murad poruncise lui Șișman dela Târnova *și lui Ivanco fiul lui Dobrotici* să-i vie în ajutor, căci de mai înainte se declaraseră supuși ai Turcilor. Ei însă nu vor, căci se legaseră în taină de Sârbi (Șișman era ginerele lui Lazăr) și nu se înfățișează cu oștile la chemarea sultanului. Atunci în anul 1388 sultanul porunci marelui vizir Ali pașa fiul lui Hairedim, să pedepsească pe cei doi suverani creștini necredincioși. Cronica povestește cum Bulgaria se deschide atunci în fața oștilor turcești ca un ținut neînchipuit de bogat cu 30 de cetăți, dintre cari cea mai însemnată era Silistra.. Oastea marelui vizir trecu dela Adrianopol prin pasurile răsăritene ale Balcanilor, pe la Aitos, supuse întâi Provadia și regiunea Șumla, despărțind astfel pe Șișman de Ivanco [18]). După aceia, oastea turcească porni împotriva celui din urmă, „regișorul Dobrogei“ (Dobritzensis regulus et haeres), care conform pactelor încheiate fusese dator să dea ajutor sultanului, dar nu o făcuse. Ivanco stăpânea în apropiere un oraș întărit numit Varna și doi creștini din oraș se înfățișă vizirului, oferindu-i să-i predea orașul; ei arată Turcilor slăbiciunea întăriturilor, totuși atacul dă greș și Otomanii sunt respinși. Atunci Turcii se îndreaptă împotriva lui Șișman, care se refugiase la Nicopole. Țarul bulgar înspăimântat de primejdia care-l amenința, se duce la Iamboli, înfățișându-se personal sultanului Murat, cerându-i iertare și oferindu-i cetatea Silistra. „Orașul acesta, zice Șișman, întrece toate celelalte târguri și cetăți ale mele, atât prin mărimea sa, cât și prin splendoarea clădirilor, mulțimea locuitorilor, precum și prin întărituri“ [19]). Bucuros, sultanul primește și trimite pe Ali pașa marele vizir să ia în primire Silistra, dar când Turcii se arătară în fața cetății, ei constată cu mirare că Șișman se răsgândise și refuză să deschidă porțile. Războiul reîncepe și Silistra este luată cu asalt, apoi încredințată lui Iacși bei cu o garnizoană, după aceia căzură

17) *ibidem,* col. 265—276. Leunclavius traduce două manuscrise de cronici turcești cu știri contemporane. Pentru valoarea lor istorică de mare precizie, P. Wittek, *Zum Quellenproblem der ältesten osmanischen Chroniken,* în Mitteilungen zur osmanischen Geschichte, I, 1921, p. 140—142.

18) *ibidem,* p. 270.

19) Leunclavius, *loc cit.,* col. 273.

și Târnova și la urmă Șiștovul. Populația din capitală adusese cheile porților marelui vizir. Aci se așează un episod destul de interesant povestit de cronica turcească: „După ce a fost luat Șiștovul, vizirul a pornit mai departe cu oastea sa împotriva acelor cetăți și castele, pe cari mai înainte *Valahii transalpini le ocupaseră, trecând Dunărea în Bulgaria.* Fără greutate le-a reluat pe toate, iar garnizoanele au fost luate în capitivitate“ [20]). Intre cetățile supuse e pomenită și Hârșova („Jurcova“ pe Dunăre). Numai Nicopolea mai rezista și Șișman se adăpostise acolo, dar fiind asediat de Turci, e silit să se predea, căzând la picioarele vizirului cu soția și copii. Turcii socotindu-l neprimejdios după înfrângerea suferită, îl iartă, îi redau scaunul dela Târnova, lăsându-l să domnească mai departe ca un supus al lor. Cu aceasta se termină povestirea cronicilor turcești despre campania din Bulgaria din 1388 [21]). O povestire din isvor bulgar, dar târzie și nesigură ca origine, spune despre aceiași campanie că sultanul Murat s'a războit cu oaste mare, atât cu Șișman, cât și cu Vlahii. Vlahii sunt cei ce bat pe Turci și-i aruncă în Dunăre, mântuind astfel deocamdată pe Bulgari, până în vremea sultanului Baiazid [22]). O altă versiune a aceleiași povestiri, amintește participarea lui Mircea în Bulgaria cu oștile lui la luptele cu Turcii în Bulgaria, dar aci Șișman e arătat ca aliat al Turcilor [23]).

Dacă ne menținem la povestirea cronicilor turcești, singura contemporană, constatăm că ea este incompletă. Din faptele ce urmează în aceste cronici rezultă că mai târziu, la 1393 Turcii sub sultanul Baiazid au atacat din Silistra, pe care deci o pierduseră

20) *ibidem,* col. 276.

21) *ibidem,* col. 276 277. O povestire deosebită la Seadeddin, *Chronica dell'origini e progressi della casa Ottomana,* trad. Bratuti, Viena, 1647, p. 113 140, care are mai puțină valoare istorică pentru acea vreme. Cf. pentru aceste evenimente, C. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren,* p. 341—2, P. Nikov, Турското завладѣваніе на Българии (Cucerirea Bulgariei de Turci) în Известия на историческото дружество VII—VIII, 1928, p. 66—67. P. Mutafciev, Сждбата на срѣдно-вековния Дрьстьрь (Considerații asupra Silistrei în Evul Mediu) în Сборникъ Силистра и Добруджа, Sofia, 1922, p. 183 187. Cf. și Gibbons, *op. cit.,* p. 171—172.

22) Paisie Ieromonahul, Історія славѣно-болгарскаіа (Istoria slavo-bulgară), ed. I. Ivanov, Sofia, 1914, p. 37.

23) Cronica bulgară dela mân. Zografi, ed. I. Ivanov, Български старине изъ Македонія (Antichități bulgare în Macedonia), ed. Sofia, 1931, p. 171.

între timp, în împrejurări despre care cronica tace [24]). De asemenea e curios că în cronicile turcești nu aflăm nimic despre soarta celuilalt adversar al lui Ali bei, despotul Ivanco. Pe când despre Șișman se dau știri precise, Ivanco dispare cu totul și nu mai aflăm nimic despre soarta lui.

Ținând seama însă de narațiunea cronicilor turcești și de faptul că imediat după aceste evenimente Dobrogea și Silistra încep să se ivească în stăpânirea lui Mircea, e ușor să explicăm cum s'au petrecut lucrurile. Expediția marelui vizir din 1388 a fost îndreptată împotriva lui Șișman și a lui Ivanco din Dobrogea; atât Dobrogea, afară de Varna, cât și Silistra au fost cucerite de Turci. Ivanco dispare în aceste împrejurări, e probabil să fi pierit în luptă. Cronica spune precis că oastea lui Mircea a intervenit, a trecut Dunărea și a ocupat mai multe cetăți, dar în cele din urmă Turcii au alungat garnizoanele românești. Intrucât însă, după mărturia cronicilor turcești, Silistra a fost apoi pierdută de Turci, nu rămâne decât o singură explicație care e conformă cu povestirea cronicelor bulgare: *Mircea a cucerit Dobrogea dela Turci,* începând din 1388, apoi deplin în anul următor. Indată ce a văzut că Șișman și Ivanco nu pot rezista, a trimis oștile românești peste Dunăre. Ivanco fiind ucis sau prins de Turci, Românii au ocupat Dobrogea; la început respinși, ei se vor fi menținut pe alocurea, iar după plecarea oștirii marelui vizir, când au rămas numai garnizoane turcești locale, Românii s'au întins peste toată Dobrogea și au luat și Silistra, cetatea unde se așezase Iacși bey. De aceia constatăm că cu începere din anul următor, 1389, Mircea este stăpânitor al țării lui Dobrotici, fără Varna, pentrucă pe aceasta nu o luaseră Turcii, dar cu Silistra, cetatea pe care o dăruise Șișman sultanului. E ușor de explicat de ce a intervenit Mircea peste Dunăre; nu e nevoe să recurgem la cine știe ce combinații genealogice, care ar fi justificat stăpânirea țării lui Dobrotici de către domnul dela Argeș. Când acesta a văzut căzând pe Ivanco și a simțit că Turcii se așează la Dunăre până în fața cetății Brăilei, amenințând negoțul pe fluviu, care constituia bogăția țării, a fost o chestie vitală pentru el să intervie și să ocupe aceste locuri dela mare și Dunăre, pierdute de creștini. Luarea Dobrogei dela Turci a însemnat deci un capitol din lupta pentru creștinătate a lui Mircea; în ceasul primejdiei a intervenit real și a pus stăpânire pe cetățile de importanță esențială dela cotul Dunării. Mircea era un realist, el n'a trimis oștile lui să lupte zadarnic

24) Vezi mai jos p. 238.

departe de ţară şi vom vedea că la Cossovo el n'a participat, dar s'a mărginit să ocupe punctele de sprijin din vecinătatea ţării sale.

Consideraţii asupra Dobrogei în vremea lui Mircea. Pentru Mircea Dobrogea era o pavăză a comerţului dunărean al Ţării Româneşti. Provincia transdanubiană era, ca să zicem aşa, familiară Românilor din Muntenia prin multiplele legături ce o uneau cu ţara. Păstorii ce veneau la bălţile Dunării, amintiţi documentar în vremea lui Mircea, treceau de pe atunci pe malul celălalt, căci nevoile economice sunt un fapt permanent. Comerţul vechi al Dobrogei era în legătură cu bogăţia oilor şi a peştelui; există o viaţă economică locală în legătură cu Dunărea, întemeiată pe păstorit şi pe pescuit, deosebită de viaţa comercială a mării.

Comerţul Dobrogei era în legătură cu Moldova şi cu Ţara Românească, cum arată marele număr de tezaure monetare cu monete de-ale lui Mircea şi de-ale lui Petru Muşatin aflate la Silistra, la Nicoliţel lângă Isaccea, la Eni Sala (jud. Constanţa), la Ecrene[25]). Mircea a aflat în Dobrogea o viaţă locală, pe care a păstrat-o neştirbită, dovadă păstrarea sub domnia lui a funcţionarilor din Silistra cu titlul balcanic de *chefalia*[26]).

O serie de cetăţi de piatră apărau Dobrogea: cea centrală cu ziduri mari la Eni-Sala lângă lacul Babadag[27]), dar mai ales cele ce străjuiau ţărmul mării, Caliacra, care fusese capitala lui Dobrotici[28]) era o cetate clădită pe un cap ce înaintează în Marea Neagră. Ea are două incinte ce taie intrarea pe cap dela uscat, fiecare cu câte o poartă, flancată cu câte două turnuri. Se vede că zidul interior este mai vechi, de piatră cenuşie bine tăiată: turnul dela dreapta este cel mai mare al cetăţii. Aceasta a fost cetatea lui Dobrotici. Zidul exterior, la vreo sută de metri de distanţă de cel interior, e clădit în altă epocă, din piatră roşcată, în blocuri mai mici şi este probabil de origine turcească. E sigur că Turcii au păstrat cetatea veche a lui Dobrotici, de oarece se pomeneşte la 1444 luarea ei cu asalt de către Unguri, ce mergeau să se bată cu Turcii la Varna. „Caliacra, pe malul Mării Negre, în ţara lui Do-

25) Cf. C. Moisil, *Numismatica Dobrogei*, în Arhivele Dobrogei, I, 1916 p. 151 152 şi O. Mărculescu, *Balica şi Dobrotici*, p. 31.

26) Pentru sensul acestei funcţiuni, vezi mai sus, p. 121.

27) S. Lambrino, *Săpaturi arheologice în ţinutul Dunărea de Jos*, în Revista Istorică Română, IX, 1939, p. 498—502.

28) Schiltberger, *Reisebuch, ed. Langmantel*, p. 52. Descrierea după observaţii proprii.

brotici", zice cronicarul bizantin [29]). Boierii lui Mircea se grăbiră să cuprindă moșii în Dobrogea. Intr'un contract din 1412, încheiat în vremea stăpânii marelui domn, privitor la o vânzare de cai, de grâu și vin, produsele țării, vândute în *„iperperi"*, e amintit *„satul lui Baldovin logofătul"*, cunoscutul boer al lui Mircea. Satul era lângă Caliacra, căci între martori este „Constantin de Caliacra", alături de Teodor grămăticul, Gruie Orbul, popa Radomir, Dragotă. Vânzător e protopopul Hariton. Actul e în grecește, limba oficială a Dobrogei în acea vreme, dovadă și legenda grecească a monetelor lui Ivanco despotul și pomenirea negustorilor greci în tratatul lui cu Genovezii [30]).

Despre situația Dobrogei medievale sunt două observații de făcut. Vechile cetăți ale Grecilor din Nordul Dobrogei, Istros, Tomi, etc. în legătură cu comerțul de grâu și pește din Dacia și din sudul Basarabiei, decad în Evul-Mediu cu așezarea popoarelor barbare în Bugeac și în schimb se ridică mai mult sudul Dobrogei. Centrul politic și comercial al provinciei era în Evul-Mediu regiunea Silistra-Cavarna-Caliacra. Pe de altă parte e de observat că orașele antice erau așezate pe maluri joase, pe lacuri sau pe locurile unde malul se cobora. In Evul-Mediu, epocă turburată de tot felul de primejdii, cetățile erau dimpotrivă pe mari înălțimi, ca să domine marea din depărtare și să nu poată fi atacate de pirați. Astfel era Caliacra, și cetatea cu incintă imensă medievală de pe înălțimele dela Sud de Ecrene, căci considerațiile militare treceau înaintea celor comerciale.

Despre populația Dobrogei în vremea lui Mircea, în lipsă de isvoare, nu putem spune multe; existența păstorilor români la baltă [31]) e o dovadă că nici atunci n'a lipsit o pătură românească de populație în Dobrogea. E adevărat că tratatul de comerț al lui Ivanco cu Genovezii pomenește într'un articol de procesele pe care le-ar putea avea Italienii în țara sa cu „Greci și Bulgari sau alții" (de observat că și în acest caz Grecii sunt puși înaintea Bulgarilor), dar aci e vorba de negustori și de orășeni, cu cari puteau avea conflicte Genovezii, nu de agricultori și păstori. S'a atras cu dreptate atenția asupra pasajului din geografia arabă a lui Abufelda, scrisă pe la 1300, deci încă înainte de Dobrotici, în care se spune că

29) Chalkokondyl, ed. Darkó, II, p. 98.

30) S. Lambros în Νέος Ἑλληνομνήμων, IV, 1907, p. 380—381, act din 28 Mart. 1412, într'o grecească barbară; originalul în biblioteca din Bassel.

31) Vezi mai sus, p. 63.

Isaccea se află în „ţara Vlahilor“ (Ac Ulac) ceiace nu poate avea alt sens decât că acolo se afla o populaţie românească [32]). Se ştie că vreo 25 de ani după moartea lui Mircea are loc marea luptă dela Varna (1444), în care creştinii fură învinşi de sultanul Murad II. Fugarii unguri şi poloni scăpaţi dela măcel o apucară spre Dunăre, străbătând Dobrogea sudică şi ieşind la Târgul de Floci, numai graţie călăuzelor, Valahi, care cunoşteau drumurile [33]). E clar deci că măcar o parte importanţă a populaţiei Dobrogei în acea vreme era românească.

CAPITOLUL IV.

MIRCEA CEL BĂTRÂN ŞI LUPTA DELA COSSOVO.

Problema participării Românilor la lupta dela Cossovo. In timpul când Mircea îşi consolida domnia în primii ani dela urcarea în scaun, are loc departe în sudul Serbiei, la marginea Macedoniei, drama dela Cossovo, la 15 Iunie 1389. Cneazul Lazăr stăpân peste o parte a Serbiei este învins de oştile otomane, deşi însuşi sultanul Murad cade ucis în luptă. Lazăr e prins şi ucis la rândul său din porunca noului stăpânitor al Otomanilor, Baiazid, cel ce în scurta domnie dobândi porecla de Ilderim. O aureolă de legendă înconjură această mare luptă din câmpia dintre munţii Serbiei, baladele eroice sârbeşti din ciclul zis dela Cossovo au cântat eroismul lui Miloş Cobilici, cel care şi-a împlântat pumnalul în inima padişahului şi au plâns pe luptătorii creştini căzuţi în luptă pentru credinţa lor.

Panegiricul cneazului Lazăr scrie: „Ai noştri erau pe lângă ei (Turcii) ca un pârâu pe lângă o mare“. Iar cneazul a spus atunci către ai săi: „Să mergem fraţilor şi fiilor, să slujim datoriei morţii, să vărsăm sângele nostru să rescumpărăm viaţa noastră muritoare... Şi aşa de mult sânge s'a vărsat, încât şi urma cailor se cunoştea întipărită cu sânge, până departe pe drumuri“ [1]).

Privită în perspectiva istoriei lupta dela Cossovo [2]), trebue

32) O. Mărculescu, *op. cit.*, p. 13.

33) Dlugosz, *Historiae polonicae libri XIII*, Leipzig, 1713, II, col. 809-810. Cf. P. P. Panaitescu, *Origina populaţiei în Dobrogea Nouă*, Bucureşti, 1940.

1) гласник, XXI, 1867, p. 162—163.

2) Lucrarea cea mai completă asupra luptei dela Cossovo, cu analiza şi extrase din toate isvoarele, I. Braun, *Kossovo, Die Schlacht auf den Amselfelde*, Leipzig, 1937, cf. F. Raćki, *Boj na Kossovu* (Lupta dela Cossovo), în Rad Jugoslovenske Akademije, XCVII (XXVI), Zagreb, 1889, p. 1—89, I. Ruvaraţ, О Кнезу Лазару (Despre cneazul Lazăr). Novi Sad, 1887, p. 220—335,

s'o recunoaștem, n'a avut însă importanța, pe care i-a dat-o legenda. Serbia a continuat să existe ca stat autonom, sub fiul lui Lazăr, Ștefan, care a fost chiar mai puternic și cu țară mai mare decât tatăl său. Lupta nu a fost o mare luptă creștină ca la Nicopole, ci privea exclusiv Serbia și chiar numai o parte a ei, căci nu toți cnejii au sărit în ajutorul lui Lazăr.

Fost-a Mircea părtaș la această luptă personal cu toată oștirea lui sau măcar printr'un contingent trimis în ajutorul cneazului Lazăr? Aproape toată istoriografia noastră admite participarea oștilor românești la lupta pentru creștinătate dela Cossovo. Xenopol scria odinioară: „Amurat revine grabnic în Europa și bate încă odată și mai cumplit pe Bulgari uniți cu Bosniacii, Sârbii, Ungurii și Românii, acești din urmă conduși de Mircea în marea bătălie dela Cossova, 1389, în care însuși țarul (sic) Serbiei, Lazăr, rămâne mort pe câmpul de luptă. Deși bătut în această primă întâlnire a lui cu Turcii, Mircea era hotărât să nu părăsească duelul încins între el și urgia turcească“ [3]. Fără a admite participarea lui Mircea în persoană, istoricii noștri mai noi socotesc totuși și azi un fapt dovedit trimiterea unor oștiri românești la Cossovo [4].

Inainte de a analiza isvoarele istorice, trebue să considerăm împrejurările politice de atunci, pentru a vedea dacă o participare românească la această bătălie a fost cu putință. Mircea tocmai pusese stăpânire pe feudele ardelene, fără luptă, e drept, dar se putea aștepta la răzbunarea lui Sigismund. Apoi chiar în anul când s'a dat lupta dela Cossovo, el a cucerit Dobrogea și Silistra; pentru el primejdia turcească la Dunărea de Jos era mult mai importantă ca cea din Serbia de Sud. Mircea era deci prins într'o serie de inițiative politice și militare. Pe de altă parte, Lazăr se afla în mare dușmănie cu Sigismund al Ungariei, pentrucă ajutase pe răsculații din Croația. Sigismund trimite o expediție de pedeapsă împotriva lui în anul 1389, patru luni înainte de Cossovo, în frunte cu banul

A. Olesnicki, *Turski izvori o Kossovskom boju* (Isvoarele turcești despre lupta dela Cossovo), în Гласник Скопског научног друштва, XIV, p. 59 98 și idem, *Kad je ubijen car Murad?* (Când a fost ucis țarul Murat?), în Jugoslovenski istoricki Casopis, IV, 1937, p. 86 94.

3) A. D. Xenopol, *Istoria Românilor,* ed. III, p. 77.

4) D. Onciul, *Mircea cel Bătrân,* p. 15, I. Minea, *Politica lui Sigismund,* p. 13 14, C. C. Giurescu, *Istoria Românilor,* I, ed. IV, p. 466, afară de N. Iorga, *Istoria Românilor,* III, p. 88 89, care se îndoește că au fost Români la Cossovo, de oarece Mircea ar fi fost mai de grabă de partea Turcilor, căci ar fi dobândit Dobrogea cu sprijinul lui Baiazid.

Sultanul Baiazid (după D. Cantemir).

Nicolae de Gara [5]. Horvathy, șeful nobililor răsculați împotriva lui Sigismund, se adăpostise în Serbia și cu oștenii lui a luptat la Cossovo alături de Lazăr. A ajuta pe Lazăr însemna a provoca pe Sigismund, suzeranul Țării Românești, ceiace credem că Mircea s'a ferit să facă. De observat că în ceasul primejdiei, nici Șișman ginerele lui Lazăr, proaspăt supus al Turcilor, nu l-a ajutat și cu atât mai puțin Strațimir dela Vidin, care era dușmanul lui Șișman, ca și al lui Lazăr. Să nu uităm că Strațimir era ruda lui Mircea. Și atunci se pune întrebarea: pe unde a putut trimite Mircea oaste românească în Serbia de Sud? Am arătat că Țara Românească nu avea pe atunci graniță comună cu Serbia la Dunăre; oastea românească trebuia să treacă sau prin țaratul lui Strațimir, care era dușmanul lui Lazăr și n'ar fi îngăduit aceasta, sau prin Ungaria și peste Dunăre, adică iarăși printr'o țară îndușmănită cu Lazăr. Mai mult decât atâta: pe vremea aceia orașul Niș era în mâinile Turcilor și calea era tăiată vre-unei oști care ar fi venit dinspre Nord-Vestul Serbiei [6].

Isvoarele despre lupta dela Cossovo. Firește că în ultima instanță au cuvântul asupra participării Românilor isvoarele istorice contemporane. Isvoarele despre bătălia dela Cossovo sunt numeroase și de proveniență diversă. Ne vom adresa întâi celor sârbești, care, se înțelege, au mai multă autoritate în cauză: „Letopisețele vechi", cum le numește editorul lor, L. Stoianović [7], dau o povestire destul de lungă și dramatică a luptei, în care au pierit atât țarul Amurat, cât și credinciosul cneaz Lazăr, dar nicăieri ajutorul românesc nu este amintit. Din cele cinci letopisețe vechi, unul singur, anume cel dela Studenița, pomenește pe Români la Cossovo în felul următor: „El (sultanul) a adunat toate mulțimile turcești și pe Tătari și alte limbi dela Răsărit și numiții Caramani și pe Greci și Bulgari și *Basarabi* și Albanezi, vrând acum să supuie sub dânsul și pe credinciosul cneaz Lazăr" [8]. Așa dar, Românii din Muntenia (Basarabi) se aflau, după părerea acestui cronicar, alături de Turci. Letopisețele „tinere" dau o povestire mult mai scurtă, amintind însă de comandanții oștilor care au luptat în rândurile

5) Huber, *Geschichte Österreich's*, II, p. 348.

6) I. Ruvarat, *op. cit.*, p. 334—335.

7) L. Stoianović, Стари српски родослови и летописи (Vechile genealogii și cronici sârbești), Carloviț, 1927.

8) *ibidem*, p. 91.

Sârbilor, dar nu este nici o pomenire despre Români între aceştia [9]). Alături de aceste cronici sârbeşti, este şi o întinsă povestire istorică intitulată *Viaţa lui Ştefan Lazarevici,* scrisă de contemporanul Constantin Costeneţki, elevul patriarhului Evtimie, care a trăit la curtea fiului cneazului Lazăr. Nici el nu pomeneşte nimic despre ajutorul dat de Români, atunci când descrie lupta dela Cossovo [10]). Aşa dar, nici un izvor sârbesc nu ştie de ajutorul trimis de Mircea cneazului Lazăr, ba chiar unul din ele învinueşte pe Români că ar fi dat ajutor păgânilor.

Dacă trecem acum la cronicile turceşti [11]), constatăm că cea mai veche dintre ele e aceia a lui Ahmedi, care este contemporan cu lupta dela Cossovo [12]). El nu ştie să spuie decât despre nenumăratele oşti ale lui Lazăr şi despre felul cum au pierit cei doi comandanţi; despre Români nici o vorbă. Cronica lui Urudj, foarte bine informată asupra vremii lui Baiazid, e scrisă la Adrianopol, la mijlocul veacului al XV-lea. El ştie că au venit în ajutorul lui Lazăr şi alţi cnezi sârbi, Arnăuţi (Albanezi), Bosniaci şi ostaşi din Ungaria şi atât [13]). Aşik paşa Zade, care a scris una din cele mai amănunţite istorii ale Turcilor, redactată pela 1484, după o altă scriere mai veche [14]), nu pomeneşte nici el pe Români la Cossovo. La fel nici cronica anonimă a casei otomane, publicată de curând în traducere germană de savantul Giese [15],. Acestea sunt cronicile turceşti cele mai vechi şi mai apropiate de timpul bătăliei. Lucrurile se schimbă cu cronicile mai noi sau scrise mai departe de teatrul evenimentelor. Cronica persană a lui Sükrüllah (mort la 1460) în pasajele despre istoria turcească vorbeşte de izbânda lui Baiazid împotriva regelui Sârbilor, „care a trimis oşti dela Valahi, Unguri,

9) *ibidem,* p. 215 217.

10) Publicată de V. Jagić în Гласник, XIII, 1875 p. 260 261.

11) Povestirea cronicilor turceşti despre lupta dela Cossovo şi în genere asupra evenimentelor din Sud-Estul Europei, E. Zawalinski, *Polska w kronikach tureckich XV i XVI wiek* (Polonia în cronicile turceşti din veacurile XV şi XVI), Stryj, 1938 cu extrase în limba polonă.

12) Braun, *op. cit.,* p. 50—52, unde se află textul tradus în limba germană.

13) Braun, *op. cit.,* p. 53.

14) *ibidem,* p. 57 58.

15) Giese, *Die Altosmanischen anonymen Chronik*..., II, Leipzig, 1925, p. 37.

Cehi, Sârbi, Arnăuţi şi Francezi"[16]. Neşri care scrie la începutul secolului al XVI-lea, spune că în oastea lui Lazăr erau 500.000 de oameni şi anume din Valahia, Ungaria, Boemia, Albania, Bulgaria şi Germania, însă socotind pe semne că această alianţă era prea neînsemnată, mai adaugă în descrierea luptei şi pe Veneţieni şi pe Francezi. Descrierea ordinei de bătaie a creştinilor la Cossovo e foarte precisă în cronica lui Neşri: la mijloc era Lazăr, la stânga Vuk (Brancovici), la dreapta regele Bosniei (de fapt, un căpitan al său). Ne întrebăm atunci ce rost vor mai fi avut toţi ceilalţi[17]. Intocmai ca Neşri, după un isvor comun, povesteşe şi cronica turcească tradusă de Leunclavius ajutoarele venite lui Lazăr din Valahia, Ungaria, Boemia, Croaţia, Bulgaria, Italia şi apoi şi pe Veneţieni şi Francezi[18]. La fel urmează apoi alţi cronicari mai noi, ca de pildă Sead-Udin[19].

Din examinarea cronicilor turceşti rezultă foarte lămurit că cele contemporane nu amintesc de vre-un ajutor dat de Români Sârbilor la Cossovo, dar mai târziu, trecând un secol şi mai bine, s'a creat o legendă care a amplificat izbânda lui Baiazid socotindu-l învingător asupra tuturor creştinilor din Europa. Numai de atunci apar Românii la Cossovo şi numai intercalaţi într'o înşirare neserioasă de tot felul de popoare, în care nu lipsesc nici Francezii, Veneţienii, Germanii şi Boemii. Intocmai precum Turcii, pentru a ridica slava Sultanului, aruncă sub picioarele lui toate popoarele, între cari şi Românii, la fel un cronicar sârb, care vrea să înalţe meritele învinsului copleşit sub numărul duşmanilor, înşiră pe Ro-

16) Braun, *op. cit.*, p. 55 56 şi Th. Seif, *Der Abschnitt über die Osmanen in Sükrüllah's Persischer Universalgeschichte*, în Mitteilungen zur osmanischen Geschichte, II, 1925, p. 93.

17) Behrnauer, *Quellen für serbische Geschichte aus türkischen Urkunden*, I, Viena, 1857, p. 41, 56 75. Cf. C. Moisil, *Spicuiri din cronicarii turci; lupta dela Cossova după cronicarul Neşri*, în Revista societăţii Tinerimea Română, IV, 1926, p. 259—271.

18) Leunclavius, *op. cit.*, col. 279, 287, 297. Cronicarul urmat aci de Leunclavius este Djemali (Codex Verantianus), care scrie în secolul al XVI-lea, Zawalinski, *op. cit.*, p. 12.

19) Sead-Udin, *op. cit.*, I, p. 142. In traducerea Brattuti lipsesc unele pasaje din această cronică privitoare la Cossovo, de pildă pomenirea „popoarelor slovene" şi a „celor şapte popoare", între cei 200.000 de duşmani ce au stat în faţa Turcilor. Pasajul complet tradus la Zawalinski, *op. cit.*, p. 20. Solak-Zade (scrie în secolul al XVII-lea), vorbeşte de Sârbi, Arnăuţi, Unguri, Leşi, Cehi, Moldoveni şi Munteni adunaţi pe câmpia dela Cossovo. Zawalinski, *loc. cit.*

mâni alături de Greci, Caramani, Bulgari, etc. în rândurile oştilor Semilunei. Dar isvoarele serioase şi contemporane de amândouă părţile nu ştiu despre aşa ceva. Numai pe baza unor exagerări târzii şi tendenţioase ale acestor cronici, s'a introdus în istoriografie afirmaţia despre participarea Românilor la lupta dela Cossovo.

Alături de cei interesaţi, Sârbi şi Turci, sunt şi neutri, a căror mărturie într'un conflict e socotită pe drept cuvânt ca mai imparţială. In primul rând, în cazul nostru stau cronicile bizantine, ale lui Chalkokondyl, Duca, Franţi. Niciunul din aceşti cronicari greci, cari adunau cu grije informaţiile despre toate evenimentele din Sud-Estul Europei, nu face nici o menţiune despre Români în povestirea lor despre lupta dela Cossovo. Ducas care are textul cel mai întins (în forma italiană), spune că singurul ajutor extern primit de Lazăr au fost ostaşii bosniaci ai regelui Tvartko, în număr de 20.000 [20]). Asemenea cronica bulgară contemporană descoperită de I. Bogdan, care merge până la 1413, nu ştie nimic despre participarea Românilor la Cossovo [21]). Cronica raguzană precizează că lupta s'a dat la 15 Iunie 1389 la Câmpia Cossovo şi că în tabăra creştină erau trei comandanţi de oaste: Lazăr, cneazul Vuk Brancovici şi Vlatco Vukovici voevodul trimis de regele Bosniei [22]). E inutil să purcedem mai departe: toate isvoarele care merită acest nume, privitoare la lupta dela Cossovo omit participarea unei pretinse oştiri de ajutor trimise de Mircea [23]).

20) Pasajele respective la Braun, *op. cit.*, p. 20, 47 50, Chalkokondyl, ed. Darko, I, p. 49 50. Cf. N. Radojcić, *Die griechischen Quellen zur Schlacht am Cossovo Polje*, în Actes du III-e congrès d'études byzantines, Athena, 1932, p. 315 319 şi H. Grégoire, *L'opinion byzantine et la bataille de Cossovo*, în Byzantion, VI, 1931, p. 277 şi urm.

21) I. Bogdan, *op. cit.*, în Archiv für slavische Philologie, XIII, p. 493—494.

22) Braun, *op. cit.*, p. 12.

23) Braun, mai citează următoarele isvoare ale bătăliei dela Cossovo: Scrisoarea regelui Bosniei către oraşul Traù, povestirea spaniolului Clavijo, scrisoarea Signoriei din Florenţa către regele Bosniei, călătoria diaconului rus Ignatie din 1389, cronica Ienicerului Constantin de Ostroviţa *(op. cit.)*. La acestea se poate adăuga şi cronica evreiască a Imperiului Otoman de rabinul Iosef Ben Iosuha, *The chronicles of rabbi Joseph Ben Josuha Bem Meir*, traducere engleză din ebraică de C. Biloblotzky, I, Londra, 1838, p. 248 251. Niciunul din aceste isvoare nu pomeneşte de o participare românească la Cossovo. Intre isvoarele reproduse de Braun este şi pasajul din *Cronica dela St. Denis*, în care, în adevăr se vorbeşte pe larg de Români (Braun, *op. cit.*, p. 15 29), dar este clar că nu priveşte lupta dela Cossovo. M. Dunić, Хроника сен Дениског калугера као извор за боьове на косову и Ровинама

Bătălia dela Cossovo n'a fost o cruciată, ci o bătălie națională a Sârbilor. Din partea creștină erau numai trei corpuri de oaste, al cneazului Lazăr, al cneazului Vuk Brancovici, pe teritoriul căruia se dedea lupta și al voevodului bosniac Vucovici. Trimiterea unei oștiri românești tocmai în acele locuri depărtate era cu neputință și era dealtfel contrară datinei de realism și luptă defensivă românească de totdeauna. Mircea a contribuit mai mult la întârzierea înaintării otomane în Europa, cucerind Dobrogea și înfruntând pe Baiazid, mai târziu, pe pământ românesc, decât trimițând ostasii lui în țări depărtate. Oricum am privi lucrurile, adevărul primează: toate isvoarele contemporane confirmă faptul că Românii nu au luat parte la lupta dela Cossovo.

CAPITOLUL V.

PRIMELE LEGĂTURI ALE LUI MIRCEA CU MOLDOVA ȘI POLONIA.

Hotarul dintre Moldova și Țara Românească. Deși lărgise hotarele țării dela începutul domniei sale, situația politică a lui Mircea nu era din cele mai sigure. In Ungaria era anarhie și atitudinea regelui Sigismund se putea schimba în dușmănie pe față: dela Sud, în urma celor două expediții turcești împotriva Bulgariei și a Serbiei, primejdia otomană se apropiase, Serbia și Bulgaria după înfrângerile suferite nu mai erau o piedică în fața ei. Mai rămânea un singur vecin pe care Mircea se putea sprijini, anume Moldova. E adevărat că această țară de curând întemeiată nu era un stat

(Cronica călugărului dela St. Denis ca isvor pentru luptele dela Cossovo și Rovine) în Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. (Belgrad), XVII, 1937, p. 51—66, a arătat că pasajul privește în realitate lupta dela Rovine și, adăugăm noi, mai ales campania lui Sigismund în Muntenia. Intr'o convorbire ce am avut la Leipzig cu prof. Braun, autorul cărții despre Cossovo, D-sa mi-a comunicat că s'a convins că pasajul în chestiune privește lupta dela Rovine și nu cea dela Cossovo, cum crezuse întâi. Vezi despre aceasta mai pe larg în capitolul VI mai jos. Multă vreme a fost considerate ca isvoare asupra luptei dela Cossovo și cele două scrisori ale lui Baiazid despre această luptă. Dar s'a dovedit deplin că aceste scrisori ca și întreaga colecție Feridun bey, în care se află, e o operă târzie, datorită imaginației unui falsificator. F. Raćki, *op. cit.*, p. 33—46 și Braun, *op. cit.*, p. 58—59. Gibbons, *The formation of the Ottoman Empire*, Oxford, 1916, p. 181, le mai folosește ca isvoare istorice.

puternic, dar prin ea a ajuns Mircea în legătură cu marele stat dela Nord, uniunea polono-litvană sub regele Vladislav Iagello. E interesant de văzut cum cele două pricipate române, curând după înfiinţarea lor, duc o politică de sprijin reciproc şi de paşnică înţelegere în faţa primejdiilor ce le înconjurau.

Un fapt trebue subliniat, graniţa între cele două state de aceiaşi limbă n'a variat din epoca aceasta, deci n'au fost rivalităţi teritoriale între ele, ea a rămas dela început stabilită la Milcov, Putna şi Siret şi aşa a rămas cinci veacuri, până la unirea dela 1859. E un caz rar de stabilitate între două state vecine. Numai cetatea Chiliei dela gurile Dunării a fost câtva timp măr de discordie între cele două ţări, dar numai în epoca ce a urmat după Mircea cel Bătrân [1]). Stabilirea acestui fapt, a hotarului neschimbat între Moldova şi Muntenia din vremea lui Mircea şi probabil şi înainte de el, e o latură interesantă a unei permanenţe a vechii noastre istorii. De aceia trebue înlăturate părerile, ce şi până azi persistă în istoriografia noastră, după care Muntenii ar fi stăpânit Sudul Moldovei, pe care aceasta din urmă l-ar fi cucerit mai târziu dela vecina sa. Prima ştire în acest sens o dă cronicarul Ureche care spune: „Văleatul 6990 (1482) Martie 10 au luat Ştefan vodă cetatea Crăciuna cu ţinut cu tot, ce se chiamă ţinutul Putnei şi l-au lipit de Moldova" [2]). Aşa dar, în vremea lui Mircea şi până la 1482 ţinutul Putnei ar fi fost al Munteniei. Se ştie însă că Ureche a scris în veacul al XVII-lea, iar în letopiseţele slavone contemporane sub data de mai sus este ştirea luării Crăciunii, dar fără adausul despre ţinutul Putnei, care deci este o informaţie a compilatorului din secolul al XVII-lea [3]). Această constatare ar fi deajuns ca să respingem ideia că ţinutul Putnei a fost alipit la Moldova abia în vremea lui Ştefan cel Mare. Un interpolator de mai târziu al cronicii lui Ureche a mai adus şi un alt pasaj sub anul 1475, după care atunci a bătut Ştefan pe Radu cel Frumos (care însă nu mai domnea la acea dată), apoi „aducând şi pre ai săi boieri şi oameni de cinste de au vorovit şi au tocmit, de au despărţit din Milcovul cel Mare o parte de pârâu ce vine pre lângă Odobeşti şi trece de dă în apa Putnei şi până astăzi este hotarul ţării Moldovei şi a Ţării Româneşti

1) Despre Chilia, vezi mai jos capitolul IX, p. 297.

2) Gr. Ureche (Simion Dascălul), *Cronica*, ed. C. Giurescu, Bucureşti, 1916, p. 66.

3) I. Bodgan, *Cronice moldoveneşti înainte de Ureche*, Bucureşti, 1891, p. 147 şi idem, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, Bucureşti, 1895, p. 43.

acel pârâu ce se desparte din Milcovul cel Mare. Iară mai înainte au fost având ţările amândouă pricină, că Ţara Românească vrea să fie hotarul său până în apa Trotuşului, iar Moldovenii nu-i lăsa, până au vrut Dumnezeu de s'au tocmit aşa" [4]. Dar documentele de proprietate dinainte de Ştefan cel Mare şi dela începutul domniei lui arată că ţinutul Putnei întreg până la Milcov era şi pe atunci al Moldovei. Astfel la 1423 Alexandru cel Bun întăreşte unui boier trei sate pe Putna, iar la 1435 boierul Petre Hudici stăpâneşte seliştea Lumineni pe Milcov. Numeroase alte documente din aceiaşi epocă arată stăpânirea Moldovei în aceste părţi vrâncene [5], aşa că afirmaţia cronicarului nu rămânâe în picioare. Insăşi ocuparea Crăciunei de către Ştefan a fost poate o reluare a unei cetăţi moldoveneşti, încăpute de foarte puţină vreme în mâini muntene, căci la 1473 Ştefan avea staroştii lui la Crăciuna [6].

Altă pricină care a făcut pe mulţi istorici să creadă să Sudul Moldovei aparţinea Ţării Româneşti în vremea lui Mircea, este privilegiul de negoţ dat de Alexandru cel Bun la 1408 negustorilor din Liov, în care vorbind de vămi, spune că negustorii cari merg în Ţara Românească, o vor plăti „la margine, la Bacău... vama de margine, fie la Bacău, fie la Bârlad" [7]. Aşa dar, spunea pe vremuri Hasdeu, care tradusese pe slavicul крап nu prin *margine,* ci prin *graniţă,* oraşele Bacău şi Bârlad se aflau pe graniţa dintre Moldova şi Muntenia, lăsând acesteia din urmă, nu numai ţinutul Putnei, dar şi ale Tecuciului şi Covârluiului [8]. In realitate, vămile medievale se plăteau mai ales la târguri; Bacăul şi Bârladul erau târguri de margine (nu pe graniţă), pentrucă pe drumul de negoţ spre Ţara Românească nu mai erau altele până la graniţă. Pe atunci Galaţii nu erau târg. Documentele de proprietate moldoveneşti arată stăpânirea domnului dela Suceava înainte de Ştefan cel Mare şi în aceste părţi covârluiene. întocmai ca şi în Putna; o mulţime de sate din acel ţinut, precum şi „gârla" Brateşului se ivesc în uricul din 1448 al lui

4) Gr. Ureche, *op. cit.,* p. 59.

5) M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* II, p. 169—175.

6) *ibidem,* p. 174.

7) *Ibidem,* II, p. 631 şi 632.

8) Hasdeu, *Istoria critică a Românilor,* I, p. 2 şi idem, *Negoţul moldovean sub Alexandru Bunul,* în Foaia de storia română, I, Iaşi, 1859, p. 34.

Petru Vodă [9]). La împărţirea Moldovei între fiii lui Alexandru cel Bun, Ilie şi Ştefan, în 1435, cel din urmă dobândi între altele morile Covârluiului, oraşul Tecuci cu tot ocolul şi Oltenii [10]). In realitate, în vremea lui Ştefan cel Mare nu s'a schimbat graniţa cea veche, ea a rămas întocmai ca în vremea lui Mircea şi pentru aceasta avem o mărturie hotărâtoare, tratatul lui Ştefan cu Matias Corvin al Ungariei din 1475, în care se spune: „Graniţele ţării Moldovei cu Ţara Românească după vechile limite şi datine... conform *privilegiilor încheiate de ambe părţi de voevozii Alexandru şi Mircea*" [11]). In vremea lui Ştefan se ştia că graniţele celor două ţări au rămas neschimbate din vremea lui Mircea, adică la Milcov, Putna şi Siret până la vărsarea acestuia în Dunăre şi aşa cum au rămas până la unirea principatelor [12]).

De curând s'a afirmat din nou că partea de sud a judeţului Covârlui a aparţinut Munteniei în primele timpuri ale vieţii de stat în aceste părţi şi anume pe baza numelui unei localităţi azi dispărute, Oltenii, pe Siret, aproape de vărsarea de azi a Bârladului în Siret. Numele localităţii şi a ţinutului înconjurător ar veni dela colonizările făcute de domnii munteni pe vremea când stăpâneau această regiune şi anume în „epoca expansiunii muntene în partea de miază-zi a Moldovei spre părţile tătăreşti şi la stăpânirea Basarabiei. Se ştie (?) într'adevăr că în prima jumătate a veacului al XIV-lea între 1330 şi 1350, Basarab Intemeietorul şi-a întins stăpânirea asupra părţilor răsăritene ale Munteniei, trecând şi dincolo de Prut, în ţinuturile dela Miazănoapte de gurile Dunării, care pe atunci au căpătat numele de Basarabia" [13]). Trebue să observăm că numele localităţii Olteni nu este o dovadă de stăpânire politică

9) M. Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 323—325, pomeneşte „iazerul Covârluiului cu gârla", movilele dela Covârlui pe Prut, Fântâna Cucului (azi Cuca) şi mai multe sate chiar la malul Siretului. „Se pot aduce sute de dovezi scoase din documente, începând de sub Alexandru cel Bun şi continuând sub domnii următori şi sub Ştefan cel Mare, că Moldova se întindea şi în ţinuturile Tecuciului şi Covârluiului". *Ibidem*, II, p. 175.

10) *Ibidem*, p. 435.

11) I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 334—335.

12) Pentru graniţa Moldovei cu Muntenia, M. Costăchescu, *loc. cit.*, R. Rosetti, *Hotarele Moldovei de sud sub Ştefan cel Mare*, în Revista istorică, X, 1924, p. 186—190 şi Cristofor Mironescu, *Hotarul între Moldova şi Muntenia* în Anuarul de Geografie, II, p. 87—123, cu o hartă. Crede că, până la Ştefan, Vrancea era „ţara nimănui" !

13) C. C. Giurescu, *Oltenii şi Basarabii*, în Revista istorică română, X, 1940, p. 130—139.

munteană în aceste părţi, ci înseamnă aşezarea unor oameni dela Olt, eventual chiar de pe Oltul ardelean, oameni veniţi în acele părţi întocmai ca locuitorii din numeroase sate de pe teritoriul ţării noastre ce poartă nume ca Sârbi, Şchei, Greci, fără ca aceste sate să însemne o veche stăpânire sârbească, bulgărească sau grecească pe teritoriul lor. Este şi un sat cu numele Basarabi (Munteni) tocmai lângă Fălticeni, iar în secolul al XV-lea se afla în judeţul Fălciu un sat Argişani [14]), dovadă că s'au făcut colonizări din Muntenia în Moldova cu trecerea graniţei, ceiace nu dovedeşte nimic din punct de vedere politic. Pe de altă parte, nu este absolut nici o dovadă istorică documentară că Basarab Intemeietorul şi-ar fi întins stăpânirea asupra Moldovei de Sud şi dincolo de Prut în Bugeac. Numele Basarabiei dat regiunei din Sudul provinciei numite azi în întregime cu acest nume, nu vine dela persoana lui Basarab Intemeietorul, ci dela numele Ţării Româneşti, care în secolul al XV-lea se numea Basarabia. Nici un domn muntean înainte de Mircea nu a stăpânit Sudul Basarabiei. Numai dela el şi dela urmaşii lui cari au stăpânit cu întreruperi Chilia până la 1465, acest ţinut poartă numele de Basarabia. Inainte de Mircea şi până la 1404 Chilia a fost a Genovezilor şi Cetatea Albă de asemenea până la 1392, deci nu încape loc pentru o stăpânire munteană într'o regiune de stepă ale cărei puncte de sprijin erau în mâini streine. Titlul de stăpânitor „spre părţile tătăreşti" îl are Mircea şi nu predecesorii săi, el nu înseamnă regiunea din Covârlui, ci numai Chilia şi hinterlandul ei. Am arătat că Mircea nu s'a intitulat stăpânitor „spre părţile tătăreşti" dela început, ci mult mai târziu, abia dela 1404 înainte. Dar la 1404 domnea în Moldova Alexandru cel Bun şi am văzut că sub acest domn graniţa cu Moldova era fixată definitiv. Ipoteza stăpânirii muntene în Sudul Moldovei trebue deci definitiv înlăturată.

Petru al Muşatei domnul Moldovei. Când Mircea s'a urcat în scaun, vecinul său din Moldova era Petru al Muşatei, domn cu stăpânire întemeiată încă din 1374. Domnul dela Suceava, după vremile de nesiguranţă dela început, se întărise cu dinastia sa de origine maramureşană. Mama lui Petru, pe care poporul o poreclise Muşata, era o catolică, Margareta, a cărei nume însemna *mărgăritar,* deci *frumoasa,* care este şi sensul cuvântului românesc *„muşat"*. Că Margareta era o streină, nu rămâne îndoială, numele ei e strein, obişnuit în Ungaria, o arată ca şi titlul ce i-se dedea: „nobilissi-

14) M. Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 415.

ma“ [15]), precum și legăturile ei directe cu papa [16]). Ea era probabil o prințesă maghiară, care a întărit printr'o căsătorie legăturile dinastiei moldovenești cu coroana ungurească în vremea lui Ludovic cel Mare. Socotim că acel Costea voevod pus în Pomelnicul dela mânăstirea Bistrița după Lațcu vodă și înainte de Petru al Mușatei era soțul ei și fiul sau fratele lui Lațcu vodă [17]). Deși istoriografia românească admite o stingere a vechii dinastii cu Lațcu vodă și urcarea alteia cu Petru al Mușatei, a treia dinastie dela Dragoș (!), împărtășim cu totul teza învățatului istoric polon O. Górka, a unei dinastii unice dela Dragoș la Ștefan cel Mare și la urmașii săi [18]). Cei mai mulți istorici socot însă că Margareta era fiica sau sora lui Lațcu, fără nici o dovadă de altfel. Faptul că în cronica slavonă Petru e numit „al Mușatei“ nu e o dovadă că dreptul la domnie îl poseda dela mama sa. Tatăl său, Costea, a murit probabil fără a domni, înainte de Lațcu, iar Margareta, prințesa streină a stat pe lângă tronul celor doi fii ai ei, Petru și Roman, așa că era figura proeminentă a familiei. La Români se dă copiilor numele mamei (al Mariei, etc.), fie pentru că ea este mai cunoscută decât tatăl, fie pentrucă este văduvă [19]). Cronica paralelă a Moldovei și Țării Românești compilată de Axinte Uricarul pe bază în parte de hrisoave azi pierdute, scrie: „Acest Petru vodă, precum îl scrie istoriia, iaste ficior lui Coste Mușatin vodă, iară acel Mușatin vodă, unde ar fi domnit nu scrie“ [20]).

Margareta era catolică și ridicase la Siret, unde era episcopia catolică, o biserică pentru dominicani (predicatori), unde-și alesese loc de îngropare, iar fiul ei care nu era catolic, dar „doritor de a onora pe mama noastră și a o consola“, primise rugămintea ei și cedase dominicanilor vama dela Siret [21]).

15) Actul din 1 Mai 1384, la W. Abraham, *Powstanie organizacyi Kościolc łacinskiego na Rusi* (Inceputurile organizației bisericii latine în Rutenia), Lemberg, 1904, p. 385 6 și M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 4—7, cu o traducere românească

16) Grigore XI o numește „prințesa“, la 1378, Abraham, *op. cit.* p. 342.

17) D. P. Bogdan, *Pomelnicul mânăstirii Bistrița,* București, 1941, p. 50.

18) O. Górka a susținut această teză într'o comunicare la Academia Română în Noembrie 1939, care până acum n'a fost publicată.

19) Al. Graur, *Contributions à l'étude des noms de personne en Roumanie,* în Bulletin linguistique, VII, 1939, p. 108.

20) *Ms. românesc, nr. 2591 al Academiei Române,* p. 10 (cf. și p. 13).

21) Abraham, *op. cit.*, p. 385—6 și Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 1 5 *Libram seu pensatorium,* tradus de Costăchescu *venitul cântarului,* cred că este însă *pensa telonialia,* vama, iar *libra* în sensul medieval de *monetă,* nu în cel

Prezența Margaretei în dinastia moldovenească reprezenta legătura de alianță cu Ungaria, care a caracterizat politica externă a acestei țări în prima perioadă a istoriei ei. Sunt dovezi, necunoscute istoricilor noștri până acum, că la începutul domniei sale Petru al Mușatei era aliat cu Sigismund la Luxemburg. La 1383, înainte de unirea polono-litvană, Sigismund, ca logodnic al Mariei de Anjou încercase să puie stăpânire pe Polonia, intrând în Cracovia cu oștile lui. Analele Cracoviei spun: „In anul Domnului 1383 cardinalul Dimitrie dela Strigoniu (din Ungaria) și Sigismund margraf de Brandenburg au intrat în Cracovia cu multă oaste de Unguri, Valahi și Iași. După ce cardinalul s'a întors în Ungaria, margraful cu oastea amintită a pornit împotriva ducelui Semco (Zemovit al Mazoviei), arzând și prădând sate și orașe" [22]). Sigismund trecuse Carpații din Ungaria cu 20.000 de oameni împotriva pretendentului Zemovit, dar după câteva lupte e silit să se întoarcă înapoi [23]). Valahii din oastea lui dela Cracovia nu pot fi decât Moldovenii lui Petru vodă, veniți prin Galiția, care atunci ținea încă de Ungaria. Așa dar Petru Mușatin începe prin a fi aliatul lui Sigismund.

Dar Petru nu era el însuși catolic și domnia lui a însemnat o reacție ortodoxă față de domnia predecesorului său Lațcu prin întemeierea mitropoliei Moldovei. El a ridicat în scaunul mitropolitan pe Iosif împotriva voinței patriarhului de Constantinopol, a înființat ierarhia națională, punând pe mitropolitul Antonie de Haliciu să sfințească pe primul mitropolit al Sucevei [24]). Petru era în legătură și cu principii ortodoxi ruși. La 1386 Vasile fiul marelui cneaz al Moscovei Dimitrie Donscoi învingătorul Tătarilor, fugise dela hanul tătăresc, unde se afla ostatec și trecând prin Podolia, găsește adăpost „în Marea Valahie la Petru voevod", cum spune cronica ru-

clasic de *balanță* (Bartal, *Glossarium, sub* voce). Margareta stetea la „curtea" ei dela „Horleganoio", care nu e Hârlăul (cum crede Costăchescu, *l. c.)*, căci e vorba de un *sat* (villa), moșia Margaretei, de căutat aproape de Siret, poate Horlăceni la Sud de Dorohoi.

22) Bielowski, *Monumenta Poloniae Historica,* II, p. 931.

23) Długosz, *Historiae Polonicae,* ed: Leipzig, I 2, col. 86 și 89.

24) C. Marinescu, *Infiinţarea mitropoliilor,* Acad. Rom. memor. sec. ist. II, 1924, p. 17. Data înființării mitropoliei este între 1387, când nu era încă mitropolit în Moldova, căci Petru jură credință atunci regelui polon în fața mitropolitului ortodox de Kiev, Ciprian, și 1391, data morții lui Antonie de Halici, care a sfințit pe mitropolitul Iosif. Sunt de acord cu C. Marinescu că isvoarele (Hurmuzaki, *Documente,* XIV 1, p. 34) nu îngădue interpretarea că Iosif ar fi fost din casa domnitoare, nici că ar fi păstorit la Cetatea Albă.

sească [25]. Fiul stăpânitorului din Moscova stătu puţină vreme în Moldova, căci de acolo se întoarse la timp la scaunul părintesc, ca să poată lua domnia la moartea tatălui său (1389) [26]. Vasile Dimitrievici, fostul oaspete al lui Petru vodă a domnit apoi 36 ani la Kremlin.

Unirea Poloniei cu Litvania sub sceptrul regelui Vladislav Iagello şi cucerirea Rusiei Roşii, prin care acest suveran devenea vecin cu Moldova, iar pe de altă parte războiul civil din Ungaria, au răsturnat raportul de forţe din Sud-Estul Europei. Petru Muşatin, care prin familia mamei sale era situat în sfera de influenţă ungurească, n'a pregetat să se lege de noul vecin, mai sigur şi mai puternic. Chiar în anul 1387, când Polonia ajunsese vecină cu Moldova prin dobândirea Galiţiei şi ca urmare a acestui fapt, el presta omagiu de vasal cu boierii săi la 26 Septembrie regelui Vladislav la Lemberg în prezenţa mitropolitului Chiprian de Chiev. Omagiul era pentru ţara Moldovei, „cu poporul şi cetăţile şi moşiile ei" [27]. Abea fuseseră înnăbuşite în August ultimile încercări de rezistenţă ale partizanilor Ungariei în Galiţia şi regele Vladislav însoţit de numeroşi nobili porni în luna următoare să cerceteze în persoană noua provincie dobândită, dând şi întărind privilegii oraşelor şi nobililor [28]. Cu acest prilej are loc omagiul lui Petru vodă la Liov, pe care-l socotim o iniţiativă polonă. Polonia voia să aibă asigurat drumul de negoţ spre Marea Neagră şi de aceia lua sub protecţia ei Moldova, căci aceasta era singurul folos real al vasalităţii moldovene [29]. Dar această legătură era, fără o indicaţie scrisă, îndreptată împotriva Ungariei, fosta suzerană a Moldovei. Relaţiile polono-moldoveneşti fură apoi completate printr'un împrumut, făcut de bogatul domn al Moldovei regelui polon, 3000 ruble frânceşti, trimise prin nobilul Warszawski [30]. Suma era foarte mare pentru acea vreme, în monetă italiană (libra italiană era denumită în Orient „rublă frâncească"). După socoteala făcută de un istoric, rubla de

25) Полное собранiе Русскихъ Лѣтописеи VIII p. 51.

26) *ibidem*, p. 56.

27) Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 599 603, cu data greşită, 8 Mai.

28) Skrzypek, *Południowa wschodna polityka Polski* (Politica Sud Estică a Poloniei), Varşovia, 1937, p. 29 şi C. Racoviţă, *Inceputurile suzeranităţii polone asupra Moldovei*, în Revista Istorică Română, X, (1940), p. 256—257.

29) P. P. Panaitescu, *La route commerciale de la Pologne à la Mer Noire*, în Revista Istorică Română, III, 1933, p. 180 şi urm.

30) Act din 10 Februar 1388, la Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 603 604. Warszawski e un nume propriu şi nu trebuia tradus „pan al Vaşoviei". Pe atunci Varşovia nu era a Poloniei, ci în ducatul separat al Mazoviei.

argint corespundea atunci cu 120 de galbeni de aur, deci suma împrumutată de domnul Moldovei făcea 360.000 de galbeni de aur după cursul aurului din veacul trecut [31]). In caz când suma nu ar fi fost restituită în trei ani, regele avea să-i dea domnului Moldovei cetatea Haliciului cu ţinutul ei. Cu acest prilej regele Vladislav numeşte pe Petru vodă, „ginerele şi prietenul nostru". *Ginere* nu putea fi însă, căci Vladislav căsătorit de trei ani, nu avea copii, aşa că trebue să înţelegem că Petru era căsătorit cu una din domniţele din neamul lui Olgierd, dintre care unele erau ortodoxe. In ori ce caz, constatăm că legăturile polono-moldovene se făceau tot mai strânse; după omagiu urmase înrudirea şi împrumutul de bani. Sigismund al Ungariei, încurcat în luptele civile, trebuia să privească neputincios şi chiar formal să consimtă la scăderea influenţii sale în Sud-Estul Europei prin pierderea Rusiei Roşii, a feudelor ardelene şi trecerea Moldovei în sfera de influenţă a Poloniei.

Alianţa lui Mircea cu Polonia. Prin mijlocirea lui Petru al Muşatei, prietenul şi ruda lui Vladislav Iagello, se încheie alianţa între Mircea şi marele stăpânitor dela Miazănoapte. Mircea trimite pe boierii săi Manea şi Roman [32]), cari trec prin Moldova în Polonia, însoţiţi de boierul Drăgoi reprezentantul lui Petru Vodă. Ei încheie la Radom în Polonia Mică preliminarele tratatului dintre Ţara Românească şi Polonia, act prin care Mircea şi Vladislav se leagă ca, în cazul unui atac al regelui ungur Sigismund sau al supuşilor lui, să se ajute cu toate puterile lor, iar în cazul unui atac din partea altui duşman, rămâne la bunăvoinţa fiecăruia dintre suverani, dacă vor da sau nu ajutor [33]). Actul era un protocol al concluziilor la care ajunseseră solii şi urma să fie confirmat prin scrisoarea lui Mircea cu pecetia cea mare, ce trebuia trimisă în Moldova şi de asemenea printr'o scrisoare asemănătoare a regelui Vladislav. Scrisoarea regelui s'a pierdut cu toate vechile arhive româneşti, a lui Mircea fu dată la 20 Ianuarie 1390, când solii lui o

31) St. Gołębiowski, *Dzieie Polski za Wladislawa Iagielly* (Istoria Poloniei sub Vladislav Iagello), Varşovia, 1846, p. 74 nota şi I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* I, p. 212.

32) In actul latin (vezi mai jos), *Magnus* şi *Roman Hericzky,* numele probabil deformat. Jupân Manea apare în hrisovul lui Mircea la 1392, iar Bars Roman la 21 Septembrie 1389. P. P. Panaitescu, *Documentele Ţarii Româneşti,* p. 53 şi 57.

33) Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 315—316.

aduseră la Lublin și atârnară pecetia cea mare [34]. Ea confirmă hotărârile anterioare ale solilor, arătând că Mircea spre deosebire de Petru Vodă al Moldovei, care era vasal, este egal cu regele polon. Pe când în omagiul său Petru Vodă nu vorbește de ajutor militar contra Ungariei, probabil pentru că socotea că nu are a se teme de o agresiune ungurească, dimpotrivă Mircea în urma ocupării Amlașului și Făgărașului, se simte amenințat, întocmai ca și Polonia și de aceia încheie această alianță îndreptată împotriva Ungariei, dictată de interese comune. Dar menționarea solului lui Petru Vodă arată că și Moldova era cuprinsă în această alianță.

Dar peste două luni, lucrurile încep să se schimbe. Doi soli ai lui Mircea se ivesc la Suceava, Roman și Radu și tratează o modificare a tratatului cu Polonia. Alegerea Sucevii ca loc de întâlnire, arată iar participarea Moldovei la alianță. Prin actul încheiat de soli la Suceava, la 20 Martie 1390, se spune că „de ambe părți ni s'a părut că este mai bine și mai sănătos,... aflând unele articole care să întemeieze în chip mai eficace alianța în condițiile sale". Aceste condițiuni noi sunt două: Dacă regele Poloniei începe război cu al Ungariei, să n'o facă înainte de a fi dat de știre lui Mircea Voevod și se înțelege că în caz contrar, acesta nu mai e obligat să-l ajute. In al doilea rând, dacă Mircea încheie pace sau oarecare tratate cu regele Ungariei, neexcluzând însă pe regele Poloniei din ele, regele le va cerceta și va fi ținut să le aprobe [35]. Noile condiții însemnau o poartă deschisă lăsată lui Mircea de a se împăca cu Sigismund. E drept că în anul următor domnul muntean trimise la Lemberg pe solii săi, Manea și Voicu cu pecetia, care reînoiră în numele său privilegiul în forma dela început (6 Iulie 1391) [36]. Rezerva formulată în „interpretarea" dela Suceava, credem că totuși rămânea în picioare [37]. Este evident însă că aceste legături încheiate împotriva Ungariei deveniseră la sfârșit mai elastice, ceiace arată că o oarecare apropiere se făcuse între Sigismund și Mircea. Cauza acestei apropieri nu poate fi alta decât iminența primejdiei

34) *ibidem*, p. 322 și Zimmermann, *op. cit.*, II, p. 642. Toate actele de alianță ale lui Mircea cu Polonia se află azi în Arhiva Principală (Archiw Glówny) din Varșovia.

35) Hurmuzaki, *Documente*, I—2, p. 323—324.

36) *Ibidem*, p. 334—335 și Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 34—35. Voicu apare ca martor în hrisoavele lui Mircea începând din anul 1392. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 57, 67, 80.

37) Pentru explicarea alianței în legătură cu politica polonă, Skrzypek, *op. cit.*, p. 62—68.

turcești, comună pentru Ungaria și Țara Românească, dar mai depărtată pentru Polonia. După lupta dela Cossovo bande turcești prădalnice trecuseră Dunărea în Banatul Temișoarei[38], iar peste câțiva ani, în 1391, însăși Țara Românească fu lovită pentru întâia oară. In fața acestei situații Sigismund și Mircea trebuiau să se împace. Sigismund se apropiase de granițele Țării Românești, el făcuse o primă vizită la Timișoara în primăvara anului 1389, apoi a doua oară din Decembrie același an, până în Februarie 1390[39]. In Septembrie, Sigismund se afla la Oradea Mare și în primăvara următoare rămâne câteva zile la Cluj[40]. In timpul prezenței regelui în regiuni apropiate de Țara Românească se vor fi schimbat solii, cu sfaturi în fața primejdiei turcești. Un tratat formal nu avem din această epocă între Mircea și Sigismund, dar e probabil că o primă apropiere avusese loc, o destindere s'ar zice în limba diplomaților de azi.

Roman I urmașul lui Petru al Mușatei. Intre timp această destindere se transformase tot mai mult într'o orientare a ambelor principate române, care duceau dela venirea în scaun a lui Mircea o politică comună, spre Ungaria. Cauza e ușor de înțeles: pe deoparte, consolidarea domniei lui Sigismund, care învinsese pe dușmanii dinăuntru, pe de alta, apropierea primejdiei turcești, față de care Polonia nu era direct interesată ca Ungaria. Faptul se vede lămurit din politica urmașului lui Petru al Mușatei, Roman, fratele său. Roman fusese asociat la domnie al fratelui său și încă din 1386 dădea porunci în numele lui Petru privitor la patru negustori germani din Cracovia și Lemberg, ce fuseseră prădați de niște Armeni în Moldova[41]. In actul pentru suma împrumutată de Petru Vodă regelui Vladislav, Roman e numit alături de fratele său[42]. El a urmat în scaun la moartea lui Petru, care s'a întâmplat la începutul anului 1392 și nu în 1391, cum admit toți istoricii noștri, căci la 1392 veneau încă în Cracovia curierii lui Petru Vodă cu scrisori[43].

38) Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 327.

39) Ortvay, Tivadar, *Oklevelek Temesvar megye* (Documente privitoare la Temișoara), în Temesvárváros történetéhetz, Bratislava, 1896, p. 173 și 181—188.

40) Zimmermann, *op. cit.,* II, p. 650 și III, p. 25—32.

41) Al. Czołowski, *Pomniki dziejowe Lwowa* (Documentele istorice ale Liovului), I, Lemberg, 1892, p. 56, act din 9 Februarie 1386.

42) Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 605.

43) *Najstarsza ksiażka miasta Krakowa* (Cea mai veche carte a orașului Cracovia), în *Monumenta Poloniae medii aevi illustrantia,* IV, sub 1392.

La 30 Martie 1392 Roman era însă domn şi dă un hrisov din cetatea sa, Romanul, pe care pe semne atunci pusese s'o clădească, dându-i numele său [44]. Noul domn al Moldovei îşi schimbase titlul, numindu-se pentru întâia oară, „stăpânind Ţara Moldovenească dela munte până la mare", ceiace înseamnă că Genovezii dela Cetatea Albă i-se închinaseră şi se puseseră sub protecţia lui.

După pilda fratelui său, el înnoi omagiul de vasalitate faţă de regele Poloniei la 5 Ianuarie 1393, adăugând condiţii noi ce nu se aflau în omagiul lui Petru: „Să nu aibă pe lângă regele Poloniei şi pe un alt domn (suzeran)", ceiace înseamnă o garanţie cerută de Vladislav Iagello, că nu va juca un joc dublu, împăcându-se şi cu Ungurii. Omagiul mai conţine clauza ajutorului armat împotriva duşmanilor Poloniei, afară de Litvania, Prusia şi ţinuturile de dincolo de Cracovia, unde, din cauza depărtării, oştenii moldoveni nu vor merge [45]. Totuşi Roman s'a apropiat curând de Sigismund al Ungariei, ceiace a adus răsturnarea sa din scaun. Cronica rusească spune sub anul 1393: „Marele cneaz Vitold a pornit cu toate oştile lui asupra Podoliei, iar cneazul Fedor Coriatovici auzind aceasta a fugit în Ungaria, iar cetăţile le-a întărit cu Moldoveni şi Unguri, ca să-i dea ajutor împotriva lui Vitold" [46]. Fedor Coriatovici în urma fraţilor săi domnea în Podolia ca principe independent. Era în legături bune cu Ungaria şi încă din vremea lui Ludovic cel Mare trăise în „Rusia Subcarpatică" şi ridicase biserica ortodoxă din Muncaci. Precum se vede din povestirea letopisețului rusesc era aliat cu regele Sigismund şi cu Roman Vodă împotriva Poloniei şi de aceia Vitold îl atacă şi cucereşte Cameniţa, Braţlavul şi alte cetăţi, apărate, cum am văzut şi de garnizoane moldovene trimise în ajutor de Roman Vodă. In cele din urmă, Fedor e silit să fugă în Ungaria, trecând foarte probabil prin Moldova [47]. Oşteni de-ai lui Fedor rămaseră şi mai târziu în Moldova, căci la 1397 Ştefan I, dând un salv-conduct

44) Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 7—8.

45) *ibidem*, II, p. 507—608.

46) Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописеи (Letopisețul Suprasalski), XVII, St. Petersburg, 1907, p. 83 şi 454-455, A. Prochaska, *Podole lennem Korony* (Podolia vasală a coroanei), în Rozprawy ale Academiei din Cracovia, sec. ist., XXXII, 1895, crede că regele Vladislav şi nu Vitold a atacat Podolia. Cf. şi G. Moisescu, *Catolicismul în Moldova în secolul al XIV-lea*, Bucureşti, 1942, p. 149.

47) Skrzypek, *op. cit.*, p. 103—104. Feodor era însoţit de fratele său Vasile şi se stabili cu el în regiunea Muncaci, E. Lukinich, *Documenta Historiam Valachorum illustrantia*, Budapest, 1941, p. 502—503.

palatinului polon Spytko de Melštyn, ca să poată trece prin ţară, îl asigură nu numai faţă de supuşii săi, dar şi de acei ai „ilustrului duce Teodor, cari se află în ţara noastră“[48]. O cronică ruteană aminteşte că voevodul cneazului Fedor, luat prizonier de către Vitold, se numea *Nestysa,* adică Năstase, nume românesc[49]. E clar că influenţa ungară crescuse şi câştigase de partea ei pe Fedor şi pe Roman al Moldovei. Roman socotit necredincios de Poloni, fu înlăturat probabil cu forţa. In socotelile casei Iagellonilor e amintită la 1 Iulie 1394 o întâlnire la Chelm în Polonia între Vitold, regele Vladislav şi voevodul Steţco. Voevodul ce urma să fie înscăunat în Moldova primi în dar dela curtea regală o armură de fier sau pieptar aurit şi un coif[50]. E probabil că expediţia împotriva lui Roman a fost condusă de Swidrigailo, fratele regelui, de vreme ce mai târziu fiul lui Roman făgădueşte că acesta nu se va plânge niciodată de captivitatea lui, nici împotriva lui Swidrigailo[51]. Este clar că Polonii înlăturaseră pe domnul ce se îndreptase spre Ungaria şi-l înlocuiseră cu un credincios al lor, noul domn, Ştefan sau Steţco (1394). Prima încercare a Muşatinilor de a se întoarce iar spre Ungaria nu izbutise aşa dar, însă intervenţia armată a Poloniei urma să atragă în curând şi pe cea ungurească.

Intrebarea este care a fost atitudinea lui Mircea faţă de schimbările din ţara vecină. Roman pare a fi fost mult influenţat de puternicul său vecin dela Sud; el îi imită titlul, pune un *Io* înaintea numelui său şi-şi zice „autocrat“, ca Mircea[52]. Mircea fusese prietenul lui Petru, fratele mai mare şi tot el va aduce în scaun mai târziu pe fiul lui Roman, Alexandru cel Bun. E deci probabil că Mircea nu s'a bucurat de schimbarea domnului din ţara vecină, dar îi era cu neputinţă să intervie. Se afla chiar în acel an în lupta supremă cu Turcii şi ca de atâtea ori în istoria noastră se afla singur, neajutat de creştini.

48) M. Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 616, în text *Chodor,* evident o greşeală de transcriere pentru *Thodor.*

49) K. Stadnicki, *Synowie Gedymina* (Fii lui Gedymin), ed. II, Liov, 1881, p. 159—160 şi 179.

50) Al. Przedziecki, *Życie domowe Wladislawa Iagiella* (Viaţa casnică a lui Vladislav Iagello), în Biblioteka Warszawska. 1854 I, p. 241 şi A. Prochaska, *op. cit.,* p. 7.

51) Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 617 618. Despre aceste evenimente cf. Al. Czołowski, *Sprawy wołoskie w Polsce do r. 1412* (Chestiunile moldoveneşti în Polonia până la 1412), extras din Kwartalnik Historyczny, Lwów, 1891, p. 12.

52) Costăchescu, *op. cit.,* I, p. 7 şi 13.

CAPITOLUL VI.

ROVINE.

Căderea Bulgariei. Cuprinderea Silistrei și Dobrogei de către Mircea fuseseră acte de provocare ale domnului muntean împotriva Turcilor, el avea să se aștepte acum la lovituri din partea oștilor otomane. După lupta dela Cossovo, Baiazid noul sultan al Turcilor și-a asigurat stăpânirea regiunei miniere din Sudul Serbiei, la Cratova, apoi s'a întors la Adrianopol [1]. In anul 1391 oastea otomană condusă de Firuz bei se îndreptă împotriva lui Strațimir dela Vidin, ce nu fusese încă lovit de Turci· Dar Vidinul se supuse fără luptă și Strațimir fu lăsat să domnească mai departe. Totuși locuitorii suferiră mult depe urma prădăciunilor turcești [2]. Dela Vidin Firuz se încumetă să treacă Dunărea în Țara Românească; cetele prădalnice pe cai iuți trecură ca fulgerul prin satele românești, luând robi și averi și întorcându-se tot așa de repede cum veniseră. Cronicarul turc Urudj spune: „Firuz s'a înapoiat cu nenumărate prăzi și bogății. Cu aceste averi Baiazid împodobi clădirile de binefacere, spitale, aziluri, școli, ce tocmai atunci le ridicase la Brussa“ [3]. Despre vre-o luptă cu oștile lui Mircea nu pomenesc isvoarele; a fost un iureș trecător al cetelor prădalnice și atâta tot. Dar expediția lui Firuz bei la 1391 are însemnătatea ei în perspectiva istoriei; pentru întâia oară Turcii puneau piciorul pe pământ românesc dincoace de Dunăre; era începutul unei lungi serii de războaie, suferințe și glorie. Numeroși istorici, în special streini, afirmă chiar că dela 1391 Mircea a început să plătească tribut Turcilor. Această eroare provine din cronologia greșită a lui Hammer [4], cronicile vechi turcești nu spun altceva decât că după lupta cunoscută sub numele de Rovine (deci 1394) domnul Țării Românești a început să plătească tribut

1) Giese, *op. cit.*, p. 38, Așik Pașa Zade, textul turcesc, p. 58, (datoresc traducerea pasajelor ce privesc istoria noastră din acest cronicar elevei mele, d-ra Omer Nazmie, licențiată în litere), Th. Nöldeke, *Auszüge aus Nešri-s Geschichte des Osmanischen Hauses,* în Zeitschrift des Morgenlandischen Gesellschaft, XV, 1861, p. 333.

2) Leunclavius, *op. cit.*, col. 307 și isvoarele citate în nota precedentă.

3) Zawalinski, *op. cit.*, p. 21 și cele două cronici traduse de Leunclavius, *op. cit.*, col. 308 și 315, Nešri, *loc. cit.*, Giese, *op. cit.*, p. 39, Așik Pașa Zade, *op. cit.*, p. 59 60. C. F. Seybold, *Nešri's Notiz über die Eroberung von Vodena, Edessa und Citroz-Kitros Pydna durch Baiazid I Ilderim,* în Zeitschr. des Morgenlandischen Gesellschaft, LXXIV, 1920, p. 289—292.

4) Hammer, *Geschichte d. Osmanischen Reiches,* I, p. 187.

sultanului. Acel domn însă nu mai era Mircea, ci, cum vom vedea, Vlad uzurpatorul adus de Turci, iar data 1391 este rezultatul unui calcul greşit al anului Hegirei.

Intre timp cetele turceşti se infiltrau tot mai mult în Bulgaria, iar Şişman dela Târnova era silit să privească neputincios cum cetăţile lui cad una după alta. Sub pretext de legături comerciale, Turcii se inflitrează ca negustori la Nicopole şi într'o noapte o ceată de Otomani, între cari se aflau unii ce cunoşteau limba bulgară, înşelară pe paznici şi-i făcură să deschidă porţile cetăţii. Uniţi cu cei dinăuntru, ei puseră mâna pe oraşul dunărean. Aceiaşi încercare o repetară Turcii la Silistra, cetatea lui Mircea, dar aci nu izbutiră; orăşenii şi ostaşii erau pe pază şi prinseră pe Turcii ce încercau să intre în cetate [5]. Intre timp, îngrijorat de progresele Turcilor şi probabil chemat în ajutor de Mircea, Sigismund atacă Serbia de Nord, bate pe Turci şi pe aliatul lor Ştefan Lazarevici al Serbiei lângă Golubaţ [6]. Această izbândă trecătoare a creştinilor aduse căderea definitivă a Bulgariei. Baiazid spunea favoritului său Ştefan Lazarevici din Serbia: ,,Tu să nu faci ca stăpânitorii Bulgariei *şi alţii,* să pleci capul la Unguri, ci pretutindeni să stai cu mine" [7], ceiace arată clar că motivul loviturii ce se îndrepta asupra lui Şişman a fost înţelegerea lui cu Sigismund din Ungaria.

Baiazid porni în persoană împotriva Bulgariei la 1393 [8], şi se îndreptă asupra Târnovei, vechea capitală a Asăneştilor. ,,Ţarul varvarilor,... aflând de oraşul înconjurat cu ziduri, de marea lui bogăţie, de marele număr al populaţiei, de marea slavă, atât prin biserici, cât şi prin curţile împărăteşti, s'a hotărât să-l nimicească" [9]. Atacul turcesc din două părţi a fost cu totul neaşteptat, oraşul căzu după o împotrivire disperată, casele şi bisericile fură prădate, aproape toată populaţia creştină fu luată în robie, însuşi patriarhul

5) Leunclavius, *op. cit.,* col. 308—309.

6) C. Jirecek, *Geschichte der Serben,* II—1, p. 98 99. Despre acestea vorbesc veştile bune aduse la Pera în Iunie 1392 „dela voevodul Valahiei", Iorga, *Acte şi Fragmente,* III, p. 3.

7) Constantin Costeneţki, *op. cit.,* în Гласник, XLII, 1875, p. 268 şi P. Nikov, *op. cit.,* p. 71.

8) Urmez în aceasta pe Nikov, *loc. cit.,* care se bazează pe povestirea lui Gr. Ţamblac, Jirecek, *Geschichte der Bulgaren,* Praga, 1876, p. 346 347, crede că Baiazid n'a fost personal în Burgaria.

9) Gr. Ţamblac, *Panerigicul lui Evtimie,* după textul la B. Anghelov şi M. Genov, Стара българска литература (Literatura veche bulgară), II, Sofia, 1922, p. 513—514.

Evtimie fu despărţit de poporul său și dus în părţile sudice[10]. Moaștele sfintelor Filofteia și Paraschiva fură duse la Vidin, cu voia Turcilor, dar ţarul Şișman, după unele isvoare, ar fi încercat zadarnic să lupte în câmp deschis cu Turcii, după altele, a fost prins în capitala sa. Fapt este că el căzu prizonier și fu dus în robie, murind peste doi ani, probabil la Filipopol[11].

Bulgaria fusese transformată în pașalâc, ceiace Turcii nu făcuseră în Serbia și în Macedonia, unde lăsaseră până atunci pe stăpânitorii creștini ca vasali. Motivul acestei schimbări în politica turcească pare a fi „trădarea" lui Şișman după supunerea sa din 1388, dar și un motiv strategic: Bulgaria era o ţară mare cu poziţii puternice constituite din pasurile Balcanilor și cetăţile dela Dunăre și ar fi rămas o primejdie în coasta Otomanilor, în cazul înaintării lor spre Serbia și Adriatica. Balcanii, poziţie cheie a peninsulei, în mâinile Turcilor erau un punct de plecare pentru ofensiva împotriva Ţării Românești și a stăpânirilor ungurești din Serbia.

Asediul și căderea Silistrei. Căderea Bulgariei sub Turci era o primejdie directă pentru Ţara Românească, dar mai ales pentru stăpânirile ei de peste Dunăre, care erau acum, ca să zicem așa, în bătaia focului turcesc. În adevăr, îndată după căderea Bulgariei, Baiazid porni în persoană cu toată oastea lui împotriva bătrânei cetăţi a Dârstorului[12]. Cronica turcească nu spune de cine era apărată atunci Silistra, dar este clar din cele spuse mai sus că ea se afla în mâinile Românilor. De asemenea cronica cea mai completă nu precizează data acestui asediu al lui Baiazid, pe care îl pune înainte de lupta dela Rovine, ceiace ne dă dreptul să-l socotim ca o continuare a expediţiei turcești din Bulgaria, mai ales că una din cronicile turcești dă data exactă, 1393[13].

Oastea turcească înconjură cetatea Silistrei cu un cerc de jur împrejur, tăindu-i legăturile cu Dunărea, așa că ajutor nu mai

10) Nikov, *op. cit.*, p. 74—79. Povestirea lui Ţamblac nu e singurul isvor al acestor evenimente. Cronica rusă *Voskresenkaia* Полное собрание Русскихъ лѣтопсеи, VIII, p. 63 sub 1393, dă o povestire independentă a căderei Bulgariei, nefolosită de Jirecek, nici de Nikov.

11) Nikov, *op. cit.*, p. 78—82. Ştirea despre prinderea lui Şișman la Târnova numai în cronica rusă.

12) Leunclavius, *op .cit.*, col. 310—311.

13) P. Mutafciev, *op. cit.*, în Сборникъ Силистра, p. 187—190 crede Silistra era a lui Mircea, dar că asediul avu loc la 1391. Despre luarea cetăţii pe scurt la Așik Pașa Zade, *op. cit.*, p. 62 și *Cronica Anónimă*, la Giese, *op. cit.*, p. 39 care dă anul 795 al Hegirei, ce corespunde cu 1393, ca dată a căderii Silistrei.

putea primi de nicăieri. Atacurile împotriva zidurilor și punctelor întărite urmau unul după altul, populaţia care se ridicase în arme să apere cetatea ,era tot mai strâmtorată. In cele din urmă, căpeteniile orașului trimiseră soli, cerând să fie primită predarea Silistrei, dar numai cu condiţiuni și anume să aibă voie cu toţii să plece cu familiile, averile și chiar armele lor. Baiazid se văzu nevoit a primi aceste condiţiuni, ceiace dovedește că apărarea fusese foarte dârză și luarea cu asalt a cetăţii ar fi cerut alte jertfe grele de sânge. Sultanul porunci ca un sandjac cu oști turcești să conducă populaţia cu bagajele ei, poruncind s'o păzească, ca să rămâie toţi nevătămaţi până la „marginea locurile sigure". Deci cetatea a fost predată Turcilor, iar populaţia cu arme și bagaje a eșit din oraș, călăuzită de sandjac-begul cu 1000 de ostași turci. După ce au ajuns „la a zecea piatră dela cetate", au dat acolo de o răspântie de drumuri. Creștinii au dat să apuce pe calea „ce le era lor de folos", dar Turcii au spus acel drum nu este sigur și nu pot îngădui ca ei s'o ia pe acolo, căci se tem de soarta lor: dacă, Doamne ferește, vre-un creștin ar fi ucis, ei răspund în faţa sultanului. Creștinii au răspuns că nu pot să apuce pe cealaltă cale, care i-ar îndepărta de locurile către care voiesc să meargă. De aci s'a născut ceartă și s'a ajuns la bătaie; atât creștinii cât și Turcii au pus mâna pe arme. Creștinii erau mai numeroși și mai puternici ca cei 1000 de Turci și erau pe cale să-i înfrângă, dar deodată se ivesc în ajutor o mulţime de achingii, oaste călare a sultanului și cumpăna luptei se schimbă. Creștinii, cărora sultanul le făgăduise plecare liberă și viaţă asigurată, sunt măcelăriţi și abia puţini au putut scăpa [14]. Această povestire a cronicii turcești e foarte instructivă; ea arată că Mircea n'a avut răgaz să vie în ajutorul cetăţii sale, trecerea Dunării fiind tăiată, pe semne și de corăbii turcești· Populaţia în disperare a luat parte în întregime la luptă și a silit pe sultan să admită condiţii favorabile la predare, pe cari însă, cu sau fără știrea lui, oastea turcă nu le-a ţinut, astfel încât s'a ajuns la un adevărat măcel. Interesantă este și amintirea celor două drumuri; neavând corăbii, populaţia a apucat drumul pe uscat, unul din drumuri, cel pe care voiau Turcii să-i ducă, era desigur calea spre Bulgaria, adică spre pământul stăpânit de păgâni, celălalt drum nu poate fi decât cel ce duce în Dobrogea de Nord. Rezultă de aci că Turcii luaseră Silistra, *nu însă și toată Dobrogea, care măcar*

14) Leunclavius, *loc. cit.*

în parte continua să rămâie în stăpânirea lui Mircea, domnul Țării Românești.

Bătălia dela Rovine. Războiul pe care l-a purtat împăratul Baiazid cu oștile lui din Europa și Asia împotriva domnului muntean Mircea a avut un mare răsunet. Pentru întâia oară un sultan trecea Dunărea, iar apărarea Românilor a fost așa de puternică și de neașteptată, încât, cu tot succesul trecător, expediția lui Baiazid s'a terminat printr'o înfrângere și Mircea a rămas, nu numai stăpân în țara lui, dar a putut mai târziu să ia ofensiva. Acesta este, privit în mare, rezultatul războiului dintre Mircea și Baiazid. Războiul a fost descris în diferite feluri în narațiuni în mai multe limbi, dovadă a răsunetului stârnit în țările vecine şi chiar în cele mai depărtate.

Expediția lui Baiazid a fost o urmare a evenimentelor din Bulgaria din anul precedent și apărarea îndârjită a Silistrei de către Români a fost prima fază a luptei

Dar îndată după plecarea lui Baiazid dela Dunăre, Mircea a trimis oștenii lui peste fluviu în Dobrogea. Cronica recunoaște că oștile domnului au pustiit ținutul numit *Carinovasin,* în care trebue văzut probabil Cavarna, după numele medieval Carvuna, adică partea de Sud a Dobrogei. Silistra n'a fost reluată, dar un mare număr de Musulmani fură uciși și alții luați în robie și transportați peste Dunăre în Muntenia. Cronica turcească caracterizează această întâmplare ca un *dezastru* [15]). Atunci porni oastea lui Baiazid în toamna anului 1394; sultanul adunase o imensă armată din Europa, luând cu el și oștile vasalilor săi: Ștefan Lazarevici al Serbiei, Constantin al lui Dejan cneazul dela Velbujd (Küstendil), care cu un an înainte devenise socrul împăratului bizantin Manuel Paleolog, vestitul Marco Cralevici din Prilep fiul craiului Vukașin [16]). Sultanul îi adună pe toți la Nicopole și trecu pe acolo Dunărea în Țara Românească [17]). Cetatea Turnul sau Nicopole Mic, cum i se zicea pe

15) Leunclavius, *op. cit.,* col. 319—320 și Neșri, trd. Nöldke, *op. cit.,* XV, p. 338—339.

16) C. Costenecki, op. cit., în Гласник, XLII, 1875, p. 269 270, cf. Averkie Papadopulos, *op. cit.,* p. 55.

17) Leunclavius, *ap. cit.* și Neșri, *loc. cit.,* contemporanul Urudj în traducerea franceză, în Buchon, *Collection des chroniques nationales,* XXIII, Paris, 1825, după manuscrisul Bibliotecii Regale. Că e vorba de Urudj, cf. Zawalinski, *op. cit.,* p. 22, și F. Babinger, *Die frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch,* Hanovra, 1925. N. Iorga, *Istoria Românilor,* III, p. 297, admite trecerea lui Baiazid la Vidin, contrar isvoarelor.

atunci (Turnu-Măgurele), fu luată de Turci, cari se îndreptară apoi spre scaunul ţării dela Argeş [18]. In faţa celei mai puternice oştiri a Europei de atunci, Mircea nu a putut face altceva decât să se retragă. El trimise în munţi la loc sigur pe femei şi copii, bineînţeles în primul rând pe ale familiilor de boieri şi se îndreptă cu oastea lui spre codrii mari de stejar ce acopereau atunci cea mai mare parte a ţării dintre Olt şi Bărăgan. Nu de geaba a fost numit judeţul prin care treceau acum oştile turceşti, Teleorman, adică pădurea cea nebună. Lupta dela Rovine a fost o luptă în codru, întocmai ca luptele lui Ştefan cel Mare la Vaslui, Războeni şi Codrii Cosminului; este o caracteristică tradiţională a strategiei defensive româneşti în toate timpurile· In codrii mari, spune cronicarul bizantin, trecerea Turcilor era foarte anevoioasă, toate cetele ce se despărţeau de oastea împăratului erau nimicite fără veste de oştenii români ce se iveau pe neaşteptate, ca nălucile din desişuri. Cei ce mergeau să aducă vite de prin sate sau fân pentru cai şi cămile, erau deasemenea prinşi în cursă şi nimiciţi [19]. Imbărbătat de aceste izbânde parţiale, Mircea se încumetă să dea o bătălie mare cu oştile turceşti. Frunza din codri se scuturase şi frigul începuse să se lase peste ţară. La 10 Octombrie 1394 se dădu vestita bătălie dela Rovine [20].

18) Neşri şi Leunclavius la *loc. cit.*

19) Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 74, deşi el pune aceste evenimente după lupta dela Nicopol, socotim că privesc lupta dela Rovine. Chalkokondyl nu pomeneşte nimic despre războiul lui Mircea cu Baiazid înainte de Nicopole şi este exclus ca un istoric aşa de bine informat să nu ştie nimic despre marea expediţie a lui Baiazid dinainte de cruciata din 1396. Toate isvoarele contemporane: cronicile sârbe, C. Costenecki, Cronica bulgară şi cea turcească a lui Urudj, bizantinul Franţi (pentru cari vezi mai jos) ştiu numai de *o singură* expediţie a sultanului *înainte* de Nicopole. Franţi are de altfel o povestire cu unele amănunte identice cu ale Chalkokondyl. E deci vorba de *o deplasare cronologică* la Chalkokondyl.

20) Pentru dată, cronicile sârbe la L. Stojanovici, *op. cit.*, p. 219. Ştirea este în grupul de letopiseţe tinere, grupa III-a, cum o numeşte editorul. Ele au fost redactate pe la 1460, pe bază de informaţii mai vechi *(ibid.*, introducerea, p. LVI şi LIX—LXI) nu mai puţin de zece variante de cronici sârbeşti dau această dată. G. S. Radojicić, *La chronologie de la bataille de Rovine,* în Revue historique du Sud-Est européen, V, 1928, p. 136 139 şi acelaşi, Іедна глава из живота Стефана Лазаревича од Константина Филозофа (Un capitol din viaţa lui Ştefan Lazarevici de Constantin Filosoful), în Христѣнски живот, 1927, p. 138 şi urm. şi M. Dunić, Хроника сен Дениског калугера као извор за б'иове на Косову и Ровинама (Cronica călugărului dela St. Denis ca izvor pentru luptele dela Cossovo şi Rovine), în Прилози за књижевност, историји и фолклор, XVII, 1937, p. 61—66, I. Minea, *Politica lui Sigismund şi ţările române*, p. 58 şi urm. şi G. Ostrogorskji, *Geschichte des byzanti-*

Deşi izvoarele asupra luptei sunt neclare, câteva fapte reies limpezi privitoare la ciocnirea dela Rovine: locul luptei a fost undeva pe drumul care merge dela Nicopole spre Argeş, credem că mai aproape de această din urmă localitate, loc numit „la rovine", adică la *şanţuri*. Nu este sigur că Rovine este un nume propriu. Cronica românească scrisă în secolul al XVII-lea la sfârşit pune lupta lui Mircea cu Baiazid pe Ialomiţa, dar e vorba de o tradiţie târzie şi fără valoare. La fel şi ştirea cronicilor raguzane dela sfârşitul veacului al XVII-lea, care afirmă, contrar izvoarelor contemporane, că lupta s'ar fi dat lângă Craiova. Numele Craiovei e pus de aceşti cronicari în legătură cu numele lui Marco Cralievici, care a pierit în luptă.

nischen Staates, München, 1940, p. 395 afirmă că lupta dela Rovine a avut loc la 17 Mai 1395 în timpul expediţiei regelui Sigismund în Ţara Românească, bazându-se pe un *tipicon* în care moartea lui Constantin Dejanovici, arătată de cronică ca fiind căzut la Rovine, e pusă la 17 Mai. Apoi, văduva lui Constantin face o pomană la mânăstirea Petra din Constantinopol, în Octombrie 1395, spunând că pomenirea de 40 de zile şi trei luni să se facă imediat, iar cea de şase luni şi de un an, când se va împlini timpul. Deci lupta dela Rovine nu împlinise şase luni în Octombrie 1395. Ipoteza lui Radojičić, după care au urmat şi ceilalţi nu are nici măcar meritul noutăţii. O făcuse exact pe acelaşi temei C. Litzica, *Din domnia lui Mircea Vodă,* în Convorbiri Literare, XXXV, 1901, p. 366, iar D. Onciul, *Mircea cel Bătrân, cuvântare comemorativă,* Bucureşti, 1918, p. 21 răspunsese foarte convingător arătând că Marco Cralievici şi Constantin, arătaţi ca morţi la Rovine de către contemporanul Constantin Costenecki, trebue să fi murit amândoi *în acelaşi război,* în Ţara Românească, primul la Rovine, celălalt în primăvara anului 1395, în timpul uneia din expediţiile de recuperare trimise de Sigismund şi au fost numiţi în anale împreună, deşi au căzut în două lupte diferite din aceiaşi expediţie. Asemenea conchide şi N. Iorga, *Cu privire la luptele lui Mircea cu Turcii,* în Convorbiri Literare, XXXV, 1901, p. 473—476. Este absolut imposibil ca lupta dela Rovine să fi avut loc în Mai 1395, în timpul când trimetea Sigismund expediţiile de recuperare, pentrucă *toate* izvoarele bizantine, bulgare şi sârbeşti o definesc ca o luptă între Mircea şi Baiazid. In 1395, când Ungurii au venit în Muntenia, Baiazid nu se mai afla acolo, ci lăsase numai garnizoane. Este oare posibil ca toate izvoarele să omită prezenţa în ţară şi în lupta dela Rovine a oştirii ungureşti, care intervine, începând din primăvara anului 1395? Cronica bulgară spune că *după* lupta cu Baiazid, în care au pierit Marco şi Constantin, Mircea „a fugit la Unguri", ea a avut loc *înainte de 7 Martie* 1395, când Mircea se află deja refugiat la Braşov. (I. Bogdan, *Ein Beitrag,* în Archiv für slavische Philologie, XIII, p. 530). O spune precis însuşi regele Sigismund în privilegiul său pentru banul Ioan de Maroth (5 Noembrie 1403), publicat de curând: întâi, „duşmanul crucii" Baiazid a prădat Ţara Românească (Transalpina) şi a luat dela Mircea Voevod cetatea Turnul (Nicopole Mic), „lăsând acolo o garnizoană". „Noi, aflând de aceasta, zice regele, am pornit cu oastea noastră", iar, „Baiazid aflând de sosirea noastră, se retrăsese". Expediţia ungară s'a redus deci la luarea cetăţii Turnul, fără o luptă mai mare cu Baiazid (F. Šišić *Nekoliko isprava iz početka XV st.*

Lupta nu poate fi căutată decât pe linia ce unește Turnu cu Argeș [21]) Era pe semne un loc ales de Mircea cu șanțuri în pădure, ceiace făcea cu neputință desfășurarea cavaleriei, în care Turcii erau foarte puternici. Cronicile bizantine arată că oastea turcească a fost atacată pe neașteptate de Români într'un *loc foarte greu* [22]). Este deci vorba de o regiune deluroasă sau muntoasă, nu în câmpia Dunării. Locul luptei fusese ales înadins de Mircea, care cunoștea bine tot ținutul și anume pe *malul unui râu* [23]), care nu poate fi altul decât Argeșul. Mai întâi, fură trimiși să se ciocnească cu Românii auxiliarii sârbi. „Iar aceștia, zice cronicarul sârb, erau cu păgânul, nu de voe, ci de nevoe. Și fericitul Marco (Cralievici) a spus către Constantin: Eu cutez să spun și mă rog lui Dumnezeu să fie ajutător creștinilor, iar eu cel dintâi să fiu între morți în această luptă". Și în adevăr Marcu fiul craiului Vukașin, pe care și până azi îl plâng cântecele bătrânești în Macedonia, a pierit în luptă, murind pentru o cauză nelegiuită [24]). Constantin a căzut și el în același război, ceva mai târziu [25]). A fost o luptă corp la corp în lăncii lungi de lemn

Câteva documente dela începutul veacului al XV-lea, în Starine Jugoslovenske Akademije, XXXIX, 1938, p. 230 234. O diplomă asemănătoare, dar cu povestirea mai puțin completă, dată de Sigismund aceluiași Ioan de Maroth, în 1404, la Hurmuzaki, *Documente,* I 2, p. 430—432). Rezultă deci Mircea singur s'a bătut cu Baiazid, înainte de intervenția lui Sigismund. In Martie 1395, după luptă, Mircea se afla la Brașov refugiat. In aceiași primăvară au intervenit oștile ungurești în ajutorul lui, dar atunci Baiazid plecase din Țara Românească. După toate izvoarele, lupta dela Rovine a fost însă numai între Mircea și Baiazid, deci înainte de Martie 1395. In consecință cred că trebue să revenim la data letopisețelor sârbești, 10 Octombrie 1394, iar moartea lui Constantin trebue pusă în timpul luptelor de recuperare din primăvara următoare.

21) Pentru Ialomița, *Cronica Anonimă* (Ludescu), ed. Ioanid, p. 3 și R. Popescu (Constantin Căpitanul, *Istoriile Țării Românești,* ed. Iorga, p. 12 15). Pentru situarea lângă Craiova G. P. Luccari, *Copioso ristretto delli annali di Ragusa,* p. 121 și Mauro Orbino, *Il regno degli Slavi,* Pesaro, 1601, p. 279. Deși aceste cronici n'au nici o valoare ca izvor pentru lupta dela Rovine, mai toți istoricii Români admit pe temeiul lor că Rovine se afla lângă Craiova. Cf. general T. Nicolau, *Două erori istorice,* București, 1934, arată clar că Baiazid trecând Dunărea la Nicopole, nu putea să se abată în drumul său spre Argeș pe la Craiova, nici la Ialomița. Dar „rovine" nu înseamnă loc mlăștinos, ei vine dela *rov,* șanț (Tiktin, *Deutsch-rumänisch Wörterbuch,* sub voce). Deci Rovine nu trebue căutată neapărat în regiunea mlăștinoasă dela Dunăre, cum crede generalul Nicolau, ci poate fi mai la Nord, pe drumul spre Argeș.

22) Chalkokondyl și Franți la locurile citate.

23) *Cronica bulgară,* la I. Bogdan, *op. cit., în* Archiv für slavische Philologie, XIII, p. 530.
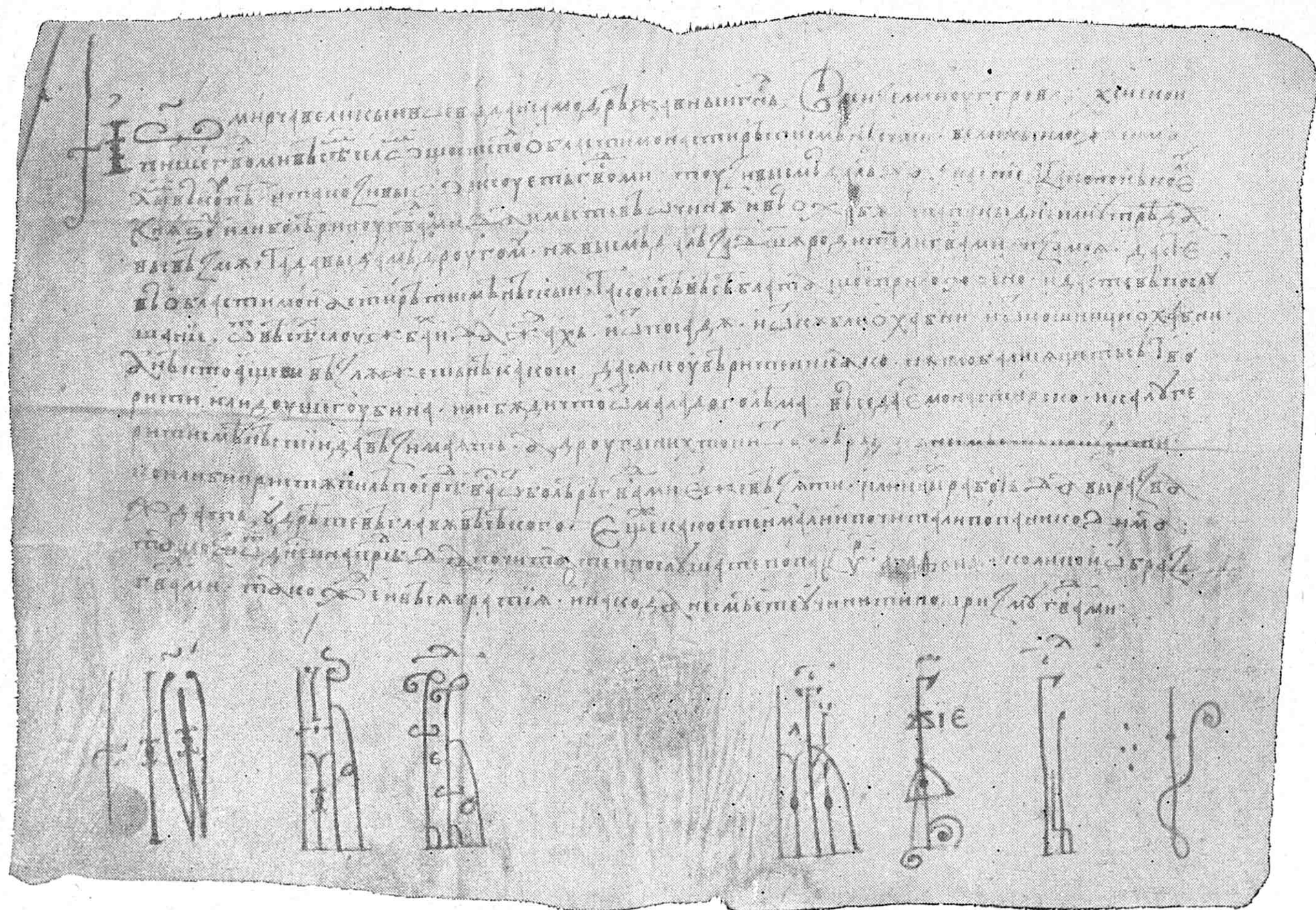
24) Constantin Costenecki, în гласник, XLII, p. 269 270.

25) Vezi mai sus, pagina precedentă, nota 21.

și o luptă a cetelor de mai departe cu săgeţile: „Şi lăncii nenumărate s'au frânt atunci și mulțimea săgeţilor a fost nenumărată, încât văzduhul nu se mai putea vedea de desimea lor“ [26]). Se clătinau lovite de pretutindeni cetele din Asia, din Macedonia, Tracia și Serbia și sultanul „văzând nepotrivirea locului“, hotărăște să se retragă [27]). „Baiazid s'a înspăimântat și a fugit și râul acela curgea roșu de sângele ce ieșea din mulțimea trupurilor căzute“ [28]). Atunci Evrenos bei se apropie de sultan și-i dădu un sfat, pentru care stăpânul său îi va fi toată viaţa recunoscător: ca în apropiere să facă loc întărit cu șanțuri și cu trunchiuri de copaci și să se apere acolo împotriva loviturilor puternice ale Românilor. In adevăr, retragerea fu oprită în locul ales de Evrenos bei, clădindu-se în grabă o tabără improvizată. Astfel a fost scăpată oastea de nimicire și de atunci Evrenos bei, ca un mântuitor, s'a bucurat de cea mai cinste și putere [29]). Oastea turcească se refăcuse și era încă așa de numeroasă, încât Mircea după izbândă n'a mai cutezat s'o atace în loc puternic întărit. Dar cronicarul contemporan turc Urudj cu fantezie orientală povestește lupta într'alt chip: „Cel ce cârmuia acea ţară (Ţara Românească), care se numea Mircio, ieși în întâmpinarea sultanului Baiazod cu o oaste foarte numeroasă. Lupta care se dădu a fost sângeroasă, iar măcelul a fost depotrivă de amândouă părţile și astfel izbânda a rămas nehotărâtă. După o zi de luptă, cele două oștiri s'au retras. Sultanul a chemat în faţa lui pe Ali pașa, fratele lui Hairedin pașa, om viteaz care era atunci mare vizir și l-a întrebat, cum se poate să se fi dat o astfel de luptă, în care noi n'am ieșit învingători? După ce au stat de vorbă împreună multă vreme, Ali pașa a găsit o stratagemă, care a atârnat mult în cumpănă pentru izbânda Otomanilor. In timpul nopţii a pus de s'au ridicat corpurile credincioșilor martirizaţi pentru credinţă și a poruncit de le-au aruncat în Dunăre. Necredincioșii au fost foarte surprinși când văzură a doua zi că nu era nici un musulman pe câmpul de bătaie, care era însă presărat cu necredincioși. Această priveliște i-a înspăimântat așa de tare, încât ei o luară la fugă“ [30]).

Lăsând la o parte latura anecdotică, observăm că și cronicarul turc recunoaște că lupta a fost nedecisă și că sultanul s'a întrebat dece nu s'a câștigat izbânda ca alte ori; cronicarul vorbește chiar de

26) *Cronica bulgară, l. c.*
27) Franți, *l. c.*
28) *Cronica bulgară, l. c.*
29) Chalkokondyl, *loc. cit.*
30) Urudj, la Buchon, *Collection des chroniques nationales,* XXIII, p. 452.

Hrisovul lui Mircea pentru mânăstirea Tismana.

retragere. Afirmaţia cronicarului că lupta s'ar dat la Dunăre, nu concordă cu ştirile despre un lung marş şi atacuri prealabile, despre care vorbesc chiar cronicarii turci, precum şi cei bizantini [31]. Fapt este că victoria rămăsese a lui Mircea, o victorie parţială, datorită surprinderii şi locurilor potrivite, dar marea oaste otomană, întocmai ca mai târziu la Călugăreni, nu fusese distrusă [32]. După refacerea ei, înaintarea a urmat până la Argeş. Mircea avusese pierderi mari, pe cari nu le mai putea înlocui; totuşi el încercă la Argeş să se împotrivească din nouă în târg, dar scaunul ţării căzu în mâinile păgânilor [33]. Atunci s'a aflat un român în slujba Turcilor, care să ia scaunul domnesc sub scutul lor, se numea Vlad. Cronica bulgară îl numeşte *vlastelin,* adică boier [34], era însă, credem, din neamul domnesc, căci altfel nu l-ar fi recunoscut nimeni şi anume, cum vom arăta mai jos, fiul lui Dan I. Baiazid s'a înapoiat tot prin Nicopole, pe unde venise· Dar înainte de a pleca, a pus de s'au aşezat comandanţi turci cu garnizoane la toate vadurile Dunării în Ţara Românească, adică la Giurgiu, la Turnu şi poate în alte puncte [35]. Dar abia plecase Baiazid şi Mircea se întoarce în ţară. Ţara nu se supusese în întregime Turcilor şi voevodului pus de dânşii. Cronicarul turc Urudj povesteşte: „Baiazid după această expediţie trecu Dunărea şi se duse la Nicopole şi de acolo la Adrianopole. Iar blestematul Mircio, de care am vorbit, s'a întors în ţara lui şi a adunat pe toţi mai marii curţii sale şi a ţinut sfat cu ei, oricât ar fi sfătuit dânşii, să afle mijloace ca să nu fie subjugaţi de sultan, Mircio era de părere că niciodată nu vor putea ţine piept Musulmanilor şi luă hotă-

31) Chalkokondyl şi Franţi, *loc. cit.,* Leunclavius şi Neşri, *l. c.*

32) C. Jirecek, *Zur Würdigung der neu entdeckten bulgarischen Chronik* în Archiv für slavischen Philologie, XIV, 1891, p. 267—268 crede că la Rovine au învins Turcii, dar nu cunoaşte pe Urudj, pe temeiul căruia se poate vorbi de o victorie parţială a lui Mircea. Jirecek crede şi el că lupta s'a dat pe Argeş şi că povestirea lui Chalkokondyl se raportă la această luptă. Până şi cronica rusă dela Moscova are un scurt paragraf despre lupta dintre „cumplitul ţar Baiazid" şi „autocratul şi marele voevod al Valahiei, Ivan Mircea", adăugând că „sânge nemăsurat de mult a curs" (Полное Собраніе Лѣтописеи,) XI, p. 150, sub anul 1392.

33) Leunclavius, *op. cit.,* col. 319—320 şi Neşri, *op. cit.,* p. 338 339, sub 1391.

34) *Cronica bulgară,* în Archiv für slavische Philologie, XIII, p. 530.

35) *Ibidem.* Cronograful lui Moxa scris româneşte la 1620 este în partea II-a o traducere a cronicii bulgare, aşa că nu constituie un isvor pentru lupta dela Rovine (Hasdeu, *Cuvente din Bătrâni,* I, p. 402). Moxa a suprimat din povestirea isvorului său, din motive patriotice, ştirea că Mircea a fugit în Ungaria şi că Baiazid a lăsat garnizoane în ţară.

rârea să trimeată un sol la Baiazid, ca să ceară pace în schimbul unui tribut, pe care îl va plăti în fiece an. Baiazid a primit, apoi trecu în Morea“ 36). Iarna Mircea se va fi menţinut în unele părţi răsăritene ale ţării, iar în Martie trecu la Braşov, să se întâlnească cu regele Sigismund. Cât despre tributul de care vorbeşte Urudj, el va fi trimis un sol, ca să-i adormă pe duşmani, dar acţiunea lui următoare îl arată că a urmat fără şovire lupta pentru cauza creştină.

Războiul din Moldova. Când Sigismund al Ungariei a aflat că sultanul trecuse Dunărea şi înainta în Ţara Românească, a fost cuprins de grije. Incă din primăvară agenţii regelui îl vestiseră de pregătirile Turcilor împotriva Ţării Româneşti. In Aprilie 1394 el convoacă adunarea ţării cu clerul şi nobilimea tuturor provinciilor, în care regele arată ameninţarea păgână ce se apropia şi cere o ridicare în arme a nobilimii şi impozite extraordinare pentru război. Trei mari demnitari sunt numiţi pentru strângerea contribuţiei, iar pacea cu Polonia, în ciuda tuturor litigiilor rămase deschise, este întărită 37). La 25 Octombrie, 15 zile după lupta dela Rovine Sigismund soseşte la Seghedin pe Tisa, aşteptând veşti şi rămâne acolo până la 12 Noembrie 38). De acolo se îndreaptă încet spre Ardeal chemat probabil şi de solii lui Mircea cu cereri de ajutor, ca şi de primejdia în care se afla ţara. La Crăciun era la Turda 39), adunându-şi trupele. Dar în loc să se îndrepte spre Ţara Românească, pe neaşteptate, în toiul iernii, regele porni împotriva domnului Ştefan al Moldovei. La 5 Ianuarie 1395 era la Criţ în judeţul Târnava Mică 40) şi imediat după aceia trece munţii.

Ce l-a făcut pe regele Ungariei să pornească cu război împo-

36) Urudj, la Buchon, *op. cit.*, p. 452—453.

37) Homan-Szekfü, *Magyar törtenet* (Istoria Ungariei), III, p. 195—197.

38) Huber, *Die Gefangenehmung der Königinen Elisabeth und Maria*, în Archiv für Oesterreichische Geschichte LXVI, 1884, p. 546 şi Fejer, *Codex diplomaticus*, X—2, p. 187—189.

39) Huber, *loc. cit* şi Fejer, *op. cit.*, X—3, p. 140.

40) Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 110, „Keresthur“ este Criţ sau Deutschkreutz şi nu Crişcior, cum crede I. Minea, *Politica lui Sigismund*, p. 52. Skrzypek, *op. cit.*, p. 22 afirmă că între 1 15 Februarie 1395 Sigismund se afla la întâlnirea din Sącz în Polonia cu regele Vladislav, după registrele vistieriei polone *(Monumenta medii-aevi*, XV, p. 217, 221), deci expediţia în Moldova a fost 1394, ceiace e imposibil: la 2 Februarie Sigismund dă un hrisov din Neamţ în Moldova (vezi mai jos), nu putea fi în acelaşi timp în Polonia. Dlugosz spune că întâlnirea amintită a fost la 24 Iulie 1394, ceiace pare exact, iar suma din socoteli este pe semne trecută mai târziu sau cu dată greşită. Era normal ca întâlnirea cu Vladislav să aibă loc întâi, pentruca Sigismund să poată avea mână liberă în Răsărit. Cf. şi Homan-Szekfü, *op. cit.*, II, p. 196.

triva Moldovei, tocmai în clipa când o primejdie aşa de mare se ivise în Ţara Românească şi Turcii puteau oricând să fie la marginea Ardealului? Ştefan fusese pus în scaun de Poloni în locul lui Roman, domnul ce cutezase să se apropie de Sigismund. Acesta făcea deci un război de recuperare a influenţelor coroanei dela Buda. El se afla cu oastea în Ardeal, pregătindu-se de război cu Turcii, dar probabil că nu avea încă forţe suficiente pentru a înfrunta pe duşmanii creştinătăţii, iar vremea de iarnă nu era potrivită pentru o atare expediţie plină de primejdii. Dimpotrivă, lupta cu domnul Moldovei părea mai uşoară şi trebuia să fie o prefaţă scurtă şi lesnicioasă a celuilalt război, amânat până se vor aduna oşti mai multe şi se va îndrepta vremea. In mintea lui Sigismund problema principatelor române era una: trebuiau recâştigate şi Moldova smulsă de Poloni şi Muntenia luată de Turci. Pe lângă aceasta, este posibil ca între regele Poloniei şi Baiazid să fi fost o înţelegere, altfel nu pricepem dece peste câteva luni Vlad, domnul pus de Turci în Ţara Românească, se declară vasal şi aliat al regelui polon [41]. Dacă în adevăr Polonia, era înţeleasă cu sultanul, aşezarea Moldovei vasale în coasta Munteniei era o primejdie pentru oastea ungurească, ce ar fi operat în ajutorul lui Mircea în Ţara Românească, iar cuprinderea ei apărea ca o necesitate militară.

In Moldova domnea Ştefan fiul lui Roman [42]. Aproape toţi boierii tatălui său trecuseră în sfatul său [43]. Ştefan nu era deci socotit ca un uzurpator, ci era primit de ţară, care se strângea în jurul său. De îndată ce a simţit că oastea ungurească se apropie de marginile ţării, domnul Moldovei a cerut ajutor dela suzeranul său. In ziua de Bobotează el depune în grabă din Suceava jurământ de vasal cu boierii lui. In acest act Ştefan recunoaşte că regele Poloniei l-a aşezat în scaunul domnesc şi în faţa primejdiei ce-l ameninţa, primeşte condiţii umilitoare, modificând vechile legături încheiate înaintea lui. Astfel făgădueşte că nu va mai pomeni niciodată de Pocuţia, deşi banii împrumutaţi de Petru vodă nu fuseseră înapoiaţi, că oştile moldoveneşti vor fi trimise să lupte în ajutorul Poloniei,

41) Vezi mai jos. Skrzypek, *op. cit.*, p. 82, admit ca probabilă o înţeleger între Vladislav Iagello şi Baiazid împotriva Ungariei.

42) *Cronica paralelă a lui Axinte Uricarul*, Acad. Rom. M . nr. 2591, p. 13—14 foloseşte hrisovul lui Ştefan vodă (1398) pentru m‸n stirea Probota, în care numeşte fraţi pe Alexandru (cel Bun), Bogd n, Iuga (care a urmat după dânsul), Mihail şi alt Alexandru, toţi fii lui Roman. Cf. D. P. Bogdan, *Despre domnii moldoveni Ştefan I şi Iuga*, Revista Istorică Română, IX, 1939, p. 612.

chiar în ţări depărtate dincolo de Cracovia, în Prusia cu Cavalerii Teoutoni, pe când Roman vodă fusese scutit de asemenea obligaţie. Intre duşmanii eventuali, împotriva cărora se obliga să lupte alături de Poloni, sunt amintiţi: „craiul Ungariei, Turcii, Tătarii, Cavalerii Teutoni" şi chiar „voevodul Basarabiei", adică al Ţării Româneşti. Desigur, nu e vorba de Vlad, prietenul Poloniei, ci de Mircea, care se apropiase de Unguri. Acest pasaj din omagiu arată clar poziţia lui Ştefan, ostilă atât lui Sigismund, cât şi lui Mircea [44]). In schimbul acestor legăminte, regele polon a încercat să dea ajutor vasalului său. La 8 Februarie boierii moldoveni se aflau la curtea polonă şi regele trimitea 100 de grivne ca ajutor, dar despre oaste nu este vorba [45]). La această dată războiul din Moldova era însă pe sfârşite.

In oastea regelui Sigismund care intrase în Moldova erau mai ales trupe ardelene şi bănăţene,, comitele Temişoarei cu oastea lui, Saşii din Braşov, cari se arătară foarte înflăcăraţi pentru regele lor, dar mai ales Secuii cu contele lor Ştefan de Kanisa [46]). Cetele secuieşti, cunoscând căile munţilor, le străbătură înaintea regelui ca să-i deschidă calea. Steagul comitelui secuiesc îşi deschise drum probabil pe la Oituz, unde Moldovenii pregătiseră prima apărare. Pasurile erau întărite cu baricade de trunchiuri de copaci şi stânci prăvălite. După ce Secuii străpunseră prima linie de apărare, ei se întoarseră către grosul armatei regale. Dar luptele grele urmară la obstacolele ridicate în cale de Moldoveni; oastea de cavaleri a regelui a fost nevoită să descalece şi să lupte pe jos cu lăncile. Marea mulţime de arcaşi a oastei moldoveneşti nu putea strica prea mult cavalerilor îmbrăcaţi în zale, totuşi s'a ajuns de mai multe ori la lupte corp la corp. In cele din urmă, Moldovenii s'au retras încet spre Suceava, pe drumul ce trecea prin ţinuturile Băcăului şi Neamţului şi astfel regele cu cavalerii lui au ajuns în faţa

43) Compară hrisovul lui Roman din 18 Noembrie 1393 cu actul omagial al boierilor lui Ştefan din 6 Ianuar 1395. Costăchescu. *op. cit.*, I, p. 14 şi II, p. 169—170.

44) Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 611—615 şi actul boierilor, *ibidem*, II, p. 609—610. In actul domnesc, посадил нас, trebuia tradus: „ne a aşezat" şi nu „am ocupat" (scaunul). Cred că documentul nedatat al boierilor este din aceiaşi zi cu al domnului, ca o completare a lui. Cf. C. Racoviţă, *Inceputurile suzeranităţii polone în Moldova,* în Revista Istorică Română, X, 1940, p. 260-261.

45) Socotelile curţii, A. Przedziecki, *Życie domowe Wladislawa Iagiella* (Viaţa casnică a lui Vladislav Iagello) în Biblioteca Warszawska, 1854—I, p. 253. Suma se dă prin „Dimitrie mareşalul".

46) Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 118 şi Ortvay, *op. cit.*, p. 250 252.

cetăţii de scaun a Moldovei [47]). In laudele de triumfală victorie, pe care le găsim în privilegiile lui Sigismund însuşi şi în cronicile maghiare, nu se explică dece Suceava n'a putut fi luată şi dece regele s'a întors înapoi în grabă cu toată oastea. Sigismund în privilegiile prin care răsplăteşte pe comitele Secuilor, afirmă că Ştefan vodă a cerut pace, făgăduind că de acum va rămâne în slujba regelui şi va plăti tribut [48]). Un cronicar cu fantezie literară dă şi discursul pe care l-ar fi ţinut atunci Ştefan al Moldovei. Domnul ar fi zis: „Avem mai multă încredere în clemenţa ta, Sigismund, decât chiar în urmările izbândei, ce am fi putut dobândi". Amintindu-i de „zeii nemuritori" (!), domnul îl roagă de iertare, spunând că greşala Moldovenilor de a se despărţi de coroana Ungariei stă în domnia unei femei (Maria, fiica lui Ludovic cel Mare), căci Moldovenii nu sufăr domnia femeilor! [49]). Fireşte că acest discurs n'a fost ţinut niciodată, iar Ştefan în realitate a rămas vasalul Poloniei, pe când regele s'a întors repede şi fără izbândă. Ştefan vodă n'a putut fi clintit din scaun şi Suceava n'a fost luată. Credem că în realitate, Sigismund a atacat Suceava şi n'a putut cuprinde cetatea. Aflând de situaţia din Ţara Românească şi temându-se să nu-i-se taie retragerea s'a întors înapoi, mulţumindu-se cu câteva făgădueli din partea domnului Moldovei.

Dar pe piatra de mormânt a lui Ştefan vodă în mica biserică din Rădăuţi stă scris simplu, cu mândrie, numai atât: *„Bătrânul Ştefan vodă, care a bătut pe Unguri la Hindov"* [50]), iar în cronica veche a Moldovei: „Ştefan voevod. Acesta a învins pe Sigismund craiul unguresc la Hindov" [51]). Rezerva şi scurtimea românească, nu fac mai puţin demnă de încredere această ştire despre o mare izbândă decât cele anunţate prin laudele bombastice din isvoarele ungureşti. Izbânda moldovenească asupra craiului a fost probabil la calea de întoarcere a acestuia. La 2 Februarie, Sigismund

47) Expunerea după privilegiile lui Sigismund către contele Secuilor şi alţi comandanţi de oaste: F. Šišić, *op. cit.*, p. 147 (din 17 Februar 1401), Hurmuzaki, *Documente*, I—2, p. 333 (data greşită), 362—3, 382—3, 412—417, şi cronicile lui Thurocz, ed. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, I, p. 268 şi A. Bonfinius, *Historia Panonica*, Colonia, 1690, p. 268.

48) F. Šišić, *loc. cit.*

49) A. Bonfinius, *loc. cit.*

50) Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, Viena, 1903, p. 105.

51) I. Bogdan, *Vechile cronici moldoveneşti până la Ureche*, Bucureşti, 1891, p. 143.

se afla lângă cetatea Neamţului, dând de acolo o diplomă [52]. Mai la sud, pe drumul de ţară ce duce dela Târgul Neamţului spre Piatra, drum pe care era nevoit să apuce regele, aceiaşi cale pe care a mers în sens invers la 1476 Mahomet II împotriva lui Ştefan cel Mare prin codrii Neamţului, se află satul Ghindăuani, lângă pădurea cu acelaşi nume (aproape de Bălţăteşti)· Satul care se numea mai de mult Hindăuani, era moşia boierului Şerban Hindău, de unde şi numele luptei în cronică şi pe piatra de mormânt [53]. A fost, ca atâtea ori în istoria noastră, o luptă în codru, iarna, cu pieirea a mulţi cavaleri şi oşteni unguri. Dar la 14 Februarie regele cu căpeteniile oştirei sosiră teferi la Braşov, şi începură să vorbească de victorie şi de triumf, dar trebuiau să amintească şi de cei căzuţi în luptă, dintre nobili şi dintre Saşi [54].

Tratatul dela Braşov. Mircea aştepta dela sfârşitul toamnei ajutor creştin pentru ţara lui cotropită. Aflând că regele scăpase teafăr din Moldova, domnul Ţării Româneşti sosi în grabă la Braşov, unde avu loc o întrevedere între rege şi voevod. Inţelegerea dintre ei împotriva Turcilor a fost desăvârşită şi s'a ajuns la încheierea unui tratat semnat la 7 Martie 1395 [55]. In acest act Mircea se intitula „voevod Transalpin, duce de Făgăraş, ban de Severin“ şi spune că Sigismund i-a fost totdeauna prieten şi sprijinitor, ceiace arată că între ei nu fusese vreun conflict pe faţă. Tratatul care aminteşte de jurământul de omagiu, prestat înainte „după datorie“, e îndreptat numai împotriva Turcilor: dacă regele va merge în persoană împotriva lor şi domnul va face la fel, dacă va trimite numai oştile sale, la fel va face şi domnul. In Ţara Românească va fi calea liberă pentru armata ce merge contra Turcilor, chiar „în *părţile lui Dobrotici*“ [56] sau prin alte cetăţi, pasuri şi porturi, cu hrană, plătită însă de Unguri. Câtă vreme va sta craiul cu oşti în părţile lui, va sta şi Mircea alături de el, iar dacă oastea regelui va ajunge în „locurile

52) V. Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrân,* Gherla, 1924, p. 11.

53) Costăchescu, *op. cit.,* I, p. 29—30. Cf. şi N. Iorga, *Ştiri nouă despre Iuga vodă,* în Revista Istorică, XII, p. 81, care identifică Hindov cu Hârlău, ce nu se afla însă în calea oştilor regale spre Suceava.

54) Ortvay, *op. cit.,* p. 250 şi Zimmermann,*op. cit.,* III, p. 118, 133, 161, 175—176.

55) Zimmermann, *op. cit.,* III, p. 135—137 şi Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 359—361 (această din urmă ediţie cu greşeli şi omisiuni grave).

56) Lipseşte în ed. Hurmuzaki. In textul din Zimmermann: „partes (Dobro)dicii“.

stăpânirii noastre sau supuse nouă dincolo [57]) și aproape de Dunăre", Românii vor îngriji de trimiterea proviziilor peste fluviu, pe cheltuiala craiului. Răniții și cei rămași în urmă vor fi ajutați. Toate scrisorile și legămintele mai vechi între rege și domn (care s'au pierdut) sunt confirmate. Actul e prevăzut cu pecetia cea mică a lui Mircea, care nu avea cu sine pe cea mare.

Acest tratat de alianță arată fapte și situații interesante. Nu e un act de vasalitate, dar amintește de legăturile vechi și de jurămintele prestate după datorie, cuprinde deci faptul vasalității. Alianța împotriva Turcilor era ca în vederea unei cruciate, oștile craiului nu erau destinate numai să alunge pe Turci din Țara Românească, ci să treacă chiar dincolo de Dunăre. Amintirea forțelor românești ce vor participa la luptă și mai ales menționarea specială a „părților lui Dobrotici" este o dovadă că Mircea nu era fugar în Ardeal, ci se ținea cu oastea în părțile răsăritene și unele cetăți din Dobrogea de Nord erau încă pe numele lui.

Luptele pentru reluarea Țării Românești. Sigismund nutrea gânduri mari, se vedea învingător asupra păgânilor în țara lor, dar deocamdată ședea șovăelnic în Ardeal. După pierderile suferite în Moldova și primejdia prin care trecuse, nu mai cuteza să pornească în persoană împotriva Turcilor dincolo de munți· A doua zi după încheierea tratatului cu Mircea, se duce la Codlea, unde rămâne câteva zile, de acolo trece la Sibiu și însfârșit se depărtează de graniță, pornind la Cluj, unde era la 25 Martie [58]). Dar între timp Mircea căpătase cu mare întârziere oaste de ajutor și pornise să-și recucerească tronul. Cu el erau căpitanii oștirilor ardelene, Ștefan de Lozoncz fost ban de Mačva și Francisc Bebek cu lăncieri călări. iar pe lângă fiecare lăncier mai erau și câte doi arcași și aprozi. De lângă Cluj regele trimise înainte pe Grigore Bethlen cu bani, ca să plătească oastea regală ce lupta în Muntenia [59]), dar mai târziu se va plânge că a fost nevoit să plătească trei lefi soldaților, până s'au adunat cu toții și au putut porni [60]).

Despre isprăvile și soarta acestei oștiri trimise în ajutorul lui Mircea povestește o cronică din Franța dela abația St. Denis: „In Iulie au sosit știri dela Veneția în Franța... Mulțimea Turcilor a supus Valahia și Bulgaria și se lăuda că în scurt timp vor supune toată

57) Asemenea lipsește în ed. Hurmuzaki.

58) Huber, *op. cit.*, p. 546, Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 137 147.

59) Zimmermann, *op. cit.*, II, p. 149, din 6 April 1395 și Motogna, *op. cit.*, p. 42.

60) V. Motogna, *op. cit.*, p. 41.

creștinătatea, ceiace, cu ajutorul lui Dumnezeu, nu le-à izbândit. Ilustrul rege al Ungariei a adunat împotriva lor oaste de luptători dintre nobili și ne nobili, clerici și alți creștini și deși erau puțini, față de numărul dușmanilor și-au pus nădejdea în Dumnezeu și au hotărât să încerce norocul războiului. Regele trimisese în primul rând 400 de bărbați aleși, pe care i-a socotit demni de a fi în frunte în fața dușmanului, așa ca ei, aflând de chipul cum pot fi atacați, să se întoarcă cu știri sigure. Dar pe când treceau peste un râu, pe neașteptate s'au ivit barbarii, cari i-au atacat de toate părțile, înconjurându-i. Deși surprinderea slăbește inimile cele mai tari, totuși creștinilor nu le-a lipsit vitejia de a se împotrivi. Dar lupta n'a ținut mult, mulțimea Turcilor a copleșit pe creștini, nimicindu-i". Abea după aceia, zice cronica, regele Ungariei a pornit personal cu oastea lui în luptă [61]). Expediția nenorocită a banului Ștefan de Losoncz e povestită și de cronica ungurească: „Erau pe atunci în acea țară (Valahia) doi principi, unul Dan, altul Mircea, ambii din aceiași familie, care uitând înrudirea lor, se luptau între ei pentru domnie. Deoarece Dan se simțea mai slab, a cerut ajutor dela sultanul Turcilor și obținându-l, a silit pe celălalt să fugă. Mircea însă, deoarece simțea forțele sale prea slabe ca să alunge pe dușmanul strein, a cerut ajutor dela regele Sigismund. Deci în ajutorul său a fost trimis de către rege, Ștefan de Losoncz banul cu multe cete de ostași. Dar acesta fiind covârșit de numărul dușmanilor într'o luptă sângeroasă, după mari pierderi de amândouă părțile, și-a pierdut capul, pierzând lupta odată cu viața· Căci după moartea acelui comandant, ostașii lui au fost puși pe fugă, lăsând dușmanilor o mare pradă și mulți prinși" [62]).

61) *Chronique du religieux de St. Denis contenant le règne de Charles VI.* ed. M. L. Bellagnet, în *Collection de documents inédits sur l'histoire de France*, serie: Histoire politique, II, Paris, 1840, p. 386—7, cf. și M. Dunić; *op. cit.* La fel, mai pe scurt în cronica lui Jouvenal des Ursins, *Histoire de Charles VI,* Nouvelle collection des mémoires pour servir à l'histoire de France de Michaud et Poujoulat, II, Paris, 1836, p. 403.

62) Thurocz, ed. Schwandtner, *op. cit.,* I, p. 290—291 și parafraza la Bonfinius, *op. cit.,* pag. 216. Pasajul acesta al lui Thurocz a fost mult discutat. Hasdeu credea că se raportă la o luptă între Dan I și Mircea, la înscăunarea acestuia (Hasdeu, *Negru vodă,* p. CLIV), dar cronicarul arată pe Mircea ca învins, iar pe atunci Turcii nu erau încă la Dunăre și Sigismund nu ocupase încă tronul Ungariei. C. Litzica, *De cine a fost ucis Dan fratele lui Mircea?,* în *Omagiu lui Titu Maiorescu,* p. 54—61, socoate că pasagiul se aplică la lupta dintre Mihail fiul lui Mircea și Dan II la 1420, interpretare admisă de toți istoricii români până acum. Cronicarul ungur pune însă toată povestirea în

După cum se vede, cronicarul ungur recunoaşte fuga oştirii demoralizate de căderea comandantului ei, pierderea bagajelor şi a multor prizonieri, luaţi de Turci şi de Vlad. Mormane de trupuri zăceau pe câmpul de luptă şi se zice că glasurile turburate ale creştinilor căzuţi în luptă fără cuminicătură se auzeau când şi când în acel loc, până a venit un popă dintr'un sat din apropiere cu cuminicătura şi s'a rugat pe morminte pentru odihna acelor suflete [63].

Dece numeşte cronicarul ungur pe domnul adus de Turci, Dan, când adevăratul său nume era Vlad? O singură explicaţie se poate da acestei confuzii: *Vlad era fiul lui Dan I.* Cronicarul spune că „Dan" era rudă de aproape cu Mircea, în povestirea auzită sau citită de el se vorbea de fiul lui Dan, şi el a trecut numai numele acesta. Fiii lui Dan I, fratele mai mare al lui Mircea, înlăturaţi dela moştenire, rătăceau pribegi prin streinătăţi, unul la Raguza, altul la Constantinopol. Vlad a cerut protecţia păgânilor, e primul, dar nu ultimul caz în istoria noastră şi cu ajutorul lor a căpătat domnia [64].

Expediţia celor 400 de lăncieri se terminase deci cu o înfrângere la trecerea unui râu în Ţara Românească. Insuşi Ştefan de

jurul persoanei lui Ştefan de Losoncz, capitolul e intitulat: *„Razboiul banului Ştefan de Losoncz în părţile Transalpine"*. Din diplomele regale ştim însă că acest ban de Maćva a căzut în luptă, nu la 1420, ci la 1395, în lupta dintre Vlad şi Mircea. Observ că Litzica traduce greşit expresia privitoare la cei doi domni, *„ambo eodem sanguine nati"*, prin „amândoi născuţi din aceiaşi părinţi", deci fraţi, când cronicarul spune numai că erau de acelaşi sânge, adică rude. Deci Thurocz n'a confundat pe Mihail cu Mircea, ci pe Vlad cu Dan. Faptul că acest capitol din cronica lui e deplasat după evenimente petrecute la 1415 (executarea lui Hus) nu e un argument contra părerii noastre, căci cronica e plină de inversări cronologice ale faptelor: capitolul întemeierii Moldovei prin Bogdan (p. 245) este pus după cel despre lupta lui Vlaicu vodă cu Ungurii (1370), deşi descălecarea lui Bogdan are loc la 1359 (p. 241—2). După povestirea uciderii lui Hus (p. 288), la 1415, urmează expediţia lui Sigismund în Bosnia, la 1408) (p. 289), apoi vine expediţia lui Ştefan de Losoncz, de care ne ocupăm, apoi al doilea război din Bosnia, la 1415. (Pentru datele războaielor din Bosnia, C. Jirecek, *Geschichte der Serben,* II, p. 143 şi 153). Deci în nici un caz cronicarul nu pune lupta dintre Mircea şi „Dan", după moartea lui Mircea, cum credea Litzica. Interesant este faptul că şi o cronică a Ţării Româneşti, care foloseşte pe a lui Thurocz, pune această luptă în domnia lui Mircea: „Deci Jigmon craiul trimise pe Lojonţ Iştfan cu o seamă de oşti în Ţara Muntenească asupra lui Dan vodă şi dacă se loviră oştile, pieri Lojonţ Iştfan la război de Munteni". St. Nicolaescu, *Letopiseţul Ţării Româneşti,* în Revista pentru istorie, filologie şi arheologie, XI, p. 110.

63) Thurocz, *l. cit.* şi Bonfinius, *op. cit.*, p. 286.

64) N. Iorga, *Istoria Românilor,* III, p. 295, crede fără temei documentar că Vlad era fiul lui Vladislav I.

Losoncz, comandantul oştirii de ajutor, cade ucis în această luptă [65]. „Din cauza întârzierii şi neglijenţei altora (care n'au sosit la timp în ajutor) a trebuit să piară de sabia Turcilor banul Ştefan cu ostenii lui", scria amărât regele Sigismund [66]. Regele plecase la Buda [67], dar aflând de înfrângerea suferită de oştile lui în Ţara Românească, se întoarce în Ardeal cu o oaste însemnată de cavaleri şi cu maşini de război. La 21 Iunie se afla în tabără în câmp lângă Braşov, gata să treacă munţii şi bănuim că şi Mircea cu credincioşii ce-i rămăseseră erau pe lângă dânsul [68]. Regele Ungariei fusese prevenit de curierii greci ai împăratului Manuel Paleolog că grosul armatei turceşti nu se mai afla în Ţara Românească [69]. La 6 Iulie Sigismund trecuse munţii şi se afla „în lagăr, la coborârea din munţi, lângă Câmpul Lung" [70]. Luptele începură imediat cu Turcii şi cu oastea ridicată în ţară de uzurpatorul Vlad; cavaleria în zale a Ungurilor se ciocni cu arcaşii pedestri şi-i puse pe fugă. „Şi a fost luptă aspră de o parte şi alta şi Sarazinii în prima luptă n'au putut ţine piept vitejiei creştine şi au fost bătuţi", zice cronica franceză [71]. Oştile

65) Ortvay, *op. cit.*, p. 243—254. La 16 Septembrie 1395 banul Ştefan era „condam", răposat.

66) Motogna, *op. cit.*, p. 42 şi p. 14) şi Idem, *Luptele lui Sigismund şi Mircea cel Bătrân cu Turcii la 1395,* în Revista Istorică, XI, 1925, p. 281—287, crede că expediţia lui Ştefan de Losoncz a fost *după* expediţia regelui din August. Dar actul din *April,* prin care regele trimite solda ostaşilor lui Ştefan de Losoncz în Valahia, e concludent (vezi mai sus, nota 59). Atât cronica franceză, cât şi Thurocz pun lupta aceasta înainte de expediţia regelui. O altă expediţie a lui Ştefan de Losoncz după întoarcerea regelui nu mai încape: regele era în August în Muntenia, iar la 16 Septembrie Ştefan e arătat ca mort de câtva timp. Că într'un document din 1410 (Motogna, *op. cit.*, p. 285) regele spune că nobilul Ioan de Dobca s'a lupta atât la Nicopole Mic, alături de rege, cât şi alături de Ştefan de Losoncz, nu dovedeşte o secvenţă cronologică, expediţia regală e pusă întâi ca mai importantă, Cf. şi G. Gündisch, *Die Türkeneinfälle in Siebenbürgen,* în Jahrbücher f. Geschichte Osteuropas, II, 1937, p. 395, nota 8.

67) Huber, *op. cit.*, p. 547.

68) Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 151—153.

69) Zawalinski, *op. cit.*, p. 22.

70) Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 153. Cf. şi C. Jirecek, *Zur Würdigung der neuentdeckten bulgarischen Chronik,* în Archiv f. slavische Philologie, XIV, 1891, p. 270.

71) *Chronique du religieux de St. Denis,* loc. cit. şi Bonfinius, *op. cit.*, p. 268 269.

creștine, după ce restabiliră pe Mircea în scaunul său dela Argeș [72], străbătură în câmpia Țării Românești, îndreptându-se spre Turnu (Nicopole Mic), unde se întăriseră Turcii, locul de trecere al lui Baiazid din anul precedent. Baiazid părăsise țara și cetatea era apărată numai de Românii lui Vlad, dar în târg se aflau și Turci, care pesemne că erau mai puțini. După ce oastea creștină ajunse în fața Turnului, oștenii din cetate și orășenii izbucniră în mai multe rânduri în timpul nopții în tabăra lui Mircea și a lui Sigismund, pricinuind alarmă și tulburare [73]). Dar regele adusese cu el mașini de război, aruncătoare de pietre și berbece și cu ajutorul lor dărâmă zidul cetății, care se prăbuși. Atunci porni atacul general: „De trei ori steagul regelui căzu la pământ și de trei ori fu iarăși ridicat, iar regele îndemna mereu pe ai săi să lupte pentru Hristos" [74]). Cetatea fu luată, dar cu sacrificii grele; între răniți cu răni grele se aflau Ștefan de Canișa comitele Secuilor, Nicolae de Gara, ban al Croației și Slavoniei, Ioan de Maroth banul de Maćva, cei mai de seamă nobili ai coroanei ungare [75]). Despre isprăvile lui Mircea și ale boierilor și oștenilor lui nu spun nimic cronicile streine, care fac reclamă numai regelui Ungariei. Fapt este că Turnul era luat și o garnizoană ungurească fu lăsată acolo cu castelani ai regelui Sigismund [76]). Dar regele se grăbi să se întoarcă în țară, aflând că regina Maria murise la Buda, în urma unei nașteri premature provocate de o cădere de pe cal [77]).

Vlad voevodul pus în scaun de păgâni se dăduse în lături, nu fusese învins, ci aștepta ceasul lui. Când oștile regale ce se întorceau spre Ardeal, ajunseră la poalele dealul Posada, la intrarea în pasul

72) Diploma lui Sigismund din 1 August 1406 pentru frații de Gara, F. Sišić, *op. cit.*, p. 281. *Merche voywodam Transalpinum, per Turkos de suo dominio depositum, suo restituit pristino dominio*".

73) Thurocz, ed. Schwandtner, *op. cit.*, I, p. 275 și Bonfinius, *op. cit.*, p. 264.

74) *Chronique du religieux de St. Denis, loc. cit.* și Jouvenal des Ursins, *l. c.*

75) F. Sišić, *l. cit.* și Hurmuzaki, *Documente*, I—2, p. 384, 395, 431.

76) F. Sišić, *l. cit.*: *„fideles castellanos in eodem relinquens"*.

77) Știrea lui Dlugosz, *Chronica Polonorum*, I 2, p. 147, că regina Maria a murit la 17 Mai 1395 și a lui Thurocz, *l. c.* că vestea a primit-o regele în timpul expediției din Țara Românească a făcut pe cei mai mulți istorici români să creadă că această expediție a fost în *Mai* și nu în *Iulie-August*, cum a fost în realitate. Dar Karácsonyi, *Maria kiràlinà halàla napja* în Századok, 1907 (și Motogna, *op. cit.*, p. 37) a dovedit că Dlugosz a greșit data și regina a murit în realitate în ultimile zile ale lui Iunie sau la începutul lui Iulie.

Branului [78]), fură atacate în vale de Românii lui Vlad. „Când am ajuns pe culmea munţilor, în locul numit Pozada, scrie însuşi regele Sigismund, în trecătoarea strâmtă şi ne-am urcat pe cărarea îngustă, o mulţime de Români ne-au atacat, aruncând asupra noastră şi a celor ce ne urmau şi a supuşilor noştri săgeţi otrăvite cu venin şi pari ascuţiţi aducători de moarte, lovindu-ne în chip crud, dela adăpostul pădurii dese. Atunci Nicolae de Gara cu steagul său şi cu însoţitorii s'a năpustit asupra Românilor, ca un leu fără teamă de moarte, pentru apărarea persoanei noastre şi salvirea ei. I-a respins cu armele, scăpându-ne pe noi şi pe supuşii noştri de loviturile detestabile ale zişilor Români şi de atacurile lor duşmănoase, dar nu fără pieirea multora dintre ai săi" [79]). Graţie energiei banului Croaţiei, regele scăpă teafăr peste munţi, dar Vlad vodă rămâne stăpân în Ţara Românească şi asupra scaunului dela Argeş [80]). Astfel războiul din Ţara Românească se terminase cu o înfrângere, întocmai ca şi cel din Moldova: Românii se daseră în lături la trecerea oştilor de cavaleri, dar la întoarcerea oştenilor obosiţi îi prinseseră la loc greu şi-i loviseră nimicitor. Aceasta nu-l împiedecă pe regele Ungariei să trimită veşti triumfale de izbândă regilor din Europa. Regele Franţei aflând aceste veşti, a poruncit de s'au făcut procesiuni în tot regatul său şi s'au cântat rugăciuni de mulţumire lui Dumnezeu în catedrala Nôtre Dame din Paris [81]).

Situaţia lui Sigismund era însă gravă: Turcii veniţi în ajutorul lui Vlad vodă, trecură în Ţara Bârsei cu oamenii voevodului muntean şi ajunseră aproape de Braşov, arzând şi prădând. Populaţia se apără cum putu: preotul Ioan Iacobi înarmat cu lancie şi sabie

78) In unele diplome ungureşti e scris *Pazata,* ceiace a făcut pe unii istorici să creadă că e vorba de muntele *Pasărea* (Mehedinţi). Tocilescu, *Manual de istoria Românilor,* Bucureşti, 1889, p. 42, sau chiar de *muntele Basarabă.* N. Iorga, *Istoria Românilor,* III, p. 179. O diplomă a lui Sigismund publicată de curând, care povesteşte lupta dă forma *Pozata,* ceiace curmă discuţia (F. Sišić, *op. cit.,* p. 281). Dealul Posada se află la N de Rucăr, deacurmezuiul drumului ce duce la Bran *(Marele dicţionar geografic,* sub voce).

79) F. Sišić, *op. cit.,* p. 281. Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 398, 460.

80) Bine înţeles că menţiunea lui Mircea între duşmanii ce atacară pe rege la Posada într'un privilegiu regal (Hurmuzaki. *Documente,* I—2, p. 460) e o confuzie în loc de Vlad, căci acesta şi nu Mircea continuă să domnească în ţară. La 1408, în acelaşi an cu diploma amintită. Sigismund dă lui Ioan de Maroth un privilegiu, în care, amintind de Mircea, îl numeşte *„familiarius noster".* Sišić. *op. cit.,* p. 301. Şi ultima istorie a Ungariei, Homan-Szekfü, *Magyar törtenet,* III, p. 197, admite că Vlad, nu Mircea a atacat pe regele Sigismund la Posada.

81) Religieux de St. Denis, *op. cit.,* p. 390.

ridică pe Sași și respinse pe năvălitori [82]. Garnizoana lăsată la Turnu fusese nimicită, căci Sigismund însuşi scrie: „Atunci Valahia a fost pierdută şi Dunărea a căzut în mâinile dușmanilor" [83]. Credem că de astă dată Mircea s'a refugiat cu totul în Ardeal, urmând pe regele Sigismund.

Pe de altă parte, moartea reginei Maria crea noi conflicte; ea era moștenitoarea legitimă a lui Ludovic cel Mare și Sigismund stăpânea Ungaria numai în virtutea căsătoriei sale, așa socotea Vladislav Iagello căsătorit cu Hedviga, cealaltă fiică a regelui Ludovic. Folosindu-se de lipsa regelui Ungariei, aflat cu oștile în Țara Românească, el năvăli în Ungaria, ca să-și reclame „moștenirea", dar Ioan de Canișa arhiepiscopul de Strigoniu strânse oaste şi respinse pe Poloni în Carpaţi [84]. Războiul lui Sigismund în Muntenia ţinuse până în August și regele e silit să rămâie mai departe în Ardeal din pricina primejdiei turcești; între 13 și 17 Septembrie se afla la Sibiu, iar la 26 ale lunei era la Mediaș [85]. In Decembrie regele Ungariei convoacă o nouă adunare a nobilimii, care proclamă ridicarea în arme a ţării [86]. In faţa Turcilor, ce se aflau acum în Nordul Dunării, a Polonilor ostili, Ungaria nu mai putea rămâne singură şi de aceia ideia unei cruciate încolţi în mintea lui Sigismund pe care el o pregătea prin solii trimise în toate părţile Europei.

Vlad domnul Țării Românești. Intre timp Vlad vodă, protejatul lui Baiazid, domnea la Argeș și poruncea în ţară. Sigismund, văzând că nu-l poate înlătura, crezu că e posibil să-l câștige de partea lui, sacrificând în acest chip fără scrupule pe Mircea, luptătorul pentru cruce. In adevăr, la 21 Martie 1396 sosi la curtea episcopului catolic Maternus al Ardealului solul Ioan Tatar dela curtea regelui, trimis cu „legaţie solemnă" la Vlad voevodul Ţării Românești. Aceasta însemna însă recunoașterea noului domn din partea Ungariei. Episcopul Ardealului se adresă municipalităţii din Sibiu, rugând-o să găsească un bărbat „prudent și circumspect, *care să cunoască limba română*" (idiomate Olachali suffultum), „care să meargă împreună cu acel Ioan Tatar la Vlad vodă,... ca să cerceteze

82) G. Gündisch, *Die Türkeneinfälle in Siebenbürgen bis zur Mitte des 15 Jahrhundert* in Jahrbücher f. Geschichte Osteuropas, II, 1937, p. 393—394.

83) V. Motogna, *op. cit.*, p. 40—41.

84) Thurocz, *op. cit.*, p. 273, Bonfinius, *op. cit.*, p. 269. Cf. și Skrzypek, *op. cit.*, p. 89.

85) Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 156—157.

86) Homan-Szekfü, *p. cit.* III, p. 197.

în taină și să afle ce fac Turcii și alte știri" [87]). Misiunea solemnă a lui Ioan Tatar, pe care am putea-o numi de trădare, nu avu nici o izbândă; Vlad vodă se arătă pe față dușmanul lui Sigismund. La 28 Mai 1396 el emite din Argeș un act omagial către regele Poloniei Vladislav și soția sa Hedviga. Vlad se intitulează domn al Basarabiei (Munteniei) și al Severinului, care se vede că încăpuse în mâinile lui. Regele Vladislav îi trimisese mai de mult, poate chiar în timpul luptelor din anul precedent cu Sigismund și Mircea, scrisori în care îl recunoștea ca domn legiuit al Țării Românești și-i făgăduia că-i va da și părțile de peste munți, atunci când va fi de fapt rege și în Ungaria. In consecință, Vlad recunoaște ca suzerani ai lui pe Vladislav și pe Hedviga, „singura moștenitoare a marelui Ludovic", moștenitori de drept ai regatului Ungariei. Vlad aflase de încercarea regelui polon de a lua tronul lui Sigismund, după moartea reginei Maria și el recunoaște acest drept al lui, declarând că-l va sprijini împotriva oricărui dușman [88]). Intrebarea care se impune este: cum a ajuns Vlad în legătură cu Polonia? Dacă ne amintim că Mircea încheiase convențiile cu Vladislav Iagello prin intermediul lui Petru Vodă din Moldova și dacă ținem seamă că soliile polone și muntene de atunci trebuiau să treacă prin Moldova, se impune concluzia că Ștefan domnul Moldovei a mijlocit între Vlad vodă și Vladislav Iagello. Ștefan era și el vasalul Poloniei și dușmanul lui Sigismund, cu care se luptase, avea deci interes să depărteze Țara Românească de Ungaria, apropiind-o de Polonia. Cred deci că nu rămâne orice îndoială că domnul Moldovei a pus în legătură pe Vlad cu suzeranul său, făcând în același timp un act de dușmănie și împotriva lui Mircea. Se formase deci o înțelegere între Turci, Țara Românească, Moldova și Polonia împotriva lui Sigismund al Ungariei.

Atunci porni a treia oaste pentru recucerirea Țării Românești. Știbor din Sciborzyć, voevodul Ardealului, de neam polon [89]), luă cu sine pe Mircea și trecu din nou peste munți, tocmai în vremea în care oștile regale împreună cu cruciații din Apus se adunau la

87) Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 165—166, Hurmuzachi, *Documente*, XV—1, p. 6. P. dată, Gündisch, *op. cit.*, p. 395—396.

88) Hurmuzaki, *Documente*, I—2, p. 374—375 și observațiile lui Skrzypek, *op. cit.*, p. 82—83 și Gündisch, *loc. cit.* Originalul actului în Arhivul principal din Varșovia, mapa *Basarabia IX*, o fotografie în posesia noastră.

89) Știbor fusese numit voevod al Ardealului în în 1395. Despre el G. Wenzel, *Știbor Vajda* (Publicațiile istorice ale Academiei maghiare, IV), Budapesta, 1874, p. 84 și A. Frochaska, *Scibor ze Sciborzyć*, în Rocznik towarzystwa naukowe, Torun, IX și I. Lupaș, *Un nobil polon în scaunul de voevod al Transilvaniei: voevodul Știbor*, în *Studii și comunicări istorice*, II, Cluj, 1940, p. 61-66.

Timişoara (August 1396). Vlad întâmpină pe Mircea şi pe Ştibor cu oastea lui şi cu Turcii pe cari îi ţinea pe lângă dânsul; s'a dat o luptă cu mari pierderi şi vărsare de sânge de ambele părţi şi voevodul Ardealului ieşi din rânduri şi se apucă să lupte personal cu lancea cu Vlad vodă, ca într'un duel de cavaleri. In acest duel Vlad fu învins şi rănit destul de rău, iar oştile lui o luară la fugă. Astfel Mircea şi Ştibor străbătură până la Dunăre şi putură lua parte la lupta dela Nicopole, care tocmai atunci începea [90]. Ba mai mult, Mircea avu prilejul să cheme în jurul său pe boieri şi oastea din ţara recâştigată, înfăţişându-se alături de cruciaţi cu o armată românească destul de însemnată. Dar pentru curăţirea ţării de oamenii lui Vlad nu fusese vreme, uzurpatorul se retrăsese din nou în locuri ascunse şi aştepta acolo ajutorul turcesc.

CAPITOLUL VII.

NICOPOLE.

Pregătirea cruciatei. Turcii deveniseră în foarte scurt timp o primejdie pentru toată Europa; în câteva decenii numai alcătuiseră un imperiu puternic în Peninsula Balcanică, o ameninţare pentru întreaga lume creştină. Atunci se născu ideia unei noi cruciate. Lupta dela Rovine şi trecerea Turcilor în Nordul Dunării au fost hotărâtoare pentru aceasta [1]. Sigismund de Luxemburg, care întrunea sub sceptrul său mai multe state creştine, rudă cu principii Germaniei şi Boemiei, luă iniţiativa acestei opere ce trebuia să redeştepte timpurile de entuziasm general creştin ale veacului al XI-lea. Solii regelui Ungariei în frunte cu arhiepiscopul Ioan de Caniţa, fratele contelui Secuilor, sosiră la Paris, la curtea regelui Carol VI şi la Dijon, la ducele Burgundiei [2]. Veneţia, puterea maritimă mai importantă a vremii era şi ea necesară pentru izbânda unei cruciate şi deaceia regele Sigismund ducea cu ea tratative de împăcare, în urma conflictului pentru stăpânirea Dalmaţiei [3]. Flota veneţiană urma să

90) Diploma lui Sigismund pentru Ştibor, Timişoara, 6 Decembrie 1397, la Wenzel, *op. cit.*, p. 99.

1) Jouvenal des Ursins, *op. cit.*, p. 408.

2) *ibidem* şi Hurmuzaki, *Documente*, I—2, p. 383.

3) Šafarik, *Acta archivi veneti spectantia ad historiam Serborum*, I, Belgrad, 1860, p. 273, Beckman, *Der Kampf Kaiser Sigmunds gegen din werdende Weltmacht der Osmanen*, Gotha, 1902, p. 6—8.

rupă în două Imperiul Otoman, tăind partea asiatică de cea europeană [4]. In scrisoarea către regele Franței, Sigismund scria că Baiazid s'a lăudat că va ajunge până la Roma și va da calului său să mănânce ovăs pe altarul Sfântului Petre [5]. Atunci nobilii credincioși și iubitori de aventură din părțile Apusului se ridicară în arme, preoții predicau de pe amvon, poeții scriau poeme de înflăcărare. Dar și prevestiri rele înspăimântau pe cei ce voiau să plece: „In unele părți din Guyenne, zice o cronică, s'au auzit glasuri și zgomot de arme și cai, oameni ce se luptau. Aceste lucruri pricinuiau oamenilor teamă mare și nu fără dreptate, deoarece acele lucruri s'au petrecut înainte de lupta din Ungaria și unii spun că a fost o prevestire" [6]. Totuși oamenii viteji au pornit la luptă spre țările depărtate. Din Franța plecase contele Filip de Artois și de Eu, conții de la Marche, Jean de Vienne amiral al Franței, mareșalul Jean le Maingre zis Boucicaut, seniorii de Coucy și Trimouille. Din Burgundia, contele Jean de Nevers, fiul ducelui Filip cel Viteaz (le Hardi), un tânăr de 22 de ani, care din pricina rangului său fu numit comandantul cruciatei [7]. Cavalerii francezi porniră mulțime; Boucicaut plecase, cum spune cronica faptelor sale, „întâi pentru că dorea mai mult decât orice să lupte cu Turcii, apoi pentru mâncarea cea bună ce căpătase și mai înainte dela regele Ungariei" [8]. In total cavalerii cu suita lor trebue să fi fost vreo 2500 [9]. Din Germania au pornit deasemenea cavaleri; între alții Ruprecht contele palatin și Ioan de Zollern burgravul din Nürenberg (și nu Frederic de Zollern, cum greșit s'a spus. Deci strămoșul liniei de azi a Hohenzollernilor din România n'a fost la Nicopole) [10], apoi nobili din Bavaria, Stiria și alte

4) Beckman, *l. c.*

5) Froissart, *Oeuvres*, ed. Kervyn de Lethenhove, XV, Paris, 1871, p. 216—217.

6) Jouvenal des Ursins, *op. cit.*, p. 402.

7) Froissard, *op. cit.*, XV, p. 218.

8) *Le livre des faicts du bon messire Jean le Maigre dit Boucicaut*, în Petitot, *Colection complète des mémoires relatifs à l'histoire de France*, VI, p. 444.

9) E. Kling, *Die Schlacht bei Nikopolis*, Berlin, 1906, p. 14.

10) Cf. însă Carol I, *Nicopole*, *Analele Academiei Române*, 1903—4 și nemțește, Breslau, 1905. Pentru genealogia familiei și participarea lui Ioan burgravul la Nicopole, C. Kretschmer, *Historische Geographie von Mitteleuropa*, München, 1904, p. 295; *Die Chroniken der deutschen Städte*, XXII, *Augsburg*. Leipzig, 1892, p. 44 și *Die Chronik des Kaiser Sigmunds*, aceiași colecție, I. Leipzig, 1862, p. 359.

părţi [11]). Din Italia şi Anglia veniră deasemenea un număr de nobili şi un mic număr de Poloni, deşi Polonia adoptase o atitudine politică anti-creştină [12]). Din Ungaria erau toţi sfetnicii lui Sigismund, care luaseră parte la expediţia regelui în Ţara Românească din anul precedent. Cifra oastei creştine e greu de stabilit faţă de exagerările cronicarilor vremii. Schiltberger, cele mai sigur martor al luptei dela Nicopole, o stabileşte la 16.000 [13]), cifră încă prea mare pentru o oaste de cavaleri. Este sigur, după listele de ostaşi şi socotelile cheltuelilor că oastea combatantă n'a trecut de 9000 [14]). Aceasta constituia totuşi o oştire puternică de cavaleri în zale, care lupta cu lancia, dar lipsită de coheziune şi de disciplină.

Drumul străbătut de cruciaţi fu lung şi greu, cavalerii urmaţi de căruţe cu bagaje şi merinde, străbătură prin Alsacia, apoi prin Germania, unde fură prădate satele, trecură apoi Dunărea şi sosiră în Ungaria. Regele Sigismund le trimise atunci vorbă „să nu fie prea înfierbântaţi şi grăbiţi în acest război" şi îi sfătuia să lase pe pedestraşi şi oastea de ţară să înceapă lupta, căci aceştia erau obişnuiţi cu luptele de graniţă cu Turcii, iar cavalerii să vie pe urmă. Preoţii din Ungaria socoteau pe Francezi oameni desfrânaţi, lacomi la mâncare şi băutură, iubitori de jocuri de noroc cu zarul şi desfrânaţi cu femeile. Ei le arătau primejdia în care se aflau, căci Turcii sunt un popor mare şi puternic [15]).

La Buda se reuniră trupele venite din diferite părţi şi porniră cu toţii dealungul Dunării, Ungurii fiind în avangardă. Oştile trecură apoi pe la Timişoara, unde regele Sigismund se ivi în mijlocul taberii cruciate [16]). Vara se sfârşise când oastea creştină trecu Du-

11) *Chronicon Salisburgense*, în *Scriptores rerum austriacarum*, ed. Pez, I, Leipzig, 1721, col. 432,

12) E. Kling, *op. cit.*, p. 19.

13) H. Schiltberger, *Reisebuch*, ed. Langmantel, Tübingen, 1885. Ediţia F. Neumann, München, 1859, după un ms. defectos, plină de greşeli: numele lui Mircea (Mercer) este deformat în *Werter, Turckisz* în loc de de *Türkoisch* (Târgovişte), *Asparseri* pentru *As-pasari* (Iaşi). Totuşi istoricii noştri folosesc această ediţie greşită (I. Lupaş, *Lecturi din isvoarele istoriei Românilor*, Bucureşti, 1928, p. 70—72, gen. R. Rosetti, *Battle of Nicopolis*, în The Slavonic Review, XV, 1937, p. 4 (a extrasului), Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 470—471, reproduce traducerea lui Lupaş) şi chiar Atyia, *Battle of Nicopolis*, Londra, 1934).

14) E. Kling, *op. cit.*, p. 22—25, cu consideraţii critice remarcabile.

15) Jouvenal des Ursins, *op. cit.*, p. 409.

16) G. Wenzel, *op. cit.*, p. 99.

narea pe la Orșova [17]. „Era pe Dunăre o așa mulțime de bărci și de corăbii, încât nici nu se mai putea vedea apa· Iar regele înainta pe uscat cu multă pompă, cu aur și pietre prețioase, cu arme și lanțuri de fier“ [18]. Dincolo de Dunăre cruciații înaintară dealungul fluviului spre Răsărit, așteptând sosirea flotei venețiene. Mai întâi a fost un popas la Vidin, cetatea lui Strațimir, principe bulgar care știuse până acum să se menție în chip dibaciu între Turci și creștini. El deschise porțile cetății și se alătură oștirii cruciate; Turcii din Vidin, pe care Strațimir era silit să-i ție lângă dânsul, fură prinși și predați cruciaților [19]. Totuși lăcomia cavalerilor se arătă și aci, ei cerură lui Strațimir să re rescumpere cu 20.000 de guldene [20].

Prima ciocnire cu Turcii a fost la Rahova, unde păgânii erau întăriți cu ziduri și turnuri; a fost nevoie de un asediu în regulă și corăbiile de pe Dunăre atacară cetățuia dinspre apa fluviului, izbutind astfel să o ia [21]. De acolo porniră mai departe spre Nicopole, unde trebuia să se decidă soarta cruciatei.

Bătălia dela Nicopole (25 Septembrie 1396). Cetatea Nicopole era așezată pe un platou stâncos la marginea Dunării, refăcută de Turci, care o înconjuraseră cu ziduri și turnuri. Deși cruciații aduseseră catapulte și tunuri ce aruncau pietroaie în ziduri, garnizoana turcească se împotrivi cu bărbăție sub conducerea căpitanului Dogan [22]. Peste tot oștile creștine fuseseră călăuzite de Români, cunoscători ai locurilor [23]. Mircea sosise și el la Nicopole după înfrângerea lui Vlad, cu o oaste de 2—3000 de oameni, însoțit de Știbor voevodul Ardealului. Deasemenea sosiră pe Dunăre din Veneția 30 de corăbii mici, ce ancorară în fața cetății [24]· Pe când cavalerii o duceau în petreceri și beții, risipind proviziile ce se aflau încărcate pe corăbii [25],

17) La 13 August, Ortvay, *op. cit.*, p. 263.

18) *Cronica bulgară*, ed. citată, p. 530—1.

19) Thurocz, *op. cit.*, p. 279 și Boucicaut, *op. cit.*, p. 448. La 18 și 19 August Sigismund dă diplome *„in descensu nostro campestri in regno nostro Bulgariae prope Neograd“*, probabil lângă Vidin, Ortvay, *op. cit.*, p. 267 și Fejer, *Codex diplomaticus*, X—2, p. 351, 353.

20) *Die Chroniken der deutschen Städte*, XXII, *Augsburg*, Leipzig, 1892, 42.

21) Religieux de St. Denis, ed. citată, p. 493 și Jouvenal des Ursins, *op. cit.*, p. 408.

22) Neșri, trad. Nöldke, Zeitschr. d. Morgenland. Gesellschaft, XV, p. 345—346. Religieux de St. Denis, *op. cit.*, p. 494.

23) Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 64—71.

24) *Cronica bulgară* în Archiv f. slavische Philologie, XIII, p. 531.

25) Dlugosz, ed. citată, I—2, col. 145—146 și Religieux de St. Denis, *op. cit.*, p. 494.

Schildtberger.

Ein wunderbarliche / vnnd kürtzweylige Histori / wie Schildtberger / einer auß der Stat München in Bayern / von den Türcken gefangen / in die Heydenschafft gefüret / vnnd wider heymkommen. Item / was sich für krieg / vnnd wunderbarlicher thaten / dieweyl er inn der Heydenschafft gewesen / zugetragen / gantz kürtzweylig zu lesen.

Inhalt vnd nutz diser Histori / findestu in dem nechstfolgenden bericht.

Lupta dela Nicopole (după Schiltberger ed. 1540) — (foto C. Karadja).

Baiazid se apropia cu o oaste mare. Deși banul Ioan de Maroth trimis în recunoaștere cu un corp de călăreți, adusese știrea că sultanul sosise la Târnova [26]), totuși ivirea marei armate otomane în fața Nicopolei a fost o surprindere pentru cruciați. Regele Sigismund se sculă pe neașteptate dela masă, când i-se aduse vestea că vin Turcii, iar abia după ce ajunse în câmp se dete de știre și Francezilor să fie gata de luptă. Cu toții se ridicare în dezordine dela masă, învinuind pe rege că nu le-a spus lucrul din vreme [27]). Intre timp Mircea ceru să pornească înainte în recunoaștere, „să privească pe dușman", ceiace regele îi îngădui. „El luă cu sine o mie de oameni din neamul său, scrie Schiltberger, și a cercetat pe dușman. După aceia s'a întors și a venit la rege, spunându-i cum au ei douăzeci de steaguri și sub fiecare steag erau câte zece mii de oameni și fiecare steag stă deosebit cu oamenii săi" [28]). De fapt, oastea turcească nu putea fi așa de mare, cum spun isvoarele creștine, o asemenea oaste nu s'ar fi putut desfășura toată pe platou, trebue s'o prețuim ca la 15—20.000 de oameni, între cari și cei 1500 de Sârbi ai lui Ștefan Lazarevici, care au venit mai târziu pe câmpul de luptă [29]). Turcii veniseră dinspre Târnova și se urcară pe platoul unde se găsea cetatea, lăsând în vale pe creștini. Rezerva armatei turcești, în care se afla și sultanul, nu era vizibilă, fiind așezată sub platou și acoperită de marginea lui. In aceste condițiuni izbânda turcească era asigurată, căci creștinii se aflau în fața unei cetăți dușmane, iar oastea sultanului superioară ca număr și ca mobilitate îi domina pe pozițiile lor. Creștinii lipsiți de unitate de comandament, nu dădură un atac general al înălțimilor, ce ar fi putut reuși cavalerilor, ci se risipiră în atacuri izolate [30]). Mircea care cunoștea oastea turcească, ceru să pornească el primul atac și Sigismund i-a îngăduit, dar Burgunzii nu voiră să lase pe seama altora această glorie [31]). E drept că seniorul de Coucy știa să aprecieze folosul ce-l aduceau într'un asemenea război Românii și întotdeauna avea grije să ție pe lângă dânsul câțiva boieri de ai lui

26) Hurmuzaki, *Documente*, I—2, p. 431 și F. Sišić, *Neskoliko isprava iz početka XV st* (Câteva documente dela începutul veacului al XV-lea) în Starine Jugoslovenske Akademije, Zagreb, XXXIX, 1938, p. 230—234, 301, diplomele pentru Ioan de Maroth din 1403 și 1408.

27) Boucicaut, *op. cit.*, p. 455.

28) Schiltberger, *op. cit.*, ed. Langmantel, p. 3.

29) Kling, *op. cit.*, p. 81. Urudj, pe care Kling nu-l cunoaște, socoate armata turcă la 10—15.000 (Zawalinski, *op. cit.*, p. 23 și ed. Buchon, *op. cit.*, III, p. 453).

30) După considerațiile lui Kling, *op. cit.*, p. 61—63 și 83 85.

31) Schiltberger,, *op. cit.*, p. 3.

Mircea cu oamenii lor, ca să-l ajute [32]), dar pe când acest nobil francez căuta să convingă pe ceilalţi să primească hotărârea regelui, Guy de la Trimouille îi strigă că este fricos. Atunci Coucy îi răspunse cu mândrie: „Când se va da lupta, voi dovedi că nu mi-e teamă, voi duce coada calului meu, acolo unde dumneata nu vei cuteza să pui nici botul calului dumitale". Dar Filip de Artois întrerupse, apucând steagul de bătaie şi strigând: „Inainte cu steagul, în numele lui Dumnezeu şi al sfântului Ioan; vreau să mă port azi ca un cavaler!" Toţi se luară după el şi năvăliră asupra duşmanilor [33]). Turcii pregătiseră lupta cu îngrijire, bătuseră pari în pământ în faţa liniilor lor, ca să oprească galopul cailor cavalerilor. Cavaleria franco-burgundă înaintase în galop, departe de restul trupelor, dar intrând între parii ascuţiţi de lemn, avântul lor este brusc tăiat, caii cad în genunchi, călăreţii cu zale şi lăncii grele se prăvălesc la pământ, pe când sub deal se iveşte grosul oştirei turceşti care-i înconjură de toate părţile [34]). A fost atunci un cumplit măcel, o mulţime de nobili au pierit sau au căzut prinşi. Zădarnic striga Boucicaut: „Frumoşii mei seniori, ce facem noi aci? Vom lăsa oare să fim ucişi în chip laş? Să ne strângem cu toţii, să străbatem printre arcaşi până la ai noştri" [35]). „Ce milă ne era, scrie un cronicar, să vezi atâţia cavaleri, strălucitori în arme, cum nu pot avea ajutor de nicăieri, căzând în gura de lup a duşmanilor lor!" [36]).

Atunci începu a doua fază a luptei; regele Sigismund porni la la atac cu oastea ungurească, alături de care se afla şi Mircea cu ai lui. Ienicerii nu izbutesc să risipească oastea regelui, dar nici ei nu putut pătrunde până la cavalerii franco-burgunzi înconjuraţi. Lupta ţine mult timp nehotărâtă, până ce lovitura decisivă e dată din flanc de corpul sârbesc al lui Ştefan Lazarevici, sosit tocmai atunci dinspre Apus. Atunci creştinii, câţi nu li se tăiase retragerea, se îmbulzesc în dezordine spre Dunăre, să apuce mai repede să se urce pe corăbii [37]). Unele corăbii lovite de Turci sau prea încărcate se scufun-

32) Wawrin, *La campagne des croisés sur le Danube*, ed. Iorga, Paris, 1927, p. 83.

33) Froissart, *op. cit.*, XV, p. 313 314. Jouvenal des Ursins, *op. cit.*, p. 428.

34) Goblin Person, *Cosmiodromius*, ed. critică de M. Janson, Münster, 1900, p. 61—62.

35) Boucicaut, *op. cit.*, p. 457.

36) *ibidem*, p. 463.

37) Schiltberger, *op. cit.*, p. 4. Despre fuga lui Mircea cu ai lui *inainte* de a lui Sigismund, de care pomeneşte istoricul Atiya, *op. cit.*, p. 93 după Hammer, *op. cit.*, p. I, p. 199, nu face menţiune nici un isvor contemporan sau mai

dară atunci, unii oșteni în fugă se prăvălesc în prăpastia adâncă spre Dunăre, alții se luptau între ei pentru corăbii și bărci [38]. Totuși din oastea ungurească au scăpat mai mulți ca dintre cavaleri, cari fuseseră nimiciți aproape cu totul: Jean de Vienne e ucis cu steagul Fecioarei în mână, asemenea seniorul La Trimouille și Philippe de Bar, pe când Jean de Nevers, fiul ducelui Burgundiei, contele de Artois, seniorul de Coucy, mareșalul Boucicaut fură luați prinși. Şi dintre boierii lui Mircea căzură unii prinși. Un boier bătrân povestea la 1445 cronicarului burgund Wawrin venit cu cruciații în țară, cum a căzut prins la Nicopole și a fost vândut rob Genovezilor, a căror limbă învățase. Mai târziu, întors în țară, Vlad Dracul îi încredințează creșterea fiului său [39]. In schimb Ştibor voevodul care lupta alături de Mircea, Herman de Cilly, Ioan de Nürnberg și contele Secuilor Ştefan de Canișa scăpară, trecând Dunărea pe malul celălalt [40]. „Toți au fugit ca porcii, cuprinși de spaimă", conchide elegant cronicarul turc [41]. Dealtfel Turcii urmăriră corăbiile pe Dunăre, scufundând câteva din ele [42].

Dezastrul fusese mare: Ungurii și Germanii învinuiră pe Francezi că au fost pricina înfrângerii prin îngâmfarea lor și lipsa de disciplină [43], dimpotrivă Francezii învinuiesc pe Unguri că au fost lași și nu au venit în ajutorul lor când se luptau cu moartea: „La grande mauvaistié, félonie et lascheté des Hongres, dont le reproche sera à eulx à toujours" [44]. „Ungurii cei uricioși au fugit și au lăsat pe cruciați în nevoie, de au suferit până la moarte.. au fugit pe capete... și veșnic va fi aceasta spre rușinea lor", scrie o cronică germană versificată a vremii [45]. Sigismund cu contele de Cilly și Ioan

nou. E rezultatul unei combinații bazate pe știrea că domnul Țării Românești se supusese Turcilor. Acest domn era însă Vlad vodă. Până și D. Bolintineanu, *Viața lui Vlad Țepeș și Mircea cel Bătrân*, București, 1870, p. 89 acuză pe Mircea de trădare... „fapte nedemne, pe cari niciodată istoria nu va ierta". Cf. considerațiile critice excelente asupra acestei chestiuni: Fr. Pall, *Les croisades au bas Moyen Âge*, în Revue Hist. du Sud-Est Europeen, XIX, 1942, p. 570 81.

38) Cronica lui Urudj, la Buchon, p. 453.

39) Wavrin, ed. Iorga, p. 83—84.

40) Schiltberger, *op. cit.*, p. 6. Froissart, *op. cit*, XV, p. 326—7, Hurmuzachi, *Documente*, 1—2, p. 380—381, Religieux de St. Denis, *op. cit.*, p. 512, Jouvenal des Ursins, *op. cit.*, p. 409..

41) Nešri, ed. citată, p. 348.

42) *Cronica bulgară*, ed. citată, l. c.

43) Schiltberger, *op. cit.*, p. 3, Thurocz, *op. cit.*, p. 277 și urm.

44) Boucicaut, *op. cit.*, p. 458.

45) Cronica lui Peter von Rez în R. Liliencron, *Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13 bis 16 Jahrhundert*, I, Leipzig, 1865, p. 158.

de Zollern izbutiseră să puie piciorul pe pământul românesc [46]), dar aflând că Vlad vodă ajutat de bande turcești taie drumurile spre Ardeal, așteptară câtva timp sosirea unei galere venețiene, cu care regele porni pe Dunăre spre Chilia și de acolo pe mare la Constantinopol. Sigismund înconjură apoi cu corabia Peninsula Balcanică și după mai multe luni de călătorie debarcă cu însoțitorii lui la Raguza, de unde pornesc pe uscat spre Buda [47]). O parte dintre cavalerii fugari, francezi și germani se încumetă să străbată prin Țara Românească spre pasurile munților. „Paznicii de la pasuri, din orașe și cetăți din această țară numită Valahia, lăsară destul de ușor pe creștini să intre și le dădură și locuință, dar înainte de plecare le luau tot ce aveau, afară de o mică sumă de bani, să aibă cu ce trăi" [48]). Iar cronicarul german spune: „Ne au luat tot ce am avut și ne au alungat la miez de noapte... Era vânt și ploaie mare, am trecut peste ape mari, prin munți înalți, pe cărări strâmte, peste stânci și pietre; a trebuit să alergăm împreună în păduri mari; am rătăcit, fără pat, nici carne, nici pâine, de mureai de foame și frig". De aci nenorociții de cruciați ajung în țara „în care trăiesc Ungurii cu barbă lungă, care mănâncă varză din grădini... Șapte zile ne au ținut la Turnul cel Roșu și abea ne au lăsat de am venit la Sibiu" [49]). „Și în toată Ungaria, se plâng Francezii, nimeni nu ne a dat o pâine de pomană, nici gazdă noaptea". Abea dela Viena încep să fie tratați mai bine [50]). Când resturile armatei cruciate sosiră în Franța, o mare jale cuprinse pe toți, regele puse de se făcură rugăciuni pentru sufletele morților la Nôtre Dame din Paris. „Și era mare durere, să auzi clopotele sunând în toate bisericile din Paris... și fiecare era cu lăcrămile în ochi și suspina" [51]). „Și doamnele și domnișoarele rămaseră văduve sau nemăritate și copii fără părinți" [52]).

46) Că Sigismund a debarcat pe teritoriul român o spune el însuși, Hurmuzachi, *Documente,* 1—2, p. 377, 381, 388: „versus que partes nostras Transalpinas terga vertende, retroflexus gressus". Afirmația lui Atya, *The crusade of Nicopolis,* Londra, 1934, p. 93—94, așa de lipsit de simț critic, că Sigismund n'a trecut prin Valahia spre Ardeal din cauza „trădării" lui Mircea, cade prin această mărturie. Țara era ocupată în mare parte de Vlad, contra căruia voevodul Știbor porni imediat o nouă expediție, despre care Atya n'a auzit.

47) Buchon, *Collection des chroniques nationales,* XXIII, p. 403. Hurmuzachi, *l. c.*

48) Froissart, *op. cit.,* XV, p. 330 331.

49) Peter von Rez, *op. cit.* p. 160.

50) Froissart, *op. cit.,* XV, p. 331.

51) Boucicaut, *op. cit.,* p. 470.

52) Jouvenal des Ursins, *op. cit.,* p. 409.

Se făcuse dovada prin bătălia dela Nicopole că Turcii Otomani sunt mai puternici decât organizaţia militară europeană; lupta era prima lor izbândă mare împotriva oştilor Apusului. Puterea turcească era consacrată, nu mai era vorba să fie alungaţi din Europa, deveneau o primejdie pentru libertatea şi civilizaţia continentului· Cruciata de la Nicopole încheia o epocă: „Cruciata care s'a terminat cu dezastrul dela Nicopole, scrie un istoric, este unul din evenimentele cele mai interesante dela sfârşitul Evului Mediu, nu numai pentru importanţa istorică a celor ce au luat parte la ea, dar şi pentrucă a fost ultima mare întreprindere internaţională a cavaleriei feudale" [53]).

Urmările luptei dela Nicopole. Sfârşitul lui Vlad Vodă. După izbânda dobândită la Nicopole, Baiazid trimise oştile lui să pedepsească pe Straţimir dela Vidin. Ţarul bulgar înfricoşat se predă sultanului şi fu trimis ca prins la Brussa, unde-şi sfârşi zilele, iar Vidinul cu tot ţinutul fu anexat la Imperiul Turcesc şi bogăţiile strânse acolo încăpură în visteria sultanului [54]). Un alt detaşament

53) Gibbons, *The formation of the Ottoman Empire*, Oxford, 1916, p. 211. Despre bătălia de la Nicopole s'a scris foarte mult, dar cu puţin spirit critic şi cu ignorarea stării de lucruri din S. E. Europei. Singura lucrare admirabilă, care foloseşte aproape toate isvoarele, scrisă cu pătrundere şi cunoştinţă perfectă a istoriei militare este a lui Kling, *Die Schlacht bei Nicopolis*, Berlin, 1906. Pro memoria mai menţionăm: F. Sišić, *Die Schlacht bei Nicopolis*, în Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina, VI, 1899, H. Kiss, *A. Nicopolye ulkozet*, în Magyar Academiei ertestito, 1896, Köhler. *Die Schlachten bei Nikopolis und Warna*, Breslau, 1882, Kupelwieser, *Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mochács*, Leipzig, 1895, Brauner, *Die Schlacht bei Nicopolis*, Breslau, 1876. J. Skrzypek, *Bitwa pod Nikopolis*, în Przeglad Historyczno-Wojskowy (Varşovia), 1936. Azyz Suryal Attya, *The crussade of Nicopolis*, Londra, 1934, (cf. recenzia defavorabilă în croată a lui M. I. Dinić, în Jugoslovenski istoriski ćasopis III, 1937, p. 372—374, observaţiile lui gen. R. Rosetti, *Notes on the battle of Nicopolis*, în The Slavonic Review, XV, 1937 şi F. Pall. *l. c.*). Dintre lucrările generale care au capitole întinse despre lupta dela Nicopole, Delaville le Roulx, *La France en Orient*, I, p. 230—297 şi observaţiile lui A. D. Xenopol privitoare la rolul lui Mircea, în Arhiva (Iaşi), IV, 1893, p. 200 şi 426—432. Cf. şi Gibbons, *op. cit.*, p. 211 224, destul de corect dar cu confuzii: confundă Rahova cu Orşova şi crede că o parte din cruciaţi (la ducere) au trecut prin valea Prahovei şi anume pe la Sinaia! (p. 215).

54) C. Jirecek, Царъ Страцимиръ Видински, în Периодическо Списание I, 1882, p. 48—52 şi P. Nikov, Турското завладование на България (Cucerirea turcească în Bulgaria) în Известия на ист. Дружества, p. 100—101, *Cronica bulgară* în Arhiv für slavische Philologie, XIII, p. 531, cu data greşită 1398 şi Gr. Ţamblac, *Viaţa Sf. Paraschiva*, în Kaluzniacki,

turcesc trecu Dunărea și reluă cetatea Nicopole Mic (Turnu), alungând garnizoana ungurească lăsată acolo de voevodul Știbor al Ardealului [55]. In acest chip Vlad vodă putea să fie sprijinit și să-și întărească domnia cu ajutor turcesc. Dar după aceia, Baiazid se depărtă cu grosul oștirii dela Dunăre, pregătindu-se de asediul Constantinopolului [56].

In Ungaria situația era turbure, regele sosise la Raguza la 20 Decembrie 1396, după o călătorie de aproape trei luni [57], nobilii unguri în lipsa lui chemaseră pe Vladislav al Poloniei să ia domnia. Totuși Știbor al Ardealului, rănit cu o piatră la Nicopole, izbutise să treacă prin Țara Românească peste munți la scaunul său, probabil cu ajutorul lui Mircea. Însoțise pe corabie pe rege până la gurile Dunării și de acolo se întorsese pe uscat spre Ardeal, ceiace arată că partea de Răsărit a țării era stăpânită de Mircea. El hotărî să termine definitiv cu Vlad vodă și cu o ceată de nobili și ostași ardeleni trecu din nou munții și lovi pe Vlad la Cetatea Dâmboviții, în sus de Câmpu-Lung. Uzurpatorul Vlad fiind înconjurat în cetate, nu mai putu scăpa și după un asediu care provocă multe pierderi Ungurilor, Vlad se văzu nevoit să iasă din cetate cu soția și familia, predându-se. Uzurpatorul fu luat prizonier și dus în Ungaria, unde Știbor îl înfățișe regelui Sigismund [58]. Mircea fu astfel scăpat de rivalul său și rămase stăpân deplin în țară. Nu știm exact data acestei răsturnări, dar socotim că expediția lui Știbor a fost în Decembrie 1396 și Ianuarie următor, de oarece între 6 Decembrie și 24 Ianuarie diplomele voevodatului ardelean sunt date în lipsa voevodului de către vice-voevod, dar la 31 Ianuarie Știbor se afla

Werke des Patriarchen Euthimios, Viena, 1901, p. 433—434. Episcopul Melchisedec, *Viața și scrierile lui Gr. Țamblac,* Analele Acad. Române, ser. II, VI, 1884, p. 36 și 41, pune pe Mircea în locul lui Strațimir și crede că el a fost dus la Brussa, ceiace nu se află în textul lui Țamblac. Eroarea a trecut și la istorirci streini, de ex. W. Miller, în *The Cambridge Medieval History,* IV, Cambridge, 1923, p. 560. Cronica bulgară a lui Paisie Ieromanahul, ed. I. Ivanov, Исторія славяно-българскa (Istoria slavo-bulgară), p. 57 spune că Strațimir s'a refugiat în Moldo-Vlahia, unde a trăit până la moarte. E poate vorba despre țarina Ana, soția lui, fiica lui Nicolae Alexandru Vodă.

55) Leunclavius, *op. cit.*, col. 322.

56) Urudj, în Buchon, *op. cit.,* XXIII, p. 453.

57) J. Skrzypek, *Poludniowa wschodna polityka Polski* (Politica polonă în sud-estul Europei), Varșovia, 1923, p. 80 și 81 și nota.

58) Toate amănuntele în diploma lui Sigismund pentru Știbor la 1397, G. Wenzel, *Stibor Vajda,* p. 100—101.

la Cluj, dând un privilegiu orășenilor din Sibiu [59]. Prezentarea voevodului Vlad și a prinșilor dela Dâmbovița în fața regelui trebue să fi avut loc la sfârșitul anului 1397, când Sigismund sosi din nou în Ardeal [60]. In Ianuarie 1397 mitropolitul de Severin se afla din nou la Bizanț, semn că Mircea cu stăpânirea creştină se întorsese în scaun [61].

Se făcuseră deci patru expediții din Ardeal, la scurt interval una de alta, pentru readucerea în scaun a lui Mircea: prima cu banul Ștefan de Losoncz, terminată prin moartea acestuia, a doua a lui Sigismund însuși, terminată prin lupta în munți la Posada, a treia a voevodului Ardealului Ştibor, care aduse pe Mircea la Nicopole, a patra a aceluiași voevod ardelean, când a fost prins în sfârșit Vlad vodă. Un fapt merită să fie subliniat, toate aceste expediții s'au făcut cu oşti ardelenești, deci cu oşteni români, care formează de veacuri marea majoritate a populației Transilvaniei. Românii din Ardeal (voevodul lor era un polonez, iar regele un german) au luptat pentru domnul Românilor de dincoace de munți, cu ajutor românesc a învins Mircea pe Turci și pe partizanul lor. Domnul Țării Românești era acum iar cel dintâi în fața dușmanilor, cunoştea primejdia şi ştia s'o primească în față.

CAPITOLUL VIII.

DELA NICOPOLE LA ANKARA.

Primejdia turcească după lupta dela Nicopole. Deși Baiazid se depărtase dela Dunăre după izbânda lui dela Nicopole, primejdia turcească era așa de mare, încât toate gândurile politice din Europa sud-estică și centrală erau dominate de ea. În primul rând s'a produs o împăcare între Sigismund al Ungariei și Vladislav Iagello, care firește trebuia să aibă înrâurire și asupra politicii Principatelor Române, care fuseseră silite până acum să se strecoare cu dibăcie între cele două puteri dușmane. Patriarhul ortodox dela Constantinopol luase inițiativa împăcării și scrisese regelui polon, arătându-i primejdia turcească și rugându-l să se împace cu regele Ungariei [1]. In Iulie 1397 cei doi regi se întâlniră la Stara Wieś în Zips și rezul-

59) Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 168 171 şi 173—174.

60) *Ibidem*, III, p. 186—193.

61) Hurmuzaki, *Documente*, XIV—1, p. 24.

1) Miklosić, — Müller, *Acta patriarchatus*, II, p. 515 516.

tatul a fost încheierea unei păci pe 16 ani, renunţarea din partea lui Vladislav şi a Hedvigei la orice pretenţii asupra tronului ungar, iar de partea lui Sigismund făgăduiala unei intervenţii între regele polon şi cavalerii Teutoni [2]. Despre problema Principatelor Române nu se ştie dacă s'a discutat, constatăm însă că de atunci Sigismund n'a mai intervenit în Moldova, ranunţând deci în favoarea Poloniei la suzeranitatea asupra acestei ţări, iar Polonia a renunţat la pretenţii de suzeranitate în Ţara Românească, ce fuseseră exprimate prin omagiul lui Vlad vodă, recunoscând deci ca domn legitim pe Mircea. Cred că putem conchide că la Stara Wieś a intervenit o împărţire a zonelor de influenţă, Polonia rămânea cu influenţă asupra Moldovei, Ungaria asupra Ţării Româneşti.

După întoarcerea sa în ţară, regele Sigismund deschise dieta Ungariei la Timişoara la 22 Septembrie 1397, cu scopul de a se sfătui cu nobilii şi statele privilegiate asupra apărării ţării. Măsurile votate privesc numai apărarea Ungariei, fără vreo hotărîre de a se ajuta alte state creştine sau de vre-o ofensivă, pe care nimeni n'o mai credea cu putinţă [3]. Cu oastea pe care izbuti s'o mai adune, Sigismund trecu apoi în Ardeal, la 27 Noembrie se afla la Apold, la 4 Decembrie la Sibiu şi la 10 Decembrie la Făgăraş pe teritoriul lui Mircea. De acolo trecu la Braşov, unde rămase de sărbătorile Crăciunului şi Anului Nou. La 12 Ianuarie 1398 Sigismund era din nou pe teritoritorul ducatului de Făgăraş şi anume la mânăstirea cistercienilor dela Cârţa [4]. Regele Ungariei fusese chemat la graniţă de către Mircea. Într'o scrisoare din anul următor Sigismund spune: „Anul trecut se auzise că Turcul în persoană (adică Baiazid) era să vie împotriva Valahiei, deci ne-am apropiat personal de acele părţi, ca să dăm Valahilor ajutorul cu care eram datori. Dar deşi i-am îndemnat pe toţi ai noştri la luptă, toată lumea ştie că numai prea puţini au urmat pe majestatea noastră. Vă închipuiţi câte rele şi primejdii ar fi fost, dacă Turcii ar fi venit atunci şi ar fi ajuns până în ţara noastră şi până la persoana noastră“ [5]. Rezultă din această scrisoare că Turcii n'au venit în Ţara Românească şi că a fost o alarmă neîntemeiată.

Cei mai mulţi istorici români afirmă fără temei că la 1397 a

2) Skrzypek, *op. cit.*, p. 92—95.

3) Beckmann, *op. cit.*, p. 9.

4) Actele emise de Sigismund din Ardeal în acest timp, la *Zimmermann*, p. 186—213.

5) V. Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrân*, Gherla, 1924, p. 41—43.

fost o nouă năvălire a lui Baiazid în persoană în Ţara Românească şi că Mircea l-ar fi bătut, alungându-l peste Dunăre [6]. Această bătălie n'a existat, precum se vede din mărturia de mai sus al lui Sigismund însuşi. De altfel o mare înfrângere personală a sultanului n'ar fi rămas necunoscută tuturor cronicilor vremii, în special celor sârbeşti şi bulgare [7]. Azi cunoaştem destul de bine mişcările sultanului Baiazid în această epocă: după lupta dela Nicopole urmează asediul Constantinopolului, şi tot în 1397 are loc expediţia sultanului în Epir, Grecia şi Peloponez iar în Iunie Baiazid este în faţa Athenei [8]. De acolo se retrage în Asia şi după mărturia categorică a cronicarului bizantin Ducas „a stat mai mulţi ani la Brussa în pace fără război, petrecând cu sclave şi sclavi din Grecia, Serbia. Valahia, Albania, Ungaria", care fiecare îi cântau cântece în limba lor proprie [9]. Fiii lui Baiazid împreună cu Ştefan Lazarevici întreprinseră la începutul anului 1398 o expediţie împotriva Bosniei, care se termină cu o înfrângere [10].

Totuşi la 1399 noi veşti despre o primejdie turcească ce se apropia ajunseră la curtea lui Mircea. La 23 Martie Sigismund scrie unui sfetnic al său: „Eri am primit scrisoarea credinciosului nostru iubit, strălucitul bărbat Mircea voevodul Transalpin, trimisă nouă dela Nicopole Mic (Turnu) acum 16 zile, în care spune că Baiazid stăpânul Turcilor cu oaste foarte mare ar fi trecut dincoace de mare în oraşul Adrianopol, de unde poate ajunge uşor în cinci zile la Dunăre. De aceia, Mircea credinciosul nostru, temându-se de furia unei oşti aşa de mari, ne roagă insistent să lăsăm toate grijile şi

6) A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, III, p. 85., D. Onciul, *Mircea cel Bătrân*, p. 12. N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 307, C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ed. IV, p. 472.

7) Povestirea lui Chalkokondyl despre lupta lui Baiazid cu Mircea după Nicopole (vezi mai sus) este o confuzie cronologică, el nu cunoaşte lupta dela Rovine înainte de Nicopole. Că povestirea lui Chalkokondyl poate da loc la confuzii cronologice, cf. un exemplu la G. Ostrogorski, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1940, p. 394. Dintre istoricii cari resping ca nefundată o a doua luptă a lui Mircea cu Baiazid, I. Bogdan, *Luptele Românilor cu Turcii*, Bucureşti, 1898, p. 15 şi 86—87, I. Minea, *Politica regelui Sigismund*, p. 76—77 şi C. Jirecek, *Zur Würdigung der neuentdeckten bulgarischen Chronik*, în Arhiv für slavische Philologie, XIV, 1891, p. 267—271. Cf. şi C. Litzica, *Din domnia lui Mircea vodă*, Convorbiri literare, 1901, p. 366—383 şi N. Iorga, *Cu privire la luptele lui Mircea cu Turcii*, ibidem, p. 473—476.

8) Gibbons, *op. cit.*, p. 229—232 şi G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 397.

9) Ducas, ed. Bonn, p. 56 şi Gibbons, *op. cit.*, p. 239.

10) C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, II, p. 136.

să venim personal fără întârziere în acele părţi ca să ajutăm slăbiciunea lui, să nu-l părăsim, ca nu cumva din pricina zăbavei noastre să fie copleşit de duşmani. El însuşi cu toate puterile lui se pregăteşte să se ridice împotriva Turcilor, întâmpinând puterile lor, îndată ce va afla că şi noi ne apropiem să-i dăm ajutor. Altfel, singur nu crede că ar putea să se împotrivească unei oştiri aşa de mari şi nu-i rămâne decât să cugete la o soluţie potrivită" [11]. Prea interesanta scrisoare a lui Mircea, rezumată de Sigismund, ne arată şi ceva din caracterul legăturilor lui cu regele unguresc: e gata să lupte cu Turcii cu toate puterile, dar introduce şi o ameninţare: dacă nu va fi ajutat, s'ar putea să se supuie Turcilor. Regele se grăbeşte să se îndrepte spre Oradea şi porunceşte nobililor să se adune, dar spune pe faţă că nu are putinţa să strângă oaste mare în timp scurt [12]. Dar nici atunci primejdia nu se îndreaptă asupra Ţării Româneşti şi asupra domnului ei care priveghia la Dunăre. Sigismund se îndepărtă de graniţă, îndată ce aflå că nu e vorba de războiu în Ţara Românească; la 5 Aprilie el se afla la Strigoniu [13]. Se pare că şi Mircea a simţit că lovitura ce o aşepta dela Turci nu era aşa de aproape şi de aceia s'a întors spre alte preocupări politice.

Schimbarea Domnului din Moldova. Ştefan domnul Moldovei, învingătorul dela Hindov, avu o domnie scurtă. Nu cunoaştem exact împrejurările în cari s'a terminat domnia lui, ultimul său hrisov este din 12 Martie 1399 [14]. In acel an avusese loc un mare războī în părţile ruseşti ale Lituaniei şi Vitold vărul regelui Poloniei fusese cumplit învins de hanul tătar Temir-Kutlu la Worskla (12 August 1399). La această luptă participase, după mărturia cronicilor ruseştī şi un contingent de Moldoveni [15]. De oarece după această dată nu mai ştim nimic despre Ştefan vodă, unii istorici ai noştri au socotit că el ar fi pierit în acea luptă [16]. Totuşi, în lista cnezilor şi a fruntaşilor creştini căzuţi în lupta dela Worskla, dată de letopiseţele ruseşti, nu se ĩveşte numele domnului Moldovei [17]. Credem mai de grabă că el rămăsese în ţară şi trimesese numai o oaste de ajutor

11) V. Motogna, *op .cit., p. 41*

12) *Ibidem.*

13) Fejer, *Codex diplomaticus*, X—2, p. 659.

14) Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, I, p. 20.

15) Voskresenskaia letopis şi Tverskaia letopis în Полное Собраніе VIII, p. 72—73 şi XV, p. 458—459.

16) I. Minea, *op. cit.*, p. 97 şi G. Moisescu, *Catolicismul în Moldova*, p. 126.

17) Letopiseţele ruseşti citate la nota antepreccedentă.

cu boieri și căpitani, iar după aceia s'a stins în scaunul țării. Nu cred că Ştefan a murit înainte de Worskla, deschiderea competițiunilor pentru tron ar fi împiedicat trimiterea oștirii moldovene în Litvania. Deci moartea lui e cel mai de vreme în August 1399.

Atunci se urcă în scaunul Moldovei Iuga vodă, fratele lui Ștefan, probabil ales de boieri. După cum însuși spune într'un hrisov, el era frate cu Alexandru viitorul domn și cu Bogdan, deci fiu al lui Roman vodă [18]). Se pare că Iuga era un om bolnăvicios, cronica veche a Moldovei îl numește „Ologul", adică reumaticul [19]). Deși domnia lui a fost scurtă, s'au păstrat dela dânsul hrisoave de orânduieli ale proprietății din Moldova, dar singurul hrisov datat este cel din 28 Noemvrie 1399 [20]). „Pe Iuga vodă l-au luat Mircea vodă", înseamnă laconic cronica Moldovei, indicând astfel sfârșitul domniei lui [21]). În locul lui se urcă în scaun Alexandru zis cel Bun, fratele său, care dă primul său hrisov din Suceava la 11 Februarie 1400 [22]). Așa dar, domnia lui Iuga a ținut câteva luni abea, între August 1399 și Februarie 1400.

Mircea a intervenit deci în Moldova și a înlăturat pe Iuga,

18) Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 23 și Cronica paralelă a lui Axinte Uricarul, ms. Acad. Rom. Nr. 2591, p. 13—14. Cf. D. P. Bogdan, *Despre domnii moldoveni Ştefan I şi Iuga* în Revista istorică română, IX, p. 169. Mai înainte se credea că Iuga era fiul cneazului Podoliei Iurg Coriatovici sau chiar că ar fi identic cu dânsul. Cf. D. Onciul, *Iuga vodă* în Convorbiri literare, XVIII, 1884, p. 1—9, idem, *Chestiunea lui Iuga vodă, ibidem*, XX, 1886, p. 266—278, A. D. Xenopol, *Iuga şi Mircea după istoria critică a domnului Haşdeu, ibidem*, XVII, 1883, p. 398—399, idem, *Despre Iuga vodă cu prilejul unui nou document*, în Revista pentru istorie, filologie și arheologie, IV, 1885, p. 714—717, M. Costăchescu, *Observări cu privire la uricele lui Iuga vodă* (extras din Ion Neculce, V, 1925), R. Rosetti, *Despre succesiunea domnilor Moldovei între Laţcu şi Alexandru cel Bun,* Iași, 1923, C. Kogălniceanu, *Iuga Ologul Koriatovici,* în Arhiva, XXXVI, 1929, p. 81—87, P. P. Panaitescu, *Iourii Koriatović prince lithuanien et la Moldavie,* în Юбилейнiй збiрник Грушевскаго Kiev, 1923, p. 462—465.

19) I. Bogdan, *Vechile cronice moldoveneşti înainte de Ureche,* p. 143.

20) Costăchescu, *op. cit.*, p. 20—30, în tot patru hrisoave. Cel din 28 Noemvrie 1399 are data dela Facerea Lumii, 6908, ceiace ar corespunde cu 1400, dar trebue să admitem că s'a socotit anul dela 1 Septemvrie, după era bizantină, folosită în Muntenia. La 28 Noembrie 1400 era domn de mai multe luni Alexandru cel Bun. Indictionul 8 al anului 1400 începe după era bizantină tot la 1 Septembrie al anului precedent. Cf. G. Popovici. *Anul dela Martie în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun,* București 1905, p. 25, nota 1.

21) I. Bogdan, *Cronice inedite,* p. 35.

22) Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 31—32.

„luându-l la sine", adică prinzându-l și ajutând în acest chip pe Alexandru să ia domnia [23]). Ce a provocat această intervenţie a lui Mircea în ţara vecină? Avem puţine indicii ca să ne putem face o ideie clară despre acest fapt [24]). Mircea era atunci în relații prietenești cu Sigismund, în sfera lui de influenţe. Iuga era pe de altă parte vasalul Poloniei, căci Vitold îi trimisese o solie solemnă și el îi făgăduise că se va supune, făcând omagiul cuvenit. Marele maestru al cavalerilor Teutoni scria lui Vitold: „Precum ne scrie înălțimea ta despre strălucita solie trimisă la domnul Moldovei din partea înălțimei tale şi despre răspunsul său prietenesc și supusă rugăminte.. [25]). Mircea a răsturnat deci pe supusul credincios al Poloniei, pe continuatorul politicei lui Ştefan vodă, domnul care luptase împotriva lui Sigismund, deci a „creștinității", tocmai în clipa cea mai grea pentru Mircea, când îl lovise sultanul Baiazid și avea mare nevoe de ajutor. Ştefan vodă ajutase foarte probabil pe Vlad vodă cel pus de Turci și mijlocise alianţa lui cu Polonia. De ce însă a intervenit Mircea abia la 1400 și nu în timpul domniei lui Ştefan, e ușor de înțeles: Iuga era cu domnie nouă, neașezată, poate era încă contestat de boieri și de această situaţie s'a folosit Mircea.

La început, Vitold n'a vrut să recunoască faptul împlinit de Mircea şi de oarece Iuga era prizonier, el ridică pe alt pretendent, Ivaşcu fiul lui Petru al Mușatei, care se afla la curtea lui. Ivaşcu depune în chip solemn jurământ de vasalitate regelui Vladislav şi lui Vitold la Brest-Litovsk, pe domeniile celui din urmă, la 25 Martie 1400, vre-o două luni după înscăunarea lui Alexandru cel Bun la Suceava. Ivașcu se lega între altele să renunțe în favoarea rege-

23) G. Popovici, *op. cit.*, p. 24—25, nota; interpretează pasajul din cronică în sensul că Mircea a primit la sine ca refugiat pe Iuga vodă, dar e clar că e vorba de o inițiativă a lui Mircea, altfel cronicarul ar fi spus că Iuga a fugit sau s'a adăpostit.

24) A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, III, p. 124 susţine o ciudată părere că Mircea ar fi scos din scaunul Moldovei pe Iuga vodă din pricina conflictului acestei ţări cu patriarhia din Constantinopol, Mircea „fiind în bune relaţiuni cu capul bisericii creştine din Ţarigrad".

25) Scrisoarea e din Ianuarie 1400. *Codex Vitoldi*, în *Monumenta Poloniae historica Medii-Aevi illustrantia*, VI, p. 64. C. Racoviţă, *Inceputurile suzeranității polone asupra Moldovei*, în Revista Istorică Română, X, 1940, p. 250 și 277 crede că e vorba de o solie către Alexandru cel Bun. Intru cât însă scrisoarea e trimisă din Marienburg ca răspuns la scrisoarea lui Vitold, în care se menţiona întoarcerea soliei lui din Moldova, trimiterea acestei solii trebue să fi avut loc cu vre-o două trei luni înainte, deci în Octombrie-Noembrie 1399. Insă știm că în 28 Noembrie 1399 domnea Iuga vodă la Suceava.

Alexandru cel Bun şi doamna Marina (broderie pe un patrafir).

lui polon la ţara Sepeniţului, cât şi la banii împrumutaţi odinioară de tatăl său [26]). Dar intervenţia polonă şi litvană ce se anunţa prin actul dela Brest n'a mai avut loc. Polonia nu se putea angaja acum într'un război, regina Hedviga murise de curând (17 Iulie 1399) şi dispariţia ei punea în discuţie drepturile la tron ale soţului ei. Luna următoare avusese loc dezastrul dela Worskla, care slăbise puterile Litvaniei şi lăsa ţara deschisă în faţa primejdiei tătăreşti. Vitold se hotărî deci să trateze şi trimise solii lui prin Ardeal la curtea lui Mircea. La 23 Noembrie 1400 solii lui Vitold trecuseră în mai multe rânduri prin Ardeal în Ţara Românească şi discutaseră cu boierii munteni Vlad vornicul, Lucaci banul şi Grozea. Nobilii din Oradea scriau contelui Timişoarei îngrijoraţi că se pune cumva la cale ceva rău pentru regele Ungariei şi poate o trădare [27]). Rezultatul tratărilor nu e cunoscut, dar reiese din cele ce s'au petrecut în urmă: Alexandru rămase în scaun, aşa cum hotărâse Mircea, Ivaşcu a fost sacrificat. In schimb, noul domn al Moldovei se obligă să presteze jurământ de vasalitate Poloniei, ceiace făcu peste doi ani [28]). Totdeodată Mircea încheie un tratat cu Alexandru cel Bun, în care se face şi delimitarea graniţelor între cele două ţări vecine, dar care însemna şi o strânsă alianţă între ele [29]). Astfel Mircea începe să exercite un fel de hegemonie; el hotărăşte soarta principatului român vecin. Om de mare iniţiativă în domeniul politic, Mircea din primii ani ai domniei făcuse cuceriri în Ardeal şi peste Dunăre, el câştigă acum Moldova de partea sa. In definitiv, scopul aducerii lui Alexandru

26) Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 619—620. Traducerea românească are unele abateri: Ivaşcu nu se intitulează „domnul ţării Moldovei" ci *moştenitorul* ei (дѣдич), la urmă хочіу холдовати nu înseamnă, *vreau să mă supun*, ci *voi depune omagiu*. Celălalt act de garanţie fără dată, dat de Ivaşcu tot la Brest este o completare a celui dintâi, deci trebue datat la fel. I. Minea, *op. cit.*, p. 95, crede că actul nu e dat la Brest-Litovsk (ruseşte Berest) ci la Bereşti, judeţul Roman. Dar actul menţionează *„cetatea"* Berest (городъ, Costăchescu traduce greşit *oraşul)*. Apoi rezultă din act că Ivaşcu nu era în ţară: „Când D-zeu mă va ajuta să fiu domn şi voevod în ocina mea, în ţara Moldovei". Pentru data documentului, G. Popovici, *op. cit.*, p. 23—24, nota 2.

27) Ortvay, *Temesvar megie*, p. 297—298 şi I. Minea, *op. cit.*, p. 97—98. Minea se întreabă dacă Vitold trata cu Mircea răsturnarea lui Iuga, în realitate Iuga era de mult înlăturat.

28) Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 621—622. Incă din 1401 Alexandru numea pe Vitold „domnul nostru". P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană*, în Revista Istorică Română, IV, 1934, p. 45.

29) I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 334—335.

în domnie nu poate fi decât ca să aibă un prieten sigur alături în clipa deslănţuirii primejdiei turceşti [30]).

Războiul cu Turcii din anul 1400. Răzbunarea Turcilor împotriva domnului Ţării Româneşti se făcea aşteptată. Ea veni însă în anul 1400, patru ani după lupta dela Nicopole. Mereu stătuse Mircea de veghe cu ostaşii lui la Dunăre, crezând, an după an, că va avea să dea iar ochii cu păgânii. Lupta din 1400 în toamnă a fost o mare izbândă a domnului, a lui singur. Deaceia nu s'a făcut multă veste în Europa, ca pentru luptele Ungurilor şi cronicarii creştini n'au însemnat această izbândă românească. Numai un veneţian ce fusese cu mărfurile la Salonic în Noemvrie 1400, scria acasă că acolo a văzut pe Turcii ce se întorceau din năvala de pradă ce făcuseră în părţile Ungariei. Şi fuseseră, zice el, 66.000 de Turci, care au prădat Ungaria şi au luat mare mulţime de robi. Dar la întoarcere au trecut prin Valahia şi acolo a venit oaste mare din Ungaria (?), „cu un oarecare numit Milcio valahul... şi a bătut pe Turci aşa de rău, încât unii au fost prinşi, alţii ucişi şi alţii iară înnecaţi şi n'au scăpat de cât vreo trei mii, care s'au întors singuri în Turcia" [31]). E uşor să descurcăm adevărul din raportul negustorului veneţian, deşi el confundă Ungaria cu Ţara Românească, iar de Mircea nu auzise şi-i stâlceşte numele· Tocmai pentrucă era un om neinformat care n'are interes să laude sau să exagereze, informaţia lui e maí preţioasă. Lupta avusese loc aşa dar în toamnă; nu fusese o expediţie de cucerire, de supunere a ţării, ci de pradă, deci trecătoare. Sultanul nu a fost personal de faţă, căci informatorul ar fi ştiut acest lucru. De aceia, fireşte, cifra oştirii turceşti de 66.000, din care ar fi pierit 63.000, este mult exagerată, dar tocmai aceasta arată panica şi groaza ce era la întoarcerea fugarilor. Mircea nu venise bine înţeles din Ungaria, ci lupta s'a dat la Dunăre (amintirea Turcilor înnecaţi e un indiciu în acest sens), când păgânii încărcaţi cu prăzi se sileau să treacă fluviul înapoi. Mircea i-a lăsat întâi să prade, apoi, strângând oaste, i-a lovit la trecerea Dunării şi i-a nimicit.

Cronica turcească, întotdeauna plină de laude umflate pentru sultan, povesteşte altfel acest război, dar nu are aceaşi valoare de credinţă ca raportul veneţianului din Salonic. Baiazid, zice cronica-

30) Pentru urcarea în scaun a lui Alexandru cel Bun, D. Onciul, *Datele cronicilor moldoveneşti asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun,* Acad. Rom. Memor. sec. ist. ser. II, XXVII, 1905.

31) N. Iorga, *Acte şi fragmente,* III, p. 4—5. Raport din Creta.

rul, era supărat pe domnul Ţării Româneşti pentru loviturile ce i-le adusese ca aliat cu regele Ungariei şi a hotărât să pornească cu oaste împotriva lui. Deaceia a trecut din Anatolia în Europa, dar îndată ce a trecut Dardanelele, a aflat că stăpânitorul Caramaniei a atacat stăpânirile turceşti din Asia. „Deaceia Baiazid, după ce a readus la supunere pe Valah, printr'o mare izbândă, s'a întors îndată la Brussa, nu fără multă grije, căci se vedea într'o situaţie plină de primejdii". Urmează apoi în cronică povestirea luptei sultanului împotriva lui Timur-Lenk, în care Baiazid şi-a găsit sfârşitul domniei [32]).

E vorba deci de lupta din 1400 cu Mircea şi nu de altă luptă, căci atunci a fost silit Baiazid să se întoarcă în grabă în Asia şi a urmat primul război cu Timur-Lenk, care lovise în vară oraşul Sivas [33]). Povestirea cronicarului turc este extrem de laconică, stăruie mai ales asupra faptului că sultanul a fost silit să plece imediat. Nu rezultă din cele spuse de cronicar nici măcar că Baiazid a fost personal în fruntea oştilor în Nordul Dunării, credem că a trimis numai detaşamente de pradă. Această „izbândă" turcească era aşa de neînsemnată, încât nici unul din marii cronicari contemporani sau mai apropiaţi de această epocă n'o amintesc: nici Urudj, nici Aşik paşa zade, nici Cronica Anonimă Otomană nu spun nici un cuvânt, parcă ar voi s'o ascundă. Deaceia trebue să socotim că povestea veneţianului este cea exactă. Dar cronicarul turc care nu face confuzii geografice, spune lămurit că lupta din 1400 a fost în Ţara Românească, nu în Ungaria. Mircea a bătut deci cu mijloace proprii pe Turci; Sigismund în acest timp era la Praga [34]).

Aceasta a fost ultima luptă a lui Mircea cu Turcii lui Baiazid, care urma să se prăbuşească în curând. Domnul Ţării Româneşti rămâne independent şi stăpân în ţara sa, încheind în chip victorios războiul cu puternicul său vecin. Dacă bizantinul Franţi şi cronicarii turci afirmă că Domnul Ţării Româneşti a plătit tribut sulta-

32) Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum*, Frankfurt, 1591, col. 332—333. O scurtă menţiune şi la Neşri, trad. Nöldke, XV, p. 340.

33) Cf. M. Alexandrescu Dersca, *La campagne de Timur en Anatolie 1402*, p. 41—49. Sivas cade la sfârşitul lui August, Baiazid porneşte spre Răsărit în Octomvrie din Brussa.

34) Vezi mai sus p. 48. D. Onciul, *Curs litografiat de Istoria Românilor*, Bucureşti, 1900, p. 269, crede că Mircea a fost ajutat de Unguri, căci la 1404 Sigismund laudă izbândele lui Mircea, „căruia eu i-am trimis ajutor însemnat" (Hurmuzachi, *Documente*, I—1, p. 429). Dar data scrisorii e prea depărtată de aceia a expediţii din 1400, ea face aluzie la succese mai recente, despre care vezi mai jos, p. 297.

nului Baiazid și i-s'a supus după lupta dela Rovine (pusă greșit de cronicile turcești la 1391), aceasta nu privește pe Mircea, ci pe Vlad vodă, domnul înscăunat după acea luptă [35]. Din înșirarea faptelor istorice, așa cum le-am arătat până acum, rezultă clar că dela 1388 înainte de urcarea în scaun a lui Baiazid până la 1400, când Turcii s'au retras învinși din Țara Românească, a fost fără încetare în război cu ei, iar în anii când nu au fost lupte, domnul aștepta la Dunăre loviturile dușmane. Deci în toată domnia lui Baiazid nu încape loc pentru o împăcare urmată de plata tributului din partea lui Mircea. Așa zisul tratat al lui cu Baiazid publicat de istoricul grec Dionisie Fotino și apoi pus la loc de cinste de colecțiile noastre de tratate diplomatice, este un fals grosolan și târziu [36]. Mircea n'a

35) Urudj, ed. Buchon, *op. cit.*, XXXIII, p. 453, Leunclavius, *op. cit.*, col. 320, *ed. citată*, p. 339. Franți, ed. Bonn, p. 42.

36) Textul tratatului, D. Fotino, *Istoria Daciei*, trad. Sion, III, p. 216, M. Mitilineu, *Colecțiune de tratatele și convențiunile României*, București, 1874, p. 67, o mențiune la Tunusli, *Istoria Țării Românești*, trad. Sion, București, 1863, p. 66—67. Data musulmană a pretinsului tratat, 805, Rebiul Evel, corespunde cu Octomvrie 1402, când Baiazid nu mai era în scaun. (Cf. și analiza lui I. Minea, *Politica regelui Sigismund*, p. 245—273). Echivalența făcută în textul tratatului: 3000 de bani ai țării cu 500 de *lei de argint turcești*, nu corespunde cu moneta vremii. In textul său Fotino scrie că e vorba de 3000 de *bani roșii*, deci moneta țării, nu cea turcească, monetă inexistentă în țară în vremea lui Mircea; termenul de altfel nu se află în tratat, (cf. Fotino, *op. cit.*, II, p. 17). Fotino afirmă că textul tratatului l-a obținut dela Ienăchiță Văcărescu, (*ibid.*, III, p. 218, nota), declarație foarte suspectă, căci Văcărescu, *Istoria împăraților Otomani* (la Papiu, *Tezaur de monumente*, II), p. 255 pune supunerea lui Mircea sub Turci, nu în vremea lui Baiazid, ci a lui Mahomed I, cu condiții total deosebite de cele din „tratatul" publicat de Fotino. Chestiunea originii acestui falsificat nu e încă bine lămurită. Ea trebue studiată paralel cu aceia a celuilalt tratat de supunere a Țării Românești la Turci, tratatul lui Laiotă Basarab cu Mahomet II, publicat tot de Fotino, *op. cit.*, p. 217—218 cu aceiași indicare a sorgintei ca și pentru tratatul lui Mircea: Ienăchiță Văcărescu. Textul grecesc fusese publicat câțiva ani înainte, la 1806, de frații Tunusli, dar mai amplificat și cu articole ce nu se găsesc în textul lui Fotino (Tunusli, *Istoria Țării Românești)*, trad. G. Sion, București, 1863, p. 68—69). Fotino dădea anul Hegierei 1822 pentru acest tratat, ceiace nu are nici un sens. Iar data dela Hristos este 1460, dată la care nu domnea Laiotă Basarab, ci Vlad Țepeș. M. Mitilineu, *op. cit.*, p. 18—19, corectează pe Fotino, atribuind actul lui Vlad Țepeș și pune data 872 a erei musulmane, care nu se află nici la Tunusli, nici la Fotino. Acest an nu corespunde cu data 1460, cum crede Mitilineu, ci cu data 1467—1468 (Lietzmann, *Zeitrechnung*, *Göschen*, p. 57), când domnea însă Radu cel Frumos. In acest de-al doilea act de supunere a Țării Românești, capitala țării este la Tunusli București, iar la Fotino și Mitilineu, Târgoviște. Toate aceste remanieri și anachronisme, deosebiri între ediții, arată încă odată că avem a face cu un fals.

plătit tribut lui Baiazid și nu i-s'a supus, aceasta este concluzia ce reiese din fapte. De altfel, Baiazid obliga pe toți tributarii lui creştini să ia parte alături de dânsul cu oștile lor în războaiele sale, așa a făcut Ștefan Lazarevici la Rovine, Nicopoli și Ankara, așa Marco Cralevici și Constantin Dejanovici din Macedonia. Oștile lui Mircea n'au fost niciodată în tabăra lui Baiazid; domnul Țării Românești era deci un principe independent.

Mircea cel Bătrân și Tătarii. Legăturile cele mai vechi ale țărilor noastre cu Tătarii sunt puțin studiate, cele mai multe cercetări asupra lor nu s'au putut desbăra de impresia greșită că Imperiul Tătăresc nu reprezintă decât o hoardă prădalnică și anarhică, în legătură cu care nu se poate vorbi de relații politice, alianțe și tratate. Se știe însă că lucrurile nu stau așa: Tătarii au avut o organizație, o diplomație o politică externă[37]. In aceste condițiuni o cercetare științifică a relațiilor dintre Tătari și Români este posibilă și chiar necesară. Nu se cunoaște încă în ce chip supremația tătară asupra ținutului dintre Carpați și Dunăre începută cu marea năvălire dela 1241, a luat sfârșit. Noi o socotim, ca în Rusia, o supremație militară și fiscală exercitată asupra unor mici formațiuni de stat românești (diferitele voevodate sunt indicate, precum se știe, în diploma lui Bela IV pentru Cavalerii Ioaniți la 1247). E probabil că întemeierea principatului Țării Românești, adică reunirea micilor state într'unul singur, împlinită la o dată și în împrejurări necunoscute până acum, să se fi întâmplat întocmai ca în Rusia, unde unul dintre cnezi, cel dela Moscova, era reprezentantul celorlalați față de hanul tătar și astfel el câștigă supremația și izbuti în cele din urmă să unifice Rusia în favoarea sa. Nu cumva aceasta era și situația voevodului dela Argeș față de ceilalți cnezi și voevozi de pe Jiu, din Vâlcea și de aiurea și astfel el ajunse unificatorul țării cu ajutorul Tătarilor, fiind reprezentantul țării față de ei? Aceasta este deocamdată o hipoteză pe care o vom desvolta mai pe larg cu altă ocazie. E însă de observat că în favoarea ei vin bunele relații și alianța militară a primului domn unificator al țării, Basarab, cu Tătarii. S'a relevat că în lupta împotriva regelui Ungariei, Carol Robert de Anjou, domnul dela Argeș a fost ajutat de „necredincioși", adică de Tătari[38]. Dar alte dovezi ale acestei alianțe sunt

37) Cf. R. Grousset, *L'Empire des steppes,* Paris, Payot, 1939.

38) Hurmuzaki, *Documente,* I 2, p. 14—15 și G. Brătianu, *Originele stemelor Moldovei și Țării Românești,* în Revista Istorică Română, I, 1931, p. 59—60.

mai puţin cunoscute. In lupta dela Velbujd (27 Iulie 1330) dată între Sârbii conduşi de fiul craiului Ştefan Decianski, Ştefan Duşan viitorul ţar, şi Bulgarii sub Mihail şi Alexandru ajutaţi de Bizantini şi Români, este iarăşi amintită cooperarea româno-tătară. In prefaţa la *Zakonicul* lui Ştefan Duşan, în care e povestită pe larg această luptă, sunt arătaţi astfel duşmanii ce se ridicaseră împotriva Sârbilor: „Ţarul Grecilor, Mihail şi fratele său Belaur şi Alexandru ţarul Bulgarilor şi Basarab Ivanco socrul ţarului Alexandru, împreună cu Tătatrii Negri, cei ce trăesc la graniţă" (se înţelege la graniţa ţării lui Basarab, deci vecinii lui) [39]. Această precizare că Tătarii erau vecinii lui Basarab, arată că ei au venit la Velbujd, trecând prin ţara lui şi împreună cu oastea trimisă de domnul Ţării Româneşti.

In sfârşit, avem şi o a treia indicaţie asupra legăturilor româno-tătare în vremea lui Basarab. Ţarul Mihail dela Vidin căzuse în lupta dela Velbujd, iar fiul său Şişman nu izbuti să păstreze scaunul părintelui său. In anul următor (1331) Alexandru dela Târnova cucereşte Vidinul, folosindu-se de o răscoală a boierilor din oraş, şi unificând astfel pentru câtva timp Bulgaria. Şişman, care nu trebue confundat cu omonimul său, contemporanul lui Mircea, neputând fugi nici spre Serbia unde domnea Ştefan Duşan, cel ce omorâse în luptă pe tatăl său, nici spre Răsărit, unde se întindeau stăpânirile lui Alexandru, se duce la Tătari [40]), ceiace înseamnă deci că a trecut Dunărea în Ţara Românească şi de acolo s'a dus în ţara Tătarilor. Această trecere a prinţului bulgar prin ţara lui Basarab la Tătari arată deasemenea relaţii bune între domnul Ţării Româneşti şi hanul Chipceacului.

După Basarab Intemeietorul aceste relaţii încetează şi se constată o orientare a Ţării Româneşti spre Ungaria creştină; ofensiva ungară libereazā Moldova de Tătari [41]). Am arătat mai sus că din epoca influenţei tătare asupra Ţării Româneşti au rămas elemente de împrumut în organizarea armatei [42]).

Dar în vremea lui Mircea cel Bătrân constatăm din nou legă-

39) Душанов Законик, 1354, ed. critică Al. Soloviev, Belgrad, 1929, p. 5—6.

40) Cantacuzenus, ed. Bonn, II, p. 19, P. Nikov, История на Видинското княжество (Istoria principatului Vidinului), în Годишникъ на Софиискія Университетъ, XVIII, Sofia, 1922, p. 92—93. Şişman rămase la Tătari până la 1341, când se duce la Constantinopol pe mare.

41) Cf. G. Brătianu, *loc. cit.*

42) Vezi mai sus, p. 135.

turi bune cu Tătarii, precum rezultă dintr'un pasaj al cronicii bizantine al lui Chalkokondyl, care până acum a rămas neobservat de istoricii noştri. Cronicarul spune că în timpul domniei lui Baiazid o mare mulţime de Sciţi (Tătari) sosise în Ţara Românească şi de acolo a trimis solie sultanului. In solia lor ei cereau soldă şi un ţinut, în care să se poată aşeza, după ce vor trece Dunărea, făgăduind că vor lupta alături de Baiazid în războaiele din Europa. Era deci o ofertă de a se angaja ca mercenari în slujba sultanului. Baiazid, continuă Chalkokondyl, a fost foarte bucuros de propunerea lor, le-a făgăduit mari daruri, dacă vor trece Dunărea, aşa cum spuseseră. Insă mai târziu, după ce în adevăr Tătarii trecură Dunărea, sultanul temându-se ca şefii lor să nu ia în stăpânire regiunile în care se aşezaseră, a adunat toate căpeteniile acelor Tătari şi i-a ucis, iar pe Tătari i-a colonizat în Macedonia şi în alte locuri [43]. Ştirea aşa de interesantă a lui Chalkokondyl este confirmată şi de cronicarii turci. Vorbind de lupta dela Ankara din 1402 mai mulţi cronicari otomani spun că în această bătălie sultanul a fost ajutat de oşti tătăreşti, „mulţime aproape nesfârşită", venită din regiunea Deşt, *care trecuse prin Moldova* şi de acolo în Romania (Turcia europeană) iar în urmă sultanul i-a dus cu sine în Anatolia [44]. Notez că Deşt sau Deşt-Chipceac înseamnă hanatul Hoardei de Aur din Sudul Rusiei [45].

Povestirea lui Chalkokondyl combinată cu informaţia mai scurtă a cronicilor turceşti, cere unele lămuriri şi provoacă încheieri foarte interesante. Mai întâi, nu era vorba de un număr oarecare de fugari sau de dezertori de-ai hanului, ci de o oaste mare cu şefii ei, „o mulţime nenumărată" spune cronica turcească şi sultanul se temea chiar ca ei să nu ia în stăpânirea regiunile de dincolo de Dunăre şi de aceia a ucis pe şefii lor. A trecut deci prin Ţara Românească în vremea lui Mircea un exod întreg al unui popor tătăresc cu armata şi comandanţii săi. Această trecere a avut loc, după cronicile turceşti, în preajma luptei dela Ankara, deci, ca să precizăm, probabil în anul 1401 (în 1400 a fost război în Moldova cu înlăturarea lui Iuga şi în toamnă năvălirea turcească în Muntenia, iar

43) Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 93—94, ed. Bonn, p. 100—101.

44) Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum,* Francfurt, 1596, p. 18, Neşri, trad. Nöldke, XV, p. 362, Giese, *Die altosmanischen anonymen Chroniken,* p. 53.

45) A. Antalffy, *Două documente din biblioteca egipteană din Cairo,* Revista istorică, XX, 1934, p. 39, nota 4.

trecerea Tătarilor a avut loc totuşi un an înainte de lupta dela Ankara, căci e vorba de o colonizare prealabilă în Europa).

Trecerea Tătarilor prin Ţara Românească n'a fost o cucerire sau o trecere prădalnică, *ea s'a făcut credem cu învoirea lui Mircea.* Nici Chalkokondyl, nici cronicile turceşti nu vorbesc de vre-o luptă; şefii tătari se aflau pe teritoriul lui Mircea şi de acolo trimit întâi soli la sultan şi numai după primirea răspunsului favorabil, trec Dunărea· Aceste tratări arată o situaţie paşnică: Tătarii nu erau nici învinşi de Mircea şi obligaţi cu orice preţ să se refugieze peste Dunăre, nici învingători asupra domnului, căci atunci n'ar fi părăsit cucerirea lor cu scopul de a se supune unui stăpân.. De aici rezultă că Mircea era în bune relaţii cu Tătarii, cel puţin cu anume Tătari şi i-a lăsat să intre în ţara lui în chip paşnic. Ca să explicăm natura şi cauza acestor relaţii, trebue să examinăm situaţia din ţările tătăreşti în acea vreme. Mai întâi să stabilim două fapte preliminare: Tătarii cari au trecut la 1401 în Moldova şi Ţara Românească erau o armată fugară, oameni cărora nu le mai convenea să stea în ţara lor şi căutau un stăpân, în al doilea rând prin participarea lor la lupta dela Ankara împotriva lui Timur Lenk, se vede că făcea parte dintr'o fracţiune tătară adversă marelui han al Mongolilor. Hanatul Chipceacului, care se întindea în Europa dela Urali până la gurile Nistrului, fusese din nou unificat încă din 1381 sub conducerea lui Toktamiş, fost şef al Hoardei Albe. Toktamiş obţinuse conducerea Tătarilor din Rusia Sudică cu sprijinul lui Timur-Lenk, dar între cele două căpetenii mongole înţelegerea nu ţinu mult şi războiul izbucni în anul 1387. Toktamiş hanul Chipceacului nu se putea măsura cu puterea hanului mongol din Asia Răsăriteană şi după mai mulţi ani de luptă fu bătut şi înlăturat din scaun, însă după plecarea duşmanului, izbuti să-şi recapete domnia pentru câtva timp [46]). De pe atunci el era prieten cu Vladislav Iagello regele Poloniei, căruia îi trimite o scrisoare dela Tana, la gurile Donului, povestindu-i nenorocirile sale, răscoala nobililor haini şi întoarcerea în scaun. Toktamiş cere regelui polon să-i dea pe fugari şi trimite în acelaşi timp un privilegiu cu pecetie de aur pentru negustorii din Polonia care vor trece în ţara lui. In sfârşit, propune regelui o alianţă împotriva tuturor duşmanilor [47]). Dar războiul dintre Mon-

46) Grousset, *op. cit.,* p. 485 şi 519—521 şi Skrzypek, *op. cit.,* p. 115—122.

47) История Татарiи в материалах и документах (Istoria Tătarilor în materiale şi documente), Moscova, 1937, p. 72—73 şi în limba polonă, Biblioteka Warszawska, 1853, p. 571—574.

goli nu se terminase, de trei ori fu răsturnat Toktamiş din stăpânirea sa, după ce se întorsese cu forțe proaspete, până ce, în 1398 el fu complet învins şi se retrase cu oştile lui în Litvania, pe când în fruntea Chipceacului se aşezase rivalul său Timur-Kutlu susținut de Timur-Lenk [48]. Toktamiş venise în Litvania cu o oaste foarte mare, cu toți comandanții săi, ceiace-i îngăduia să făgăduiască lui Vitold că-l va ajuta să cucerească toată Rusia [49]. Vitold se uni cu totul cu Toktamiş şi hotărî să intervie în chestiunile tătăreşti. Cu o oaste mare litvano-tătară, el porni împotriva noului han al Chipceacului, Timur-Kutlu. Lupta decisivă se dete la Worskla, la 12 August 1399 şi oştile lui Toktamiş şi Vitold fură complet bătute; mai întâi a fugit cu ai lui, Toktamiş, apoi Vitold, numai cu un mic număr de oameni, căci detaşamentul său fusese înconjurat şi un cal fusese ucis sub marele cneaz litvan [50]. Oastea lui Toktamiş nu fusese nimicită la Worskla, cele mai grele pierderi le avuseseră creştinii, iar Tătarii fugiseră mai înainte. După retragere, aceştia, cum spun cronicile ruseşti, „multă pacoste au pricinuit ţării litvane" [51].

Din cercetarea împrejurărilor amintite mai sus reese că trecerea Tătarilor prin Moldova şi Țara Românească la 1401 a fost o urmare a luptei dela Worskla; Tătarii lui Toktamiş nu mai puteau rămâne multă vreme în Litvania, unde prezența lor era o pacoste şi unde ar fi atras năvălirea noului stăpân al hoardei Chipceacului. Baiazid era pe atunci duşmanul lui Timur-Lenk, el era singurul care putea lua sub protecția lui pe aceşti Tătari disidenți. Trecerea lor din Litvania prin Moldova s'a făcut în chip firesc, căci Moldovenii luptaseră la Worskla alături de ei şi-i cunoşteau, Alexandru al Moldovei recunoştea pe Vitold ca suzeranul său, iar Vitold, precum am spus, era aliatul lui Toktamiş. Deasemenea, ca urmare a legăturilor cunoscute ale lui Mircea cu Alexandru, oastea Tătarilor lui Toktamiş sau măcar o mare parte a ei obținu liberă trecere şi prin Țara Românească. E deci explicabil dece Mircea a permis oştii lui Toktamiş să intre în țară. Intrebarea este însă de ce a îngăduit ca ea să treacă în slujba duşmanului său sultanul Baiazid, care cu un an înainte

48) Grousset, *op. cit.*, p. 521—522 şi Ždan, *Stosunki litewsko-tatarskie, za czasów Witolda* (Legături litvano-tatare în epoca lui Vitold) în Atheneum Wilenskie, VII, 1930, p. 529—601, Kolankowski, *Dzieje wielkiego księstwa Litewskiego* (Istoria marelui ducat litvan), I, Varşovia, 1930, p. 69 şi Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописеи XV, p. 65, 71.

49) *Ibidem,* XV, p. 73 şi XXIII, p. 423 şi Skrzypek, *op. cit.*, p. 121.

50) *ibidem,* VIII, p. 485—459 şi p. 72—73.

51) *ibidem,* XV, p. 73.

făcuse o expediţie de pradă împotriva Ţării Româneşti? Intr'un raport veneţian din Candia, venit din Enos la 11 Aprilie 1402 probabil cu oarecare întârziere, se spune că „Mircea Valahul cu Unguri *şi Tătari* din părţile apusene ale Valahiei a pornit împotriva lui Baiazid... Toate căile din Valahia către ţara lui Baiazid sunt tăiate“ [52]. Dacă socotim că ştirea a întârziat câteva luni, adusă de negustori prin Enos în Creta, rezultă că e vorba de aceiaşi oaste de Tătari stabilită în Ţara Românească în 1401. Din această informaţie veneţiană reese că Mircea a vrut să folosească pe Tătarii trecuţi în ţara lui împotriva lui Baiazid şi că pornise cu ei şi cu contingente ungureşti să atace stăpânirile turceşti. Aceasta explică mai bine de ce i-a primit domnul Ţării Româneşti: voia adică să facă din Tătarii lui Toktamiş mercenari de-ai lui. Ce s'a întâmplat precis, nu ştim; Tătarii n'au vrut să lupte împotriva Turcilor şi au intrat prin solii lor în legătură cu Baiazid, cum spune cronica bizantină. Mircea n'a putut sau n'a vrut să-i oprească şi astfel ei trec Dunărea în slujba noului lor stăpân, după ce fuseseră scurt timp în slujba domnului român [53].

Acest episod necunoscut din domnia lui Mircea are însemnătatea sa, el arată încă unul din inelele lanţului de legături externe ale acestui domnitor, mare războinic şi diplomat.

Bătălia dela Ankara (28 Iulie 1402) şi urmările ei. Inceputul noului veac adusese schimbări mari în raportul de forţe între ţările din SE Europei. In Ungaria, Sigismund, care în ultimul timp jucase un rol politic internaţional, se văzu lovit de o nouă răscoală a nobililor unguri, cari îl luară prins şi-l ţinură închis timp de şase luni (Aprilie-Octombrie 1401). Indată după liberarea lui, se ivesc noi turburări ce slăbesc cu totul regatul: o năvălire a Bosniacilor în Dalmaţia, urmată de o mare răscoală în Ardeal şi de ivirea pretendentului angevin Ladislau de Neapole în Dalmaţia. Abea la sfârşitul anului 1403 turburările se potoliră, dar de atunci Sigismund desgustat, se ocupă mai ales de treburile Boemiei, lipsind cu lunile din Ungaria [54]. In aceste împrejurări Mircea nu se mai putea bizui pe sprijinul vecinului său de peste Carpaţi şi trebuia să recurgă iar la

52) N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle*, I, Paris, 1899, p. 116—117.

53) Cf. însă o altă interpretare a acestui raport veneţian la G. Brătianu. *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucureşti, 1935, p. 85, nota 1. Autorii raportului ar fi confundat venirea unei armate aliate cu o năvălire duşmană.

54) Huber, *Geschichte österreichs*, II, p. 361—368.

alte combinaţii politice; Polonia apare din nou ca statul cel mai puternic în SE Europei.

Dar schimbarea cea mai însemnată a fost prăbuşirea sultanului Baiazid şi odată cu ea o lungă eclipsă a puterii otomane· O ciocnire a sultanului turc cu marele stăpânitor al Mongolilor, Timur Lenk (Tamerlan), era de neînlăturat în urma ostilităţilor ce începuseră la Sivas în 1400. Lupta hotărîtoare între cei doi stăpânitori mahometani avu loc la Ankara, la 28 Iulie 1402. Cu toate minunile de vitejie ale contingentului sârbesc al lui Ştefan Lazarevici, care, ca întotdeauna se afla pe lângă sultan, Turcii fură cumplit învinşi, însuşi sultanul Baiazid fu luat prizonier de Timur Lenk [55]). Urmările luptei dela Ankara au fost foarte importante. Nu numai în Asia Mică Timur slăbi puterea otomană, restabilind în scaunele lor dinastiile locale mahomedane răsturnate de Baiazid: a Caraminei la Conia şi cea din Castamuni din casa Isfendijar oglu (în Paflagonia), dar învingătorul sprijini chiar izbucnirea luptei pentru tron între fii lui Baiazid, după moartea acestuia în captivitate la Ak Sehir (9 Mart. 1403 [56]). Lupta se transformă curând într'un război civil, care ţinu cu întreruperi zece ani. De aceste împrejurări ştiu să se folosească spiritul ager al lui Mircea: nu numai a izbutit să recapete posesiunile transdanubiene pierdute, dar a şi intervenit în lupta dintre fii lui Baiazid, susţinând, când pe unul, când pe celălalt dintre pretedenţi, întârziind astfel înaintarea Turcilor asupra Europei şi slujind creştinătăţii.

55) M. Alexandrescu-Dersca, *op. cit.*, şi Gibbons, *op. cit.*, p. 250 254. Giese, *op. cit.* p. 53, interpretează greşit textul cronicii anonime turceşti, care vorbeşte de participarea unui popor numit *Vlk* la luptă în tabăra turcească, crezând că este vorba de *Valahii* lui Mircea. In realitate *Vlk* este numele generic al *Sârbilor* la Turci, dela numele propriu *Vulk*, A. Decei. *A participat Mircea cel Bătrân la lupta dela Ankara?* în Revista Istorică Română, VII, 1937, p. 339—355.

56) M. Alexandrescu-Dersca, *op. cit.*, p. 91 şi urm. şi R. Grousset, *op. cit.*, p. 531—533.

CAPITOLUL IX.

EPOCA MAREI POLITICI A LUI MIRCEA IN S. E. EUROPEI

Innoirea tratatului cu Polonia. Vremea lui Mircea sosise, nu mai era nevoie acum de pază cu grija vieţii şi a ţării pe fiece zi. Căzuse duşmanul Crucii lovit de mânia lui Dumnezeu; acum trebuia să se folosească Mircea de prilejul cel bun. El o făcu cu hotărîre, neşovăitor; a lovit repede, deşi era singur.

Mai întâi trebuia să-şi asigure spatele; cumplita anarhie care cuprinsese Ungaria timp de trei ani de zile (1401—1403) răsturna politica de alianţă creştină cu regele Sigismund, silit acum să-şi apere viaţa împotriva duşmanilor dinăuntru. In 1403 focul se apropia de graniţele Ţării Româneşti prin marile răscoale din Ardeal şi se pare că nobilii răsculaţi erau sprijiniţi pe sub mână de regele polon, în ţara căruia aflară în cele din urmă adăpost [1]. Atunci se repetă întocmai împrejurările din 1387—8; amândouă principatele româneşti se îndreaptă din nou spre Polonia. In aparenţă, relaţiile dintre Ungaria şi Polonia nu erau rele, Vladislav refuzase tronul dela Buda, la care-l chemaseră iar nobilii unguri, ba mai mult, împrumutase lui Sigismund în aceste ceasuri grele suma de 10.000 grivne prin solul Ştibor voevod al Ardealului, sosit anume la Cracovia [2]. Pentru această sumă Sigismund pusese zălog regiunea Neumarck între Danzig şi Pomerania, aparţinând Brandenburgului, dar în acelaşi timp regele Ungariei primise 60.000 de grivne şi dela Cavalerii Teutoni şi le cedase acelaşi ţinut şi lor, ţinut ce putea constitui o bază de operaţii împotriva Poloniei pentru aceşti duşmani ai ei, ceiace supără foarte mult pe regele Vladislav [3]. Cel dintâi dintre domnii români, care încheie legături trainice cu Polonia în aceste împrejurări este Alexandru cel Bun, care depune omagiu către regele Poloniei la 2 Mart. 1402 [4]. Anul următor, probabil tot prin mijlocirea domnului Moldovei, Mircea înnoieşte vechiul tratat de alianţă cu regele Vladislav şi anume din Giurgiu, la

1) Huber, *Geschichte Österreichs,* II, p. 365 368.

2) L. Gołębiowski, *Panowanie Władisława Jagiełły* (Domnia lui Vladislav Iagello), Varşovia, 1846, p. 82.

3) *ibidem,* p. 83.

4) Costăchescu, *op. cit.,* p. 621.

Hrisov al lui Mircea pentru moșnenii din Mociurițe.

23 Septemvrie 1403 [5]. Domnul se intitulează: „mare voevod al țării Basarabiei", așa cum era numită Țara Românească în Moldova și Polonia, și confirmă, jurând pe credința sa creștinească, „vechile scrisori și zapise", făcute „marelui și mult iubitului nostru prieten, regele Vladislav", de a păstra prietenie și alianță. Nu se mai precizează de astă dată împotriva cui e îndreptată alianța, regele Poloniei fiind, în aparență, în bune relații cu Ungaria. Actul este scris slavonește de un diac rutean, cum arată limba, citarea „calendarului rusesc" și titulatura domnului, probabil după textul propus și adus din Polonia, diacul fiind poate dela curtea domnului Moldovei, cum dovedesc unele apropieri de formularul diplomatic moldovenesc și numele Basarabia dat Țării Românești [6]. Mircea se afla la Giurgiu, la vadul Dunării, când a dat această diplomă de înnoire a alianței cu regele Poloniei, preocupările lui erau îndreptate spre țara Turcului. Innoirea alianței cu Polonia a însemnat nu-

5) *„Duminecă după Sf. Matei și pe rusește, după Innalțarea Sfintei Cruci"*. Sf. Matei catolic e la 21 Septembrie, Vineri în 1403, Inălțarea Crucii la „Ruși", la 14 Septemvrie, deci 21 Septemvrie e a doua Duminecă după această sărbătoare. I, Minea, *Politica lui Sigismund,* p. 93, pune data 13 Mai, confundând *„Arătarea Crucii"* (7 Mai) cu *Innălțarea Crucii.* N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă,* p. 68, pune data 16 Septembrie, dar aceasta este înainte de Sf. Matei.

6) Originalul în Arhivul Principal din Varșovia. Publicat de Kaluzniacki în Hurmuzaki *Documente,* 1 2, p. 824, cu traducere latina I. Ogienko, Дві грамоті воєводи валашського Івана Мирчі Великого (Două diplome ale voevodului român Ioan Mircea cel Mare) în Bizantinoslavica, III-2, 1931, p. 422. cf. și observațiile lui D. P. Bogdan, în Rev. Ist. Română, II, 1932, p. 414-417. In legătură cu acest document este o problemă ciudată a istoriografiei noastre. Inventarul manuscris al Arhivelor Coroanei Polone din 1730 (aflat în arhiva Principală din Varșovia), p. 54—55 și cel tipărit de Rykaczewski la 1682 (reprodus de Hașdeu, *Arhiva Istorica,* II, p. 52) indică un privilegiu din 1403 dat de *„Ioannes Albi palatinus Bessarabiae"* pentru alianța cu Polonia. In inventarul citat din 1730 este și indicația locului unde se află acest document: „Mapa IX, Bassarabia, nr. 5 cu data 25 Februarie". Mapele și documentele au păstrat până azi aceiași numerotație în arhivă. La mapa Basarabia, IX 5 se află privilegiul lui Mircea din 23 Septemvrie 1403 pentru alianța cu Polonia. Autorul inventarului, care nu citea bine cirilica, a confundat pe Sf. Matei cu Sf. Matias dela 24 Februarie și Dumineca următoare era 25. Este deci clar că avem a face cu o lectură greșită a autorului inventarului, care a transformat pe Mircea în *Albi.* Ioannes Albi n'a existat. Unii istorici au crezut totuși în existența unui domn român cu acest nume: N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă,* p. 98. (I. Minea, *op. cit.,* p. 207, n. 2, crede că e o confuzie cu Vlad vodă). Un cercetător de genealogii boierești din București pretinde și azi cu totul serios că ar fi descendent din Albul voevod.

mai o asigurare pentru celelalte granițe, când domnul începea ofensiva peste Dunăre.

Odată cu actul de alianță din 1403 s'a dat probabil și primul privilegiu de negoț al lui Mircea pentru negustorii din Liov și din țările regelui Vladislav și ale marelui cneaz Vitold, prin care se deschidea Țara Românească negoțului polonez [7].

Reluarea stăpânirilor Sud-Dunărene. Mircea nu pierduse nădejdea că va putea cândva relua Silistra, puternica cetate de apărare și Dobrogea, țara turmelor mari. Dobrogea o pierduse probabil după ultimile încercări de a relua tronul în preajma luptei celei mari dela Nicopole. Acum era prilejul binevenit să o ia înapoi.

Îndată după moartea lui Baiazid izbucnise războiul civil între fii lui. Mohamed, fiul mai mic luă în stăpânire partea asiatică a imperiului, dar avu de purtat un lung război cu fratele său Isa în anii 1403—4; Soliman Celebi, un alt frate, luase Europa și încerca să alunge pe fratele său și din Asia. Războiul dintre Soliman și Mohamed ținu fără rezultate apreciabile până la 1406, când Soliman, după ce cucerise câteva provincii în Asia, revine în Europa, lăsând o parte a Asiei Mici în stăpânirea lui Mohamed [8]. De aceste lupte se folosiră *toți vecinii creștini* ai Imperiului, ca să reia din stăpânirile lor pierdute, provocând un început de desmembrare a împărăției. Mai întâi Bizantinii obținură pe cale pașnică dela Soliman, în schimbul închiderii drumului lui Mohamed spre Europa, restituirea Salonicului și a porturilor de lângă Marea Neagră cu Mesembria, până aproape de Varna, precum și a unor orașe pe Struma [9]. Ștefan Lazarevici declară Serbia independentă de Turci și se făcu vasal al regelui Sigismund al Ungariei, care-i dărui întreg banatul Maćva cu cetatea Belgradului [10]. Constantin fiul lui Strațimir și Frujin fiul lui Șișman provocară o răscoală în Bulgaria, pentru a o libera de jugul turcesc, dar încercarea lor rămase fără izbândă [11]. Impreună cu aceste recuperări creștine avu loc și izbânda lui Mircea peste Dunăre. La 1404, când Sigismund era mai liber și învinsese

7) Vezi mai sus, p. 101 pentru datarea acestui privilegiu și pentru importanța sa istorică. Pentru al doilea privilegiu de negoț al lui Mircea dat Polonezilor, p. 103.

8) St. Novacovici, Срби и Турци XIV и XV века (Sârbii și Turcii în veacurile XIV și XV), Belgrad, 1933, p. 287, 292, 333.

9) G. Ostrogorski, op. cit., II, p. 401 și Jirecek, *Geschichte der Serben*, II, p. 140.

10) C. Jirecek, *op. cit.*, II, p. 140.

11) *ibidem.*

pe dușmanii lui dinăuntru, îi trimise un contingent de oaste în ajutor. Mircea trecu Dunărea și câștigă în scurt timp Dobrogea și Silistra, iar în hrisoavele sale din anii următori se intitulează din nou „despot al țării lui Dobrotici și stăpânitòr al cetății Dârstorului“ [12]). Despre această izbândă avem puține știri, numai o scrısoare a regelui Sigismund din acel an, 1404, amintește odată cu omagiul despotului Serbiei și înaintarea stăpânirilor bizantine, „frumoasele izbânde dobândite de voevodul Valahiei împotriva Turcilor, cu ajutor trimis din partea regelui“ [13]).

Dobândirea cetății Chilia. Dar odată cu dobândirea Dobrogei și a Silistrei, Mircea își întinse stăpânirea și la Nordul Dunării, cuprinzând și cetatea Chilia, vechiul Licostomo, port dunărean de mare însemnătate strategică și economică. Ocuparea Chiliei are loc la 1404, odată sau mai bine zis, ca o urmare a recuperării Dobrogei. Dela 1406 (din anii 1404 și 1405 nu avem acte de-ale lui Mircea) pentru *prima oară* Mircea adaogă o nouă floare la titlul său: *„Stăpânitor către părțile tătărești“* [14]). Unde se aflau aceste părți, nu e greu de spus: părțile vecine cu Tătarii nu puteau fi decât în Sudul Basarabiei de azi, de oarece Tătarii începeau cu locuințele lor în stepele de dincolo de Nistru· Nu trebue să facem o confuzie: Mircea n'a stăpânit *părțile tătărești,* adică o regiune cucerită din fostele stăpâniri ale acestui popor, ci o regiune *învecinată* cu ei, căci în actele unde se ivește acest titlu, stă scris: *„către* părțile tătărești“, ceiace e cu totul altceva, iar într'un document latin se spune precis: „usque ad confinia Tartariae“ [15]). Așa dar, stăpânirea „către părțile tătărești“ era în Sudul Basarabiei de azi, regiune ce a purtat numele de Basarabia ca urmare a acestei stăpâniri muntene. Muntenii au dobândit acest ținut la 1404, iar după ce Moldovenii l-au luat, după multe lupte, în 1465 sub Ștefan cel Mare, l-au numit Basarabia, adică țara care a fost a Basarabilor. Basarabii erau Muntenii în genere, numiți astfel după numele întemeietorului statului lor, așa

12) Vezi mai sus, p. 189.

13) Hurmuzachi, *Documente*, I—2, p. 429.

14) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 68.

15) *Ibidem*, p. 84. N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 275 spune că „părțile tătărești“ sunt o amintire a Tătarilor dela Cetatea Albă, dar în alt loc din aceiași carte (p. 291) spune că „părțile tătărești“ în titlul lui Mircea sunt „desigur... o dovadă de pretenție asupra Moldovei întregi, odinioară tătărească“, pentruca într'un al treilea pasaj, tot în aceiași carte (p. 322) să afirme că „fiul lui Baiazid... îi dăduse (lui Mircea) și părțile tătărești“.

cel puţin îi numeau Moldovenii, uneori şi Polonii [16]. Abia în veacul al XIX-lea, la 1812, Ruşii răpind toată Moldova dintre Prut şi Nistru, au extins numele Basarabiei asupra întregului ţinut cuprins atunci de dânsul. Un fapt reiese clar şi credem că e stabilit acum pentru întâia oară: *numele Basarabiei purcede dela Mircea cel Bătrân* şi nu cumva dela alţi domni dinaintea lui. Desigur alături de Chilia, Mircea a stăpânit şi stepa din jur cu bălţile bogate în peşte, alcătuind hinterlandul cetăţii, „campi deserti", cum se numeau pe atunci [17].

Stăpânirea Chiliei şi a „Basarabiei" de către Mircea începe, cum am spus, la 1404, pentrucă atunci are loc expediţia domnului împotriva Turcilor cu reluarea Dobrogei, de atunci începând se numeşte el stăpânitor al părţilor tătăreşti. Aşa dar Chilia şi Basarabia au fost supuse de Mircea prin Dobrogea şi în legătură cu Dobrogea. Oştile muntene au trecut Dunărea dinspre Sud. O dovadă în plus că în aceste împrejurări a fost luată Chilia se poate trage din lista guvernatorilor italieni ai Chiliei. Chilia sau Licostomo a fost o colonie genoveză şi ni s'a păstrat în documentele Genovei lista guvernatorilor ei: cel dintâi este Conrado Donato în 1381, iar ultimult Iacoppo Bontempo din vara anului 1403 [18]. Deci ultima dovadă a stăpânirii genoveze la Chilia este din anul 1403, în anul următor ea nu mai e pomenită, ceiace corespunde cu data expediţiei lui Mircea pentru reluarea stăpânirilor sud-dunărene şi cu adausul „spre părţile tătăreşti" din titlul său.

Inainte de a arăta de ce şi în ce împrejurări a trecut această cetate genoveză în stăpânirea lui Mircea, trebue să lămurim încă o problemă şi anume aceia a locului unde era cetatea Chiliei în Evul-Mediu. Azi se află pe Dunăre două localităţi cu numele Chilia: Chilia Veche aşezată pe malul drept al braţului dunărean cu acelaşi nume, adică în Deltă pe pământ dobrogean, într'o insulă înconjurată de braţele Dunării, Chilia şi Sulina şi de Marea Neagră. Cealaltă, ceva mai în susul fluviului, este Chilia Nouă, pe malul stâng al Dunării pe pământ basarabean. Toţi istoricii noştri au afirmat că Licostomo al Genovezilor, Chilia lui Mircea, a fost Chilia Veche;

16) De exemplu în tratatul de comerţ din 1408 al lui Alexandru cel Bun cu Liovenii, numeşte Muntenia, Ţara Basarabească, Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 430 şi 437.

17) In tratatul din Lublau la 1412, Hurmuzaki, *Documente*, I 2, p. 483—487.

18) N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 274.

Mircea cel Bătrân, pictură murală la Episcopia din Argeş.

s'a zis adică, după cum îi arată numele, aceasta este Chilia cea veche, cealaltă fiind mai recentă, a fost clădită de Moldoveni sub Ştefan cel Mare [19]. Aşa ceva însă este imposibil. Mai întâi, dacă Mircea ar fi stăpânit o cetate în Deltă, adică pe pământ dobrogean, nu s'ar fi numit ţărmul *de dincolo* Basarabia· Basarabia este hinterlandul Chiliei Noi, nu a celei Vechi. In al doilea rând, cine a văzut locurile, poate uşor observa că cetatea Chiliei Noi, ale cărei ruine se văd încă foarte bine, este aşezată pe locul care domină braţul dunărean, în singurul loc unde numeroasele braţe secundare se reunesc, pentru a se despărţi din nou mai spre vărsare. Este deci singurul punct strategic de unde se poate supraveghea Dunărea, care formează aci un cot. In schimb, dela Chilia Veche acest lucru este imposibil. In al treilea rând, Chilia Nouă e aşezată pe singurul loc de pe malul Basarabiei pe Dunăre care e mai înalt, pe un bot de deal, care înaintează în Dunăre ca un cap, pe vârful căruia se află şi ruinele cetăţii cu ziduri groase de piatră în formă de trapez, azi acoperite cu pământ. La Chilia Veche malul întreg este jos şi inundabil, nu este posibilă clădirea unei cetăţi, ce n'ar folosi dealtfel la nimic în acel loc. *Este sigur că nici* o *urmă de cetate nu se vede nicăieri la Chilia Veche.*

Dar mai importante decât consideraţiile strategice sunt cele comerciale: Chilia sau Licostomo era un vestit oraş comercial; acolo veneau corăbiile genoveze şi descărcau *marfa de peste mare,* piper şi mirodenii, stofe aduse de caravanele din Extremul Orient până la coastele Mediteranei şi tot la Chilia se încărcau mărfuri venite pe uscat din Ungaria, Polonia, Ţara Românească şi Moldova. Era oare posibil aceasta la Chilia Veche? Nici de cum. Acolo nu se puteau descărca mărfuri din corăbii, pentrucă dela Chilia Veche nu porneşte nici un drum pe uscat, în spatele localităţii încep mlaştini şi mai la sud este braţul Sulinei. Orice marfă debarcată la Chilia Veche trebuia reîmbarcată, deoarece oraşul se află într'o insulă. Deasemenea, acolo nu putea veni mărfuri pe uscat de nicăieri: e un port fără debuşeu, un centru pescăresc şi atâta tot. Niciodată nu s'a putut face comerţ la Chilia Veche, negustorii n'aveau interes să stea într'un loc unde nu se putea face negoţ. Dimpotrivă, Chilia Nouă este legată pe uscat de toate drumurile care duc spre Polonia, spre Moldova şi spre „părţile tătăreşti" din Sudul Rusiei, dar mai ales spre Ungaria, prin Sudul Moldovei. Desigur sunt şi au fost

19) N. Iorga, *op. cit.*, p. 31, 53—54 şi 152.

două Chilii, cea veche a pescarilor localnici, cealaltă, cetatea şi târgul negustorilor streini. Acolo la Chilia Nouă era Licostomo şi acolo au stăpânit întâi Genovezii, apoi Mircea şi în urmă Ştefan cel Mare. Marele domn al Moldovei a reparat cetatea cea veche, n'a clădit una nouă în alt loc. In această privinţă, cu mult bun simţ scrie un vechi cronicar al Moldovei aşa: „In anul 6986 (1478), scrie Ureche vornicul (după cronica veche slavonă) că într'acest an au început Ştefan vodă a zidi cetatea Chiliei şi o au săvârşit-o într'acelaş an, Iulie 16. Care lucru nu să poate crede, într'un an să o isprăvească. Ce, sau au adaos vre-o cetăţuie mai mică către cetatea cea mare, cum am înţăles de o samă de boiari de ţară, ales den Panaiote ce au fost vel postelnic, sau au dires şi au mai întărit cetatea Chiliei, simţind Ştefan vodă de cugetul păgânilor asupra acelor cetăţi, trăgându-i şi altă pânză,... sau niscai turnuri adăugând către dânsele, pânzele, baştele, şanţuri, întărindu-le" [20]).

Portulanele şi hărţile vechi din secolele al XV-lea şi al XVI-lea nu cunosc decât o *singură* Chilie sau Licostomo, aşezată în hărţi *la Nordul braţului Chilia* [21]). Abia în secolul al XVII-lea, începe să apară în hărţi şi Chilia Veche, deosebită de Chilia Nouă [22]). Nici autorii cronicilor slave din Moldova, nici Dlugosz cronicarul polon din veacul al XV-lea, când vorbesc de Chilia, nu cunosc decât o singură cetate cu acest nume [23]). Aşa dar această unică cetate şi port comercial a stăpânit-o Mircea.

Impotriva hipotezii noastre ar fi numai ştirea italiană din cronica lui Francesco Longo, care spune că după luarea Licostomului, la 1484, Baiazid II a pus pe locuitori „să refacă Licostomul vechi, aşezat pe un ostrov al Dunării" [24]). E posibil ca sultanul să fi încercat să facă o întăritură şi la Chilia Veche, pentru a

20) Axinte Uricar, *Cronica paralelă a Moldovei şi Ţării Româneşti,* Acad. Rom., ms. Nr. 2591, p. 173.

21(Cf. harta lui Marino Sanudo din 1320 reprodusă de N. Grămadă în Ephemeris Dacoromana, IV, p. 256, planşa I, harta lui Fra Mauro la 1459, la M. Popescu Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600,* II, Bucureşti, 1938, harta 34 şi hărţile dela Nr. 37, 38 şi 43 (ultima harta lui Reichesdorfer din 1541).

22) M. Popescu Spineni, *op. cit.,* harta Nr. 54 din 1607.

23) Dlugosz, *op. cit.,* II, col. 344—345.

24) N. Iorga, *Acte şi Fragmente,* III, p. 85, cf. idem *Chilia şi Cetatea Albă,* p. 101.

asigura vadul şi de astă parte, dar aceasta nu schimbă situaţia [25]). Mircea a luat la 1404 Chilia Nouă în Basarabia, dela Genovezi, acesta este rezultatul la care am ajuns prin cercetarea de faţă. Cum s'a făcut însă această schimbare de stăpânire?

Am arătat că cetatea Chiliei ţinuse odinioară de stăpânirile despotului Dobrotici; la 1366 castelul Chilia e arătat ca fiind în stăpânirea lui [26]), era, ca şi în vremea lui Mircea, o prelungire geografică a Dobrogei. Dar curând izbucni un lung război între despotul dobrogean şi republica Genovei, care avea coloniile şi corăbiile ei de război în Marea Neagră. La 1381 constatăm pentru prima oară că cetatea şi portul Chilia (Licostomo) sunt o colonie genoveză cu un guvernator genovez [27]). Este probabil că această colonie creată în timpul războiului înseamnă o cucerire asupra duşmanului, adică a lui Dobrotici; Genovezii au luat cetatea din mâna despotului dela Caliacra. Ei aşezară acolo şi o garnizoană de ostaşi [28]). In tratatul de pace încheiat între Ivanco fiul lui Dobrotici şi Genovezi la 1387 nu e pomenită Chilia. Se arată numai că Genovezii vor avea dreptul să aibă un teritoriu cedat de Ivanco în ţara lui, pe care vor clădi o loggia, o biserică şi în care vor putea locui [29]). Genovezii stăpâniră Chilia un timp relativ scurt, vre-o 22—23 ani, apoi ea trece la Mircea. Nu credem că această

25) La 1927 N. Iorga vizita din nou cele două Chilii şi afirma că la Chilia Veche nu se putea găsi nici un fel de urmă istorică. Descriind ruinele cetăţii la Chilia Nouă adaogă această interesantă observaţie: „Invăţătorul Dogaru spunea că vechea Chilie e *Noua Chilie Veche,* preotul venerabil care a fost aci şi pe vremea stăpânirii româneşti încheiate la 1878 şi care, ca şi învăţătorul şi directorul liceului, se interesează de trecut, crede că aci, după cetate, era un canal, aşa cât o parte din aşezarea actuală de pe malul stâng era insulă" (deci *aci* la Chilia Nouă ar fi fost şi cetatea lucrată de Baiazid II). „Mărturiile documentare, adaugă N. Iorga, se opun acestei hipoteze, ispititoare la prima vedere" (?). N. Iorga, *Cele două Chilii,* în Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, XXII, p. 188 191.

26) Vezi mai sus pag. 207.

27) N. Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă,* p. 52.

28) G. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Alba,* Bucureşti, 1935, p. 82 şi nota.

29) Zlatarski şi Kaţarov, Договору князя Иванко синъ Добротичевъ съ Генуеситѣ (Tratatul cneazului Ivanco fiul lui Dobrotici cu Genovezii) în Известия на историческото Дружество, III, p. 213 237. Cf. însă O. Mărculescu, *Balica şi Dobrotici,* Cernăuţi, 1937, p. 29, care spune, fără a fi citit tratatul: „Prin tratat se hotărăşte uitarea trecutului... Genovezii rămâneau stăpâni pe Chilia-Licostomo,... care era o cetate insulară şi nu un oraş".

trecere s'a făcut prin cucerire; un asediu al cetăţii şi un război între Mircea şi Genovezi ar fi lăsat urme în actele din Genova, ca şi în anume cronici, dar despre aşa ceva nu s'a aflat nimic. Mai de grabă am admite o supunere de bună voe: negustorii genovezi din Chilia au chemat pe Mircea ca pe un protector, i-au încredinţat cetatea, asigurând astfel liniştea negoţului lor. In adevăr, situaţia Genovezilor în Marea Neagră era grea. Timur Lenk prin războaiele sale împotriva Kipceacului ruinase comerţul italian în aceste părţi, dărâmase Tana, colonia veneţiană dela gurile Donului, dusese în robie pe negustori (1395) şi închisese chiar drumurile negoţului pe uscat ale caravanelor din Asia [30]. Genovezii dela Chilia se aflau între două focuri; de o parte la Nistru Tătarii, iar la Sudul Dunării se aşezaseră Turcii. Tot atunci, în anii 1403—1404, adică tocmai când a luat Mircea în stăpânire Chilia, izbucnise un nou război între Genova şi Veneţia. Corăbiile de război genoveze intraseră în Marea Neagră cu scopul de a lovi flota veneţiană de negoţ ce venea dela Tana, din Marea de Azov. Flota veneţiană izbuti totuşi să străbată la Constantinopol la începutul anului 1404. Intr'o mare luptă navală lângă Modon, flota genoveză fu distrusă de Veneţieni [31]. Genovezii aveau deci destule griji şi deaceia când văzură că un principe creştin interesat în desvoltarea comerţului dunărean, Mircea al Ţării Româneşti, lua în stăpânire Dobrogea şi Delta, ei se grăbiră să treacă sub protecţia lui. În acest chip credem că au trecut stăpânirile spre părţile tătăreşti sub sceptrul lui Mircea. Comerţul Chiliei se făcea mai ales cu Ungaria, nu atât cu Polonia, care-şi trimetea mărfurile la Cetatea Albă. Chilia, după expresia lui Baiazid II este numai „poarta Ungariei", iar Cetatea Albă este „poarta Poloniei" [32]. De aceia Genovezii din Chilia s'au supus lui Mircea, prin ţara căruia venea drumul din Ungaria, şi nu lui Alexandru cel Bun.

De observat aci o interesantă repetire a istoriei, datorită cauzelor geografice. Sudul Basarabiei, stepa cu bălţi, e în legătură cu

30) R. Grousset, *L'empire des steppes*, p. 521—522.

31) Despre aceste împrejurări scrie solul spaniol trimis atunci la curtea lui Timur Lenk, Clavijo, *Embassy to Tamerlan*, trad. engleză de G. le Strange, London, 1928, p. 96 şi 102—103. Cf. şi S. Romanin. *Storia documentata di Venezia*, IV, Venezia, 1913, p. 8—11.

32) Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 158, O. Górka, *Białogród i Kilja a wyprawa r. 1497* (Cetatea Albă şi Chilia şi expediţia din anul 1497), Varşovia, 1932, p. 3.

Dobrogea şi cu Dunărea şi mai puţin cu regiunea de dealuri împădurite dela Nord. De aceia şi în vremea Romanilor, „ad Moesiam", Sudul Basarabiei, ţinea de provincia Moesia, care cuprindea Dobrogea, iar în vremea lui Mircea, el stăpânea Chilia şi ţinutul dimprejur, ca o continuare firească a Dobrogei.

Intâlnirea lui Mircea cu Craiul Sigismund şi noile planuri de cruciată. La 23 Noemvrie 1406, Mircea sosea la mânăstirea Tismana, „mergând domnia mea către Severin, să se întâlnească cu craiul; atunci am ajuns la mânăstire... cu toţi egumenii mânăstireşti şi cu toţi boierii domniei mele" [33]). Ce rost avea această întâlnire dela Severin între cei doi vecini? Era o întâlnire solemnă; Mircea venea însoţit de o strălucită suită de boieri şi egumeni, Sigismund urma să calce odată mai mult pe pământ românesc, făcea deci el o vizită domnului Ţării Româneşti. La 19 Octombrie regele Ungariei se afla la Oradea-Mare [34]) şi se cobora încet spre Severin. Era desigur o întrevedere diplomatică, nu o expediţie războinică, de oarece se aflau la începutul iernii, când nu se trimit oştile în ţări depărtate. Nici un act oficial sau vre-o povestire de martori nu ne lasă să întrevedem cele ce s'au discutat în această întâlnire, care trebue să fi avut o însemnătate deosebită. Totuşi, cercetând împrejurările politice de atunci, ne putem face o părere asupra problemelor mai însemnate ce se puneau între stăpânitorii vecini.

Ungaria ieşise din criza grea care o zguduise timp de trei ani; Sigismund era din nou stăpân în ţara lui şi gata să înceapă lupte şi cuceriri în afară [35]). Imperiul turcesc era slăbit şi se dovedise că noul stăpânitor al părţii europene, Soliman, nu poate menţine întregi cuceririle lui Baiazid. Este deci foarte probabil că întâlnirea lui Mircea cu Sigismund avea de scop punerea la cale a unor lovituri împotriva Turcilor. Pentru această luptă în comun a creştinilor vecini împotriva Turcilor trebuiau luate înţelegeri prealabile şi cea dintâi a fost împăcarea lui Mircea cu Ştefan Lazarevici.

33) Hrisovul lui Mircea pentru Tismana, P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 68.

34) Zimmermann, *op. cit.*, III, p. 416 şi Fejer, *Codex diplomaticus,* X-4, p. 525.

35) N. Iorga, *Istoria Românilor,* III, p. 322 afirmă că atunci când a avut loc întâlnirea, Mircea „se înţelesese cu Turcii", era prieten cu sultanul, care-i dăduse Dobrogea şi părţile tătăreşti, ca unui vasal. In aceste condiţiuni întâlnirea cu Sigismund n'ar mai fi avut rost. Dar nici un izvor, nici măcar cele turceşti, nu afirmă că Mircea ar fi fost prietenul lui Soliman, iar Dobrogea, cum am văzut, a fost cucerită, nu cedată.

Fiul cneazului Lazăr fusese dușmanul domnului Țării Românești și prietenul lui Baiazid; luptase pe pământ românesc împotriva lui Mircea la Rovine și apoi iar se întâlniseră în tabere dușmane la Nicopole. Dar după moartea lui Baiazid se produsese o schimbare în politica stăpânitorului Sârbilor; Ștefan Lazarevici se făcuse vasalul regelui Sigismund, se căsătorise cu Elena Gattilusio sora Eugeniei Paleolog (soția regentului Ioan) și căpătase titlul de despot[36]. In războiul lui Ștefan Lazarevici cu sultanul Soliman el a fost ajutat și de contingente ungurești trimise de regele Sigismund[37]. Chiar în acel an, 1406, al întâlnirii dela Severin, se arată și primul semn al împăcării dintre Ștefan Lazarevici și Mircea. Despotul sârb dă un hrisov mânăstirii Tismana, prin care-i restitue moșiile și satele din Serbia dăruite odinioară de tatăl său stareţului Nicodim: „Am fost asuprit cu multe greutăți de către limbile streine mici și mari. împreună cu mânăstirile și călugării, scrie Ștefan Lazarevici în acest hrisov, am fost cu toții cuprinși de supărări ca și eu însumi, până când a binevoit bunul Dumnezeu să cerceteze pe oamenii lui, pe cari i-a scos din strâmtoare la loc larg și dela neputință la putere și dela supărare la veselie și m'a dus și pe mine, după bunătatea Lui, dela supunere la libertate și dela un scaun mai mic la cel mai înalt. Atunci și eu am dat libertate mânăstirilor și fiecăreia averea ei"[38]. Este o aluzie clară la schimbarea situației după liberarea Serbiei de sub jugul turcesc; despotul se arată ca desfăcut de sultan și de robie.

Impăcarea între Mircea și Ștefan Lazarevici și întâlnirea domnului Țării Românești cu regele Ungariei în același an, nu credem să fi fost o simplă coincidență; e foarte probabil că Sigismund, care acum era suzeranul și prietenul despotului, a mijlocit această apropiere între cei doi principi creștini, pe care voia să-i vadă luptând alături împotriva Turcilor. In cursul anului, Sigismund trimisese oștirea sa în Bosnia împotriva lui Ștefan Tvrtko II candidatul Turcilor și fusese ajutat și de despotul Ștefan[39]. Pe de altă parte,

36) V. Čorović, *Ștefan Lazarević*, în *Narodna Enciklopedjia*, II, p. 621—622 și Jirecek, *Geschichte der Serben*, II, p. 138 139.

37) Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigmund's*, I, p. 233—234.

38) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 69—72.

39) I. Radonić, Западна Европа и Балкански народи (Europa Apuseană și popoarele balcanice), Novi-Sad, 1905, p. 16 17 și același, *Der Grossvoevod von Bosnien Sandalj Hranić Kosača*, în Arhiv für slavische Philologie, XIX, 1896, p. 406 și Huber, *op. cit.*, II, p. 369 370.

împăratul bizantin stricase pacea cu sultanul Suliman şi cerea ajutor principilor creştini [40]. Regele Ungariei luase întinse măsuri în vederea unui război cu Turcii; poruncise întărirea oraşelor din Ardeal şi dăduse banatul Temişoarei pe seama unui comandant italian, florentinul Filippo Scolari, poreclit în aceste locuri Pippo Spano [41]. Pippo Spano a fost un luptător viteaz, care alături de Mircea ca vecin, a fost un apărător al Dunării împotriva Turcilor. În calitate de comite al Timişoarei a pus de s'au ridicat în Banat pe malul Dunării o cetate de piatră şi două cetăţi de lemn, „aşa încât nu mai era cu putinţă să treci fluviul, fără pierderi foarte grele". Orşova fu puternic întărită cu un castel pe mal şi lucrătorii erau siliţi să lucreze şi noaptea la lumina torţelor, ca să termine mai repede cetatea. După biografia sa scrisă la Florenţa, Pippo Spano învăţase şi româneşte şi ştia limbile străine „aşa de bine, încât le vorbea cu accent propriu,.. încât fiecare părea că este limba sa maternă" [42]. Intâlnirea între Sigismund şi Mircea trebue să fi fost în legătură şi cu instalarea comitetului florentin în Banat şi întărirea Orşovei la marginea Ţării Româneşti.

Cu toată trista experienţă suferită la Nicopole, Sigismund nu părăsise gândul unei cruciate generale a creştinilor împotriva Turcilor şi socotea că acum era prilejul potrivit. De aceia, trimitea solii noi la Veneţia şi papei Grigore XII. In solia trimisă la 1408 prin Guilielmo de Prato la Veneţia, regele Ungariei cerea republicii „să-l ajute cu corăbii mari, care să îmbarce la Licostomo pe oştenii săi, ca de acolo să poată fi duşi împotriva cetăţii Gallipoli". El cere şi altor creştini ajutor ca să poată împlini gândul său asupra cetăţii Gallipoli [43]. Textul acestei solii este foarte important, căci dacă

40) I. Radonić, *op. cit.*, p. 17—18.

41) N. Iorga, *Istoria Românilor,* III, p. 321—322.

42) *Vita di Filippo Scolari volgarmente chiamato Pippo Spano,* scritta da Domenico Mellini, Florenţa, apresso Giorgio Marescotti, 1570, in 12, p. 33. 66—67, 69. La 1426 Pippo Spano a luptat contra Turcilor în Ţara Românească; moare la Lipova puţin după aceia. Cf. şi F. Polidori, *Due vite di Filippo Scolari detto Pippo Spano con documenti e note,* în Archivio storico italiano, IV—1, Firenze, 1843, p. 116—232, pasajul despre Orşova la p. 178. Cf. şi monografia lui Stanoje Stanojević, *Pippo Spano,* Прилог српскоі историі почетком XV века (Contribuţie la istoria sârbă la începutul veacului al XV-lea), Belgrad, 1901.

43) S. Liubić, *Acta Ragusae* în *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium,* V. Zagreb, 1875, p. 136 138. Cf. pentru această solie şi încercările de cruciată ale lui Sigismund în anii 1407—1410, Beckman, *op. cit.,* p. 9—12.

oastea cruciată, ce urma să taie la Gallipoli legătura între Europa şi Asia peste Dardanele, trebuia să treacă pe la Chilia (Licostomo), care aparţinea lui Mircea, aceasta înseamnă că la acea dată Mircea era câştigat pentru cruciată. Era gata ca întotdeauna să puie ţara şi oastea sa la dispoziţia creştinătăţii. Dar cruciata era condiţionată de ajutorul flotei veneţiene şi de aceia nu izbuti. Republica dela Adriatica răspunse foarte vag la solia regelui Ungariei, că-şi va face datoria la timpul potrivit pentru nimicirea necredincioşilor [44]). Curând Sigismund se depărtă de preocupările de cruciată, fiind ales rege al Germaniei şi al Boemiei. E adevărat că alegerea regelui Ungariei la tronul german a fost motivată, „ca să lupte împotriva Turcilor cu toată creştinătatea" (1410) [45]). In solia trimisă chiar atunci de Sigismund papei Ioan XXIII prin Pippo Spano, el îi cerea să proclame îndată cruciata creştinătăţii întregi [46]), dar în realitate regele Ungariei nu mai întreprinde de atunci nimic serios împotriva Turcilor şi preocupările sale se îndreaptă în alte direcţii. Mircea simţi îndată această schimbare de atitudine şi luă măsurile sale pentru a nu rămâne iar singur în faţa duşmanului.

Sultanul Musa Celebi aliatul lui Mircea cel Bătrân. Până acum Mircea ştiuse să se folosească de luptele dintre fii lui Baiazid pentru a relua Dobrogea şi Silistra, dar după aceia a trecut la plan mai îndrăzneţ: să slăbească într'atâta Imperiul Semilunei, încât să-l facă inofensiv pentru creştinătate, să puie el pe un partizan al său în scaunul sultanilor, aşa încât să aibă toată Impărăţia la dispoziţia lui. Niciodată alt domn român nu a încercat aşa ceva şi izbânda, e drept temporară, a planului lui Mircea a însemnat punctul culminant al acţiunii sale politice.

Intre fii lui Baiazid se mai afla unul, care nu avusese până acum un rol prea însemnat, Musa, i-se zicea Celebi. Impărtăşise soarta tatălui său, adică fusese luat prizonier de către Timur Lenk în lupta dela Ankara, apoi după moartea lui Baiazid, fusese dat în paza emirului Caramaniei Mahomed II fiul lui Ala ed Din [47]). Caramania era un ţinut întins şi muntos aşezat în Sud-Estul Asiei Mici. Sultanul Soliman trimisese soli emirului, rugându-l să nu cumva să

44) Liubić, *op. cit.*

45) Beckmann, *op. cit.*, p. 13.

46) *Ibidem*, p. 14 şi urm.

47) Grousset, *op. cit.*, p. 538, Gibbons, *op. cit.*, p. 289 290, Hammer, *op. cit.*, I, p. 269.

libereze pe Musa, căci numai așa îl va avea pe el ca prieten [48]. Toate isvoarele, și cele creștine și cele turcești, sunt de acord că Mircea aflase că în aceste părți depărtate din Asia se găsea un principe din casa lui Baiazid și că a trimis soli la dânsul, să-l cheme, făgăduindu-i că-i va da tronul împărătesc. Nu Musa a cerut ajutor dela Mircea, ci întreaga lui întreprindere politică a pornit din inițiativa domnului Țării Românești. Unul din cronicarii turci spune că Mircea era mereu turburat de năvălirile prădalnice ale achingiilor, care atacau satele și drumurile din Țara Românească, ceiace arată că războiul cu Turcii nu încetase nici o clipă· Ca să scape de această pacoste, domnul român trimise un sol la Isfendijar, să-l cheme pe Musa [49]. Isfendijar era un principe musulman independent, care dispunea de porturile Sinope și Castemuni pe coasta Mării Negre. Era în mare dușmănie cu sultanul Soliman și încă dela 1404 se afla în război cu dânsul [50]. Prin Chilia se vor fi stabilit legături pe mare cu acel ținut. Solul lui Mircea sosit pe o corabie la Sinope, a fost trimis prin grija lui Isfendijar în Caramania, unde se afla Musa. Isfendijar dăduse solului muntean o scrisoare, făcându-i cunoscută dorința domnitorului român, care făgăduise fiului lui Baiazid domnia în împărăția tatălui său și pe fiica lui de soție. Musa Celebi a fost cuprins de o mare fericire la auzul aceștor știri și a părăsit Caramania, trecând în emiratul de Castemuni [51]. Alți cronicari turci afirmă dimpotrivă că solul român nu avu să-l caute pe Musa până în Caramania, căci el fugise mai înainte de acolo la Isfendijar, de frica fratelui său Soliman, care se apropiase cu oaste și că acela care l-a îndemnat pe Isfendijar să trimită pe Musa în Țara Românească, a fost Ali Pașa fostul mare vizir al lui Baiazid, cuceritorul de odinioară al Bulgariei. Toate izvoarele sunt însă de acord că Mircea l-a chemat pe Musa cu mari făgăduieli [52]. Sosirea sultanului prieten în Țara Românească

48) Aśik pașa zade, *op. cit.*, p. 72.

49) Leunclavius, *Historiae*, col. 432—433.

50) Clavijo, *op. cit.*, p. 107—108 cu descrierea portului Sinope la 1404 Gibbons, *op. cit.*, p. 291—292, Grousset, *op. cit.*, p. 532 și harta la p. 466.

51) Leunclavius, *loc. cit.*, și Sead ed Din, trad. Brattuti, *op. cit.*, p. 301

52) Așik pașa Zade, *op. cit.*, p. 72, Leunclavius, *Historiae*, col. 418 și acelaș, *Annales*, p. 20, Giese, *op. cit.*, p. 68, Urudj, apud Zawalinski, *Polska w Kronikach tureckich* (Polonia în cronicile turcești), p 25, Constantin Costenețchi, în Гласник, XLII, p. 292, Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 160 161. Ducas, ed. Bonn, p. 88 și cronografele rusești menționează și ele ajutorul dat d Mircea lui Musa, A. N. Popov, Обзоръ хронографовъ Русской редакціи. (Analiza cronografelor de redacție rusă), I, p. 205 și 208.

nească împreună cu solul muntean avu loc la sfârșitul anului 1409 sau la începutul anului următor [53]). Sosind pe o corabie pe Marea Neagră, pretendentul la tronul otoman trecu pe semne pe la Chilia și ajunse în sfârșit la curtea lui Mircea. „Bucuros de venirea lui, domnul Țării Românești i-a eșit înainte, l-a primit cu deosebită cinste și venerație, ca pe un împărat, tratându-l cu mâncări și băuturi alese, oferindu-i din belșug daruri diferite" [54]). „Mircea, zice cu acest prilej un alt cronicar turc, era un principe necredincios, un mare erou necredincios [55])". Este o luadă prețioasă care vine dela dușman și e caracteristic că e pusă în acest loc în cronicile turcești: atunci când Mircea era pe cale să dispuie de tronul sultanilor; în ea este un amestec de teamă și de admirație.

In convorbirile dintre ei, Musa, care se vedea de pe acum împărat, făgăduia domnului român răsplată strălucită, când va ajunge în scaunul părintesc, nu numai daruri, ci și ținuturi întinse din împărăția sa [56]). Pentru a-l lega mai mult de dânsul, zice cronica turcească, Mircea îi dădu pe fiica sa de soție, așa cum îi făgăduise prin solul trimis în Asia [57]). Această știre a cronicarului turc o socotim adevărată, căci nu era un lucru neobișnuit și scandalos ca o principesă creștină să intre în haremul împăratului musulman. Dimpotrivă, primii sultani au avut toți soțiile lor favorite dintre fiicele suveranilor creștini ortodoxi din Peninsula Balcanică. Sultanul Urkhan, primul dintre stăpânitorii turci în Europa, avu de soție pe Theodora, fiica împăratului bizantin Ioan VI Cantacuzino (1341–1355) [59]). Sultanul Murad a avut de soție pe fiica țarului Ioan Alexandru dela Târnova, soră cu Șișman și cu Strațimir dela Vidin. Baiazid a avut de soție favorită pe Olivera fiica lui Lazăr al Sârbilor, sora lui Ștefan Lazarevici și marea trecere și prietenie de

53) Novacović, *op. cit.*, p. 333 și Jirecek, *Geschichte der Serben*, II, p. 147, amândoi după Constantin Costenețchi admit data 1410, în primăvara acestui an începură luptele pentru tron. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I, p. 273 dă anul 1406, dar cronologia lui Hammer este greșită. După Hammer dă aceiași dată C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 473.

54) Leunclavius, *Historiae*, col. 433.

55) Giese, *op. cit.*, p. 65. Acest pasaj e tradus de Leunclavius, *op. cit.*, col. 418: „Vir inter Christianos fortissimus et accerrimus".

56) Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 160—161.

57) Leunclavius, *op. cit.*, col. 433.

58) Gibbons, *op. cit.*, p. 52—53 și Charles Diehl, *Histoire de l'Empire Byzantin*, Paris, 1924, p. 204.

59) Cf. Ducas, ed. Bonn, p. 356.

Mircea şi fiul său Mihail la bolniţa dela Cozia.

care s'a bucurat acesta din urmă pe lângă sultan își găsește explicația în această legătură. In sfârșit, o fiică a lui Teodor Paleolog despotul Moreii, fratele împăratului Manuel II, a fost soția lui Suleiman, fratele și predecesorul lui Musa [60]).

Mircea era desigur un luptător pentru creștinătate, aceasta a fost dela început până la sfârșit. Lucrarea de față este o mărturie pentru aceasta, pe când până acum nu a fost istoric care să nu admită, pe temeiul știrilor ce privesc pe Vlad vodă, că Mircea a plătit tribut dela început Turcilor. Dar căile luptei sale era ascunse, câștigarea lui Musa era una din aceste căi întoarse. De aceia Mircea nu s'a dat înlături dela nici o jertfă; trecerea fiicei sale în haremul sultanului a fost pentru un creștin o jertfă pentru țară, oricâtă cinste, bogăţii și strălucire va fi avut ea de câștigat de pe urma acestei însoțiri. Ştirea cronicarului turc, de obicei bine informat, ar putea totuși fi pusă la îndoială. Dar există o confirmare hotărîtoare; e vorba de o scrisoare a patriarhului ecumenic dela Constantinopol din 1411, în care se adresează unui principe rus, amintind cu dojană fapta lui Mircea, domnul ortodox al Ungrovlahiei, care și-a dat fiica necredinciosului sultan Musa [61]). Dojana patriarhului nu era însă izvorâtă numai din spirit curat creștin, patronul său, împăratul Manuel II dăduse și el o nepoată a lui în haremul sultanului, dar se înrudise cu rivalul lui Musa, Soliman sultanul în scaun. Așa că era un motiv politic în nemulțumirea Bizantinilor împotriva lui Mircea; ei erau aliaţii lui Soliman, iar domnul Ţării Românești era sprijinitorul lui Musa.

Mircea pregăti cu mână de maestru întreprinderea lui Musa pe tărâm diplomatic și militar. Mai întâi, căută să câștige alianțe: pe fiul său, probabil pe Vlad Dracul, îl trimise la împăratul bizantin, ca să-l câștige pentru Musa. Bizantinii se arătară la început încântați de o nouă turburare în imperiul păgân și făgăduiră chiar că vor da fiului lui Mircea împărăția lui Soliman întreagă, dacă acesta

60) A. Papadopulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen,* Speyer, 1938, p. 57 și tabla genealogică. Pentru felul cum erau cinstite femeile în prima epocă a cuceririi otomane, când se purtau cu fața descoperită și nu erau închise în harem, Gibbons, *op. cit.,* p. 157.

61) O copie a acestei scrisori se afla la regretatul istoric sârb St. Stanojević, care mi-a rezumat-o cu prilejul vizitei ce i-am făcut la Belgrad în 1934. Stanojević dorea s'o publice cu un comentar, dar moartea l-a răpit prea timpuriu. Scrisoarea patriarhului, îmi afirmase Stanojević, fusese tipărită într'o veche revistă provincială rusească consacrată literaturii. Nu am putut regăsi acea revistă, despre care nu am nici o precizare.

va cădea răpus, dar faţă de Musa nu se legară în nici un fel [62]. Acest plan, oricât de utopic, este interesant, căci arată dorinţa de a pune pe tronul împărăţiei otomane creştinizate pe fiul unui domn român. In realitate, în clipa hotărâtoare, împăratul bizantin ajută pe „ruda sa", sultanul Soliman.

Mai mult succes avu Mircea cu noul său prieten, Ştefan Lazarevici al Sârbilor, care se afla în război cu Soliman. Una din cronicile sârbeşti spune că Musa „a chemat pe Ştefan Lazarevici şi pe fratele său Vuk", adică în Ţara Românească, unde se afla [63]. Aceasta s'a făcut desigur, adăugăm noi, după sfatul lui Mircea. „Despotului Ştefan, Musa i-a trimis cuvinte puternice ca din Scriptură, ca în nume de frate (Musa era feciorul Oliverei, sora lui Ştefan), să-i ajute şi astfel să se răzbune de cele ce i-a făcut Soliman". După aceia, a trimis vorbe la fel lui Vuk şi altor principi sârbi [64]. Dar tronul turcesc nu se cucereşte numai cu oaste creştină. Atunci, poate spre mirarea boierilor şi preoţilor pravoslavnici dela curtea lui Mircea, se iviră în taină tot felul de demnitari musulmani: timarioţi feudali din Balcani, ba chiar şi paşale, în special solii lui Saragea-paşa dela Iamboli în Sudul Balcanilor. Oşteni creştini din Bulgaria, cari nădăjduiau libertate se înrolau în armata pretendentului [65]. Dar ajutorul principal îl dădu Mircea însuşi cu oastea sa, o oaste mare în frunte cu Dan voevod, nepotul domnului [65]. Mircea în persoană însoţi oastea până la granită, anume în cetatea Silistrei, de unde porni Musa spre cucerirea imperiului. Paşalele din părţile Dunării trec atunci de partea lui Musa, nemulţumiţi de purtarea nerăzboinică şi de viaţa desfrânată dusă de Soliman [67]. Urcan fiul lui Soliman, pornind cu oastea spre Ţara Românească, căutase să taie calea pretendentului, dar fu oprit şi apoi prins de căpeteniile turceşti din Bulgaria [68]. Se zice că aflând de năvălirea lui Musa cu oaste românească, Soliman care se afla în Asia, ar fi exclamat: „De

62) Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 160—161.

63) *Hronograf Jitomişlenski,* ed. Ducić, în Гласник Belgrad, XXXIII, 1871, p. 273.

64) Constantin Costenețchi, *ibidem,* XLII, p. 293.

65) Giese, *op. cit.,* p. 65, Constantin Costenețchi, *loc. cit., Cronica bulgară,* în Archiv für slavische Philologie, XIII, p. 535.

66) Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 161. Cred că e vorba de Dan II, fiul lui Dan I; el rămâne mai târziu la Constantinopol.

67) Aşik paşa Zade, *op. cit.,* p. 72, Giese, *op. cit.,* p. 65, Ducas, ed. Bonn, p. 88—89.

68) Sead ed Din, trad. Brattuti, *op. cit.,* p. 335.

ce veniți să-mi turburați petrecerea cu asemenea vești?" [69]). După ce stătu câtva timp la Iamboli la Saragea pașa Musa se uni cu oastea lui Ştefan Lazarevici, ce venise în persoană din Serbia în ajutorul său și apoi își continuă calea triumfală prin Turcia Europeană; la Adrianopol e proclamat împărat [70]), de acolo pornește spre Asia, să întâmpine pe fratele său, ce venea cu oaste mare împotriva lui. Sub zidurile bătrânului Bizanț cele două oști se ciocniră la *Cosmedion* pe Cornul de Aur, la 15 Iunie 1410. In oastea lui Musa, pe lângă contingentele date de pașalele din Europa, se aflau în primul Românii sub Dan și Sârbii sub Ştefan Lazarevici. Dar oștenii sălbateci din Asia într'un iuruș puternic înfrânseră cetele europene; Musa învins o luase la fugă, despotul Ştefan călare alergă în jurul brațului de mare și sosi la Galata [71]).

Despotul sârb obținu dela Impăratul Bizanțului o corabie, cu care trecu pe Marea Neagră la Chilia și astfel sosi fugar și învins la curtea lui Mircea, însoțit de „chesarul" Uglieșa, un stăpânitor sârb din Macedonia. „S'au urcat amândoi pe o corabie și au pornit spre Valahia", scrie Constantin Costenețchi, biograful lui Ştefan Lazarevici. „Acolo era stăpânitorul Valahiei, binecredinciosul și prea vestitul și marele voevod Mircea. Aceasta i-a întâmpinat cu mare dragoste și cinste și-l privește pe el (pe Ştefan) cu cei ce erau cu dânsul. Nu se sătura să privească la fața lui cu o dorință nemărgenită, fără încetare. Deci îl primi cu multă cinste, îi dădu de toate, cât avea nevoie, cai și de toate, câte se sfârșiseră în calea lui cea lungă. Şi astfel l-a călăuzit prin țara sa, făcându-l să treacă prin ea, ca și cum ar fi fost în țara lui, apoi a trecut prin Ungaria și a sosit la cetatea sa Golubaț" [72]). Despotul trecu deci prin Banat, căci, cum am spus, Serbia nu atingea pe atunci regiunea Crainei, stăpânită de Turci, după cucerirea statului dela Vidin. Intâlnirea dintre domnul Ţării Românești și Ştefan Lazarevici povestită atât de patetic de cronicarul contemporan, e un epizod interesant al legăturilor ce existau între cei doi principi ortodoxi, odinioară duș-

69) Aŝik pașa Zade, *loc. cit.*, J. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pesth, 1834, I, p. 274.

70) Chalkokondyl, ed. Darkò, p. 161.

71) *Ibidem*, p. 162, Constantin Costenețchi, ed. citată, p. 296, *Cronica bulgară*, ed. cit., p. 535.

72) Constantin Costenețchi, ed. cit., p. 296.

mani, apoi împrieteniţi în numele luptei comune [73]. Ei se vedeau acum pentru întâia oră. Ştefan Lazarevici era „un om înalt, frumos, sincer, iubitor de pace şi de dreptate", cum îl caracterizează cronicarul Windecke [74], Mircea era acum pe pragul bătrâneţii, un om vestit în lumea înconjurătoare, temut de Turci, care-l numeau erou al necredincioşilor, admirat de Sârbi şi de ceilalţi creştini.

Intre timp Musa se retrăgea; la 11 Iulie avu loc o nouă luptă între cei doi fraţi la Adrianopol şi oraşul fu cucerit de către Soliman [75]. Toate ostenelile lui Mircea se prăbuşiseră, dar domnul român era un om tenace şi răbdător şi despre el se poate zice că ştia să se ridice deasupra înfrângerii şi a loviturilor soartei.

Nefericitul Musa căută din nou adăpost spre Ţara Românească. Sosit la malul Dunării, el avu o nouă întâlnire cu Mircea şi cu Dan [76]. Acesta din urmă, comandantul oştirii româneşti de ajutor, scăpase cu viaţa din cele două înfrângeri şi urmase pe Musa în retragerea sa. Mircea încurajă pe feciorul lui Baiazid, îi dădu noi subsidii, cu ajutorul cărora în timpul iernii Musa se putu menţine în Serbia şi mai ales în Munţii Balcani, unde întreţinea legături cu toţi supuşii nemulţumiţi ai sultanului Soliman [77]. In primăvara

73) Melchisedec, *Grigore Ţamblac*, Acad. Rom. Anale, ers. II, VI, 1884, p. 31—32 pomeneşte această vizită, dar indus în eroare de istoricul rus Muraviev, confundă pe Ştefan Lazarevici cu Ştefan Deceanski şi pe biograful celui dintâi, Constantin Costeneţchi, cu biograful celui de-al doilea, Grigore Ţamblac. In cronografele ruseşti s'a păstrat o versiune a scrierii lui C. Costeneţchi într'o formă prescurtată şi neautentică (V. Jagić, *Ein Beitrag zur Serbischen Annalistik*, Archiv für slavische Philologie, II, 1878, p. 42). Pe aceasta a cunoscut-o Melchisedec şi după el alţi istorici români. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ed. IV, p. 492, confundă lupta dela Cosmedion (1410) cu cea dela Ankara (1402) şi crede că după această luptă a avut loc întâlnirea între Mircea şi despotul Ştefan. Numirea de „domnul Sauromaţiei" dată lui Mircea (Giurescu, *loc. cit.)* nu este în povestirea originală, ci numai în prelucrarea din secolul al XVII-lea (cf. N. Iorga, *Studii şi documente*, III, p. 3). Despre călătoria despotului în Valahia aminteşte şi o scrisoare din Raguza din August 1410: „Dominus despota, qui victi parti foverat,... tandemque coacta victoris potentia in Constantinopolitanam urbem fugam rapuit, quem illustrissimum civitatis imperatorem cum galeis suis versus Vlachiae partes remigare fecisse fertur". Novaković, *op. cit.*, p. 335, nota 1.

74) E. Windecke, *Das Leben König Sigmund's*, ed. von Hagen, Leipzig, 1886, p. 19.

75) Chalkokondyl, *op. cit*, p. 163, pentru dată, Novaković, *op. cit.*, p. 341.

76) Aşa înţeleg pasagiul obscur din Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 161: Μόρξεφ Δάνφ τῷ Δακίας ἡγεμόνι In ed. Bonn este Μόρδανῳ (p. 174).

77) Chalkokondyl, *l. c.* şi Novaković, *op. cit.*, p. 341.

anului 1411 războiul începe din nou, dar de astă dată fu scurt. Begii și pașalele din Europa pregătiți dinainte, trecură de partea lui Musa; el pătrunde în Adrianopol și înfrânge pe Soliman, care apoi, în timpul fugii spre Constantinopol e ucis într'un sat (Martie 1411) [78].

Astfel Mircea își atinsese ținta, la începutul anului 1411 domnea în Turcia un sultan devotat, care-i datora domnia și care pe semne îi asculta și sfaturile. Musa, probabil după sfatul lui Mircea, se împăcase cu creștinii; cu Veneția închieie un tratat de alianță solemnă la 3 Septembrie 1411 [79]. O cronică venețiană spune: „Acest Musa se înțelegea mai bine (decât alți sutani) cu creștinii și cu Venețienii, care obișnuiau să vie în părțile lui“ [80]. E posibil ca legăturile sultanului cu Veneția să fi fost mijlocite de Mircea; în Mai 1410, în preajma luptei nefericite dela Cosmedion, solul domnului Țării Românești se afla la Valona, mergând la Veneția, primul ambasador român pomenit în istorie în cetatea dogilor; probabil trimis pentru a susține interesele lui Musa [81]. Mircea apare ca un diplomat cu vederi depărtate, solii săi sunt la Castemuni, ca și în Caramania, la Bizanț și la Veneția.

In interior, Musa schimbă pe cei mai însemnați demnitari ai imperiului, numind între alții cadiascher, adică judecător al oștirii, pe Bedr Ed Din, un reformator religios vestit pe atunci, despre care vom mai avea prilejul să vorbim [82]. Pe Turcii din Europa nu-i iubea, căci trădaseră pe fratele său, dar pe slugile sale le răsplătea darnic, umplând vase de argint și fesurile ienicerilor cu aspri și florini [83].

Dar această situație nu ținu mult; mai puțin desigur decât va fi nădăjduit Mircea. Fratele celălalt Mohamed, care după căderea lui Soliman rămăsese singur stăpân în Asia, hotărî să unească în folosul său cele două frânturi ale moștenirii marelui Baiazid; cu aju-

78) Așik pașa zade, *ap. cit.*, p. 72—73, Giese, *op. cit.*, p. 67. Ducas, *l. c.* P. dată, Novaković, *op. cit.*, p. 342, care corectează data anului dată de Zinkeisen, dar data 5 Iunie din cronicile sârbești e inexactă; la 17 April senatul venețian aflase dela bailul din Bizanț de moartea lui Soliman și trimetea felicitări lui Musa (Iorga, *Notes et extraits*, I—1, 194).

79) Iorga, *op. cit.*, I 1, p. 200—202.

80) *ibidem*, p. 218 219.

81) *Monumenta Slavorum meridionalium*, VI, p. 105 și I. Minea, *op. cit.*, p. 121—122.

82) Giese, *op. cit.*, p. 67 și Așik pașa Zade, *op. cit.*, p. 121 122.

83) Giese, *op. cit.*, p. 68—69.

torul Bizantinilor el trecu în Europa, dar în prima ciocnire suferi o gravă înfrângere şi fu respins [84]). Dar şi situaţia lui Musa se înrăutăţea: mai întâi s'a produs o mare răscoală în Bulgaria, la Vidin şi apoi la Provadia, care fu deocamdată înăbuşită [85]). Curând după aceia, prietenia cu Ştefan Lazarevici se strică; despotul dorea stăpâniri întinse în Macedonia şi la Pirot, făgăduite de Musa, care nu se ţinuse de cuvânt. Sultanul sprijinise pe cneazul Gheorghe Brancovici din Sud în dauna lui Ştefan. In curând se ajunse la un război pe faţă între Sârbi şi sultanul Musa [86]). In acelaşi timp se ivi un pretedent la tronul padişahului, Urcan fiul lui Soliman, refugiat la Salonic sub stăpânire bizantină; Musa începe asediul Salonicului în 1412, dar curând îl ajunse lovitura definitivă din partea fratelui său Mohamed. Chemat prin solii de Ştefan Lazarevici [87]), Mohamed sosi din nou în Europa în 1413. Deşi învins întâi de Musa în lupta dela Verbiţa în Bulgaria [88]) el îşi refăcu oastea cu contingente sârbeşti şi greceşti şi răzbi definitiv pe fratele său în bătălia dela Samokov [89]). Musa încercă să fugă spre Ţara Românească, unde credea că va găsi un adăpost, dar fu prins înainte de a ajunge la Dunăre, pe malurile Iskerului, într'un loc mlăştinos (5 Iulie 1413) [90]). Fu dus în faţa fratelui său apoi „noapte făcură ceiace trebuia", spune cronicarul turc, încheind cu aceste cuvinte povestea vieţii nefericitului Musa [91]). Fiul lui Azeb Bey comandantul Azapilor izbuti singur dintre fruntaşii armatei lui Musa să ajungă la curtea lui

84) Chalkokondyl, ed. Darko, p. 167—169 şi Aşik paşa Zade, *op. cit.*, p. 74.

85) Chalkokondyl, p. 168, Aşik paşa Zade, p. 73, Giese, *op. cit.*, p. 69, Leunclavius, *Annales*, p. 21.

86) Chalkokondyl, p. 169, Novaković, *op. cit.*, p. 344 şi 351—357.

87) Constantin Costeneţchi, *op. cit.*, în Гласник, XLII, p. 307 şi Novaković, *op. cit.*, p. 353.

88) N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, I 1, p. 218—219 şi Novacović, *op. cit.*, p. 358, cu data Iunie 1413.

89) Novacović, *op. cit.*, p. 364, Chalkokondyl, p. 171, I. Radonić Дубровачка акта и повеле (Acte şi porunci din Dubrovnic), I, p. 226, Aşik paşa Zade, *op. cit.*, p. 74, Giese *op. cit.*, p. 70, Leunclavius, *Historiae*, col. 445, Th. Seif, *Der Abschnitt über die Osmanen des Sükrülach;* în *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, II, 1923, p. 103—104.

90) Chalkokndyl, ed. Darko, p. 172 şi Cronica sârbă la L. Stojanović, Старе српске родословіе и Летописи (Vechile genealogii şi cronici sârbeşti), Belgrad 1927, p. 224.

91) Aşik paşa Zade, *op. cit.*, p. 74.

Mircea [92]), pe când învăţatul Bedr Ed Din fu prins şi trimis la Nikeia în Asia [93]). Astfel fu sfârşitul lui Musa protejatul lui Mircea. după o domnie de doi ani şi câteva luni.

Dar oare Mircea l-a sprijinit până la urmă? Care a fost atitudinea domnului Ţării Româneşti faţă de sultanul Musa, în timpul conflictului lui cu Ştefan Lazarevici şi apoi cu ceilalţi creştini? E drept, cum am văzut, că Musa a căutat după înfrângere un ultim adăpost în Ţara Românească şi şeful Azapilor îl află chiar în stăpânirile lui Mircea. Dar pe de altă parte, în ultimele lupte ale lui Mohamed cu Musa cronicile nu mai pomenesc de contigentele valahe în oastea celui din urmă. Un fapt este foarte caracteristic în aceste împrejurări: când Ştefan Lazarevici strâmtorat de atacurile lui Musa, a trimis un sol la Mohamed, chemându-l din nou în Europa şi făgăduindu-i sprijinul său, aflăm că *solul a trecut prin Ţara Românească:* „Despotul Ştefan a trimis prin Ţara Vlahiei către sultanul Răsăritului (Mohamed) să vie şi să nu întârzie: Să te uneşti cu oastea mea, să-l lovim împreună (pe Musa)" [94]). Solul care chemase pe duşmanul lui Musa era deci trimis cu ştirea lui Mircea, care a mijlocit trecerea lui spre Asia, probabil prin Chilia.

Pe de altă parte, după izbânda sa asupra lui Musa, Mohamed dădu o mare masă, ca de încoronare, la care între alţi soli luară parte lângă învingători şi cei veniţi din Ţara Românească, desigur pentru felicitări şi urări de domnie lungă [95]). Dela început, poate chiar înainte de victorie, solii lui Mircea se aflau lângă Mahomed şi acesta îi primeşte prieteneşte. Era deci o legătură între ei. Rezultă deci din aceste fapte că Mircea nu l-a sprijinit pe „sultanul său" până la sfârşit. Deşi nu a luat pe faţă partea duşmanilor lui, ceiace a îngăduit lui Musa să năzuiască în ultima clipă către dânsul, totuşi a mijlocit pe ascuns căderea lui. Care să fie cauza acestei schimbări de atitudini? Bănuim că ruptura şi războiul între Musa şi Ştefan Lazarevici a fost cauza îndepărtării lui Mircea de dânsul. Domnul Ţării Româneşti vede că noul sultan începe să reia politica de cuceriri a tatălui său împotriva creştinilor, deci nu a mai putut avea încredere într'însul şi a trecut de partea duşmanului său. Căderea lui Musa n'a fost deci o înfrângere politică pentru Mircea, el

92) *Ibidem,* şi Giese, *op. cit.,* p. 71 şi Leunclavius, *Historiae,* col. 445.
93) Giese, *loc. cit.*
94) Constantin Costeneţchi, ed. cit.. p. 307.
95) Ducas, ed. Bonn, p. 97.

a pregătit-o, cel puțin la început, a înlăturat urmările rele ce putea aduce asupra lui.

A treia alianță a lui Mircea cu Polonia. In timpul luptei militare și diplomatice a lui Mircea în Imperiul Otoman, el a fost nevoit să ție seamă în fiece clipă și de împrejurările și raportul de forțe din Ungaria și Polonia. Mircea era diplomat abil ca și alți domni ai țărilor noastre, în special marele Ștefan al Moldovei. Aceste țări mici erau nevoite să știe să se strecoare între poftele hrăpărețe ale marilor vecini și sprijinindu-se când pe unul, când pe altul, după raportul de forțe ce se schimba mereu, izbuteau să înlăture loviturile. Sub Mircea se pot urmări fazele acestei politici voevodale, care corespund cu schimbările situației interne din Polonia și Ungaria. Prima fază, la începutul domniei, când Ungaria era în război civil pentru tron și o răscoală a nobililor; atunci s'a încheiat prima alianță a lui Mircea cu Vladislav Iagello, care tocmai reunise sub sceptrul său Polonia și Litvania (1389—1391). După ce însă Sigismund al Ungariei izbuti să fie stăpân în țară, iar Turcii amenințau Țara Românească și Polonii erau prietenii lor, Mircea semnează tratatul dela Brașov cu regele Ungariei la 1395. In timpul celui de-al doilea război civil din Ungaria (1401—1403), Mircea se îndreaptă iar spre Polonia și încheie a doua alianță cu regele Vladislav la 1403. Când însă craiul dela Buda supune din nou pe rebeli și pregătește o nouă cruciată, îndată are loc întâlnirea dela Severin (1406) și alipirea lui Mircea de cruciata ce se pregătea. In anii 1410—1411 se produce în sfârșit a treia alianță a lui Mircea cu Polonia. Observăm că înnoirea actelor de alianță în scris, la intervale așa de scurte, în aceiași domnie, nu se explică decât prin faptul că între timp se produseseră din partea domnului Țării Românești acțiuni politice contrare. E ușor de înțeles ce a provocat această ultimă schimbare în politica lui Mircea: trei fapte de politică generală au contribuit la aceasta. Musa domnea atunci în Imperiul Otoman și acțiunea de ajutor a lui Mircea nu constituia o părăsire a cauzei creștine de către dânsul, dimpotrivă era singura acțiune reală întreprinsă atunci în interesul acestei cauze, pe lângă atâtea îndemnuri și strigăte zadarnice ce umpleau Europa în vederea unei cruciate, ce nu pornea niciodată. Dar Sigismund n'a înțeles jocul politic al lui Mircea; chiar în timpul domniei lui Musa ,el a continuat să ceară papei și principilor creștini să pornească cu oaste împotriva păgânului. La 1411 Pippo Spano fusese trimis la papă să ceară proclamarea cruciatei și tot atunci Sigismund scria împăratului Manuel

Paleolog că va începe războiul cu Turcii în vara anului următor, ceiace de altfel n'a putut împlini [96]). Dar în acest război Mircea era aliatul Turcului, adică al lui Musa, deci duşmanul lui Sigismund. Aceasta a fost fireşte una din pricinile noii alianţe cu Polonia a domnului dela Argeş. Dar mai era o altă consideraţie care-l apropia de regele Vladislav Iagello. Acesta câştigase o faimă europeană cu izbânda sa hotărîtoare împotriva Cavalerilor Teutoni la Tannemberg sau Grünwald, la 15 Iulie 1410. Marele maestru al ordinului fu ucis în luptă, cavaleria teutonă nimicită şi regele polon apare ca un mare şef militar, pe când Sigismund promitea mereu expediţii şi nu împlinea nimic.

Sigismund de Luxemburg e ales tocmai atunci rege al Germaniei (Septembrie 1410), apoi al Romanilor în anul următor, luase în stăpânire din nou Brandenburgul şi tindea la tronul Boemiei· Se depărtase deci de Sud-Estul Europei şi nimeni nu se mai putea întemeia în aceste părţi pe sprijinul lui. Acestea au fost temeiurile celei de-a treia alianţe. Dar alegerea cea nouă între Polonia şi Ungaria, pe care era silit s'o facă acum Mircea, se arată primejdioasă în împrejurări deosebit de grele. Intre cele două ţări vecine izbucnise războiul. Polonii erau învinuiţi că sprijiniseră răscoalele nobililor din Ungaria, Sigismund la rândul său ajutase pe Cavalerii Teutoni. La 20 Iunie 1410, la cererea stăruitoare a marelui maestru al cavalerilor, Sigismund declarase război Polonilor, dar nu interveni la timp ca să poată împiedica înfrângerea cavalerilor la Tannenberg. Abia după dezastru, Ştibor voevodul Ardealului, vechiul prieten al lui Mircea, atacă Polonia prin Carpaţi şi pătrunde în Galiţia; e însă respins şi silit să se retragă. Intre timp, cavalerii din Prusia, înfrânţi, cer pace şi o încheie la Thorn (1 Februarie 1411). Sigismund declară însă că nu recunoaşte pacea şi va continua războiul, dar în Martie 1411 se încheie totuşi armistiţiul polono-maghiar prin Ştibor, deşi la sfârşitul anului lucrurile se strică din nou între cei doi vecini. Abia la 15 Martie 1412 are loc la Lublau împăcarea definitivă între Sigismund şi Vladislav [97]).

Tocmai în această epocă de criză cade înnoirea alianţei lui Mircea, ea are deci o deosebită semnificaţie. Apropierea lui Mircea de Polonia s'a putut face, ca şi alte dăţi, cu mijlocirea Moldovei.

96) Beckmann, *op. cit.*, p. 37 şi 59.

97) Pentru aceste împrejurări R. Arndt, *Die Beziehungen Konig Sigmunds zu Polen*, Halle, 1897, p. 64—66, Huber, *Geschichte Österreichs*, II, p. 522, Beckmann, *op. cit.*, p. 64—66, Aschbach, *op. cit.*, I, p. 310 şi urm,

Alexandru cel Bun era prieten cu Vladislav şi cu Vitold al Litvaniei. In 1406, când Vitold era în război cu cneazul rus Alexandru de Starodub şi cu Vasile al Moscovei, informaţii aduse în Prusia arată că în oastea ducelui litvan erau foarte mulţi Moldoveni [98]. Această ştire neobservată până acum, *este prima dovadă a unei lupte a Românilor cu Ruşii Moscoviţi acum cinci sute şi ceva de ani.*

La 25 Mai 1411, în timpul războiului polon-ungar, Alexandru dădea din Roman o confirmare a omagiului de vasal, în care se adăuga precis, în legătură cu evenimentele contemporane: „Dacă cumva craiul unguresc ar porni împotriva domnului nostru, craiului Poloniei, Dumnezeu să nu dea aceasta, atunci noi avem să pornim împotriva ţării sale, a ţării craiului unguresc". Bineînţeles că actul conţine şi îndatorirea reciprocă a regelui Poloniei faţă de domnul Moldovei. Cu o lună înainte, la 12 Aprilie, Vladislav, care avea nevoe de vasalul său, se obligase să restitue domnnului dela Suceava datoria rămasă neplătită dela Petru al Muşatei [99]. Dar alianţa lui Mircea a precedat aceste legături ale Moldovei cu Polonii. Incă din 1409 domnul muntean înnoise vechiul tratat de negoţ al negustorilor din Liov, modificând întrucâtva condiţiunile celui din 1403 [100]. A urmat un an mai târziu tratatul de alianţă politică; tratat compus din două diplome, una dată de Vladislav Iagello, cealaltă de Mircea. *Prima este până acum necunoscută istoricilor noştri şi a rămas inedită.* La 6 Februarie 1410 din Jedlinia regele Poloniei Vladislav dă o scrisoare în limba latină „magnificului domn Mircea voevodul Basarabiei, amicului nostru sincer şi ales", prin care arată că „celelalte acte (de alianţă) date de noi până acum vrem să le ţinem tare şi inviolabil şi le întărim în chip definitiv. Iar Mircea voevodul, prietenul nostru ales, deasemenea are să ţie în schimb inviolabil şi nestricat cele făgăduite în scrisorile sale date măriei noastre" [101]. Acest act al regelui confirmând alianţa, arată că iniţiativa reluării prietenii vine din partea regelui polon, care a solicitat alianţa domnului român, de oarece el întâi confirmă vechile

98) *Codex Vitoldi,* în *Monumenta Medii Aevi historica res gestae Poloniae illustrantia,* VI, p. 136, din 13 Octombrie 1406.

99) Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* II, p. 637—638 şi 640. Cf. C. Racoviţă, *Inceputurile suzeranităţii polone asupra Moldovei;* în Revista Istorică Română, X, 1940, p. 263.

100) Vezi mai sus pag. 103.

101) Originalul în Biblioteca Czartoryski, Cracovia, *Peceţi,* nr. 283, cf. anexa III.

acte şi cere ca Mircea să facă la fel. Prezenţa acestui document într'o arhivă polonă şi nu la noi în ţară, este probabil explicabilă prin aceia că actul n'a fost trimis şi a rămas în arhive până la încheierea definitivă a tratativelor în anul viitor, când şi Mircea a trimis exemplarul său al alianţei. Atunci Vladislav Iagello a trimis poate un act modificat[102]. La 17 Mai 1411, cu opt zile înaintea tratatului lui Alexandru, Mircea dă din Giurgiu o confirmare a alianţei cu Vladislav Iagello, care este de astă dată o alianţă defensivă împotriva Ungariei. Mircea se obligă ca atunci când regele Vladislav îi va cere ajutor împotriva Ungariei, să-l ajute cu toată puterea lui. Dacă regele Ungariei ar ataca stăpânirile Poloniei, „făgăduim, zice Mircea, să lovim puternic hotarele regatului unguresc cu oştirile noastre, prădând cu incendiul şi cu toate relele". La fel se lega şi regele Vladislav faţă de Mircea. Toate vechile legături se întăresc din nou, dar împotriva altor duşmani va rămâne la buna plăcere a părţilor să se ajute, „după cum obişnuiesc să facă prietenii şi fratele faţă de frate". Ca rude[103] îşi vor da toate informaţiile asupra duşmanilor şi-i vor împiedica relele intenţii. Actul este cel mai cuprinzător şi mai prietenesc dintre toate cele încheiate între Mircea şi Vladislav Iagello şi este datat la 17 Mai 1411 din Giurgiu[104]. Acest tratat era o alianţă făţişe îndreptată împotriva Ungariei în timpul războiului polono-ungar şi întocmai ca şi tratatul lui Alexandru cel Bun dat câteva zile mai târziu. Am arătat mai sus dece Mircea era nevoit de împrejurările politice să ia partea Poloniei. Domnul muntean se simţea tare, având asigurată prietenia sultanului Musa, care domnea atunci şi de aceia a cutezat să se alieze în chip aşa de făţiş împotriva regelui Sigismund.

Regele Ungariei se apropiase personal în cursul anului 1411 de graniţele Ţării Româneşti, la 4 Mai era la Oradea Mare, la 4

102) Jedlinia, unde s'a încheiat tratatul e la Răsărit de Radom. Regele Vladislav se afla acolo în cursul călătoriei, în care pregătea oastea împotriva Cavalerilor Teutoni. La Jedlinia se iveşte atunci şi Herman de Cylli, vărul reginei Ana cu propuneri din Ungaria (W. Golębiowski, *Panowania Władisława Jagełły* — Domnia lui Vladislav Iagello, I, Varşovia, 1846, p. 129). Am spus că există indicii că Herman de Cylli ar fi fost rudă cu Mircea.

103) Pentru această rudenie, vezi mai sus, p. 50—53.

104) Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 472—473, citeşte locul de unde emană diploma *Imoiow,* dar în facsimilul dela tabla III, la sfârşitul volumului citesc *Giorgiow.* Actul are pecetia mare a lui Mircea, cea mică şi nouă sigilii ale boierilor munteni.

Iunie la Timişoara şi la 13 şi 14 ale lunei la Sân Imbru pe Timiş [105]. Această călătorie avea ceva ameninţător pentru Mircea sau însemna o pregătire a apărării graniţelor în vederea unui eventual atac românesc.

Dar duşmănia dintre Sigismund al Ungariei şi Vladislav al Poloniei nu ţinu mult timp. La 15 Martie 1412 la Lublau în Zips se încheie un tratat între cei doi regi, în care toate problemele controversate sunt aplanate. Tratatul era îndreptat împotriva Turcilor şi cuprinde o clauză privitoare la Moldova: Alexandru cel Bun e recunoscut de Sigismund ca vasal al Poloniei, dar va fi obligat să ajute şi pe regele Ungariei în cruciata ce va întreprinde contra Turcilor. Dacă domnul Moldovei nu va trimite oastea sa împotriva Turcilor odată cu a lui Sigismund, ţara lui va fi supusă şi împărţită între Polonia şi Ungaria, după o linie de demarcaţie ce începe în Carpaţii Bucovinei, trece lângă Siret şi prin care Iaşii rămân Poloniei, Bârladul Ungariei; linia trece apoi Prutul prin păduri, prin stepă (campi deserti) până la mare, lăsând Cetatea Albă Poloniei şi Chilia Ungariei [106]. Bănuiala la adresa lui Alexandru al Moldovei că nu ar fi alături de creştini şi n'ar vrea să le dea ajutor împotriva Turcilor, în care caz ţara lui urma să fie împărţită, se explică într'un singur fel. Alexandru era prietenul lui Mircea, care-l pusese în scaun, iar Mircea era aliatul sultanului Musa care domnea atunci. *Deci influenţat de Mircea Alexandru ar putea să refuze participarea la războiul împotriva păgânilor,* adică a sultanului Musa.

Este clar că împăcarea între cei doi regi se făcuse în vederea războiului ce-l anunţa mereu Sigismund împotriva Turcilor. Regele Ungariei se grăbise să trimită scrisori tuturor principilor creştini, dându-le veste că a făcut pace cu Polonia şi că s'a aliat cu regele

105) W. Altmann, *Die Urkunden Kaiser Sigmunds, (Regesta Imperii,* X—XI), Innsbruck, 1896, I, Nr. 34—38.

106) Actul redactat în trei exemplare cu mici deosebiri. Exemplarul lui Sigismund în Hurmuzaki, *Documente,* I—2, p. 483—487, al lui Vladislav în Fejér, X, p. 272—282, al lui Vitold, *Codex Vitoldi (Monumenta Medii Aevi Poloniae, VI),* p. 228—238, cf. Dlugosz, *op. cit.,* I—2, col. 321 326 (exemplarul lui Sigismund). O analiză a actului şi a ediţiilor, O. Górka, *Zagadnienie Czarnomorskie w polityce Polski* (Problema Mării Negre în politica poloniei), în Przegład Historyczny, X, p. 364—366. In ediţia Przedziecki a lui Dlugosz, *Operă Omnia,* IV, p. 137, aşa zisă ediţie critică, e sărit un rând din textul tratatului, ceiace a făcut pe N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes,* I, Halle, 1905, p. 300 să înţeleagă că Cetatea Albă intra în zona un—

Vladislav pentru a combate pe necredincioşi [107]. Mircea prietenul lui Musa nu putea privi cu ochi buni o asemenea înţelegere, dar îşi luase din vreme asigurări. Incă dela 10 Martie, două zile înainte de încheierea tratatului, „oaspeţii din Ţara Românească", adică solii lui Mircea poposiră la Sącz, localitate din Carpaţi, la 50 km. de Lublau. Regele Vladislav se afla în acea zi acolo şi sta să plece în întâmpinarea regelui Ungariei. Socotelile curţii polone înseamnă că s'a dat o masă în cinstea solilor lui Mircea, iar seara regele a plecat spre Lublau [108]. Deci, chiar în preziua întâlnirei cu regele ungur, Vladislav Iagello avusese o consfătuire cu solii munteni. Aceşti soli rămaseră la Sącz, adică în imediata apropiere a locului conferinţei, în tot timpul tratărilor. La 31 Mart, când regina Ana a Poloniei (din familia Cylli) se întoarse dela Lublau, unde însoţise pe soţul ei, ea primi din nou la masă pe solii domnului dela Argeş, „iar după masă Basarabii (Muntenii) au plecat", înseamnă economul curţii polone [109]. Credem că astfel Mircea a trimis „observatori" în preajma conferinţei celor doi regi, cari n'au plecat până nu vor fi primit asigurări că Ţara Românească nu se află în primejdie de pe urma tratatului încheiat. Această părere se confirmă prin împrejurările ce au urmat. După încheierea tratatului dela Lublau, regele Vladislav trimise pe regină acasă, iar el urmă pe Sigismund la Buda, mai ales pentru a asista la petrecerile strălucite ce le oferea regele Ungariei. Acolo, în capitala Ungariei se ivi şi Ştefan Lazarevici în persoană, să ceară ajutor împotriva lui Musa, cu care acum era duşman [109]. In acelaşi timp sosiră solii împăratului tătar al Chipceacului, Bolad, oferind celor doi regi o alianţă

gurească şi Chilia în cea polonă, pe când în realitate e invers. Pomenirea Chiliei în împărţirea Moldovei a făcut pe unii istorici să creadă că acest port fusese atunci cucerit de Alexandru cel Bun dela Mircea (Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă,* p. 76, crede că erau două Chilii, una munteană, alta moldoveană). Deoarece Chilia, cu regiunea „spre părţile tătăreşti" a fost a lui Mircea până la moartea lui, singura explicaţie este că Ungurii voiau să ia în lotul lor această cetate munteană, Mircea fiind bănuit cu drept cuvânt că nu se va alipi nici el la cruciata proiectată contra lui Musa. In tratatul dela Lublau nu se precizează dealtfel că cetatea Chiliei ar fi a domnului Moldovei. Aşa înţelege lucrurile şi I. Bogdan, *Inscripţiile dela Cetatea Albă,* Acad. Rom. Memor. sec. ist. XXX, 1908, p. 31 (341).

107) Beckmann, *op. cit.,* p. 67.

108) Przedziecki, *Zycie domowe Wladislawa Jagello* (Viaţa casnică a lui Vladislav Iagello) Biblioteka Warszawska, 1854, II, p. 537.

109) *ibidem,* p. 538.

şi daruri, anume trei cămile acoperite cu catifea [110]). Dar în timpul festivităţilor şi conferinţelor dela Buda, solii lui Mircea se aflau şi ei de faţă, după cum ne arată un raport despre întâlnirile din capitala regelui Ungariei [111]). Cavalerii români luară deasemenea parte la întrecerile şi turnirele ce se dădură atunci la Buda [112]). Mircea era deci prezent la toate aceste tratări diplomatice; pe de o parte voia să se asigure că nici o măsură nu se va lua împotriva lui, pe de alta, cum am spus, el începea să uneltească împotriva fostului său protejat, Musa, de când acesta stricase prietenia cu Ştefan Lazarevici.

Dealtfel cruciata contra Turcilor a fost din nou amânată, ca de obicei. Sigismund a început să se preocupe de un conciliu pentru împăcarea schismei bisericeşti, de războiul cu Veneţia pentru Dalmaţia, război în care, câteva luni după întrevederea dela Buda, suferi o înfrângere hotărâtoare [113]). Dela 1414 până la 1419 regele Sigismund nici n'a călcat în Ungaria [114]), iar regele Poloniei, care nu era ameninţat direct nu a făcut nicio mişcare împotriva Turcilor. Bătrânul diplomat şi războinic, om practic şi cu experienţă, Mircea va fi privit cu destulă ironie marile planuri şi declaraţiile pompoase ale crailor creştini, cari însă nu se apucau de nimic.

Impăcarea Poloniei cu Ungaria fusese pentru el un prilej bine venit să se împace şi dânsul cu Sigismund: în 1413 Mircea confirmă prin tratatul dat la Câmpu-Lung tariful vamal al negustorilor braşoveni ce veneau în Ţara Românească [115]). Dar în acelaşi timp Mircea păstrase legăturile prieteneşti şi cu Polonia; chiar o rudă de aproape a regelui Vladislav, nepotul său de frate Sigis-

110) Beckmann, *op. cit.*, p. 70—71, Dlugosz, *op. cit.*, I—2, col. 328 (numeşte pe sultan Zeledin. Pentru numele exact, cf. Grousset, *op. cit.*, p. 548).

111) Publicat de Aschbach, *op. cit.*, în anexă, p. 441 442, din Buda, 22 Mai 1412.

112) Dlugosz, *op. cit.*, I—2, col. 327—328, cf. şi mai sus, p. 134. Ortvay, *op. cit.*, p. 471 publică o listă contemporană a participanţilor adunării dela Buda, în care figurează: „*Der Mürryanus mit M (o mie) Pferden*". Să fie o formă conruptă pentru numele lui Mircea?

113) Bătălia dela Motta, 24 August 1412, cf. Beckmann, *op. cit.*, p. 82.

114) Itinerarul lui Sigismund în aceşti ani la Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigmunds*, II, p. 460—483.

115) Zimmermann, *op. cit.*, *III*, 544—548 (actul lui Ştibor pentru tariful vamal din 1412). Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul*, p. 3—6, Hurmuzaki, *Documente*, XV—1, p. 8—10. Pentru aceste tratate comerciale, vezi mai sus, p. 96—97.

mund-Korybut, fiul lui Swidrigailo a făcut o călătorie în Ţara Românească şi l-a vizitat pe Mircea la curtea lui în 1414 [116]. Desigur că această vizită princiară a avut un scop politic, pe care nu-l cunoaștem mai de aproape.

Tocmai în acel an se deschisese la 15 Noembrie conciliul dela Constanța, la care adunare internaţională a bisercii Mircea a fost iarăşi prezent prin solul său boierul Dragomir [117]. In timpul conciliului regele Sigismund declară într'o cuvântare părinţilor și solilor adunaţi că gândul său este de a libera Sf. Mormânt și de a scoate pe creștinii schismatici de sub jugul Turcilor [118]. Pe semne spre a dovedi seriozitatea intenţiei sale, el porni îndată după aceia într'o călătorie la Paris și la Londra, cu scopul de a aplana Războiul de 100 de ani între Franța și Anglia [119]. In lipsa lui Sigismund, plecat pe tărâmuri depărtate, conciliul din Constanţa încredinţează protecţia regatului Ungariei regelui Vladislav Iagello al Poloniei și vărului său Vitold, ca să ia în mână apărarea acestei ţări împotriva Turcilor [120]. In aceste condiţiuni politice apropierea lui Mircea de Polonia era un fapt dela sine înțeles. Regele Poloniei primi atunci un nou omagiu din partea lui Alexandru cel Bun la Sniatyn, unde se întâlniră cei doi vecini [121], iar în același timp cu domnul Moldovei se iviră în orășelul din Pocuţia și solii patriarhului dela Constantinopol și ai împăratului bizantin cu scrisori, cerând ca în urma strâmtorării din partea Turcilor, să li se trimeată grâne pentru aprovizionarea populaţiei din Bizanț. Regele le trimise în adevăr cele cerute cu corăbiile sale pe Marea Neagră, pornite din portul Cociubei (azi Odessa) [122]. E posibil ca la venire solii bizantini să nu fi apucat aceiași cale, destul de rară, ci să fi venit la Sniatyn odată cu drept credinciosul domn al Moldovei, stră-

116) Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 293, D. D. Zubrycki, *Kronika miasta Lwowa* (Cronica orașului Lemberg), Lemberg, 1844, p. 80 şi A. Lewicki, *Zarys historji Polski*, (Prescurtare din istoria Poloniei), Cracovia, 1923, p. 158. Sigismut Korybut fu ales mai târziu de către Husiţi rege al Boemiei, dar el nu primi (1424), L. Golębiowski, *op. cit.*, I, p. 449.

117) Vezi mai sus, p. 117.

118) Beckmann, *op. cit.*, p. 89, 13 Iulie 1415.

119) *Ibidem*, p. 90.

120) Golębiowski, *op. cit.*, I, p. 242. Incheierea conciliului la Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducati Lithuaniae*, Wilna, 1758, I, sub 6 August 1415.

121) Dlugosz, *op. cit.*, I—2, p. 367.

122) *Ibidem*.

bătând prin ţara lui dela Cetatea Albă. Dar în afară de acest ajutor dat Grecilor, Vladislav Iagello nu luă prea în serios misiunea ce i-o încredinţa conciliul dela Constanţa, adică apărarea împotriva Turcilor.

In legătură cu apropierea între Mircea și Vladislav Iagello, în această epocă, când regele Ungariei era absent, iar grija creştinătăţii dela Dunăre o avea regele Poloniei, este o scrisoare a lui Mircea către Vladislav, una din cele mai frumoase și interesante ale marelui domn. Mircea care se intitulează, „domn autocrat a toată ţara Basarabească, al părţilor de peste munţi şi domn al multor cetăţi turcești", scrie „părintelui meu, marelui rege Vladislav,... credincioasă prietenie şi închinăciune iubitoare". „Ai scris, spune Mircea, scrisoarea ta către mine cu dojană și multe jeluieşti asupra mea, că eu am spus boierilor și domnilor unguri în scrisorile mele şi ei au spus regelui unguresc că tu ai trimis scrisorile tale şi solii ca să te unești cu Turcii în prietenie, să ridicaţi război spre paguba tuturor creștinilor și a regelui ungur. De aceste cuvinte ale mele, părintele meu, ești liber: eu sunt adevăratul tău prieten și dela început și acum și de aceste vorbe nu știu nimic; eu al tău sunt și copiii mei, câţi sânt, sunt nepoţii tăi şi copiii tăi, ca şi ai mei. Ci solii tăi, cari au umblat mai de mult prin mijlocul Ungurilor, dela dânșii ce ar fi vorbit, căci dela mine ne este nici un cuvânt către Unguri, nici o scrisoare n'am trimis. Dacă nu crezi că e așa cum îţi spun, tu întreabă pe Unguri, dacă am trimis scrisori de-ale mele, ei îţi vor spune dacă nu e așa și tu te vei convinge". Această scrisoare, un exemplar al stilului diplomatic al domnului român, un stil cam popular, dar dârz, al unui om care știe să-și apere dreptatea, este una din prea rarele expansiuni ale lui Mircea, care ne îngădue să-l cunoaștem mai de aproape. Scrisoarea e dată din Giurgiu la 10 August, fără data anului, dar noi socotim că este din 1415, dacă o punem în legătură cu anume fapte bine cunoscute, la care se raportă aluziile lui Mircea [123].

123) Scrisoarea a fost publicată de mai multe ori: N. Murazkiević, în Записки Одесскаго Общества, IV, 1860, p. 322—3, V. A. Ulianiţkii, Матеріалы для исторіи взаимнихъ отношеніи Россіи, Польшии, Молдавіи, Валахіи и Турціи (Materiale despre legăturile dintre Rusia, Polonia, Moldova, Valahia şi Turcia), Moscova, 1887, p. 14—15, Hurmuzachi, *Documente,* I—2, p. 825—826, L. Miletić, Дако-ромынитѣ и тѣхната славянска писемность (Daco-Românii şi literatura lor slavonă), în Сборникъ за народни умотворении. IX, 1893, p. 298, I. Ogienko, Двї грамоті воеводі валашського Ивана Мирчі великого (Două diplome ale

Anume la sfârşitul anului 1414 sau la începutul anului următor, când Sigismund se afla încă la Constanţa, trecură nişte soli turci prin Ţara Românească şi Moldova şi ajunseră la graniţele Poloniei, de unde propuseră regelui polon încheierea unui tratat de alianţă cu sultanul. Regele Vladislav se grăbi să scrie lui Sigismund la Constanţa, întrebându-l ce trebue să facă şi dacă e cazul să-l cuprindă şi pe el cu regatul Ungariei în tratat· Sigismund răspunde încântat că s'ar putea face pace cu Turcii, încredinţând interesele sale regelui Poloniei şi rugându-l să obţie o pace perpetuă, iar dacă nu se poate, să încheie în numele său măcar un armistiţiu pe

voevodului muntean Ioan Mircea cel Mare), în Bizantinoslavica, III 2, 1931, p. 419 420, St. Nicolaescu, *Documente inedite dela Mircea c l Bătrân,* p. 44—46. Originalul în Arhivul Principal din Varşovia, mapa IX 2, o fotografie în posesia noastră. Pentru datare sunt tot felul de hipoteze: Onciul, *Mircea cel Bătrân,* Bucureşti, 1918, p. 22 pune scrisoarea în legătură cu înnoirea alianţei din 1403, N. Iorga, *Istoria Românilor,* III, p. 323 324 o datează din 1409, şi Idem, *In jurul pomenirei lui Alexandru cel Bun,* Acad. Rom. Memor. sec. Ist. XIII, 1933, p. 178: „pe la 1399". I. Minea, *Politica regelui Sigismund,* p. 123, o pune în legătură cu înnoirea tratatului cu Polonia din 1411, la fel şi Xenopol, *Istoria Românilor,* III, p. 89. Istoricul polon Skrzypek, *Poludniowa-wschodna polityka Polski* (Politica Poloniei în S. E. Europei), Varşovia, 1936, p. 85—88, scrie patru pagini ca să dovedească că scrisoarea e din 1394, şi că Mircea cu Vladislav Iagello complotau cu Turcii distrugerea creştinătăţii (în preajma luptei dela Rovine!) regele polon era tare supărat că Mircea dăduse la iveală această taină a lor, de aci desvinovăţirea lui Mircea. Alt istoric polon, B. Stachon, *Polityka Polski wobec Turcij w XV wieku* (Politica Poloniei faţă de Turcia în veacul al XV-lea), Lwow, 1930, p. 28, nota 2, propune cu dreptate data 1415 1416, fără a aduce însă argumentele ce le vom examina mai jos. Alte datări mai largi dau Kaluzniacki (în Hurmuzachi, I 2, p. 825): 1383—1419, Ogienko: 1390 1411, St. Nicolaescu: 1402 1416, în ediţiile citate mai sus. De observat că actul, după limbă, este scris de un diac rutean (scrie *Ivan* Mircea) care a modificat titlul domnului: în loc de Ungrovlahia, scrie *Ţara Basarabească*, cum se spunea în Polonia. Deaceia nu trebue pus temei pe titlul domnesc pentru rezolvarea problemei datării. Când în această scrisoare Mircea se intitulează „domn al mai multor cetăţi turceşti", aceasta înseamnă pur şi simplu *Dobrogea şi Dârstorul* din actele interne, locuri dobândite dela Turci cu război şi nicidecum *alte* cetăţi în plus faţă de acestea, pe cari i le-ar i dăruit cumva Turcii. Dacă ar fi aşa, nu am înţelege dece Silistra şi Dobrogea au fost omise din titlu; e clar că expresia „mai multe cetăţi turceşti" se acoperă cu Dobrogea şi Silistra, absente din titlu. De aceia, e greşită părerea celor ce datează scrisoarea neapărat în timpul domniei sultanului Musa (1410—1413), care ca prieten i-ar fi putut dărui cetăţi lui Mircea.

cinci ani [124]. „Regele Poloniei Vladislav... solicitat de scrisoarea regelui Sigismund al Ungariei și al Romanilor, trimisă dela sinodul din Constanța", scrie cronica lui Dlugosz sub anul 1414, făcând aluzie la scrisoarea de mai sus, „dorind să îndepărteze primejdii mai rele asupra Ungariei din partea Turcilor, a trimis la împăratul Turcilor Cristen (sic) pe doi ostași ai săi, anume: Skarbko de Gori și Grigore Armeanul". Cronicarul polonez povestește apoi cum solii regelui Vladislav au cerut sultanului să se împace cu regele Ungariei și să încheie cu el un armistițiu pe șase ani. Sultanul a primit foarte bine pe soli, le-a dat banchete și a făgăduit că va încheia armistițiul solicitat. De aceia, pe când unul din soli, Skarbko de Gori a luat drumul drept la întoarcere *prin Valahia,* celălalt sol, Grigore Armeanul, s'a dus prin Ungaria cu un sol turc, care neavând șalvconduct, s'a oprit la graniță. Insă când solul polon a ajuns la Pippo Spano guvernatorul Timișoarei, acest italian în serviciul Ungariei l-a aruncat la închisoare, l-a desbrăcat de toate hainele, „ca nu cumva să fi avut o scrisoare dela Turci sau în favoarea lor". Solul turc aflând de maltratarea celui polon, a plecat înapoi și abia după protestul energic al lui Vladislav Iagello, solul său Grigore Armeanul, căruia nu i s'a aflat nici o vină, a fost liberat [125].

Solia regelui polon trimisă la Turci era deci bănuită a fi în realitate îndreptată împotriva creștinilor și a Ungariei, de aceia solul său fusese prins și perchiziționat din ordinul „boierilor și domnilor" unguri. Desigur că la acest fapt făcea aluzie Vladislav Iagello în scrisoarea, la care Mircea a răspuns așa de energic. Mircea știa despre această solie și de conținutul ei, de vreme ce unul dintre soli trecuse prin țara lui, ceiace arată deasemenea că pe atunci drumul dela Turci pe la Munteni era deschis și relațiile erau bune. De aceia Mircea a fost primul bănuit că ar fi răspândit vorbă la nobilii unguri despre solia polonă și a cauzat astfel arestarea și percheziționarea solului din partea acelora. Am văzut că Mircea a protestat vehement, spunând că nu dela dânsul au pornit acele svonuri. Astfel și în legătură cu acest incident diplomatic credem

124) *Monumenta Medii Aevi Poloniae illustrantia, II, Codex epistolarius saeculi XV,* p. 42, scrisoare fără dată, editorul propune anul 1417, dar Dlugosz face aluzie la ea sub anul 1414, vezi mai jos.

125) Dlugosz, *op. cit.,* I—2, col. 361—362.

că trebue înţeleasă scrisoarea lui Mircea către Vladislav Iagello [126]) a cărei dată este deci, *10 August 1415*.

La această dată, când răspundea învinuirilor regelui polon, Mircea se afla la Giurgiu, la marginea ţării turceşti şi pregătea o nouă lovitură împotriva păgânilor, căci lupta lui cu Semiluna încetase numai pentru o clipă de odihnă.

Sultanii Urcan şi Mustafa Celebi. Mircea căpătase în lumea musulmană faima unui „făcător de sultani", după izbânda lui Musa. De aceia, după căderea acestuia, alţi pretendenţi îşi îndreptară nădejdile către dânsul. Cel dintâi, despre care istoricii noştri n'au pomenit, a fost Urcan, fiul sultanului Soliman, adică tocmai al sultanului răsturnat cu ajutorul lui Mircea. Urcan, un om încă tânăr, rămăsese la Bizanţ, unde găsise adăpost în timpul domniei lui Musa şi a luptelor acestuia cu Mohamed. Dar lupta între fraţi nu era complet terminată, suntem în anul 1413, şi Urcan evadează din Constantinopol, de unde împăratul nu voia să-l lase să plece şi hotărăşte să străbată pe uscat prin Bulgaria, spre Ţara Românească. Unde se putea duce el aiurea, spre a căpăta ajutor pentru domnie, decât la vestitul Mircea, singurul ghiaur care schimbase un padişah? Dar Urcan nu ajunse niciodată la ţinta călătoriei sale; pe drum oştenii akingii îl opresc şi-i făgăduesc sprijin împotriva lui Mohamed, unchiul său. In fruntea oastei răsculate Urcan porneşte înapoi, dar la prima ciocnire cu forţele rivalului său, toţi partizanii lui o iau la fugă. In cele din urmă, pretedentul e trădat şi predat lui Mohamed, care-l trată însă bine şi-l trimise la Brusa, dându-i cinste şi averi [127]).

Nu este sigur că Mircea ar fi sprijinit îndată pe Urcan, dacă el ar fi izbutit să ajungă până la dânsul. Am arătat că domnul Ţării Româneşti era în bune legături cu sultanul Mohamed în primii ani ai domniei acestuia. Dar Mircea era desigur un om politic cu vederi largi; reunirea celor două părţi ale Imperiului Otoman, cea europeană şi cea asiatică, în mâna unui singur stăpânitor, ca pe

126) Dlugosz, *l. c.* pune aceste fapte sub anul 1414 în legătură cu conciliul dela Constanţa, care se deschide la 15 Noemvrie. Dar după scrisoarea lui Sigismund către Vladislav din Constanţa, a urmat trimiterea soliei polone în Turcia, apoi întoarcerea ei, arestarea solului, dojana lui Vladislav către Mircea şi răspunsul acestuia Toate acestea au cerut timp de mai multe luni, astfel ajungem la data scrisorii lui Mircea dela 10 August, al cărei an este 1415.

127) Aśik paşa zade, *op. cit.*, p. 76, Leunclavius, *op. cit.*, col. 470—471, Sead ed Din, *op. cit.*, p. 375.

vremea lui Baiazid, era o mare primejdie; ofensiva împotriva Creştinilor era să înceapă iar. In adevăr, Mahomed sprijină în 1415 pe Bosniaci împotriva Ungariei şi în acelaşi an începe şi războiul cu Veneţia. Dar tocmai atunci sultanul era în mari încurcături: în Asia emirul Caramaniei îl atacase şi ajunge până la Brussa, pe care o asediază[128]. De aceste împrejurări de politică generală se folosi Mircea, ca să ridice un nou sultan, să repete adică întreprinderea din 1410 a lui Musa. Domnul Ţării Româneşti, stăpânitorul unei ţări mici se încumeta a doua oară să schimbe pe padişah. Dintre fii lui Baiazid, în număr de şase, unul dispăruse, în lupta dela Ankara, probabil fusese ucis şi corpul lui nu s'a mai găsit. Dar iată că într'o zi, în timpul domniei lui Mohamed, fratele dispărut, numele său era Mustafa, reapare şi anume, ce întâmplare!, tocmai în mijlocul duşmanilor sultanului, care l-ar fi putut folosi. Mustafa susţinea cu tărie că este fiul adevărat al marelui Baiazid, dar cei mai mulţi îl socoteau un înşelător[129]. Anume, el se iveşte întâi la Isnik (Nicheia) şi de acolo la Sinope, la emirul Isfendijar din Castemuni, tocmai acolo unde se sculase câţiva ani în urmă şi Musa[130]. Alături de „sultanul" Mustafa se afla şi fostul guvernator al Smirnei Djuneid, care luptase împotriva sultanului Soliman; el este probabil cel care a „descoperit", dacă n'a inventat pe noul sultan[131]. Mai întâi, Mustafa, adică protectorii lui, se adresară republicei veneţiene. In Ianuarie 1415 solii pretendentului se înfăţişau senatului Veneţiei, cerând ajutor împotriva sultanului domnitor, dar prudenţii sfetnici ai dogelui se arătară neîncrezători în izbânda lui Mustafa şi refuzară. Atunci solii declarară că doresc să se ducă în Valahia, adică la Mircea, să ceară ajutorul lui şi pentru aceasta le trebuia o recomandaţie către comandanţii cetăţilor ungureşti, pe unde voiau să treacă, pentru a ajunge în Ţara Românească. Dar şi această cerere le-a fost respinsă; Veneţia nu era în bune legături cu Ungurii şi nu putea da asemenea recomandaţii. Cel mult, de dragul lui Mustafa, le poate da o corabie, să se întoarcă în Asia Mică[132]. Dar Isfendijar aflase între timp chip de a intra iar în legături cu Mircea pe

128) Aşik paşa zade, *ap. cit.*, p. 75. Pentru continuarea războiului şi înfrângerea emirului, *ibidem*, p. 77—78.

129) Aşik paşa zade, *op cit.*, p. 72. Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 190.

130) Chalkokondyl, *l. c.*

131) Fr. Babinger, *Seich Bedr Ed Din der Sohn des Richters von Simaw*, Berlin, 1921, p. 40.

132) N. Iorga, *Acte şi fragmente*, III, p. 6—7.

cale maritimă. Solii trimiși la curtea Țării Românești se întoarseră cu veste îmbucurătoare că marele voevod al Ungro-Vlahiei făgăduise că va fi prieten sultanului Mustafa [133]). Cu învoirea domnului român, emirul de Castemuni trimite pe Mustafa în Țara Românească pe o corabie pe Marea Neagră, împreună cu 300 de ostași musulmani, ceiace dedea pretendentului o înfățișare mai imperială [134]). Mircea îl primi bucuros, întocmai ca odinioară pe Musa și gramaticul curții domnești înseamnă la sfârșitul unui hrisov domnesc dat în Argeș, la 10 Iunie 1415; „In vremea când a venit Mustafa Cealapi" [135]). Așa dar, sultanul sosit pe corabia din Asia a stat ascuns la Argeș, în cetatea domnească, în care răsunau sub dealuri clopotele bisericilor creștine. Mircea nu l-a folosit imediat pentru planurile sale politice: „mult timp a stat el acolo în Țara Românească", scrie cronicarul bizantin, vorbind de pretendentul Mustafa [136]). La 10 August, două luni după sosirea pretendentului, Mircea se afla la Giurgiu și pândea de acolo împrejurările de peste Dunăre [137]). In adevăr, faima sosirii noului sultan în Țara Românească se răspândise dincolo de fluviu și adeziuni tainice începeau să vie: Zineith, fiul carasubașului, o rudă a sultanului Mohamed, care-l ajutase în luptele sale și fusese numit guvernator al cetății Nicopole, aflase că stăpânul său îl bănuiește și vrea să-l piardă. El trecu Dunărea în Țara Românească și-și puse iataganul la dispoziția lui Mustafa Celebi. Două zile după fuga guvernatorului, sosiseră la Nicopole și trimișii sultanului, veniți dinadins din Asia ca să-i taie capul [138]). Apoi un alt mare comandant turc, dintre foștii credincioși ai lui Mohamed, trecu și el Dunărea, închinându-se noului stăpân. Cu oștile adunate de ei, începură să prade în Bulgaria [139]). Dar pregătirile nu erau gata și Mircea reține nerăbdarea sultanului și a partizanilor săi până la anul următor. Oștile române și turcești ale partizanilor lui Mustafa se pregăteau la Dunăre în Martie 1416 și republica Raguzei hotărâse să trimită un sol către aceste oști, ca să

133) Chalkokondyl, *l. c.*

134) Leunclavius, *Annales*, p. 23.

135) I. Bogdan, *Un hrisov al lui Mircea cel Bătrân din 1415*, Acad. Rom. Memor. sec. ist XXVI, 1904, p. 109—115 și P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 110—112.

136) Chalkokondyl, *l. c.*

137) Vezi mai sus p. 331.

138) Ducas, ed. Bonn, p. 111.

139) L. Gelcich, *Diplomatarium relationum reipublicae ragusanae cum regno Hungariae*, Budapest, 1887, p. 251. Cf. I. Minea, *op. cit.*, p 140.

se convingă de puterea și de intențiile lor [140]). Dogele Veneției la rândul său dedea solului său Delfino Venier instrucțiuni să se ducă la sultanul Mohamed pentru a pune la cale pacea, „dacă însă nu izbutește, să se informeze cu grije, cum ar putea fi lovit pe apă cât și pe uscat, și primejduit sultanul *și mai ales din partea Caramanului, a lui Mustafa și a Valahului* (adică a lui Mircea) și dacă e potrivit ca noi să trimitem soli tainici la dânșii, ca să-i îndemnăm să atace pe sultan" [141]). Sultanul Mohamed se gândea să atace el întâi pe Mustafa rebelul și pe Mircea, să treacă pe Marea Neagră, să intre pe Dunăre în sus, ca să pedepsească pe pretendent și pe protectorul său [142]). Dar la 29 Mai 1416 avu loc marea bătălie navală dela Gallipoli, în care amiralul venețian Loredano nimici flota otomană [143]), așa că o expediție navală a sultanului împotriva Țării Românești devenea imposibilă. Atunci Mircea dădu drumul ostașilor peste Dunăre. Mustafa cu Zineith dela Nicopole și alți partizani trec Dunărea și înaintează spre Balcani. Cu ei era iarăși o oaste românească ce pătrunsese adânc în inima Imperiului Otoman [144]). Cu Musa ostașii români luptaseră sub zidurile Bizanțului, acum ei ajung până la Salonic. Se aflase la Raguza că Mustafa cu Turcii și cu oastea românească a voevodului Mircea devastează și distrug Bulgaria [145]). Dar în întâmpinarea lor ieși oastea turcească a lui Murad fiul sultanului Mahomed (viitorul sultan Murad II); în ciocnirea cu dânsul Mustafa, cu ajutorul românesc, fu învins. Pretendentul se îndreptă spre Salonic cu resturile trupelor sale, nădăjduind în ajutorul lui Demetrios Lascaris guvernatorul bizan-

140) Pucić, *Spomeniki Srpski*, Belgrad, 1859, apud Minea, *op. cit.*, p. 142.

141) Šafarik, *Acta archivi veneti spectantia ad historiam Serborum*, I, Belgrad, 1860, p. 324—326 și Hurmuzachi, *Documente*, I—2, p. 500—501.

142) N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 70.

143) N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I, p. 372, S Romanin, *Storia documentata di Venezia*, IV, Veneția, 1913, p. 71—74.

144) Ducas, ed. Bonn, p. 117. In legătură cu aceste împrejurări, I. Minea, *op. cit.*, p. 142 vorbește de o izbândă a lui Mircea la Giurgiu asupra Turcilor, la 11 Iunie 1416, pe temeiul unei inscripții publicate de Gr. Musceleanu, *Monumentele străbunilor*, București, 1873, p. 74—75. Inscripția e falsă, e vorba de pisania *bisericii lui Bucur*, pisanie dispărută (!) în care Mircea arăta că a zidit biserica și a îngropat în ea pe cei căzuți la Giurgiu, aduși tocmai de acolo la București. Inscripția în românește (!) a fost inventată de preotul Musceleanu. *Biserica lui Bucur* datează din veacul al XVIII-lea. Cf. G D. Florescu, *Adevărul asupra bisericii zise a lui Bucur*, în Universul, 4 Decembrie 1938.

145) Gelcić, *op. cit.*, I, p. 261 din 12 Octomvrie 1416.

tin al orașului. Sultanul Mahomed sosi însă în persoană în fața Salonicului și începu asediul acestui mare port [146]). Dar guvernatorul bizantin, de teama sultanului arestează pe pretendent și-l aruncă în închisoare, ostașii lui avură aceiași soartă [147]). Astfel asediul fu ridicat, iar Mustafa rămase în paza Grecilor, dar urma să mai turbure domnia lui Mohamed și chiar a urmașului său [148]). A doua încercare a lui Mircea de a schimba pe sultan nu izbutise și el trebuia să se aștepte la urmări grele.

Şeicul Bedr Ed Din fiul judecătorului din Simaw. Dar nu numai sultanii pribegi, care voiau să-și capete tronul se îndreptau spre domnul Ţării Românești, ci și alți agitatori, comandanţi nemulţumiţi, demnitari căzuţi în disgraţie, căutau sprijin la curtea lui Mircea, care-i primea pe toţi cu gândul de a slăbi pe dinăuntru puterea ofensivă a Islamismului. Cel mai interesant din acești protejaţi ai voevodului român a fost desigur șeicul Bedr Ed Din, fiul judecătorului din Simaw, un filosof și reformator religios, care trecea drept profet și pe care Mircea l-a ridicat, tocmai când a simţit că acţiunea sultanului Mustafa se prăbușește. Acţiunea și ideile acestui profet revoluţionar sunt azi bine cunoscute, în urma monografiei ce i-a consacrat orientalistul Fr. Babinger [149]). Faptul că Mircea a luat sub apărarea lui un asemenea personagiu este caracteristic. Desigur că domnul român se interesa prea puţin de filosofia și mistica mahometană. el era însă un fin om politic și știa că revoluţiile le fac nu numai împărații doritori de a înlocui pe rivalii lor la tron, ci și inspirații și fanaticii religioși. Şi Mircea aceasta urmărea din toate puterile: o revoluţie în Imperiul Otoman. Răscoala lui Bedr Ed Din în Bulgaria, ajutat de Mircea avu loc în toamna anului 1416, pe când sultanul Mohamed era la Serres și pornea la asediul Salonicului, unde se afla refugiat presupusul său frate Mustafa, după înfrângerea lui [150]).

146) Ducas, ed. Bonn, p. 117 118, Leunclavius, *Annales*, p. 23, Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 191. Gelcić, *op. cit.*, I, p. 265 din 25 Decembrie 1416.

147)Ducas, p. 118, Chalkokondyl, p. 191.

148) Giese, *op. cit.*, p. 75.

149) F. Babinger, *Scheich Bedr Ed Din der Sohn des Richters von Simaw. Ein Beitrag zur Geschichte des Sektenwesens in Altosmanischen Reich.* Sonderabdruck aus „Der Islam", XI, Berlin und Leipzig, 1921, 106 p. Cf. și M. Alexandrescu Dersca, *op. cit.*, p. 98 și urm.

150) Leunclavius, *Annales*, p. 23. Babinger, *op. cit.*, p. 60. I. Minea, *op. cit.*, p. 143, crede totuși că nu Mircea, ci urmașul său Mihail (1418 1420) a fost domnul român care a sprijinit pe Bedr Ed Din, ceiace e rezultatul unei greșite combinații cronologice.

Apariţia lui Bedr Ed Din în lumea turcească e rezultatul frământării sectelor musulmane din Asia Mică şi întrucâtva şi din Europa. Din contactul cu creştinismul, ca urmare a cuceririlor otomane, se născuse între musulmani tendinţa spre ascetism, spre o înfrăţire a tuturor, o morală superioară. Aceste tendinţe duseră, bine înţeles, la conflicte cu religia oficială, dar mai ales la conflicte sociale. O mare răscoală a dervişilor din Caramania e pomenită în 1410, alte secte religioase provoacă turburări în oraşele din Asia Mică, unde dervişii aţâţau masele populare. Cel mai însemnat reprezentant al acestor curente social religioase a fost şeicul Bedr Ed Din. Era de neam împărătesc, tatăl său Israil, era nepotul de frate al sultanului Ala Ed Din III ultimul Selgiucid († 1307), din vestita dinastie ce precedase pe cea Otomană în fruntea Turcilor. Tatăl său fusese judecător, cadiu, la Simaw lângă Kutahia în Asia Mică. Bedr Ed Din făcuse studii în Universitatea arabă din Cairo şi fusese elevul vestitului teolog musulman Ali ben Mohamed Giurgiaci; studiase medicina şi legile, călătorise la Meca, în Siria, la Alep şi în insula Chios. Sub influenţa misticului armean musulman Seid Huseim, intră în ordinul religios al Suffiţilor, răspândit în tot Imperiul Otoman, asupra cărora capătă o mare influenţă. Bedr Ed Din a scris 38 de studii mistice în limba arabă, cel mai important fiind cel despre doctrina suffită [151]). Temelia învăţăturii lui Bedr Ed Din este mântuirea sufletelor prin lepădare de bunurile acestei vieţi, ceiace constituia o ideie nouă între Musulmani. Adepţii lui trebuiau să ducă o viaţă simplă, umblând desculţi şi cu capul descoperit şi ajungeau până la comunismul averilor, aşa că Bedr Ed Din e socotit azi în Rusia Sovietică drept unul din precursorii comunismului [152]). Toate urmau să fie comune între aceşti sectanţi, afară de femei, dar totuşi ei erau învinuiţi că ar fi adoptat doctrina creştină. Aceasta constituia, ca să zicem aşa, partea exterioară a învăţăturii sale, partea interioară era întemeiată pe contemplaţie mistică. Bedr Ed Din el însuşi a stat ascuns sub pământ şi numai după aceia s'a arătat ca profet în Ţara Românească, adunând în scurt timp în jurul său 3000 de tineri [153]). Dar înainte de a fi profet jucase un rol

151) „Dăduse la iveală opere prea frumoase, care sunt mărturii suficiente despre excelenţa şi adâncimea învăţăturii sale". Sead Ed Din, *op. cit.*, trad. Brattuti, p. 353.

152) Comunicare a d-lui F. Babinger: toată ediţia monografiei D-sale despre Bedr Ed Din a fost cumpărată în 1922 de guvernul sovietic.

153) Pentru toate amănuntele despre viaţa şi opera lui Bedr-Ed-Din, cf. Babinger, *op. cit.*

politic: Bedr-Ed-Din a fost unul din aderenţii sultanului Musa, cel ridicat în scaun de Mircea, probabil din cauza prieteniei ce arăta acest suveran creştinilor. Am văzut că Musa îl numise Kadi-ascher, judecător militar al Europei. La căderea lui Musa, sultanul Mohamed îl cruţă, „pentrucă el era un mare doctor în legile politice şi eclesiastice" [154]. Il exilează deci la Nikeia, dându-i o pensie, dar influenţa învăţăturii lui creştea în Asia Mică. Fireşte că o asemenea doctrină urma să dea naştere la conflicte cu stăpânirea. Mai întâi, un elev al lui Bedr-Ed-Din, Mustafa Börklödzi, s'a răsculat în părţile Asiei Mici. Intrase în legătură cu Veneţienii din Chios şi spunea că Musulmanii trebue să se înfrăţească cu creştinii. A fost însă prins şi ucis din porunca guvernatorului turc din acele părţi, care nu era altul decât un fiu turcit al fostului împărat bulgar dela Târnova, Şişman [155]. O altă mişcare a elevilor lui Bedr-Ed-Din avusese loc la Manissa, cu dervişii din secta Torlak. Bedr-Ed-Din el însuşi, văzând că secta lui este prigonită, s'a refugiat la Sinope, la acelaşi Isfendijar, care adăpostise rând pe rând pe sultanii Musa şi Mustafa. Din Sinope, pe coasta Mării Negre, Bedr-Ed-Din nu avu nimic mai grăbit de făcut, decât să plece într'o noapte pe o corabie în Ţara Românească. Inţelegând cu cine are de a face şi socotind că va putea turbura cu ajutorul lui Imperiul Otoman, Mircea îl primi şi pe el, cum primise şi pe ceilalţi fugari ce se adăpostesc în ţara lui [156]. Sosit în Ţara Românească, profetul musulman trece întâi la Silistra şi se aşează în Dobrogea de Sud, probabil după sfatul lui Mircea. Cronicile turceşti spun că Bedr-Ed-Din s'a aşezat într'o pădure mare, pe care locuitorii o numesc „marea de copaci" sau Agatch Denizi, cu alt nume însă, Deliorman, precizând că era o pădure din Valachia [157]. E vorba deci de pădurile din Dobrogea de Sud, ce se numesc până azi Deliorman şi care erau pe atunci în stăpânirea domnului Ţării Româneşti. Acolo a stat câtva timp singur ca un pustnic, dar faima despre dânsul s'a răspândit repede. In special religioşii musulmani din secta Suffiţilor au alergat către el, „căci se aflau mulţi din aceştia în ţara Zagorei" (Bulgaria). Partizanii lui se răspândesc apoi în ţările europene ale Imperiului Otoman, dând veste prin sate şi oraşe că din Ţara Românească

154) Sead Ed Din, trad. Brattuti, *op. cit.*, p. 353.

155) Leunclavius, *Historiae*, col. 464—465, şi Babinger, *op. cit.*, p. 52—56.

156) Sead Ed Din, *op. cit.*, p. 54 şi Giese, *op. cit.*, p. 73, Leunclavius, *op. cit.*, p. 464, Babinger, p. 28 31, după Aşik paşa Zade, Idris şi Neşri.

157) Leunclavius, *Historiae*, p. 465—466, 477—478, Babinger, *op. cit.* p. 31.

vine profetul, alesul lui Allah, califul tuturor Mahomedanilor, regele cel adevărat. In sfârşit, în toamna anului 1416 Bedr-Ed-Din, precedat de această faimă, iese din umbra pădurii; avea în jurul său 3000 de tineri musulmani fanatici, apoi pe toţi Suffiţii şi pe lângă această adunare de oameni, strânşi din motive religioase, se adăugau şi nemulţumiţii cu domnia lui Mohamed, mai ales foştii partizani ai sultanului Musa, ce-şi pierduseră slujba, precum şi foştii supuşi ai lui Bedr-Ed-Din, pe când fusese kadi ascher. Bănuim că şi Mircea, care-l ţinuse la el cu un anume scop politic, îi dăduse oşteni în ajutor. Profetul trece în Bulgaria cu toţi ai lui şi îndată se produce o răscoală acolo împotriva sultanului. Peste tot el striga: „De acum mie mi se cuvine stăpânirea, numiţi-mă rege-madhi (profet). Eu voi desfăşura steagul şi mă voi înălţa". Dar oştenii şi foştii sfetnici ai sultanului, cari se strânseseră în jurul lui, oameni practici, nu înţelegeau să ducă o luptă pe temei de misticism; ei văd că „Bedr-Ed-Din nu e bun de nimic", cum zice cronica turcă şi-l predau sultanului. Sultanul Mohamed se afla la Serres în Decembrie 1416, pregătindu-se de asediul Salonicului, unde se adăpostise pretendentul Mustafa, când i se aduse în faţă profetul prizonier. Padişahul şovăi să-l piardă, „pentrucă era un mare doctor, un preot vestit, un ilustru jurist", şi de aceia încredinţă cazul său unor jurişti ai religiei musulmane. Aceştia spuseră că tocmai de aceia merită moartea, pentrucă un doctor şi preot al credinţei musulmane, care a compus şi a dat la iveală atâtea volume de legi canonice şi civile, nu se cuvine să se amestece în acţiuni politice şi rebeliuni. Atunci sultanul îi condamnă şi Bedr-Ed-Din fu spânzurat la Serres [158]. Dar partizanii lui îl îngropară lângă Serres şi consideră mormântul său ca un locaş sfânt. In scurt timp, se ridică acolo o mânăstire musulmană (Tekke) clădită de lemn în jurul mormântului profetului şi „de acolo dervişii răspândeau credinţa lui", scrie un muftiu arab din veacul al XVI-lea [159].

Precum se vede, Mircea ducea o politică consecventă şi care-i era particulară numai lui dintre toţi principii creştini. Prindea anume orice prilej să surpe dinăuntru puterea otomană prin lupte pentru tron şi răscoale, socotind pe semne că Turcii sunt prea puternici ca să fie distruşi prin luptă făţişă, iar principii creştini prea desbinaţi ca să mai pornească o cruciată. Din nefericire, Mircea n'a

158) Babinger, loc. cit., Leunclavius, *Historiae*, col. 466, Giese, *op. cit.*, p. 73—74.

159) Apud Babinger, *op. cit.*, p. 76 78.

Sultanul Mohamed I (după D. Cantemir).

fost ajutat de nimeni în această acțiune a lui și în cele din urmă a căzut victima urmărilor ei.

Războiul sultanului Mohamed împotriva lui Mircea cel Bătrân (1417). Am arătat că legăturile lui Mircea cu sultanul Mohamed I au fost bune la început, domnul român sprijinise pe sub mână urcarea lui în scaun, solii lui se aflau în tabăra sultanului în clipa triumfului. De aceia, părerea după care războiul care a izbucnit între Mohamed și Mircea ar fi o urmare a sprijinului acordat odinioară de voevodul român sultanului Musa e greșită, deși unii cronicari turci sau bizantini fac această legătură [160]). In realitate, cum bine spune cronicarul grec Ducas, sultanul a pornit cu război împotriva Românilor în urma și din cauza încercării pretendentului Mustafa, adică numai după 1416 [161]). In 1415, doi ani după urcarea în scaun a lui Mohamed, am văzut că solii treceau și se întorceau liberi din Turcia în Polonia, trecând prin Țara Românească, iar domnul român era deplin stăpân asupra Dobrogei și Silistrei [162]). Aceasta înseamnă că atunci între vecinii dela Dunăre era pace; o pace cumpărată poate pe daruri, căci cronicarul turc Sead Ed Din afirmă că la urcarea sa în scaun, Mohamed pornise cu oaste împotriva Țării Românești, dar la depărtare de o zi de granițele țării îi ieșise Mircea înainte cu daruri, așa că sultanul mulțumit de supunerea lui, s'a întors înapoi [163]). Cum însă această știre nu se află la ceilalți cronicari turci, iar Sead Ed Din scrie abia în veacul al XVI-lea și cronica lui cuprinde multe inexactități, informația aceasta poate fi supusă bănuielii [164]). Cronicile turcești pun

160) Leunclavius, *Annales*, p. 21—22. Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 172.

161) Ducas, ed. Bonn, p. 181.

162) Greșește N. Iorga afirmând că „după căderea lui Musa, cetățile de peste Dunăre fură reluate de Turci sau părăsite de Mircea însuși, care nu mai avea, după pierderea *fratelui* său păgân, calitatea de a le stăpâni". (N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 335). Mircea nu stăpânea Silistra în calitate de frate al lui Musa, o avusese dinainte și a păstrat-o și după domnia lui.

163) Sead-Ed-Din, *op. cit.*, p. 327.

164) In nici un caz n'au fost între 1413—1418 mai multe războaie între Mircea și Mohamed; toate cronicile turcești și cele bizantine vorbesc de un singur război ofensiv purtat de sultan în această epocă pe pământul românesc. Unii istorici luând fiecare știre a diverșilor cronicari în parte, admit trei războaie. Onciul, *Istoria Românilor. Perioada dela Mircea cel Bătrân până la 1526*, curs litografiat, București, 1900, p. 374—377 (cu toată discuția), crede că au fost două războaie. In adevăr, a fost o a doua expediție a lui Mohamed în Muntenia, „în preajma morții sale", adică la 1421, dar atunci Mircea nu mai trăia (cf. Chalkokondyl, ed. Darkó, p. 283—284, Cronicile sârbești la L. Stojanović,

expediţia sultanului împotriva Ţării Româneşti în anul Hegirei 819, care corespunde cu perioada dela 1 Martie 1416 până la 18 Februarie 1417 [165]. Cum însă războiul a fost o urmare a încercării lui Mustafa de a lua tronul și a răscoalei lui Bedr-Ed-Din şi în Decembrie 1416 sultanul Mohamed se afla încă în fața Salonicului, unde se refugiase pretendentul, socotim că oastea lui împotriva Ţării Românești a pornit la începutul anului 1417, în Ianuarie sau Februarie [166].

Războiul sultanului Mohamed împotriva lui Mircea la 1417 este astfel a doua năvălire a marei oștiri otomane conduse personal de sultan împotriva Ţării Românești, după cea dela Rovine. Mircea s'a aflat singur în fața furtunei deslănţuite de dușmanii Europei, căci principii creștini, cu toate alianţele încheiate, nu i-au dat ajutor. Să ne amintim un lucru: *niciodată până în veacul al XVII-lea nici o oaste europeană n'a izbutit să învingă această oaste mare a sultanului.* (O excepţie ar fi apărarea Belgradului de Ioan Corvin în 1456, împotriva lui Mohamed II, dar e vorba de apărarea unei cetăţi, nu de distrugerea oștirilor turceşti).

Mircea urma acum să plătească pentru îndrăzneala sa de a se fi amestecat în trebile interne ale Imperiului Otoman. Sultanul ridicase marile oștiri sălbatice din Asia, silise pe emirul Caramaniei și pe Isfendijar din Castemuni să-l ajute cu toate puterile lor, ca să-și dovedească credința față de sultan. Isfandijar, cel care uneltise cu Mircea și-i trimisese peste mare rând pe rând pe sultanii Musa și Mustafa şi pe profetul Bedr-Ed-Din, fu silit acum să pornească oștile lui în frunte cu fiul său Cassim împotriva vechiului său prieten [167]. *„Intreaga oştire* a pornit", subliniează un cronicar turc [168].

op. cit., p. 225). Ştirea dată de N. Iorga, *Studii şi documente,* III, p. 2 priveşte expediţia din 1421. N. Iorga, *Istoria Românilor,* III, p. 337 şi nota, confundă cele două expediţii.

165) Leunclavius, *Historiae,* col. 473, Sead Ed Din, *op. cit.*, p. 343. Cf. H. Lietzmann, *Zeitrechnung,* (Göschen, Nr. 1085), p. 56.

166) Cf. Gündisch, *op. cit.*, p. 396. G. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă,* p. 86, pune această expediţie în 1419, după moartea lui Mircea. Dar unele cronici turcești (Giese, *op. cit.*, p. 72, Sead Ed Din, *op. cit.*, p. 343) o pun chiar înainte de răscoala lui Bedr-Ed-Din şi de a lui Mustafa. Ţinând însă seama de afirmaţia lui Ducas, că încercarea lui Mustafa a fost cauza expediţiei sultanului şi de data Hegirei amintită mai sus, trebue să primim data 1417 la început pentru expediţia sultanului.

167) Aśik paşa zade, *op. cit.*, p. 79. Giese, *op. cit.*, p. 72, Leunclavius, *Annales,* p. 22.

168) Aśik paşa zade, *l. c.*

Sultanul se îndreaptă întâi împotriva Dobrogei, stăpânirea sud dunăreană a domnului Țării Românești. Două cetăți se împotriviră Turcilor, cetăți clădite sau înnoite de Mircea: Ieni Sala, ale cărei ziduri înalte să văd și azi pe dealul care străjuește trecerea strâmtă dintre lacurile Babadag și Razelm, apoi Isaccea pe Dunăre. Dar garnizoanele românești ne ajutate fură nimicite; Dobrogea întreagă cu Silistra căzură în mâinile Turcilor în acel an 1417 și rămase în stăpânirea lor 360 de ani, până la 1877, când Românii o reluară tot dela Turci. Cetatea Chiliei la Nordul Dunării rămase însă Muntenilor, căci Turcii nu trecură fluviul pe acolo și rămânea legătura cu corăbiile pe apă.

Dar expediția în Dobrogea fusese prima parte a războiului; sultanul se întoarse în Bulgaria, ca să nu se depărteze de temeiul aprovizionării și rezervelor și trecu apoi Dunărea lângă Giurgiu, începând îndată asediul acestei cetăți de piatră zidite de Mircea. Cetatea căzu în mâinile Turcilor după un lung asediu [169]). Intre timp akingii se răspândeau în cete prădalnice prin Muntenia, adunând pradă din orașe și sate, prinzând robi și roabe pentru slujba sultanului și a pașalelor. O altă oaste turcească trecuse pe la Severin și izbutise să pue mâna și pe această cetate [170]). Dar în interiorul tainic al țării, pe căile pădurilor și ale munților, nu cuteza sultanul să pătrundă, își amintea poate cu grije de cele întâmplate părintelui său la Rovine. Domnul român fusese greu lovit prin pierderea Dobrogei și a cetăților dela Dunăre, dar oastea lui nu fusese nimicită, ci stetea ca odinioară amenințătoare în locurile de apărare din lăuntrul țării. Atunci s'a făcut pace și e foarte interesant că cel ce a mijlocit-o a fost încă unul din demnitarii otomani fugari, care găsiseră adăpost la curtea lui Mircea, anume Iset beg, „un fost demnitar al lui Musa, care de mult fugise în Țara Românească“ [171]). El aduse tributul și darurile lui Mircea, care făgădui că de acum va plăti regulat haraciul, va da un fiu al său ostatec la curtea sultanului, împreună cu alți feciori din casa domnitoare și va ajuta, în

169) Giese, *op. cit.*, p. 72. Editorul observă că termenul turcesc ce înseamnă *a asedia*, a fost greșit tradus de Leunclavius, *Historiae*, col. 473, prin *a clădi*.

170) La 1424 Severinul, care nu fusese păstrat de Turci, ci distrus, fu refăcut prin grija Ungurilor. Hurmuzachi, *Documente*, I—2, p. 531.

171) Sead Ed Din, trad. Brattuti, p. 344. E poate același cu șeful Azapilor care scăpase peste Dunăre în 1413, când Musa fusese omorât. Vezi mai sus, p. 318.

sfârşit, pe Turci cu oaste în războaiele lor[172]. Interesant este că una din cronicile turceşti spune că au încheiat pace cu sultanul „domnii" din Valahia, plural care arată că pacea s'a făcut în numele ambilor domni asociaţi, Mircea şi fiul său Mihai[173]. Numai atunci sultanul se retrase peste Dunăre cu oştile sale. Zădarnic ceruse Mircea ajutor dela creştini; la 13 Mart 1417, tocmai în toiul acestor tragice întâmplări din istoria Ţării Româneşti, la curtea polonă se afla un sol, „dominus Vlodco de Valachia" [174], venit probabil ca să ceară ajutor.

Părăsirea în care fu lăsat Mircea la bătrâneţele sale, după 30 de ani de lupte pentru creştinătate, în interesul creştinătăţii întregi, îi va fi amărât sufletul drept-credincios. Cetăţile dela Dunăre şi Dobrogea erau pierdute, ţara, deşi întreagă, era deschisă de acum Turcilor. Mircea şi-a plecat capul înălbit de ani şi de griji şi s'a supus păgânului. Domnia lui de luptă îndărătnică pentru pământ românesc se termină în acest chip. Sunt în istoria noastră drame, care-i dau adesea un sens amar, aceasta e una din cele mai nedrepte şi mai cumplite.

Sfârşitul. Puţine luni după aceia s'a stins Mircea. „Anul 6926 (1418) s'a pristăvit marele voevod al Ungro-Vlahiei, Io Mircea, Ianuarie 31", zice cronica sârbească[175]. „Murit-au Mircea vodă în

172) Isvoarele pentru acest război: Sükrülach, trad. T. Seif, în Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, II, p. 111—113, cf. trad. G. Brătianu, *op. cit.*, p. 122, nota 2, care spune că trei feciori de domn au fost trimişi ostateci, ceilalţi cronicari turci vorbesc la plural de feciori de domn: Sead Ed Din, *op. cit.*, p. 343—4 adaugă că s'a plătit tributul pe trei ani, alte cronici nu spun aşa ceva (să nu fie o confuzie a traducătorului cu cei trei feciori?). Leunclavius, *Historiae*, col. 463—464 şi 473 (după două cronici diferite), idem, *Annales*, p. 22, vorbeşte de un singur fiu. Cf. rezumatul cronicilor turceşti la Zawalinski, *op. cit.*, p. 25, care confundă însă Giurgiul cu Golubaţul. Cronicile bizantine, Ducas, p. 121 şi Chalkokondyl, p. 172 amintesc de prada turcească şi de împăcarea sultanului cu făgăduiala tributului.

173) Giese, *loc. cit.*

174) Socotelile curţii la Przedziecki, *op. cit.*, în Biblioteka Warszawska, 1854—II, p. 546. (S'ar putea însă să fie un sol din Moldova!).

175) L. Stojanović, Стари српски родословіе и лѣтописи (Vechile genealogii şi cronici sârbeşti), Belgrad, 1927, p. 224—225. Cele mai vechi variante, 14 la număr, dau această dată. Altele cinci, dela sfârşitul secolului al XVII-lea şi din secolul al XVIII-lea, dau data 4 Februarie, în sfârşit, două din secolul XVIII dau respectiv datele 1 Ianuarie şi 31 Noembrie (sic). Putem face abstracţie de copiile târzii, care reprezintă date greşite de copişti, aşa că hipoteza lui Onciul. *Mircea cel Bătrân, cuvântare comemorativă*, p. 25, cum că data 4 Februarie ar fi aceia a înmormântării, nu-şi are locul.

domnie și l-au îngropat în mânstirea sa la Cozia", scrie cronica lui Axinte Uricarul [176]). Chiar doamna sa plecase în Ungaria, probabil la moșiile ei de pe lacul Balaton, când năvăliseră Turcii în țară și s'a întors abia în Iunie, când pe Mircea nu l-a mai găsit între cei vii [177]). Domnul s'a stins la Argeș, de unde drumul peste dealuri până la locașul de veci ce și-l pregătise la Cozia, nu era prea lung, dus cu carele, cu alaiul de jale al preoților, boierilor, oștenilor și poporului. Piatra cea grea și masivă a sarcofagului medieval ce amintește pe cele egiptene s'a închis asupra lui acolo lângă Olt.

Poate că această moarte așa de curând venită după războiul cu Turcii, câteva luni abia, să nu fi fost fără legătură cu acea ultimă luptă pentru creștinătate, să fi fost rănit bătrânul erou în război, dându-și astfel viața pentru credința lui, sau poate va fi murit de amărăciune. Ori cum ar fi, el are dreptul la nimbul de martir pentru țara lui.

MIRCEA CEL BĂTRÂN IN ISTORIA ROMÂNILOR

Dacă am încerca, în aceste rânduri de încheiere, să scoatem din faptele numeroase și încurcate, ca vremile așa de repede schimbătoare în care a trăit, o înțelegere unitară a domniei și a figurii lui Mircea, ne dăm seama îndată cât este de anevoios acest lucru. A trăit la încrucișare de vremi; vine în scaun în mijlocul unei lumi balcanice creștine, cu state în plină desvoltare, când Turcii erau departe de granițele noastre și sfârșește în toiul luptei cu păgânii. A trebuit în politica sa să ție seamă de schimăbri repezi și neașteptate, ridicarea Poloniei unită cu Litvania, care până la dânsul nici nu era vecină cu țările române, apoi perioadele repezi de ridicare și de decădere din Ungaria și mai ales de schimbările din împărăția păgână: triumful lui Baiazid și prăbușirea lui, luptele pentru tron și în sfârșit, refacerea imperiului. Alți domni de mai târziu se aflau în fața unor situații politice aproape permanente: Turcul era păgânul cel tare, Leahul și Ungurul erau vecinii creștini și puterea lor bine cântărită, pe când Mircea a trebuit să se adapteze la o lume ce se schimba mereu și de care depindea adesea viața și libertatea țării sale. Mircea stă la început, la începutul apărării secu-

176) Ms. Acad. Rom. nr. 2591, f. 11—12.

177) Actul lui Mihai Vodă, 22 Iunie 1418. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești,* p. 114—116: „când a venit doamna, mama măriei tale, dela Unguri".

lare împotriva Turcilor, la începutul politicii de rivalitate pentru ţările noastre între puternicii vecini creştini. Dela el începând se fixează politica noastră externă în cadrele ei.

Despre Mircea însuşi ştim prea puţin; cunoaştem faptele sale, adică rezultatele personalităţii sale, dar pe omul dinăuntru îl cunoaştem prea puţin. Ce departe suntem de dăruirea dinamică, aproape lirică a lui Mihai Viteazul în scrisorile sale; dela Mircea nu avem nici măcar proclamaţii şi scrisori politice ponderate de om de stat creştin, ca ale lui Ştefan cel Mare. Numai două scrisori ne-au rămas dela Mircea, în afară de tratate şi hrisoave oficiale scrise după tipicul îndătinat: scrisoare rezumată de Sigismund, prin care-i cerea ajutor acestuia împotriva Turcilor şi scrisoarea de desvinovăţire adresată regelui Vladislav al Poloniei. E foarte puţin; în ele vedem un om energic şi credincios, cu încredere în fapta lui, cu limbaj cam popular, familiar cu împăraţii şi cu regii, un om al pământului său.

Din fapta lui reies mai mult contraste. Am putea spune că în istoria noastră Mircea este pe deoparte un rezumat al marilor tradiţii istorice româneşti, care acum se deschid şi în acelaşi timp un dărâmător de datini. In adevăr, în lupta lui Mircea aflăm cele trei caracteristice de temelie, pe cari le regăsim la toţi marii conducători ai neamului nostru de atunci înainte: E întâi *luptătorul pentru creştinătate*, cel ce se află de sentinelă în postul cel mai înaintat al Europei. Ca şi Ştefan, Ioan Corvin şi Mihai, el apără creştinătatea întreagă, e alături de comunitatea ei politică şi spirituală, primeşte loviturile cele mai grele în faţă. E apoi *un adunător de pământ românesc,* în Făgăraş şi Amlaş, în Dobrogea, în câmpiile Chiliei; un protector pentru Moldova şi Ardeal cum va fi mai târziu Ştefan din Moldova şi mai ales Mihai. E în sfârşit un *diplomat:* conducător al unei ţări mici, trebue să ştie să se strecoare între ambiţiile hrăpăreţe ale vecinilor mai mari şi mai puternici; e un fel de şiretenie ţărănească, amestecată cu niţel dispreţ, care-l face să cunoască, el realistul, fumurile ambiţiilor deşarte ale marilor regi creştini şi să se joace cu ele. In aceasta este mai ales un predecesor al lui Ştefan.

Dar pe lângă aceste note fundamentale, le-am numi caracterele româneşti, este ceva la Mircea, care nu mai apare la urmaşi: o îndrăzneală de inovator, de sfărâmare a datinelor. Fireşte aceasta ţine de caracterul acestui stăpânitor, dar tot deodată şi de împrejurările istorice. Mircea este la început, n'are experienţa dureroasă

a apăsării vremilor ce sfărâmă iniţiativele mândriei omeneşti. Sub urmaşii lui ţara a suferit mai multe, ei se pleacă sub vremi. Un fel e umilinţă credincioasă şi cuminte cu încredere în voia Celui de Sus reiese din toată istoria noastră. La Mircea însă, o aflăm încă; în politică este un cuceritor, cu sabia lărgeşte hotarele, cucereşte ţări cari nu fuseseră nicicând ale strămoşilor lui din scaunul domnesc, trece hotarul de ape al Dunării şi se aşează cu temei dincolo. Cutează să gândească, el cel mic, la stăpânirea împărăţiei turceşti, înlătură un sultan, ridică pe altul, apoi pe al treilea. Oştile lui luptă pe Cornul de Aur lângă Bizanţ şi la Salonic. O asemenea politică n'a mai făcut nimeni, n'a mai gândit-o nici un domn român.

Şi înăuntru a fost un inovator; schimbă sistemul vămilor din economie naturală în cea în bani, vrea să schimbe căile negoţului, aducând cu jertfe pe negustorii din Polonia, crează industria minelor de aramă, introduce moneta măruntă în ţară şi înfiinţează târguri noi (Târgşorul) şi probabil tot el e acela care a schimbat fundamental aşezămintele bisericii noastre în legătură cu Patriarhia, creând o biserică naţională. Prin aşezarea fiului său la Târgovişte, pune începuturile mutării capitalei dela Argeş. Căci Mircea n'a fost numai un luptător: rămâne pentru istorie unul din marii meşteri organizatori, i-am spune *un bun gospodar român,* nu numai un adunător de pământ românesc, dar şi un chibzuit orânduitor al acestui pământ. Asemenea oameni în trecutul nostru se numeau *ctitori* şi precum biserica are părinţii ei, cari i-au aşezat temeliile, şi ţările au pe ai lor, fără de cari n'ar fi fost temelia tare a începuturilor.

SFÂRŞIT

ANEXE

I.

Praga, 2 Februarie 1400. Sigismund regele Ungariei poruncește doamnei lui Mircea cel Bătrân să nu mai prigonească pe târgoveții din Keztel, comitatul Zala, care vin pe moșia ei dela Tolmay, să nu le ia tribut, să nu le confisce vitele, nici să-i arunce în închisoare, ci să repare cele făptuite pe nedrept.

Sigismundus Dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie, etc., marchioque Brandenburgensis, etc, fideli sue, magnifice domine consorti viri magnifici domini Merche voivode Transalpini, salutem et graciam. In personis fidelium hospitum ea populorum nostrorum in Keztel et eius pertinenciis commorancium, nostre datur intelligi maiestati gravi cum querela, quomodo vos ipsos contra eorum libertates privilegiatas et consuetudines antiquas, ipsis per divos reges Hungarie nostros scilicet predecessores et per consequens nostram maiestatem concessas, indebite et minus iuste impediretis et molestaretis, diversos et superfluos census et collectas contra alias consuetas super ipsos exigi facientes, insuper dum iidem aut aliquis ex ipsis per locum tributi in villa Tolmay exigi consueti ad molendinum causa molandi fruges eorum et ad alia loca pro exercendis eorum agendis et negociis proficiscerentur, tunc vos contra literatoria nostra mandata, vobis uti recolimus dudum in hac parte iniuncta, super ipsos tributum inconsuetum exigi faceretis, nonnullosque ex ipsis captivare ac pecoribus et pecudibus ac aliis eorum rebus et bonis privari, nec non viginti quator ex pecoribus predictis permactari, ac duos equos ab ipsis et quo vestre placuisset voluntati exponi fecissetis indebite et minus juste, per quod ipsi iam ad maxime paupertatis inopiam devenissent, ipsosque de facie dicte possessionis et suarum pertinenciarum opporteret recedere fugitivos. Verum cum nos prefatos populos nostros contra predictas eorum libertates et signanter contra ipsa nostra literatoria mandata, vobis uti permisimus in favorem ipsorum iniuncta, per fidelitatem vestram in nullo

velimus perturbari, fidelitati igitur vestre firmissime precipimus et districte mandamus omni modo volentes, quatenus habita presencium noticia, a modoque in antea prefatos populos nostros contra privilegiatas eorum libertates et consuetudines antiquas prefatos, penitus in nullo sitis ausi modo aliquali molestare, super ipsosque dum iidem ad predictum molendinum causa molandi fruges et ad alia loca pro exercendis eorum agendis et factis per locum pretacti tributi vestri in dicta Tolmay exigi consueti proficiscerentur, extunc ab ipsis et eorum quolibet contra modum et formam predictarum aliarum literarum nostrarum vobis super hac materia directarum, nullum tributum nullamque tributarium exaccionem exigere aut exigi facere debeatis nec sitis ausi modo aliquali, sed pocius eosdem et quemlibet ipsorum in eorum libertatibus et consuetudinibus ut premittitur antiquis, indemnes et illesos temporibus semper successivis efficaciter conservetis, nihilominus eciam super premissis eorum damnis per vos ut predicitur aut per vestras eisdem et cuilibet eorumdem illatis, omnimodam satisfaccionem impendere studeatis et exibere, prefatos homines per vos aut vestros veluti asseritur indebite mancipatos a vestris vinculis liberos remittendo cum restitucione ablatorum, qui si feceritis benequidem, alioquin commisimus et per alios literas nostras ac presencium serie commitimus fideli nostro viro magnifico Nicolao de Canissa pridem thavarnicorum nostrorum magistro nunque inter ceteros honores comiti nostro Zaladiensi, ut ipse prefatos populos nostros in eorum libertatibus prenotatis contra quoslibet debeat nostre maiestatis in persona protegere et conservare equitate exposcente, secus igitur facere non ausuri in permissis. Presentes eciam post earum lecturam reddi edicimus presentanti.

Datum Prage, secundo die festi Visitacionis Virginis gloriose, anno Domini millesimo CCCC-o. Et premissa omnia fidelibus nostris castellanis castri nostri Rezi nunc constitutis et in futurum constituendis iniungimus et firmiter committimus inviolabiliter observare. Datum ut supra.

Nagy Imre, Véghey Dezsö és Nagy Gyula, *Zala vármegye története kiadja varmegye közönsége oklevéltár*, II, (1364—1498), Budapest, 1890, p. 298—300. In timpul tipăririi prezentei lucrări acest document a fost reprodus şi de Şt. Meteş în *Revista Arhivelor*, V, p. 12—13, cu multe greşeli.

II.

Argeş, 1409. Mircea voevod întăreşte negustorilor din Liov şi din toate ţările regelui Vladislav şi ale marelui duce Vitold privilegiul de a veni în ţara lui cu postavuri şi alte mărfuri, plătind numai tricessima la Târgovişte. Ei vor avea voie să exporte din Ţara Românească orice fel de mărfuri, afară de argint.

Nos Mirche voivoda Transalpinus, dux de Fugarus et Omlas, iudicibus iuratis ac universis mercatoribus civitatis Leonburgensis, praesentibus et futuris, salutem et omnis boni continuum incrementum. Quoniam propter uberiorem statum regnorum et provinciarum ac mercatorum decrevimus federa amicicie augmentare ac roborari (sic) perpetuis temporibus valituris, quantinus vestri mercatores ac domini regis Polonie ducisque Vytoldi, serenissimorum principum fratrum nostrorum, nostram terram cum suis mercimoniis frequentari (sic) ac more solito visitare possint et valeant, salvis ipsorum rebus et personis, coditione autem ista, ut, dum vestri mercatores Lemphurgenses aut alii supradicti mercatores principum pretactorum, fratrum nostrorum, cum suis pannis ac aliis mercimoniis ad oppidum nostrum Trigowisc pervenerint seu applicuerint, ex tunc nobis aut nostro homini, suorum (sic) rerum, pannorum aut aliorum mercimoniorum, tricesimum persolvere debeant et teneantur semel. Et post hoc per universam nostram terram suos pannos seu alia ipsorum mercimonia vendere possint et valeant, theolonio nullo exigente, emere autem vel comparare omnes res in terra nostra omnibus ipsis merctoribus, excepto argento, liberam concedimus facultatem, volumus autem omnino, ut quicumque vobis et vestratibus tenerentur aut in debitis essent obligati de nostris, statim et indilate vobis omnibus et vestris dumtaxat omnis iuris faciemus (sic) complementum insuper dum ad propria remeare (sic) voluerint, ex tunc nullo tributo exigente salvis vestris rebus et personis ac sine omni impedimento vos abire permittimus et promittimus bona fide mediante.

In cuius rei testimonium presentes fieri duximus nostroque sigillo maiori commisimus appendendum. Actum et factum in Argies, anno Domini millesimo quadringentesimo nono.

Original pergament cu pecetie atârnată în Arhivele Municipale din Lemberg, publicat de E. Kaluzniacki,, *Dokumenta moldawskie i multanskie z archiwum miasta Lwowa,* extras din *Akta grodzkie i ziemskie,* VII, Lwów, 1878, p. 22—23.

III.

Jedlinia, 6 Februarie 1410. Vladislav Iagello regele Poloniei întărește vechile tratate de alianță cu Mircea voevod, făgăduind că le va ține în chip inalterat, iar Mircea, la rândul său se va obliga să le ție la fel din partea lui, trimițând exemplarul său regelui.

Wladislaus Dei gracia rex Polonie Lithwanieque princeps supremus et heres Russye, etc, Significamus tenore presencium universis quod literas nostras magnifico domino Myrcze woyewode Bessarabie, amico nostro sincere nobis dilecto, alias per nos datas tenere volumus firmiter et inviolabiliter decernentes eos optinere robur indissolubilis firmitatis. Ipse quoque Myrcza woyewoda amicus noster dilectus literas suas celsitudini nostre vice versa datas similiter tenere debet inviolabiliter et inconcusse. Harum quibus (sic) sigillum nostrum appensum est testimonio literarum. Datum Jedlna, ipso die Sancte Dorothee virginis et martiris gloriose, presentibus reverendo in Christo patre domino Nicolae sancte Gnesensis ecclesie archiepiscopo, necnon validis et strenuis Christino pallatino Sandomirien[se], Michaele Lublinensi, Nicolae Woyniciensi. Johanne Zanichostensi castellanis et Johanne judice Cracoviensi militibus nostris fidelibus dilectis. Anno Domini M ° CCCC ° decimo.

Original pergament, Biblioteca Czartoryski Cracovia, *peceți,* nr. 283.

ADDENDA

In timpul tipăririi acestei lucrări au apărut câteva studii în legătură cu subiectul ei, dintre care credem că este necesar să semnalăm următoarele:

Fr. Babinger, *Beginn der Türkensteuer in den Donaufürstentümern,* în Südost Forschungen, München, VIII, 1943, p. 1—35. Autorul prezintă traducerea textului cronicarului turc Urudj despre lupta dela Rovine, după o versiune deosebită de cea reprodusă de noi, mai sus la p. 244. In această versiune e pomenită lupta la *Oghras* care este fireşte Argeş şi expediţia în Muntenia e pusă ca urmare a luării Silistrii de către sultan. Suntem de acord cu savantul orientalist asupra datei primului tribut plătit de Ţara Românească sultanului (1394), dar nu Mircea, ci uzurpatorul Vlad, pe care cronicele turceşti nu-l pomenesc, s'a angajat la plata lui. In schimb, data 1393 din unele cronici turceşti pentru expediţia lui Baiazid în Ţara Românească este imposibilă, o contrazice nu numai Constantin Costeneţki, dar tot complexul de fapte cunoscute ca urmare a acestui război, între care şi tratatul dela Braşov, semnat de Mircea retras în Ardeal, la 5 Martie 1395.

Al. Al. Vasilescu, *Diplomele lui Sigismund I, regele Ungariei şi Ioan Huniade voivodul Transilvaniei, dela mânăstirea Tismana sunt false,* în Revista Istorică Română, XIII, 1943, fascicolul IV, p. 1—114. Folosind aceiaşi metodă ca şi în articolul analizat mai sus (p. 97, nota 88), prin care încerca să arunce bănueli de fals asupra versiunii latine a privilegiului de comerţ dat de Mircea Braşovenilor, d. Vasilescu spune că cele cinci diplome concedate Tismanei între 1418 şi 1444 de regele Sigismund şi de Ioan Huniade ar fi false şi anume redactate de un călugăr oltean după 1731, când stăpânirea austriacă în Oltenia ameninţa autonomia bisericii ortodoxe din acea provincie.

Nu putem analiza în această scurtă notă toate argumentele autorului; o vom face într'o recenzie ce urmează să apară în *Revue*

historique du Sud-Est européen. Deocamdată atragem atenţia asupra faptelor următoare: Unul din documentele încriminate, cel din 28 Octombrie 1419 (P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti,* p. 125) este însoţit de o traducere veche românească verificată de Damaschin episcop de Râmnic (1708—1725), deci *înainte* de împrejurările ce ar fi provocat falsul, după d. Vasilescu. La 1654, Paul de Alep vizitând mânăstirea Tismana, amintind şi de dania cneazului Lazăr, spune că „regele Ungariei" a dăruit mânăstirii lui Nicodim „daruri preţioase, între cari treizeci de sate şi mari ajutoare" (Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie,* trad. E. Cioran, p. 179), aluzie vădită la privilegiile lui Sigismund ce se păstrau în mânăstire.

Ceiace dovedeşte în chip sigur autenticitatea actelor este coincidenţa cu *itinerariul* regelui Sigismund. Metoda cercetării itinerariilor este esenţială în critica autenticităţii. Faptul că la 14 Iulie 1418 Sigismund se afla în realitate la Hagenau în Alsacia, de unde e datată diploma, iar la 28 Septembrie 1419 la Oradea Mare, la 28 Octombrie 1419 la Vodiţa, la 28 Octombrie 1428 la Pojun (Bratislava), de unde sunt datate celelalte diplome, constitue o dovadă irecuzabilă de autenticitate, căci călugării din veacul al XVIII-lea nu aveau nici un mijloc pe atunci, oricât de eruditi istorici i-am presupune, de a şti aşa ceva. Faptul că pentru cele patru acte cu data lunii după 1 Septembrie s'a socotit anul dela Christos dela 1 Septembrie, oricât de neobişnuit ar fi, nu infirmă metoda itinerariilor. Dacă n'am admite acest fel de datare, ar fi o coincidenţă stranie şi extraordinară ca toate patru actele să se potrivească exact cu diversele reşedinţe ale regelui la aceleaşi date în anii imediat precedenţi. In privinţa actului lui Ioan Huniade e adevărat că luna Octombrie 1444 nu se potriveşte cu itinerariul său (Orşova), dar *Octombrie nu se află în document,* unde luna lipseşte, (e o întregire a istoricului sârb Mijatović, cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 207, ultimul rând).

Actele sunt scrise toate de dieci sârbi, în limba sârbă cu elemente bisericeşti (deci vechi bulgare) nu în limba veacului al XVIII-lea, după cum rezultă din comparaţia cu actele raguzane din veacul al XV-lea. In anii 1418—1444 o parte din Serbia de Nord era în stăpânirea Ungariei, ceiace explică provenienţa scriitorilor. Formularele reproduc cu stângăcie, dar nu inexact, pe cele ale actelor latine ale regelui Ungariei (pentru comparaţie cu aceste acte ungureşti d. Vasilescu cunoaşte numai colecţia Hurmuzaki). De aceia

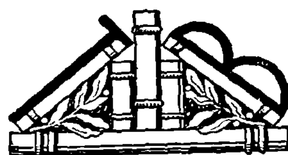
era inutil ca autorul să scrie zeci de pagini ca să dovedească că actele date de regele ungur nu corespund cu limba și cu formulele cancelariei muntene. Expresia вѣчныи царь, din actele lui Sigismund corespunde exact cu titlul său latin *semper augustus,* titlu pe care îl avea ca rege al Romanilor, înainte de încoronarea ca împărat. D. Vasilescu, care știe mai puțină latinească decât diacul sârb din veacul al XV-lea, traduce pe *semper augustus* prin „pururea sfințit" (p. 66), conchizând că titlul de *țar* e o dovadă de fals.

Am arătat mai sus că dreptul de suzeran al lui Sigismund exercitat prin aceste acte se încadrează într'o serie de alte acte asemănătoare: înființarea unei episcopii catolice, acordarea dreptului de a bate monetă, fixarea tarifului vamal în Țara Românească (mai sus, p. 196—198). Acte date de suverani streini mânăstirilor noastre mai cunoaștem: privilegiul lui Ștefan Lazarevici pentru Tismana (P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 69), și al lui Matei Corvin pentru Cozia *(ibidem,* p. 280). Aceste acte, pe care din fericire d. Vasilescu nu le-a declarat încă false, sânt date fără a pomeni pe domnul Țării Românești și nici nu sânt confirmate în hrisoavele ulterioare ale domnilor munteni, așa că faptul nu e anormal nici pentru actele lui Sigismund și Ioan Huniade.

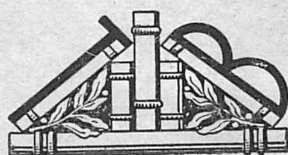
Schimbarea satelor din Serbia donate de Lazăr cu satele așezate mai la Apus e încă o dovadă de autenticitate, căci călugării din veacul al XVIII-lea nu puteau ști că la 1427 regiunea Mačva fusese ocupată de Sigismund, pe când regiunea Golubaț, unde se aflau satele mânăstirii fusese cuprinsă în același an de Turci (vezi mai sus, p. 150—151). Pentru discuția altor argumente trimitem la recenzia anunțată.

TABLA DE MATERII

TABLA ILUSTRAŢIILOR ŞI A HĂRŢILOR

TIPOGRAFIA
„BUCOVINA»
I. E. TOROUŢIU
BUCUREŞTI
1944

TIPOGRAFIA
«BUCOVINA»
I. E. TOROUȚIU
BUCUREȘTI
1944